

KKTC

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

HALK BİLİMİ EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

URFA'DA HALK KÜLTÜRÜ VE SIRA GECELERİ GELENEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sıdıka ÖZATEŞ

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. HABİB DERZİNEVESİ

Lefkoşa - 2012

Near East University

Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa KKTC

KKTC

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

HALK BİLİMİ EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

URFA'DA HALK KÜLTÜRÜ VE SIRA GECELERİ GELENEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sıdıka ÖZATEŞ

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. HABİB DERZİNEVESİ

Lefkoşa - 2012

ÖZET.....	iv
-----------	----

ABSTRACT.....	v
---------------	---

ÖNSÖZ.....	vi
------------	----

AMAÇ.....	viii
-----------	------

1.BÖLÜM.....	
--------------	--

1.1.Araştırma Yöntemi.....	1
----------------------------	---

2.BÖLÜM.....	
--------------	--

TANIMLAR.....	
---------------	--

2.1 SıraGecesi.....	3
---------------------	---

2.2 SıraGünü.....	3
-------------------	---

2.3 Sıra Gezme.....	4
---------------------	---

2.4 Sıra Arkadaşlığı.....	4
---------------------------	---

2.5 Sıra Başkanı.....	4
-----------------------	---

2.6 Sıra Kasası.....	4
----------------------	---

3.BÖLÜM.....	
--------------	--

3.1 Urfa	6
----------------	---

3.2 Urfa Coğrafyası.....	8
--------------------------	---

3.3 Urfa Tarihi.....	11
----------------------	----

3.4 Urfa'da Din.....	48
----------------------	----

3.5 Urfa'nın Topomorfik Durumu.....	67
-------------------------------------	----

4.BÖLÜM.....	
--------------	--

4.1 Urfa'da Halk Kültürü.....	
-------------------------------	--

A.Efsaneler	69
-------------------	----

B. Tekerlemeler.....	81
----------------------	----

C. Atasözleri- Deyim ve Bilmeceleler.....	84
---	----

4.2 Şanlıurfa Sosyal Hayatında Gelenekler.....	
A.Sahaniye.....	103
B. Oda Geleneği.....	103
C. Bağ, Bahçe Gezmeleri ile Dağ ve Yatı Geleneği.....	104
D.Harafane.....	105
E.Kirvelik.....	106
F. Kadınların Kır Gezmeleri.....	107
G. Evlenme Adetleri.....	107
5.BÖLÜM.....	
5.1 Şanlıurfa'da Sıra Gecesi Geleneği.....	124
A. Sıra gecesinin Urfa Kültür hayatındaki yeri.....	125
B. Sıra gecesi geleneğinin kökeni.....	126
C.Ahilik.....	127
D. Sözlü ve Yazılı Kaynaklarda Sıra Gecesi.....	197
E. Sıra Gecesi Grubunun Kuruluşu.....	201
F. Sıra Gecesi Organlarının Seçimi ve İşleyişi.....	202
G. Sıra Başkanı ve Görevleri.....	206
H. Sıra Gecelerinde Giyim.....	207
I. Sıra Geceleri ve Kurallar.....	207
İ. Sıra Gecelerinde Sohbet.....	209
J. Sıra Gecelerinde İkramlar.....	211
K. Sıra Geceleri ve Müzik Kültürü.....	221
L. Sıra Gecelerinde Oynanan Geleneksel Oyunlar.....	228
M. Sıra Gecelerinin Yapıldığı Mekanlar.....	231
O. Kadınlarda Sıra Gecesi.....	232
Ö. Turizm ve Tanıtım Amaçlı Sıra Geceleri.....	233

6.BÖLÜM

6.1Biliciler.....236

SONSÖZ.....244

KISALTMALAR.....245

KAYNAKÇA.....246

ÖZET

Bu çalışma Şanlıurfa kaza sınırları içersinde yapılmış olup, çalışmada “Urfa’nın Halk Kültürü ve Sıra Geceleri Geleneği” incelenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda yörenin kültürel motiflerinden olan efsaneler, atasözleri, deyimler, sünnet- nişan- düğün gelenekleri, günlük yaşamı destekleyen sosyal öğelerin yanı sıra Urfa’nın simgesi haline gelen “Sıra Geceleri” ele alınmıştır. Bunun yanında her gelenek gibi Sıra Gecelerinin de bir zarurettten oluşmuş olduğu dikkate alınarak, bu geleneğin kökenine inilmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırma ve incelemelerde karşımıza, bu geleneğin aslında XIII. yüzyılda Anadolu Selçuklu zamanında oluşturulmuş, usta- çırak hiyerarşisini esas alan bir esnaf örgütlenmesi “Ahilik” çıkmıştır. Ahilik Kurumu’nun sosyal yansımalarından olan “Sıra Geceleri” bu gerçekliğin ışığında incelenmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

This study done within the boundaries of Şanlıurfa city and tried to analyze the topic of “Ethnical Culture and Sıra Night of Tradition of Urfa’s Inhabitants”.

This study consists of social elements which supports daily life such as legends, proverbs, idioms, circumscribe, engagement- wedding traditions and “Sıra Nights” which has become a symbol Urfa.

Taking into traditions are born out necessity, I’ve tried to go all the way to the root of “Sıra Nights” tradition.

The research and studies showed us that this tradition brings to life, the hierarchy between master and trainee in the XIII. Century during the time of Anatolian Seljuks. The name of this organisation is called Akhism. Sıra Nights which is the one of reflections of this organisation is tried to be studied in this light of fact.

ÖNSÖZ

**Araştırmalarım esnasında Balıklıgöl
yakınındaki Aynzeliha gölü yanında
babamla soluklanırken.**

Tarihi geçmiş yüzyıllar öncesine dayanan Şanlıurfa Sıra Gecesi; arkadaş gruplarının haftada birinin evinde olmak üzere “sıra” ile yaptıkları toplantıdır. Kuşaktan kuşağa gelen sıra geceleri; Şanlıurfa’da sosyal hayatın bir parçasıdır ve halen sürdürülmektedir.

İki kültürle yetişmiş biri olarak babamın geldiği topraklara her zaman ilgi duymuşumdur. Babam Urfalı, annem ise Kıbrıslı. Bu yönümle her zaman gurur duymuş biri olarak, kültürle merakım çift uyruklu olmama dayanmaktadır. Babamın her yemekle çok miktarda acı biber, pul biber tüketmesi ablam ve benim de en azından bir ucundan “Urfalı” olmamızı sağladı. Ancak Urfa sadece acı biberiyle değil, Peygamberler Şehri oluşu ve Sıra Geceleriyle de meşhurdur. Babam her zaman televizyonlarda gördüğümüz sıra gecelerinin, aslında tamamen şova yönelik olduğu ve gerçeği yansıtmadığını söylerdi. Halk Bilimi Bölümünde lisansüstü eğitim programına katılmamla, kültürler ve sosyal gerekliliklere olan merakım bu sekiz asırlık geleneği deşmeme ve tarihi bağlarını sorgulamama neden oldu. Daha ilk yıl bize öğretilen akademik bilgilerle hiçbir geleneğin temelsiz olmadığı ve bir zarureten ortaya çıktığını keşfettik.

Acaba sıra geceleri sadece def dümbeleğin çalındığı, çiğ köftenin yoğrulduğu basit bir toplantı mıydı?. İşte tez çalışmamda, gerek büyüklerimden dinlediğim,

gerekse bizzat yaşadığım, katıldığım; birlik, beraberlik, dayanışmanın harcı, musikinin okulu, sohbet ve muhabbetin harmanı “geleneksel sıra geceleri”ni incelemeye çalışacağım.

Okuma aşkını bana aşılayan ve alan çalışmamda gerek manevi desteğiyle, gerek bilgi ve birikimiyle her zaman yanımda olan biricik babam Mahmut Özateş’e saygılarımı sunarım. Verdiğim her kararda madden ve manen yanımda olan sevgili annem Bilge Özateş ve ablam Remziye Özateş Besen’e, bana eniştelikten çok ağbılık yapmış olan sevgili Murat Besen’e bu satırlardan sevgilerimi gönderirim.

Urfa’da bulunduğum sırada bilgileri ve desteklerini benden esirgemeyen amcam Hikmet Özateş, yengem Vesile Özateş ve değerli kuzenim Yücel Özateş’e ne kadar teşekkür etsem azdır.

Engin müzik bilgisiyle Urfa Halk Müziği’ni tanımlamama yardımcı olan, çalışmama ışık tutan Antep Üniversitesi Konservatuar bölümü değerli öğretim görevlilerinden Sayın Prof. Dr. Savaş Ekici’ye, sıra gecelerini görüntülemem konusunda bana ön ayak olan mekan sahipleri ve değerli çalışanlarına.

Yakın Doğu Üniversitesi’nde yüksek lisans eğitimi alırken bilgi ufkumu geliştiren ve her sorduğum soruda, bıkmadan usanmadan cevaplarını esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Habib Derzinevesi, Prof. Dr. Orhan Çifçi ve Yrd. Doç.Dr. Ahmet Güneyli’ye teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Girne-2012

Sıdika Özateş

AMAÇ

Tarih süreci içerisinde bazı geleneklerimiz yozlaşmakta, bazıları da çeşitli nedenlerle kaybolmaktadır. Buna karşılık bazı geleneklerimiz ise ilk günkü şevk ve heyecanla sürdürülmektedir. İşte tüm canlılığıyla gerek Urfa, gerekse Urfa dışındaki Urfalıların sürdürmekte oldukları geleneklerden biri “sıra gecesi” geleneğidir.

Yıllardan beri “sıra gecesi” her fırsatta medyanın ilgisini çekmiştir. Sıra gecesinde icra edilen müzik fasılları program yapımcılarının ilgi odağı olmuş ve çeşitli program yapımcıları tarafından çekilerek “sıra gecesi” adıyla hemen hemen bütün televizyon kanallarında yayınlanmıştır. “Züğürt Ağa”, “Eşkiya” gibi birçok filmlerde sıra gecesi sahnesine yer verilmiştir. Bazı televizyon kanallarında “sıra gecesi” adıyla her hafta yayınlanan müzik programları düzenlenmiştir. Birçok gazete ve dergilerde sıra gecesiyile ilgili haber ve makale çıkmıştır. “Urfa sıra gecesi”, “Urfa geceleri” adıyla kasetler çıkarılmıştır. Urfa’ya gelen misafirlere ve üst düzey bürokratlara sıra gecesi” adıyla müzikli eğlence geceleri düzenlenmiştir.

Sıra gecesi adı altında düzenlenen televizyon programlarının bir kısmında sıra gecesi içindeki sohbet, oyunlar ve müzik gibi bölümler yansıtılmaya çalışılmışsa da, birçoğunda sıra gecesinin sadece müzik faslı bölümü yer almıştır. Bu nedenle de sıra gecesi denildiği zaman, yaygın olarak “müzik gecesi” anlaşılmaktadır. Halbuki müzik, sıra gecesinin sadece bir bölümüdür. Sıra gecesinin müzik yanında çok daha başka fonksiyonları vardır. İşte bu nedenle “sıra geceleri”ni çeşitli yönleriyle ele alacak ve bununla birlikte Urfa’da Halk Kültür’ü ve Sıra Geceleri Geleneği’ni incelemeye çalışacağım.

Araştırma çalışmamın bel kemiğini oluşturan Sıra Gecesi’ni inanç yapımız içinde araştırdığımızda karşımıza; Anadolu’yu yurt edinmeye çalışan işi, aş ve eşi denk insanları mezhep ve meşrep farkı gözetmeksizin bir araya getirmeye çalışan Ahilik çıkar.

Eline, diline, beline sahip ol!...

Gerek Ahilerin el kitabı niteliğindeki Fütüvvetnamelerde gerekse Osmanlı tarihini konu alan yerli ve yabancı birçok eserde; Anadolu’da dünyanın ilk

meslek birliklerini örgütleyen Ahilerin, haftanın belirli günlerinde Sıra Gecesi'ni çağrıştıran motiflerle bezeli toplantılarda bir araya gelerek sohbet ettikleri zikredilmektedir.

Şu farkla ki, bu tür toplantıların nedeni ve ağırlıklı gündem maddesi; günümüzde düzenlenen Sıra Gecesi gibi sadece müzik, ikram ve sohbet değildir.

Öncelik; esnaf ve sanatkarların iş, işçi sorunları ile diğer sosyal, siyasal ve ekonomik konulara verilirdi. Bölgenin tabiatına ve kültürüne uygun ikramlar ve müzik bir çeşni olarak ikinci- üçüncü planda yer alırdı.

Bu bilgiler ışığında medyadan takip ettiğimiz sıra gecelerinin aslında sadece saz- söz ve cümbüşten ibaret olmadığını, sekiz asırlık geleneğin zaman içerisinde nasıl değişime uğratıldığını, aslında usta- çırak hiyerarşisine dayanan bir esnaf örgütlenmesi olduğunu ortaya çıkarmaya çalıştım.

1.BÖLÜM

1.1 Araştırma yöntemi:

Araştırmamız “Şanlıurfa merkezinde alan araştırması” yöntemine dayanarak yapılmıştır. Babamın Şanlıurfalı oluşu ve yıllardır sıra gecelerine katılan akrabalarım oluşu işimi kolaylaştırdı.

15-23 Kasım 2011 tarihinde yaptığım alan çalışmasında gerek şahsi gözlemlerim gerek bilici kişilerle yaptığım görüşmelerle “Urfa’da Halk Kültürü Ve Sıra Geceleri Geleneği” adlı tez çalışmamı tamamladım. Bu tez çalışmasında yalnızca Urfa’da Sıra Geceleri değil aynı zamanda Halk Kültürü ele alınmıştır. Bu başlık adı altında Urfa tarihi, coğrafyası, atasözleri, efsaneler, düğün- nişan- sünnet ve günlük yaşamı destekleyen ve bir toplumu var eden yöresel motifler de Urfa’nın sosyal yapısını tanımlamak adına çalışmamda yerini almıştır. Bu kapsamda başta Abuzer Akbıyık’ın “Şanlıurfa Uygarlığın doğduğu Şehir”, “Uygarlıklar Kapısı Urfa”, Türk Halk Kültüründen Derlemeler gibi çeşitli dergi ve kitaplar, ardından Dr. İsmet Uçma’nın “Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik” adlı kitaplar temel kaynakça olarak kullanılmıştır. Ayrıca internet sitelerinde yer alan çok sayıda makale, çalışmamın literatür kısmında konuyu tanımlamam açısından oldukça faydalı olmuştur.

Değerli babam Mahmut Özateş yüksek lisans tezi olarak “Şanlıurfa’da Halk Kültürü ve Sıra Geceleri Geleneği” konusunu seçmemde beni yüreklendirmiş, çalışmamın literatür kısmından, alan çalışması kısmına varıncaya kadar bana bilgisi ve çevresiyle klavuzluk etmiştir.

Babamın çocukluk anıları ve değerli amcam Hikmet Özateş’in yıllardır süre gelen sıra gezme alışkanlığından edindiği tecrübeler ışığında çalışmamı sağlam temeller üzerine oturtma fırsatı yakaladım. Onlar olmasaydı olayı yerinde görme, kökenini deşme olanağından yararlanmazdım. Gerçek bir Urfa’lı gibi Peygamberler Şehri’nde yürüdüm, yaşadım, sıra gecelerinde söylenen türkülerle hüznlendim. Urfalının sıcakkanlılığı, konukseverliği, emeğini seve seve veriş i bana huzurlu bir atmosfer sağlamıştı. Şimdi buradan adını dahi bilmediğim yürek dostlarıma teşekkürlerimi sunmak isterim.

Şanlıurfa İl Kültür Merkezi bana kucak açtı, orda memur olan büyüklerim dergi ve kitaplarından istifade etmemi kolaylaştırdı. Çok sayıda Yöresel Müzik Cd'si ve bant kayıtları hediye etti.

Sıra gecesi ile ilgili televizyon ve radyo programı izledim ve bunlardan faydalandım.

Sıra gecelerinde icra edilen müzik hakkında değerli müzisyenlerden bilgiler aldım. Şanlıurfa'da birçok kişiyle görüşerek gerçek sıra gecesi hakkında fikir aldım.

Çalışmamda bilimsel araştırma ve yayın yöntemlerini kullanmaya gayret sarf ettim. İstifade ettiğim yazılı ve sözlü kaynakları ayrıntılı olarak dipnotlarda vermeye çalıştım.

Böylece yazılı ve sözlü kaynaklar, yıllardır dinlediğim, sohbet konusu yaptığımız, televizyonlarda izlediğimiz görseller ışığında ‘‘Şanlıurfa'da Halk Kültürü Ve Sıra Geceleri Geleneği’’ adlı lisansüstü tez çalışmamı tamamladım.

2.BÖLÜM

TANIMLAR

2.1 Sıra Gecesi:

“ Sıra” kelimesi sözlükte “Bir çizgi üzerinde yan yana veya ard arda olan nesne veya kimselerin tümü, dizi, bu biçimdeki topluluğun durumu, belirli bir niteliğe ve düzene göre dizilme durumu” olarak tarif edilmektedir.

“ Sıra gecesi” de bir arkadaş grubunun, “sıra” ile yaptıkları toplantılar olduğu için bu gecelere “sıra gecesi” denmiştir.

Sıra gecesinin, geniş tanımını yapacak olursak; Şanlıurfa’da kış gecelerinde, birbirine yakın yaş grubundaki gençlerin veya orta yaşlardaki arkadaş gruplarının, belirlenen gecelerde, her defasında başka bir arkadaşın evinde olmak üzere “sıra” ile belirli bir niteliğe ve düzene göre yaptıkları toplantılardır.

Sıra geceleri; genellikle haftada bir olmak üzere cumartesi akşamı yapılır. Haftanın başka gecelerinde ve haftada birkaç gece de sıra olabilir Sıranın, hangi gece yapılacağı hususunu, sıra elemanları ortak olarak belirler.

2.2 Sıra Günü:

Şanlıurfa’da geleneksel sıra toplantıları genellikle gece yapılır. Gündüz kahvaltıda, öğlenden sonra veya akşam yemeklerinde yapılan “sıra”lar da vardır. Bu sıralarda sohbet edilir çiğköfte yapılır, yemek yenir çay, kahve içilir. “Sıra gecesinin gündüz yapılanına “sıra günü” denir. Öğlenden sonra oturma şeklinde sıralar genellikle kadınların kendi aralarında yaptıkları sıralardır. Kadınlar her hafta birinin evinde olmak üzere bir araya gelirler. Bu sıralarda sohbet edilir, misafirlere evlerde yapılan kek ve pasta çeşitleri ikram edilir. Kadınların bu sıraları haftada, onbeş günde bir veya ayda bir olabilir. Bu sıraların bir kısmında önceden kararlaştırılan gramda çeyrek veya altın toplanır. Her sırada toplanan altınlar kura ile belirlenen sıraya göre birine verilir. Böylece sıra grubunda olan her kadının eline toplu vaziyette altın geçmiş olur. Mesela sıra grubu on kişi ise on altın birden eline geçmiş olur.

Bununla evinin bir ihtiyacını giderir vb. Kadınların öğleden sonra yaptıkları toplantıya ‘‘sıra’’, ‘‘sıra gezme’’ veya ‘‘altın sırası’’ denir.

2.3 Sıra Gezme:

Arkadaş grubunun haftada bir, bir araya gelerek gece toplanmalarına ‘‘sıra’’ veya ‘‘sıra gezme’’ denir. Şanlıurfa’da birinin sıra gezip gezmediğini öğrenmek için, ‘‘bu sene sıra geziyor musunuz?’’ veya ‘‘sıranız başladı mı?’’ diye sorulur. Devamlı sıra gezenlerden biri, arkadaşına, sıranın ne zaman başlayacağını öğrenmek için ‘‘bu sene sıraya ne zaman başlıyoruz?’’ diye sorar.

2.4 Sıra Arkadaşlığı:

Sıra gezenlerin her birine ‘‘sıra arkadaşı’’ denir. Yıllarca süren sıra arkadaşlığını, zamanla dostluklara dönüşür. Ölüm, düğün gibi birçok acı ve tatlı olay sıra arkadaşlarınca birlikte paylaşılır. Böylece sıra arkadaşlığı bir akrabalık derecesinde önem kazanır. Sırada birçok sır paylaşıldığı için, bazı hallerde sıra arkadaşlığı akrabadan daha yakın olur.

2.5 Sıra Başkanı:

Sıra gezen kişiler ilk sıra gecesinde veya bir müddet sonra kendi aralarında bir sıra başkanı ve ona yardımcı olmak üzere bir başkan yardımcısı seçerler. Başkan mazereti dolayısıyla bulunamadığında, yardımcısı onun görevlerini yerine getirir. Seçilen başkana ‘‘sıra başkanı’’ kısaca ‘‘başkan’’ diye hitap edilir. Başkanın, sırayı temsil etmek, ertesi sene bazı hallerde sırayı başlatmak, sıra gecesindeki idareyi sağlamak, geç gelmek veya hiç gelmemek gibi bazı hallerde daha önce belirlenen cezayı vermek, sıranın kasasını tutmak, gerektiğinde bazı harcamaları yapmak, bir yere birlikte gitmek, bir işi birlikte yapmak gerektiğinde organizmeyi sağlamak gibi görev ve yetkileri vardır.

2.6 Sıra Kasası:

Sırada toplanan paralara ‘‘sıra kasası’’ denir. Bu paralar sıra başkanınca ve görevlendirilen bir arkadaş tarafından muhafaza edilir ve gerekli

yerlere harcanır. Bazı sıra gecelerinde, sıra gezenlerin maddi durumu dikkate alınarak belirlenen miktarda her hafta belli bir para toplanır. Sıra gecesinde para toplanmasına karar verilmişse, belirlenen bu parayı her sıra arkadaşı vermek zorundadır. Yine sırada oynanan oyunlarda kaybedenlere verilen para cezaları ve geç gelenlerden alınan para cezaları da sıra kasasında toplanır. Toplanan bu paralar, sıra arkadaşlarının uygun göreceği ihtiyacı olan fakirlere yardım olarak, fakir öğrencilere burs olarak verilir veya sıra arkadaşlarından birinin yakını öldüğünde ona taziye yemeği yapılmasında, evlenme, nişan gibi hayırlı bir iş için de hediye almak amacı ile kullanılır. Özet olarak bu toplanan sıra paraları hayır işlerinde ve sıra arkadaşlarının ortak bir masrafları için kullanılır.

Maddi durumu daha iyi olan kimselerin gezdiği bazı sıra gecelerinde daha yüksek miktarlarda para toplanarak bir fon oluşturulur. Bu fonla ileride değerlendirilmek üzere ev, arsa, mevsim malları alınır- satılır, böylece bu para ticari olarak değerlendirilir. Bu fondan elde edilen kardan sıra elemanları payları oranında istifade ederler.

3.BÖLÜM

3.1 Urfa:

Tüm Peygamberlerin atası kabul edilen, Hz.İbrahim Kral Nemrut tarafından ateşe atıldığı yer. Balıkgöl'den bir enstantane.

Güneydoğu Anadolu bölgesinde il merkezi büyük şehir. Yüksekliği 540 metre. Birecik üzerinden Gaziantep'e 146 km, Viranşehir, üzerinden Mardin'e 190 km ve Siverek üzerinden Diyarbakır'a 184 km uzaklıkta olan şehir, güneydeki Suriye sınırına doğru çizgiyle 40 km, sınır üzerindeki Akçakale kasabasına yolla 53 km, sınır üzerindeki Akçakale kasabasına yolla 53 km uzaklıktadır. Fırat'a dökülen Belih çayı kollarından Cullab suyunun bir kolu Urfa'dan geçer. Urfa kalesinin kurulduğu tepenin eteğinden başlayarak dalgalı ve az eğimli bir düzlük üzerine yayılan şehir, 17 mahalleye bölünmüştür; 8000 kadar ev (ayrıca 4000'den fazla gecekonda) kapsar: Geleneksel yapılar taştan ve üstleri

düz damlıdır; tuğla, çimento ve kiremit, yeni yapılarda kullanılır. Şehrin güneybatısında 150 m ×20m boyutlarında Halilürrahman havuzu denilen bir göl vardır ve bu havuz bir kanalla Aynı Zeliha gölcüğüne bağlanır.

Varlığı İbrahim peygamber ve Nemrut ile ilgili bir efsaneye bağlanan bu göl, Urfa'nın başlıca gezi yerlerindendir, içindeki balıklar halk arasında kutsal sayılır ve bunlara dokunulmaz. Ayrıca Urfa'da Hasanpadişah (Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan) camii ve Salahaddin medresesi gibi yapılar da bulunur.

3.2 Urfa Coğrafyası:

Otantik Harran Evleri'nden bir görünüm.

Urfa ili topraklarının kuzey-doğu sınırı üzerinde 1.919 m'ye kadar yükselen Karacadağ sönmüş volkan kütlesi, ilin en yüksek yeridir; Urfa ili, buradan güney ve güneybatıya doğru alçalır ve Suriye sınırı üzerinde yükselti 400 m'nin altına düşer. Karacadağ 'dan başlayarak batıda Fırat vadisine, güneybatıda Hilvan'a güneyde Viranşehir'e kadar uzanan kesim, Karacadağ volkanından çıkmış bazaltsı lavların yayılma alanıdır ve bu lavlar suyu geçiren tabiatlarıyla, cılız çalılıklardan başka bitki örtüsü taşımayan dalgalı yaylalar meydana getirir. Bu volkanik yaylaların batısında, Urfa ilinin batı yarısı, büyük bir bölümü olan altta Tebeşir devri ve üstte Miyosen devri kayalarından da kapsayan eyosen arazisinden meydana gelen ve bu yererin yapısında kireçtaşı çok yaygındır. Suyu çok geçiren kayaların kuru görünüşü, yörenin bu yapısıyla ilgilidir. Bu kesimdeki yükseltiler 800 m kadardır, Urfa doğusunda Tektek dağları (747 m), kuzeydoğusunda Susuzdağ (812 m), güneyinde Nemrut dağı (895 m) gibi. Aynı yerde açık renkli kireçtaşlarının meydana getirdiği rölyef üzerinde serpilmiş koyu renkli bazalt lavlarına da rastlanır. İlin güney kesimlerinde yükselti azalır ve yer yapısında üçüncü zaman sonuna

ait marn'lar (killi-kireç), dördüncü zamana ait alüvyonlar yer alır. Aynı kesimde Harran ovası genişler.

Urfa ilinde güneydoğu Anadolu'nun tipik karasal iklimi hakimdir; kışlar oldukça soğuk ve sürekli, yazlar çok sıcak ve kuraktır, fazla olmayan yağışlar genellikle kış mevsiminde toplanmıştır. Urfa meteoroloji istasyonunda yapılan gözlemlere göre en soğuk ayda ortalama sıcaklık 5 1C, en sıcak ayda 31 8 C, kaydedilen en düşük ve en yüksek sıcaklıklar 12 4 ve 46 5C'dir. Sıcaklığın 30 C üstüne çıktığı günlerin ortalama sayısı 136,6;0 C altına indiği günlerde de 25,4'tür.Yıllık ortalama yağış toplamı 461 mm; yağışların mevsimlere dağılışı, yüzde olarak şöyledir; kış 55,5; ilkbahar 30,0; yaz 1; sonbahar 13,5.Yağışlı günler ortalama sayısı 69,8;karlı günler sayısı 2,4'tür.İlin geniş toprakları üzerinde oldukça büyük iklim farkları vardır; Suriye sınırı yakınındaki Ceylanpınar çiftliğinde (bucak merkezi) en yoğun ve en sıcak ay ortalamaları 5 7 ve 32 4 C; en düşük ve en yüksek sıcaklıklar – 11 2 ve 47 6 C ; yıllık yağış ortalaması 293 mm'dir. İlin başka kesimlerindeki yıllık yağış ortalamaları da mm olarak şöyledir: Akçakale (Suriye sınırında) 314; Birecik (Fırat vadisinde)351; Sürüş 354; Hilvan (yayla kesiminde)495; Siverek (Karacadağ batısı) 533; Viranşehir (Karacadağ güneyi)547.Urfa ilinde yazlar çok sıcak geçtiği halde, hemen yağışsız olduğu için, özellikle ova kesimlerinde ziraatı büyük ölçüde engeller, sulama işlerine büyük önem verilmesini gerektirir.

Urfa ili, bütünüyle Fırat akaçlama havzası içinde yer alır. Fırat ırmağı, ilin batı sınırını 270 km üzerinde boylar ve Birecik'te 700 m uzunluğunda bir köprü, daha güneyde, sınır üzerinde de Carablus demiryolu köprüsüyle geçilir. Irmağın suyu ilbaharda artar, yaz sonunda azalır. Urfa ili topraklarında Fırat'a dökülen akarsular önemli değildir, içlerinde yalnız Siverek yöresinden geçen Karaçay sayılabilir. Bazı akarsular da Urfa yaylasından doğarak Belih çayı aracılığıyla Suriye topraklarından Fırat'a dökülür. Bu akarsulardan bazıları suyu bol kaynaklarla beslenir ve çevrelerini canlandırır. Bunların en tanınmış olanı; Suriye sınırı

üzerindeki Ceylanpınar'dır. Akarsuların, kaynak ve yeraltı sularının tarla sulama bakımından önemleri vardır.

Urfa yöresinde yağışların azlığı, yazların uzun süreli, çok sıcak ve kurak oluşu, ağaç gelişmesine elverişli değildir; ayrıca ağaçlar, yüzyıllar boyunca yangınlarla ve balta ile yok edilmiştir.Yer yer çalı demetleri, akarsu boylarında kavak dizileri görülür .Tabii bitki örtüsü, yazın kuruyan otların meydana getirdiği bozkırlardır; bu kesimler de çok yerde tahıl tarlası durumuna getirilmiş veya küçükbaş hayvan yayılmasıyla aşırı otlatma yüzünden yozlaşmıştır.

Urfa ili şehirlerinde ve genellikle toplu yerleşmenin hakim olduğu köylerde toprak düz damlı, taş ve kerpiç evler yaygındır. Bazı kesimlerde Türkiye'nin başka bölgelerinde rastlanmayan balçık sıvalı, arı kovanına benzeyen meskenlere rastlanır. Osmanlı devletinin son yıllarında, Halep vilayetinden ayrılarak bağımsız mutasarrıflık haline getirilen Urfa sancağı,1924'te vilayet (il) oldu. Bugün Urfa ili dokuz ilçeye ayrılır: Merkez, Akçakale, Birecik , Bozova, Halfeti, Hilvan, Siverek, Sürüş ve Viranşehir.

Urfa merkez ilçesi, 3791 km²; ilçenin bucakları: Merkez, Akziyaret, Çamlıdere, Kabahaydar, Payamlı,Yardımcı (Sumarat); 177 köy.

İl nüfusunun geçiminde başlıca kaynak çiftçilik ve hayvancılıktır. Toprakların yararlanma bakımından bölünüşü şöyledir(yüzde ile): ekili – dikili topraklar 37; nadas 25, çayır –otlaklar 17; ormanlar 0,5, ürün vermeyen topraklar 20,5. Ekili-dikili toprakların yüzde 87'si ekili tarla , yüzde 13 kadarı dikili bahçedir(dağ,meyvelik,sebzelik). Ekili tarlaların yüzde 93'ü tahıl ekimine ayrılmıştır. Tahıl tarlalarının yaklaşık dörtte üçünde buğday ekilir.

3.3 Urfa Tarihi:

Urfa şehrinin uzak geçmişi kesin olarak bilinmiyor. M.Ö.2000 'e doğru Urfa yöresi Huri-Mitanni devletini kuran Hurrilerin eline geçti. Bunlar Asurluları hakimiyetleri altına aldılar. Daha sonra Pers imparatorluğu bölgeye hakim oldu. Makedonyalılar (İskender) devrinden önce Urfa'nın yerinde bulunan şehrin adı kesinlikle bilinmiyorsa da burası için Orroes adı ileri sürülmüştür. Şehrin içindeki ünlü kaynak ve havuz (Kalliroe) ile yöreye verilen Osroene adlarının bununla ilgili olduğu sanılıyor. Bu yöreye Ortaçağda Araplar, Diyarı Mudar adını verdiler. İskender'den sonra Seleukos I burada kurduğu şehre Makedonya'nın eski başkenti olan Edessa'nın adını verdi. Şehrin bugünkü adı gibi, Arapların verdikleri Ruha adı da Süryanice Orhai'den türedi. Antiokhos 4, şehre kendi adını (Antiokheia) verdiyse de bu ad tutunmadı. Roma hakimiyeti kurulmadan önce bölge, Osroene krallığının elindeydi; önceleri Roma himayesinde olan şehir Caracalla devrinde Roma hakimiyetine girdi(216). Sasanilerin saldırısına uğrayan şehir, 260'ta Şapur I tarafından kuşatıldı. 396'da çevresindeki manastırları Hunlar, sonra da (502-506 'ya doğru) şehri got askerleri yağma ettiler. Şehir 3-6 .yy'lar arasında sellerden büyük zararlar gördü. İmparator İustinos I ve onun ardından İustinianos şehrini büyük ölçüde onardılar; hamamlar, tiyatro, hastane ve hipodrom yaptırdılar. Müslümanlığın doğuşundan kısa bir süre sonra (639) şehri, İyaz bin Gannem kuvvetleri savaşmadan ele geçirdiler. Birkaç defa şehre saldırılar yapan Bizanslılar 1030-1087 arasında Urfa'ya hakim oldular. Şehir, sonra Selçukluların eline geçti.1098'den sonra Haçlılar elli yıl kadar çevreye hakim oldular(Edessa kontluğu). Urfa bu dönemde çok zarar gördü.1144'te Musul hükümdarı İmadeddin Zengi şehri ele geçirdi.1046'da Haçlılar tekrar saldırarak şehre girdilerse de 6 gün sonra Nureddin Zengi, Urfa'yı kurtardı. Salahaddin Eyyubi'nin (1182) ve Mısır Memluklarının eline geçen şehir,1244'te Hulagu tarafından yağmalandı; sonra yeniden kalkındı . 1393'te Timur tarafından ele geçirildi.Yavuz Sultan Selim devrinde Osmanlı devleti hakimiyetine girdi(1516) ve

Rakka eyaletine merkez oldu.19.yy'ın ikinci yarısında vilayetler kurulunca, Halep vilayetine bağılı bir sancağı merkez oldu. Şehrin nüfusunun 20.yy.başlarında 50 000 olduğı sanılıyor. Birinci Dünya savaşından sonra İngiliz kuvvetleri 7 Mart 1918'de Urfa'yı işgal ettiler, fakat kısa bir süre sonra(30 Ekim 1919) Fransız kuvvetlerine bıraktılar. Sevr antlaşmasına (10 Ağustos 1920) göre Urfa, Fransız mandası altına giren Suriye'ye verildi; fakat bu karar uygulanmadan Urfalılar Fransızlara karşı ayaklandılar(9 Şubat 1920) ve savaşı giriştiler. Fransızlar, yapılan bir anlaşma sonunda yöreden çekildiler.10 Nisan 1920'de Urfa yabancı işgalinden kurtuldu. Ankara antlaşması (21 Ekim 1921) ile de Urfa'nın Türkiye'ye geri verilmesi kabul edildi.

Yukarda belirtilen kısa Urfa tarihine detaylı ilaveler yapılması durumunda Urfa tarihini bölümlendirmek faydalı olacaktır.

Urfa tarihini dört bölüme ayırmak gereklidir.

I.BÖLÜM

İEBLA KRALLIĞI DÖNEMİ(MÖ XXV.yy)

Ele geçen en eski belgelere göre; Urfa bölgesi kısmen M.Ö.XXV. yüzyılda Kuzey Suriye'de Halep yakınlarında kurulmuş Ebla Krallığı'nın hakimiyetine girmiştir. Bizce bölgenin tarihini de şimdilik bu dönemden başlatmak gerekir.

M.Ö.2500 yıllarına ait Ebla Krallığı'nın merkezi Ebla'da (Tell el-Mardikh) yapılan arkeolojik kazılarda bulunan çivi yazılı arşivlerde, adı geçen krallığa bağılı olarak, Harran'ın bu dönemde Zugalum adındaki bir kraliçe tarafından yönetildiğini görmekteyiz.

Bu dönemde Urfa'nın durumunu veya adını şimdilik bilemiyoruz. Bununla birlikte tabletlere göre, Kuzey Suriye'de geniş ve işlek bir ticaret ağı bulunuyordu. Ancak bölgenin en eski tarihi dönemine ait elimizdeki bilgiler şimdilik çok azdır.

II)AKKAD KRALLIĞI DÖNEMİ (M.Ö.XXIII.yy-XXI.yy.)

Mezopotamya tarihinde kurulmuş ilk devlet olan Akkad Krallığı (M.Ö.2350-2150), gittikçe güçlenerek Kuzey Suriye, Güneydoğu Anadolu ve Kilikya bölgelerini bir dönem hakimiyeti altında tutmuştur.

Akkad Kralı I.Sargon (saltanatı M.Ö.2340-2284), Amanos ve Toroslar'a doğru bir sefer düzenlerken bölgemizin de içinde bulunduğu Kuzey Suriye'yi ele geçirerek, Akkad Krallığı'nın hakimiyetine katmıştır.

I.Sargon'dan bir süre sonra, tahta geçen torunu Naram-Sin'in (saltanatı M.Ö.2260-2220) Kuzey Mezopotamya'daki Subartu (Irmaklararası; Fırat ile Dicle arası olup daha çok Kuzey Suriye'yi ifade eder) ülkesini çeşitli düşman unsurlara karşı savunduğu görülür. Ona ait kitabeli bir bazalt zafer steli de Diyarbakır'ın Pir Hüseyin köyünde bulunmuştur. Urfa merkez Konuklu (Kazane) Köyü'nde yapılan kazılarda, İlk Tunç Çağı tabakasında bulunan üç çivi yazılı tablettten ikisi, Eski Babil dönemine ait mektup, diğeri ise Akkadça çivi yazılı olup , Akkad alfabesini öğretmektedir.Yukarıda bahsedilen stel ve çivi yazılı tablet, Akkad Krallığı'nın bölgemizi de hakimiyet sınırlarına katmış olduğunu göstermektedir.

Akkad Krallığı, İran'ın batısındaki Zagros Dağları'nda devlet kuran Gutiler'in istilasını ile başlayan savaşlar neticesinde yaklaşık M.Ö.2150 yılında tarihe karışır.

III) III.SUMER-UR HANEDANI VE ESKİ BABİL KRALLIĞI DÖNEMİ(M.Ö.XXI-?)

Kaynaklara göre Akkad döneminden sonra, bölgemizi de içine alan Anadolu'nun bir kısmı, III.Sumer –Ur Hanedanı (M.Ö.2060-1960)'nın hakimiyetine girmişti. Anadolu ve bölgemiz ahalisi bunların kültürlerinden oldukça etkilenmişler ve yazılarını bile kullanmışlardır.

Eski Babil Krallığı'nın ünlü Kralı Hammurabi'nin (saltanatı M.Ö.1728-1686), Mari (Tell Hariri, Suriye'de Fırat üzerinde) bölgesiyle Assur ili de dahil olmak üzere, bütün ülkeleri zaptettiği bu başarısının kendisine,"Sümer-Akkad Kralı, Dört İklim Hükümdarı ve Cihan İmparatoru " gibi ünvanları kazandırdığı bilinir. Maalesef bu döneme ait bilgilerimiz de çok azdır.

IV) HURRİ-MİTANNİLER VE HİTİT KRALLIKLARI DÖNEMİ(M.Ö.2000-1270)

Huriler, M.Ö.2000 yıllarından itibaren, kuzeyde Kafkaslar'dan, güneyde Suriye ve Yukarı Mezopotamya'ya, batıda Toroslar'dan, doğuda İran'daki Zagros Dağları'nın ötesindeki Urmiye Gölü'ne kadar uzanan, oldukça geniş bir coğrafik alana yerleşmişlerdi. Ancak, bu tarihlerde henüz siyasi bir teşekkül oluşturmamışlardı.

Hurri, Babilcede "Mağara" demektir. Urfa bölgesinde birçok mağaranın bulunduğu ve Hurri kentinin de bugünkü Urfa'nın yerinde bulunduğu tahmin edilir. Ancak bu bilgi henüz teyit edilememiştir.

Bölgemizde Hurriler'e ait herhangi bir tablet ya da sanat eseri bulunmamış olması dikkat çekicidir. Bunun sebebini de arkeolojik kazıların Urfa'nın güney veya güneydoğusunda değil de kuzeyinde yapılmasına bağlıyoruz.

M.Ö.1800 yıllarında başkent Hattuş (Boğazköy) olmak üzere Anadolu'da bir devlet kuran

Hititler, ekonomik güçlerini arttırmak ve daha geniş topraklara sahip olmak amacıyla Kuzey Suriye'ye seferler düzenlemişler. Ancak daha çok Hatay bölgesine yapılan bu seferlerde bölge ahalisi Hurriler'le karşılaşmamışlardır. Hitit Kralı I.Hattuşili (saltanatı M.Ö.1660-1630) Kuzey Suriye'ye yönelik son askeri harekatı esnasında Kargamış ve Halpa'yı (Halep) ele geçirmeye çalışırken, Hurriler'in adı geçen kentleri savunma yönünden desteklemesi sonucu başarısızlığa uğrayarak, geri

çekilmek zorunda kalır. Bu başarısızlığın sebebi; Hurriler'in sahip olduğu atlı arabalardır. Henüz savaşlarda atlı araba kullanmayan civardaki topluluklar , Hurriler'in atlarla süratli bir şekilde hücumları karşısında oldukça şaşırırlar.

Hititler'in Kuzey Suriye'ye Yayılma Faaliyetleri:

I.Hattuşili'nin yerine geçen oğlu I.Murşili (saltanatı M.Ö.1630-1600) Kuzey Suriye'deki yayılma siyasetinin ilk hedefi olarak, önce Halep'i ele geçirir. Bu arada Güneydoğu Anadolu bölgesindeki Hurri prensleri bu süper güce karşı koyamayıp geri çekilirler. Halep'ten sonra Suriye'deki Mari krallıklarını da ortadan kaldıran I.Murşili'ye artık Babil yolu görünür. M.Ö.1605 yılında Fırat'ı izleyerek güneye iner ve Babil önlerine ulaşır. Bölgemizden oldukça uzakta cereyan eden ve Mezopotamya tarihinin seyrini değiştiren bu olay sonucunda, muhteşem kent zapt ve yağma edilerek alınan ganimetlerle Anadolu'ya dönülür.

I.Murşili'nin M.Ö.1600 yılında öldürülmesi üzerine Hitit Krallığı'nın bocalama dönemine girdiği görülür. Tahta geçen I.Hantili (saltanatı M.Ö.1600-1570) yeni askeri seferler düzenleyerek Kuzey Suriye'deki Hitit etki alanını elde tutmaya çalışırsa da bunda başarılı olamaz. Hurriler Anadolu'ya girerler ve kendi etkilerini artırarak güçlenirler, Hitit sarayını basarak Kraliçe Harapşili ile birkaç prensi de öldürürler. Bu felakete bağlı olarak, Hitit ülkesinde kavgalar ve kargaşalar uzun süre devam eder.

Hurriler'in İkiye Ayrılması

Bölgemiz ahalisi Hurriler'in gittikçe güçlenerek, ırkdaşları olan Subaru aşiretlerini de hakimiyetleri altına alarak; batıda Akdeniz'e, doğuda Kerkük bölgesine, güneyde ise Ken'an iline kadar yayıldıkları görülür. Yaklaşık M.Ö.1500-1450 yıllarında Huriler, biri Hurri diğeri Mitanni adında iki konfederasyona ayrılırlar.

Bu dönemde Önasya'da büyük olaylar meydana gelir. Nereden geldikleri ve kimler oldukları henüz bilinmeyen Hiksoslar (Çoban Krallar) istilasının bölgemizi ne derece etkilemiş olduğunu bilmiyoruz. Belki de Hiksoslar'ın müdahalesi sonucu Hurriler ikiye ayrılmak zorunda kalmışlardı. Hiksoslar istilas; Hitit, Amurru, Assur ve Babil gibi devletlerin de sarsılmalarına sebep olur.

Mitanniler Kuzey Suriye'de

Mitanniler tarafından yazılmış bir tablete henüz rastlanmamıştır. Ancak komşu ülkelere ait arşivlerde XV. yüzyıldan itibaren bunların güç ve hırslarını anlatan belgeler bulunmuştur. Kerkük tabletlerinde kendileri tarafından "Maiteni" şeklinde, Mısır belgelerinde ise "Mitan" ve "Mitanni" adlarıyla bahsedilmektedir. Mitanni ülkesine Mısırlılar ve Suriyeliler "Naharina" (iki nehirarası), Asurlular ise "Hanigalbat" adını veriyorlardı.

"Bereketli Hilal" bölgesinde kurulan Mitanni Krallığı, bugünkü Ceylanpınar civarında bulunduğu sanılan Vaşşuganni kentini başkent yapar. Mitanni Krallığı daha sonra Hurri Krallığı daha sonra Hurri Krallığı aleyhine güçlenerek gelişir ve M.Ö. XIV. yüzyıl sonlarında tamamiyle onun yerine geçer. Bu arada Kargamış, Harran, Urfa, Halep ve Antakya gibi kentler Mitanni hakimiyetine girerler.

Mitanniler ülkesi, o dönemin dünya siyaseti bakımından çok önemli stratejik bir bölge idi. Mezopotamya'dan Karadeniz'e, Akdeniz'e, Mısır'a ve buralardan yine Mezopotamya'ya giden yollar Mitanniler ülkesinden geçiyordu. Bu coğrafik durum Önasya'da Mitanniler'e büyük üstünlük kazandırmıştır. Mitanniler, daha sonra bu avantajı kullanıp, Mısır ve Hitit krallıkları arasında üçüncü bir güç durumuna gelmiştir.

Kuzey Suriye’de Mitanni-Mısır Mücadelesi

Mitanniler, Mısırlılar’a karşı koyabilmek ve Suriye-Filistin hakimiyetini Firavunlara kaptırmamak için civardaki küçük prenslikleri idareleri altına alarak büyük bir ordu ile Mısır Firavunu III. Tutmes’in (saltanatı M.Ö.1490-1436) ordularını da durdurmayı başarırlar. Ancak Mitanniler’in bu başarılarının ömrü Mısır’ın güçlü orduları karşısında pek de uzun sürmez.

III. Tutmes M.Ö.1477’de ordularıyla Mitanniler üzerine yürüyerek uzun ve kanlı savaşlardan sonra Kadeş’i ele geçirir; sonra da Fırat Suriye’yi kısa bir süre denetimi altına alır. Mitanni büyükleri olan Mariannular, bu kanlı savaşlar esnasında mağaralara kaçarlar. İşgal atındaki Mitanni kentlerinde, çıkan isyanlardan dolayı Firavun bunları birkaç kez bastırmak zorunda kalır.

Böylece Kuzey Suriye ve tabiatıyla Urfa bölgesi, kısmen Mısır etkisinde kalır ve bu durum Mitanni Kralı Sauşşatar’ın onunla Suriye ve Filistin’de Firavun’un hakimiyetini ve her sene belirli bir vergi vermeyi kabul etmek suretiyle bir anlaşma yapmış olduğu görülür. Bu olay Mitanniler’in düşmanı olan Hititler’i oldukça sevindirir ve II.Tuthaliya’nın (saltanatı M.Ö.1460-1440) Firavun’u tebrik edip, ona hediyeler ve elçiler göndermesine sebep olur.

Mitanniler’in Yeniden Canlanması ve Fetihleri

Mitanni Kralı Sauşşatar, Firavun’un bölgeden uzaklaşmasını fırsat bilerek, ülkesinin yaralarını sarmak ve ekonomik yönden ayakta durmasını sağlamak için bütün gücüyle çalışır.

M.Ö.1435’de Harran üzerinden geçerek, herhalde bu sıralarda Mitanniler ile Subarular’ın arası açılmış olmalı ki, Subarular ülkesine yürür ve burayı ele geçirir.

Subarular ülkesini ele geçiren Sauşşatar, zaman geçirmeden Assur üzerine yürür ve kenti ele geçirir. Assur prensliğinde I.Assurrabi ve

II.Assurnirari'nin bulunduğu bu zamanda Assur, Kas krallarının etkisinden kurtulur, ancak bu kez de Mitanniler'e tabi olmak zorunda kalır. Sauşşatar, Assur kentinden birçok kıymetli eşyalarla birlikte bir altın kapıyı da ganimet olarak başkenti Vaşşuganni'ye götürür.

Sauşşatar'ın bu başarılı faaliyetinden sonra, Mitanniler'in doğu sınırları Zağros Dağları'na kadar genişler. Kuzey Suriye'deki eski denetim alanları olan Halep ve Kadeş bölgeleri de tekrar Mitanni hakimiyetine girer.

V) ARAMİLER ve ASSUR KRALLIĞI DÖNEMİ (M.Ö.1270-610)

Arami-Assur Çekişmesi

Güneydoğu Anadolu M.Ö.1000 yıllarında büyük bir Arami göçüyle karşı karşıya kalır. Aramiler güneyden kalkıp büyük kentlere akın etmeye başlarlar. Sami kavimlerinin üçüncü büyük göçünü oluşturan Arami göçleri uzun yıllar sürer; nihayetinde Göçebe Aramiler (Ahlamu Aramaye) Yukarı Mezopotamya'da birçok Arami devleti kurmaya muvaffak olurlar. Bunlardan Bit-Adini, Urfa bölgesini içine alıyordu.

Asurlular, batıya doğru ilerlemelerine engel olan Aramiler'in çoğalmalarını engellemek için birçok imha seferleri düzenlerler, ancak başarılı olamazlar. Assur Kralı II.Adad –Nirari'nin (saltanatı M.Ö.911-891), Fırat ve Dicle vadilerine yaptığı M.Ö.894 yılındaki seferinde Habur ırmağı yürüyüşü sırasında, Harran'ın önünden geçtiği, oradan vergi ve haraç aldığı görülür .

III. Salmanassar (saltanatı M.Ö.858-824), M.Ö.875-855 yıllarında düzenlenmiş olduğu üç seferde; Bit-Adini Devleti'ni ortadan kaldırır ve civarıyla birlikte Urfa'yı da bir Assur eyaleti durumuna getirir. III.Salmanassar'ın ihtiyarlık döneminde Assur Devleti'ne isyan eden kentlerin arasında Huzirina (Sultantepe) da bulunuyordu.

Urartu Krallığı'nın Bölgemizdeki Hezimet

M.Ö.IX. yüzyılda Van Gölü civarında kurulmuş olan Urartu Krallığı, sınırlarını kuzeyde Kafkas ötesine, doğuda kuzeybatı İran içlerine, batıda Malatya çevresine, güneyde de Urfa –Halfeti yakınlarına kadar genişletmişti.Urartu Krallığı ömrü olan 300 yıl boyunca Assur Devleti'nin en büyük rakibi olmuştur. Urartu krallarından I.Şarduri (saltanatı M.Ö.840-830) ve İşpuini (saltanatı M.Ö.830-810) bir müddet Yukarı Mezopotamya'yı hakimiyetleri altına tutmuşlardır. Kaynaklara göre III. Salmanassar, I.Şarduri'ye karşı yedi kez sefer düzenlemiştir. Bu arada Assur Kralı V.Assur –Nirari'nin (saltanatı M.Ö.753-746) Arami asıllı Arpad Kralı Matti'el ile bir ittifak anlaşması imzaladığı ve bu anlaşmada Harran kentinin koruyucusu olan Ay Tanrısı Sin'in de şahit tutulduğu görülür.

Assur Kralı III. Tighlatpileser (saltanatı M.Ö.745-727),M.Ö.743 yılında Urartu meselesini halletmek için ordusuyla batıya doğru hareket ederek, dört Suriye ülkesi (Bit-Āgusi, Melida, Malatya, Gurgum ve Kummuhu, Kommagene, Adıyaman) ile birleşmiş olan Urartu ordusunu, Urfa'nın batısındaki Halfeti ilçesinin kuzeyinde yer alan ve Arpad (Tell Rıfad) denilen yerde yapılan bir savaşta perişan ederek birçok esir alır.

Assur Krallığı'nın Bölgemizdeki Hakimiyeti

Bu zaferin sonucunda; Kuzey Suriye ve bölgemiz tekrar Assur'un hakimiyetine girer ve yöredeki tüm kent devletleri kralları; Assur'a vergi ve haraç vermek zorunda kalırlar.

Harran ve çevresinin, bu dönemdeki Bel-Pihati ünvanlı bir vali tarafından yönetildiği ve Till Barsip (Tell Ahmar) kentinde oturan Turtanu adlı büyük vezire bağlı olduğu görülür. Urfa'nın 21 km. doğusunda bulunan Duru kenti de ayrı bir idari bölge (Urası'lık) olarak yönetilir.

Assur Kralı Asarhaddon (saltanatı M.Ö.680-669), M.Ö.671 yılında Mısır'ın ele geçirilmesi ile sonuçlanan sefere giderken, Harran kenti

dışında bulunan ve sedirden yapılmış Ay Tanrısı Sin Tapınağı'na uğrar ve ondan yardım diler. Zaferden sonra da tanrıyı ödüllendirmek için küçük çapta restorasyon yapar.

Mezopotamya'nın en eski ve en ünlü tanrısına ait tapınağın yeniden yapılması, Asarhaddon'un oğlu Assurbanipal'in (saltanatı M.Ö.668-626)döneminde gerçekleşir.

Harran'daki Tanrı Sin Tapınağı'nı yeniden yaptıran Assurbanipal, bir yazıtında küçük kardeşi Assur-etil -şame-irsitim-ballitsu'yu, Sin rahibi yaptığını şöyle anlatır.''.....En küçük kardeşim Assur-etil-şame-irsitim-ballitsu'yu, Harran'da oturan Sin'in huzurunda,Urigallu rahipliği için takdis ettim''.

VI) KELDANİ(YENİ BABİL), MED-PERS, MAKEDONYA ve SELEUKOS KRALLIKLARI DÖNEMİ (M.Ö.610-132)

Keldani, Med ve Pers İttifakı

Assurlular'ın bu ezici güçleri, Assurbanipal'in M.Ö.626 yılındaki ölümünden sonra pek uzun sürmez. Assur'un korkunç idaresi altında inleyen uluslar, intikam hırsıyla silaha sarılırlar. Bunların başında İskitler, Keldaniler, Med ve Persler bulunur.

M.Ö.614 yılında Med Kralı Keyaxares (saltanatı M.Ö.635-584), Babilli Nabupolassar ile birleşerek, imparatorluğun eski başkenti Kalhu'yu zapt ve tahrip eder. Bundan iki yıl sonra da, yine aynı iki kral bir kısım göçebe İskitli'nin de desteğiyle imparatorluğun başkenti Ninova'ya saldırırlar.Üç aylık bir kuşatmadan sonra, kenti ele geçirerek son kral Sin-şar-işkun'u (saltanatı M.Ö.623-612)öldürürler. İmparatorluk ülkesi Medler ve Keldaniler arasında paylaşılır. Bu büyük yıkım ve kuşatmadan sonra, kenti ele geçirerek son kral Sin-şar-işkun'u (saltanatı M.Ö.623-612) öldürürler. İmparatorluk ülkesi Medler ve Keldaniler arasında paylaşılır. Bu büyük yıkım ve kuşatmadan kurtulan Assur ordularının bir bölümü, Harran'a gelip burayı Assur'un yeni başkenti yaparak son Assur prensi

Assuruballit'i de kral ilan ederler. Ancak, bu yeni süre sonra Medler'le ortaklaşa hareket eden Babil Kralı tarafından tarih sahnesinden silinir. Harran'ı ele geçiren istilacı Medler tarafından tamamen yakılıp yıkılır. Nabukadnezzar tahta geçtiği zaman, Keldani etkisi Sinear ile Elam'ın Susa mintikasına ve Kuzey Suriye'ye ulaşmıştı. Assur kenti Medler'in, Harran da Medler'e tabi Umman-Mandalar'ın elinde bulunuyordu.

Medler'in Bölgedeki Kısa Hakimiyeti

Med Kralı Keyaksares'in, Batı Anadolu'daki Lidya Krallığı ile Anadolu'yu paylaşma pazarlığına oturacak kadar güç kazandığı görülür. Böylece batı sınırlarını güvence altına alan Medler, doğuya yönelerek zayıf bir durumda olan Urartu Krallığı'nı da kısa sürede çökertirler. Ancak sadece yağmacılık ekonomisine dayanan Med üstünlüğü maalesef uzun ömürlü olamaz. Bu arada Harran bölgesinin Keldani Krallığı'nın eline geçtiğini görüyoruz.

Harranlı bir rahibenin oğlu olduğu sanılan son Keldani Kralı Nabuna'id (saltanatı M.Ö.556-538) ile Medler'e karşı birleşir ve üç yıl sonra Medler'i yener.

Keldaniler'in Bölgedeki Kısa Hakimiyeti

Nabuna'id muhtemelen M.Ö.550 bir fırsatını bulup 54 yıldan beridir harabe halinde

bulunan Harran'daki Tanrı Sin Tapınağı'nı yeniden restore ettirir (bu restorasyon büyük çaplı olup ancak beş yılda tamamlanabilmiştir) ve tapınak son şekliyle İslam dönemine kadar ulaşır.

M.Ö.540 yılında başlayan Pers saldırıları, bir yıl sonra Kral Kyros'un Babil'e girmesiyle sonuçlanır ve Keldaniler(Yeni Babil) Krallığı da artık tarihe karışmış olur.

Persler'in Bölgedeki Hakimiyeti

Kaynaklara göre, Urfa ve Harran bu dönemde Babil ve Suriye Satraplığı'na bağlanmış ve Satrap Gobryas'ın idaresine verilmiştir.

Bu dönemde bölgemizin dili olan Arami dili ve yazısı, yakın doğu ve anadolu'nun tümüne sahip olan Pers İmparatorluğu'nun resmi dili ve yazısı olarak kabul edilmiştir.

Pers Kralı I.Darius (saltanatı M.Ö.522-486) döneminde bölgemiz Babilonya Satraplığı içine alınmıştır.

Persler, Fırat ile Dicle nehirleri arasındaki geniş ve bereketli toprakları ekip biçerek bölgedeki ziraati canlandırırlar. İşlenen bu arazileri de savaşlarda üstün başarı gösteren subaylara dağıtırlar. Bu asker –soylular aynı zamanda yörenin yeni yöneticileri olurlar. Persler din önderlerine de toprak bağışlayıp ayrıcalıklar tanıyarak, bunların kendilerinden yana tutum almalarını sağlarlar, ancak kıyılardaki eski koloni kentlerine söz geçiremeyen merkezi Pers yönetimi, bu kentlerde biriken ticaret gelirlerinden yoksun kalınca, imparatorluk ekonomik bunalım içine düşer. Bu fırsatı değerlendiren Makedonya Krallığı, İskender önderliğinde anadolu'ya girer. Pers orduları önce M.Ö.334'te, ardında da M.Ö.332'de Hatay'ın İssos (Dört Yol) yakınlarında yenilince Urfa'yı da içine alan Güneydoğu Anadolu bölgesi Makedonyalılar'ın eline geçer.

Makedonyalılar Urfa Bölgesinde

Bu dönemde Urfa bölgesinin Osrhoene adıyla çağrıldığını, bölgemiz ve Mezopotamya'nın Yunan kültürüyle tanıştığını görüyoruz . Birçok Makedonyalı ve Yunan asıllı ahali ve tüccar bölgeye yerleşir ve bu arada Harran "Mygdonia" adını alarak buradaki tanrılara Yunanca isimler verilir. Böylece Doğu ve Yunan kültürleri arasında meydana gelen kaynaşma sonucu Helenizm kültürü bölgeye hakim olur. Bu kültürde yine Arami dili ve kültürünün önemli bir etkisi görülür. İlerde görüleceği gibi,

Urfa zamanla Hıristiyanlığın en önemli merkezlerinden biri haline gelirken, Harran putperest ve Helenizm kültürünün en büyük merkezlerinden biri olmaya devam edecek ve bundan dolayı kilise babaları tarafından "Putperest Kenti" anlamına gelen "Hellenopolis" adını alacaktır.

Yunan Kültürünü benimseyen bölgemiz ahalisi Aramiler, bu kültürü daha sonra Araplar'a aktarma görevini de üstleneceklerdir.

İskender, güneybatı asya'ya doğru fetihlerini sürdürürken güneydoğu anadolu'yu generallerine bırakır. M.Ö.13 Haziran 323 yılında beklenmedik bir zamanda, bilinmeyen bir sebepten dolayı, genç yaşta ölmesi üzerine, generaller arasında imparatorluğu paylaşma savaşları başlar. Savaşların bitiminde yapılan antlaşmada satraplıkların değil de, bölgelerin bölünmesine karar verilir. Yukarı Asya satraplıklarının bir bölümüyle Babilonya'ya sahip olan General Seleukos Nikator (Galip) M.Ö.306 yılında krallığını ilan eder.

Seleukoslar'ın Bölgemizdeki Faaliyetleri

I.Seleukos Nikator, beş yıl önce yapmış olduğu savaşlar neticesinde topraklarını biraz olsun genişletmiş ve bu esnada Harran'a da uğramıştı. Seleukos Nikator bu başarılı faaliyetleriyle Pers İmparatorluğu'nun kalıntıları üzerine yükselecek olan yeni bir devletin temelini atmış oluyor ve başkentini de Babilonya'dan Dicle kıyısında kurduğu Seleukia kentine taşıyordu.

Urfa, bu dönemde Aramiler tarafından Urhay olarak çağrılıyordu. M.Ö.302 yılında I.Seleukos Nikator tarafından eski bir yerleşim alanının kalıntıları üzerine yeniden kurulan Urfa,"Suları bol" anlamına gelen "Edessa" ismini alır. Edessa o dönemde Makedonya'nın başkentinin adı idi; ancak Urfa'nın o dönemde sulak oluşu ve yeşilliğinin bolluğundan dolayı Edessa'ya benzediği için bu isim verilir.

Bu tarihlerde Mezopotamya'da Edessa'dan başka birçok askeri koloniler ve kentler kurulur. Bunlardan birkaçı Osrhoene (civarıyla birlikte Urfa

bölgesi) bölgesinde bulunuyordu. Kurulmuş olan bu kentlerden Karrai (Harran), Makedonopolis (Birecik), Nikephorion(Rakka) ve Anthemusia (Suruç) bölgemiz için oldukça önemli idiler.

Seleukos Kralı II. Antiokhos Teos, M.Ö.261 yılında tahta geçtiğinde doğudaki eyaletler merkezden ayrılmış, buralarda Parth ve Baktriyan krallıkları kurulmuştu.

III. Suriye Savaşı olarak anılan savaşlar esnasında, Mısır Firavunu Ptolemaios Evergetes Seleukos ordusunu yenerek Fırat'ı aşar, Mezopotamya'ya girerek kuzeye doğru ilerler. M.Ö.245 yılında Urfa bölgesini de ele geçirir. Seleukos Kralı Kallinikos, ancak kuzey komşusu Pontus Kralı ile anlaşarak Antakya ve Urfa yörelerini geri alabilir. Bu olaydan sonra Seleukoslar'ın Akdeniz kıyılarındaki üstünlükleri de sona erer.

M.Ö.140 yılında Zagros Dağları civarında yapılan Parthlar ve Seleukoslar İran ve Mezopotamya'yı kaybederler ve başkentlerini Antakya'ya taşırlar.

Bu dönemde Urfa'daki Balıklıgöl, Seluk Gölü ve daha sonra Seleukos Gölü olarak bilinir.

II. BÖLÜM

İOSRHOENE (EDASSA) KRALLIĞI DÖNEMİ (MÖ.132-M.S.244)

Seleukoslar'ın giderek zayıflaması sonucu, Urfa bölgesindeki etkilerinin azalmasını fırsat

bilen, belki de bölgedeki otorite yetersizliğini değerlendiren Arami asıllı Süryaniler, aşiret reisi Aryu (Arslan) önderliğinde Osrhoene Krallığı'nı ilan ederler (M.Ö.132). Böylece Urfa bölgesi tarihte ilk kez kendine özgü bir krallığa kavuşmuş olur. Başkent ise merkezi Urfa olan Edessa idi. Yunanlı tarihçiler bu krallara Phylark veya Topark yani "Kent Kralı" diyorlardı.

Roma Ordusunun Hazimeti

M.Ö.53 yılında Romalı General Crassus, Parthlar'a karşı zafer kazanmak amacıyla Suriye'ye gelir. Civarda birkaç kenti zapteder ve bazı birlikleri yenmek suretiyle imparator ünvanını almak için acelece Fırat'ı geçer ve Rakka üzerinden Harran'a doğru giderken, Parth süvarileri tarafından Harran'da etrafı çevrilir. Tuzağa düşürülen Roma ordusu büyük kayıp verir ve General Crassus da esir düşer. 50.000 kişilik Roma ordusundan pek azı kaçarak Fırat boylarına ulaşır.

Hristiyanlığın Kabul Edilmesi ve Abgar Efsanesi

M.Ö.4 ile M.S.7 tarihleri arasında ilk kez 10 yıl hüküm süren V.Abgar'ın 13-50 yılları arasındaki 37 yıllık ikinci saltanat devresinin Hristiyanlık tarihi açısından çok önemli bir yeri vardır. Hristiyanlık gelmeden önce, bütün Mezopotamya halkı ilahi sistemi reddetmiş ve atalarının dini olan putperestliğe geri dönmüşlerdi.

Ay, güneş, yıldız ve gezegenlere tapıyorlar; bundan başka kendilerinin çıkarmış oldukları birçok şeye tanrılık isnad ederek tapınıyorlardı.

Bu inanç –Ay Tanrısı Sin inancı –Urfa bölgesinde de hakim idi. Bu döneme ait inanç motiflerini ve yazılarını Urfa'nın 65 km.güneydoğusundaki antik Soğmatar kentinde görebilmek mümkündür.

Efsaneye göre; V.Abgar ilk Hristiyan kralıdır ve Hz.İsa'nın ölümünden hemen sonra, Hristiyanlığı kabul etmiş ve kendi halkına da benimsetmiştir. Bu konu ile ilgili efsane şöyledir.

Edessa Kralı V.Abgar Ukkama, o sıralar cüzam hastalığına yakalanmış ve bundan dolayı oldukça ızdırap çekiyordu. Kral, Hz.İsa'nın hastaları iyileştirdiğini duymuştu; ancak çok hasta olduğundan dolayı bizzat Kudüs'e gidemiyordu. Hannan adındaki bir kuryesini, ona inandığını ve yeni dinini öğrenmek istediğini belirten bir mektupla Hz.İsa'ya gönderir

ve onu Urfa'ya davet eder. Bu kurye aynı zamanda becerikli bir ressamdır. Hannan, Hz.İsa'ya götürdüğü mektubu sunduktan sonra yüksek sesle bir yere çıkarak onun portresini yapmayı dener, ancak bir türlü başarılı olamaz. Bunu sezen Hz.İsa, yüzünü silip Hannan'a verir. Hz.İsa'nın yüzünün resmi mendille çıkmıştır. Hannan bir mektupla birlikte bu mendili de alarak Edessa'ya döner.

Hız.İsa, Edessa Kralı V.Abgar Ukkama'ya gönderdiği mektupta şöyle demiştir:

‘‘Ne mutlu sana Abgar ve Edessa adındaki kentine! Ne mutlu beni görmeden bana inanmış olan sana! Çünkü sana devamlı sağlamlık bahşedilecektir.

Senin yanına gelmem hususunda bana yazdıklarına gelince; bilesin ki, görevlendirilmiş olduğum her şeyi burada tamamlamak ve bu işi bitirdikten sonra beni göndermiş olana, Baba'ya dönmem gereklidir. Sana ızdıraplarını(hastalıklarını) iyileştirmek; sana ve seninle beraber olanlarla ebedi yaşam ve barış bahşetmek, ayrıca senin kentine dünyanın sonuna kadar düşmanlar tarafından boyun eğdirilmemeyi sağlamak üzere havarilerimden birisini, Thomas da denilen Adday'ı göndereceğim. Amin. Efendimiz Christo'nun mektubu’’.

Bu mektubun Yunancası Urfa'da antik çağdan kalma bir mağaranın girişi üzerine kazınmıştır. Mağara ve mektuptan herhangi bir kalıntı maalesef günümüze ulaşamamıştır.

Edessa Kralı V.Abgar, Hz.İsa'nın portresi gözüken kutsal mendil (Hagion Mandylion) sayesinde sağlığına kavuşmuş ve daha sonra bu mendili bir tahtaya gerdirerek kentin giriş kapısında bir niş içine koydurmuştur. Bu kutsal mendil, yüzyıllarca Hristiyan sanatında, Ortaçağ'ın Bizans-İslam ilişkilerinde önemli ve büyük bir rol oynamıştır. Ayrıca bu mektubun nüshaları çoğaltılarak muska şeklinde buraya gelen ziyaretçilere verilmiştir.

Urfa'nın Roma Himayesine Giriş

Urfa,165 yılında Romalı General Avidius Cassius tarafından kuşatılır ve kentte katliam yapılır. Bunun devamında ise Urfa ve Harran birkez daha Roma himayesine girer.Bu himaye ilerde görüleceği gibi krallığın 244 yılındaki yıkılışına kadar sürecektir.

166 yılında bir barış antlaşmasıyla Urfa Kralı VII.Ma'nu, Roma'nın bir müvekkili olarak Philoromaaios adıyla tahta iade edilir.

Roma, imparatorluğun her tarafında (Urfa bölgesi de dahil) topraklarını korumak için karakollar kurar.Özellikle bu karakollar ,Doğu'da İranlılar ve bedevilerin akın ve baskılarını kontrol altında tutuyordu.Bu amaçla İmparator Septimius Severus,197 yılında Parthlar'a karşı bir askeri sefer esnasında Halfeti ve Urfa arasında,Eski Hisar,Büyük Keşişlik ve Ant Köyü'nde birer kale,Uzunburç,Tatburcu,Sayburç,Beyburcu ve Kızılburç'da ise birer gözetleme kulesi yaptırır.Bu tür yapılar daha çok Halfeti-Suruç ve Urfa üçgeninde alanda yapılmış olup,kalıntılarını görebilmek mümkündür.

II)ROMA İMPARATORLUĞU DÖNEMİ (244-395)

İlk Hristiyan Şehitleri

Roma hakimiyetinde bulunan kentte, şehrin ileri gelen Hristiyan büyüklerinden Şarbil ve Barsimya, 250 yılında Hristiyanlara yapılan takibatlardan dolayı Roma İmparatorunun emriyle yakalanarak şehit edilirler. Bunlar bugün Şehitlik Mahallesi denilen yere gömülürler ve bu civarda daha sonra küçük bir kilisede yapılır.

İmparator Valerianus'un Bölgemizdeki Esareti

Sasani Kralı I.Şahpur, 253 yılında Ermenistan'ı işgal ettikten sonra Mezopotamya'ya girer; ancak müstahkem kentler, başta Urfa olmak üzere kendilerini İranlılar'a karşı savunurlar.

Bu arada yeni imparator Valerianus, çok sıkışık bir durumda olan Urfa'ya yardım etmek üzere Fırat'ı geçmiştir. Valerianus, 260 yılı başında I.Şahpur tarafından kuşatılmış olan Urfa'yı kurtarmaya çalışırken, tedbirsiz davranarak İranlılar'ın eline düşer ve esarete ölür. Buna rağmen Urfa, teslim olmayarak kendisini başarıyla savunur.

III) BİZANS İMPARATORLUĞU ve SASANİ KRALLIĞI DÖNEMİ (395-639)

İranlılar Urfa Bölgesinde

Sasani Kralı I.Kubad(488-531) , 502 yılında Diyarbakır'ı kuşatırken kendisine bağlı Arap Hire Kralı Nu'man İbn-ül Esved'i Harran üzerine gönderir. Bir kısım Sasani kuvvetleri de Viranşehir tarafına gönderirler. Buraya gönderilenlerin çoğu öldürülür, geriye kalanları da esir edilir.

26 Kasım 502'de Harran'a ulaşan Nu'man, Harran ve Urfa civarında büyük yağmalar yapar, halkını da esir alır; ancak çok sağlam surlara sahip olan Urfa'ya giremez.

I.Kubad,17 ve 24 Eylül 503 tarihlerinde Urfa'yı iki kez kuşatır ancak başarı sağlayamaz.

Urfa'da Got Askerleri

506 yılı Nisan ayında, Sasaniler'le barış yapmak üzere Bizans ordusu ile birlikte Urfa'ya gelen çok sayıdaki Got askeri kentte yolsuzluk, ayyaşlık yapar, bununla da yetinmeyip, her şeyi tahrip ederek cinayet işlerler.

Kentte büyük bir yönetim gevşekliği ve başıboşluk olduğundan bu yaptıkları yanlarına kalır. Bu tahribatı gören Bizans ordusu başkomutanı askerlerini toplayarak hemen kenti terk eder.

Sasaniler Urfa Bölgesinde

Sasaniler'le Bizanslılar arasında Eylül 532'de bir barış antlaşması yapılır, ancak bu anlaşma 8 yıl sürer. Sasani krallarından I.Hüsrev Anuşirvan (saltanatı 531-578) , bu anlaşmayı bozarak Mayıs 540'da Halep, Antakya ve Humus'u yağmalayıp ülkesine dönerken Urfa'ya gelir; kenti kuşatır ancak alamaz. 544 yılında ikinci kez şansını deneyen Anuşirvan, surlara çıkarılan Hz.İsa'nın mucizevi portresinin yer aldığı kutsal mendilden (Hagion Mandylion) dolayı kenti ele geçiremez. Kenti düşmanlardan koruduğuna inanan Anuşirvan, başına bir felaket gelmesinden korkarak kuşatmayı bırakıp geri döner.

Bizanslı komutan Maurikios, 581 yılında Sasani ordusunu Viranşehir ve Rakka bölgesinde yenilgiye uğratar.

Urfa, 603 yılında Sasani Kralı II.Hüsrev-i Perviz (saltanatı 591-628) tarafından işgal edilir.610 yılında ise kent tamamiyle Sasani hakimiyetine geçer.Bölgede artık Bizans'ın hiçbir etkisi kalmaz .Urfa'daki İranlı yöneticilerin, halkın üzerindeki vergileri ağırlaştırdığı, kiliselerin altın, gümüş ve mermerlerini yağma ettikleri görülür.

Urfa Yeniden Bizanslılar'ın Elinde

Bizans İmparatoru Herakleios, 628 yılında Sasaniler'i yenince Urfa bölgesi ikinci kez Bizans hakimiyetine geçer. İmparator, Urfa'da Ortodoksluğu yeniden kurarak ileri gelen Yakubi ailelerini kentten sürer. Bu sırada kentin valisi Ioannes Kateas'tır.

BÖLÜM III.

DÖRT HALİFE DÖNEMİ (639-661)

Urfa'nın Müslümanların Eline Geçmesi

Halife Hz.Ömer tarafından Şam ordusu komutanlığına getirilen İyad b.Ganem, 639 yılı içinde Elcezire üzerine gönderilir. İyad, Ağustos ayında yanındaki ordusuyla Rakka üzerine yürür. Rakka ahalisi vergi vermeyi kabul ederek kurtulur. Şam ordusunun öncü kolu Harran önüne gelir. Harran halkı, Şam ordusuna önce Urfa üzerine gitmelerini; Urfa halkı ne gibi şartları kabul edebileceklerini söylerler. Bunun üzerine İyad,Urfa önüne gelerek kentin teslim edilmesini ister.Urfa halkından birkaç kişi Müslümanlara saldırmayı denerler, ancak baş edemeyeceklerini anlayarak tekrar kente kaçarlar. Kısa bir süre sonra barış ve aman istediğinde bulunurlar. İyad, onlara bir mektup yazarak vergi vermek şartıyla anlaşma yapar.

İyad, daha sonra Harran kenti ile de aynı şekilde bir anlaşma yapar. Bölgenin diğer kentleri de İslam ordusu tarafından ele geçirilir.

Araplar, Yukarı Mezopotamya'yı burada oturan kabilelere göre; Diyar-ı Mudar, Diyar-ı Rabia ve Diyar-ı Bekr olmak üzere üç kısma ayırdılar. Bunlardan Elcezire de denilen Diyar-ı Mudar'ın merkezi Harran, diğer kentleri iseUrfa, Rakka ve Suruç idi. Diyar-ı Bekr'in merkezi Meyyafarikin (Silvan), diğer kentleri ise Amid (Diyarbakır) , Mardin ve Ezen idi. Diyar-ı Rabia'nın merkezi Nusaybin, diğer kentleri ise Sincar, Ra'el Ayn (Ceylanpınar), Beled, Dara, Habur, Cizre idi.

Halife Hz. Osman, Humus ve Kınnesrin'i de Elcezire ile birlikte Muaviye'nin idaresine vererek onu da Şam ve Elcezire valisi yapar. Dördüncü Halife Hz.Ali'nin 661 yılında bir Harici tarafından öldürülmesi üzerine, Muaviye'nin liderliğinde Emevi Devleti kurulur ve Elcezire de Emeviler'in hakimiyetine geçer.

BÖLÜM III.

DÖRT HALİFE DÖNEMİ (639-661)

Urfa'nın Müslümanların Eline Geçmesi

Halife Hz.Ömer tarafından Şam ordusu komutanlığına getirilen İyad b.Ganem, 639 yılı içinde Elcezire üzerine gönderilir. İyad, Ağustos ayında yanındaki ordusuyla Rakka üzerine yürür. Rakka ahalisi vergi vermeyi kabul ederek kurtulur. Şam ordusunun öncü kolu Harran önüne gelir. Harran halkı, Şam ordusuna önce Urfa üzerine gitmelerini; Urfa halkı ne gibi şartları kabul edebileceklerini söylerler. Bunun üzerine İyad,Urfa önüne gelerek kentin teslim edilmesini ister.Urfa halkından birkaç kişi Müslümanlara saldırmayı denerler, ancak baş edemeyeceklerini anlayarak tekrar kente kaçarlar. Kısa bir süre sonra barış ve aman istediğinde bulunurlar. İyad, onlara bir mektup yazarak vergi vermek şartıyla anlaşma yapar.

İyad, daha sonra Harran kenti ile de aynı şekilde bir anlaşma yapar. Bölgenin diğer kentleri de İslam ordusu tarafından ele geçirilir.

Araplar, Yukarı Mezopotamya'yı burada oturan kabilelere göre; Diyar-ı Mudar, Diyar-ı Rabia ve Diyar-ı Bekr olmak üzere üç kısma ayırdılar. Bunlardan Elcezire de denilen Diyar-ı Mudar'ın merkezi Harran, diğer kentleri iseUrfa, Rakka ve Suruç idi. Diyar-ı Bekr'in merkezi Meyyafarikin (Silvan), diğer kentleri ise Amid (Diyarbakır) , Mardin ve Ezen idi. Diyar-ı Rabia'nın merkezi Nusaybin, diğer kentleri ise Sincar, Ra'el Ayn (Ceylanpınar), Beled, Dara, Habur, Cizre idi.

Halife Hz. Osman, Humus ve Kınnesrin'i de Elcezire ile birlikte Muaviye'nin idaresine vererek onu da Şam ve Elcezire valisi yapar. Dördüncü Halife Hz.Ali'nin 661 yılında bir Harici tarafından öldürülmesi üzerine, Muaviye'nin liderliğinde Emevi Devleti kurulur ve Elcezire de Emeviler'in hakimiyetine geçer.

II) EMEVİLER DÖNEMİ (661-750)

667 yılının Kasım ayında bir gece yarısı, kentte yine büyük bir su baskını meydana gelir. Urfa tarihinde beşinci kez görülen bu afette yine surlar yıkılır ve binlerce insan suda boğularak ölür.

3 Nisan 679'da bölgede büyük bir deprem olur. Urfa'da birçok insan ölürken, Suruç da bütünüyle temelinden yıkılır. Bu depremde kentteki Hristiyanların Eski Kilisesi de tahrip olur.

718 yılında bir kez daha tekrarlanan depremde, Eski Kilise tamamen yıkılır ve binada birçok yüksek çatlaklar oluşur.

Emevi Halifesi II. Mervan, (saltanatı 744-750) hilafet merkezini Şam'dan alıp Harran'a getirir. Bu antik kentte 10 milyon dirhem altın sarfederek bir hükümet sarayı yaptırır. Bugün kalıntıları ayakta olan Ulu Camii(Cami-ül Firdevs) yeniletilir.

II.Mervan, bundan başka bölgede kanallar açtırarak tarım ve ticareti geliştirir.Elcezire bölgesi onun devrinde altın çağını yaşar. Bu dönemde Urfa bölgesi ve özellikle Harran, devlete en çok vergi ödeyen yerler olur. Doğuda meydana gelen Abbasi İhtilali, devletin sarsılmasına sebep olur. Abbasiler'in, İran ve Mezopotamya'nın büyük bir kısmını ele geçirmeleri üzerine harekete geçen II.Mervan, ordusuyla onları Büyük Zap Irmağı kıyısında karşılar.750 yılında yapılan bu büyük savaşta II.Mervan yenilir, Elcezire'nin tümü Abbasiler'in eline geçer.

III) ABBASİLER DÖNEMİ (750-990)

Harran'ı ele geçiren ordu komutanı Abdullah B.Ali, Elcezire bölgesine Musa b.Ka'b'ı vali tayin eder.

Abbasiler, Emeviler'e büyük zulümler ve katliamlar yaparlar, hatta mezardaki ölüleri bile bu yapılanlardan nasiplerini alır.Sonunda, o zamana kadar olaylara seyirci kalmak suretiyle kendi

devletlerinin yıkılmasına yardım etmiş olan Suriye ve Elcezire Arapları isyan ederler. Bunlara Kays ve Kelb aşiretleri de katılır. Bu isyan 751 Temmuz’unda Kınnesrin yakınında Abdullah b.Ali tarafından şiddetli bir şekilde bastırılır.

Bu sırada, Elcezire, Doğu Anadolu ve Azerbeycan valisi, Halife Ebu’l Abbas el-Seffah’ın kardeşi Ebu Cafer el-Mansur idi.

812 yılında, Amr ve Nasr B.Şebes adlı kişiler tarafından başlatılan Elcezire isyanlarında Urfa, Harran ve Suruç yağma ve tahrib edilir. Bağdat’ta kritik bir durumda bulunan hilafet, bunlarla uğraşmadığından, isyanlar 13 yıl sürer. Mart 825 yılında Abdullah adlı komutanın dört yıl süren faaliyeti sonucunda yakalanan Nasr b.Şebes, Bağdat’a götürülerek idam edilir.

835 yılında Urfa’da yedinci büyük su baskını meydana gelir. Batıdaki suru zorlayarak kente giren sular, caddelere ve avlulara dolar, evlerinde oturan 3 bin kadar insan boğularak can verir. Daha sonra doğudaki surları parçalayan sular güneye doğru akar.

Kutsal Mendilin Bizanslıların Eline Geçmesi

Bizans’ın Doğu Orduları Komutanı General Ioannes Kurkuas, 943 yılında Urfa önüne gelerek, o sırada kentte saklanan Hz.İsa’nın portresi gözükten kutsal mendili ele geçirmek amacıyla kenti kuşatır. Kısa bir süre sonra 200 Müslüman esirin serbest bırakılması ve gelecekte kente saldırılmaması karşılığında yapılan anlaşma ile mendil Bizanslılara teslim edilir ve bu kutsal emanet Bizans’a (İstanbul) götürülür. Ancak 949 yılında Hamdaniler’in Halep kolu lideri olan Seyfüddevle Ali’nin Urfa halkıyla birlikte Bizans topraklarına saldırması üzerine bu anlaşma çiğnenmiş olur. Bizanslılar, 959 yılında Leon komutasındaki bir orduyu, Elcezire ve Urfa üzerine gönderirler. Bu ordu Urfa’ya saldırarak pek çok insan öldürür ve Müslümanlardan bazılarını da esir alır.

IV) NUMEYROĞULLARI VE MERVANİLER DÖNEMİ (991-1031)

937 yılından itibaren Musul Hamdanileri'nin elinde bulunan Harran'da, hakimiyet savaşları meydana gelmiş ve sonunda Harran'daki Hamdani hakimiyeti sona ermiş ve kent Halep sahibi Sa'düddeve'nin eline geçmişti. Diyar-ı Mudar ve Halep sahibi Sa'düddeve'nin 991 yılında ölmesi üzerine Hamdaniler'e bağlı valiler istiklallerini ilan ederler. Bu sırada Harran valiliği yapan Vessab B.Sabık el-Numeyri de Harran hakimi olarak istiklalini ilan eder.

Vessab B.Sabık,1019 yılında ölünce yerine oğlu Şebib geçer. Bu sırada Urfa, Numeyroğulları'na bağlı Utayr, Ahmed'i kıskanarak öldürür; bunun üzerine Urfalılar Diyarbakır Mervani hükümdarı Nasrüddevle Ahmed'e mektup yazarak kenti teslim almak üzere gelmesini isterler. Nasrüddevle de, Zengi adındaki bir Türk komutanı, Urfa'yı teslim almak üzere gönderir.Utayr ise daha sonra Nasrüddevle'nin huzuruna çıkarak Urfa'nın yarısının idaresini ele geçirmeye muvaffak olur. Ancak Zengi, Ahmed B.Muhammed'in oğlunu teşvik edip Utayr'ı öldürtür. Bu olaydan sonra Şubat 1027'de Numeyroğulları ile yapılan savaşta Zengi de öldürülür.Böylece Urfa tamamen Nasrüddevle Ahmed'in hakimiyeti altına girer.

Urfa'da Mervaniler Hakimiyeti

Nasrüddevle, kısa bir süre sonra kenti İbn Utayr (Utayr oğlu) ile Nümeyroğulları'ndan Şiblüddevle'nin oğlu arasında paylaştırır. Ancak kent yine de huzur bulamaz. İbn Utayr Şiblüddevle'nin oğlunu öldürür. Daha sonra İbn Utayr'ın da öldürülmesi üzerine Nasrüddevle, Selman adında bir Türk'ü vali olarak atar. Selman, Utayr'ın dul eşi tarafından o kadar baskı altında tutulur ki, o bu sıkıntıdan kurtulmak için Samsat'ta oturan Bizanslı komutan Geogios Maniakes'e kenti teslim etmek için haber gönderir.Urfa'nın teslimi karşılığında uygun bir tazminat ve

“Bizans imparatorundan bir ülke ve bir eyalet” isteyen Selman’ın isteklerinin kabul edilmesi üzerine Urfa, Bizanslı komutana teslim edilir (1031). Böylece Urfa, çok basit ve kansas bir şekilde Bizans’ın eline geçmiş olur.

V)BİZANS İMPARATORLUĞU’NUN III. HAKİMİYET DÖNEMİ (1031-1087)

Urfa Bölgesinde Selçuklu Akınları

Bu dönemde göze çarpan olaylar arasında Büyük Selçuklu komutanlarının Urfa bölgesine yaptıkları akınlar sayılabilir. Nitekim 1065-1066 yılında askerleriyle Urfa bölgesine giren Salar-ı Horasan, Siverek’e saldırarak Urfa civarını yağma eder. Aynı yıl içinde ikinci kez Urfa civarına saldırarak Kısas’ta karargah kurar.Yapılan savaşta Bizans ordusu büyük kayıplarla geri çekilir. Selçuklu komutanı üçüncü kez bölgede görünerek yine yağma yapar, ganimet ve esirlerle geri döner.

Yine Selçuklu komutanlarından olan Hacib Gümüştekin,1066-1067 yılında yanında askerlerle Urfa civarına gelerek Siverek’e yakın Nasibin kalesini kuşatır, ancak alamaz. Daha sonra ele geçirdiği Bizanslı komutan Aruandanos’u Urfa önüne getirerek 20.000 dinar karşılığında serbest bırakır.

Sultan Alp Arslan Urfa Önünde

Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan (saltanatı 1063-1072) , Mısır’dan aldığı bir davet üzerine bu ülkeye sahip olmak amacıyla harekete geçer ve Urfa civarındaki bazı kaleleri ele geçirir.

Sultan 10 Mart 1071’de Urfa’yı kuşatır.50 gün süren sonuçsuz kuşatmayı kaldırarak Birecik’e gider ve orada konaklar. Suriye’ye doğru giderken,

Bizans ordusunun Anadolu'da ilerlediğini duyunca süratle geri dönerek Urfa'dan geçer ve 26 Ağustos 1071'de Malazgirt Savaşı'nı kazanarak imparatoru esir alır.

Sultan Alp Arslan'ın oğlu Melikşah, (saltanatı 1054-1092) 1087 yılında Halep'e giderken Harran'a uğrar. Emir Bozan adlı bir komutanını Urfa'ya gönderir. Bozan üç aylık sıkı bir kuşatmadan sonra kenti ele geçirir (Mart-Nisan 1087). 1093 yılında Harran da kendisine verilir.

VI) BÜYÜK SELÇUKLULAR VE SURİYE – FİLİSTİN SELÇUKLULARI DÖNEMİ (1087-1095)

Urfa bölgesinin Türk hakimiyetine geçmesi üzerine bütün civar asayiş ve huzura kavuşur. Emir Bozan, kentin yönetimini Salar Hulukh adlı bir komutana verir.

Sultan Melikşah 19 Kasım 1092'de öldüğünde, Emir Bozan bu sırada İznik'i kuşatan orduda savaşıyordu. Sultanın ölümünü duyunca kuşatmayı bırakarak Urfa'ya çekilir.

Bundan sonra Büyük Selçuklu Devleti'nde taht mücadelesi başlar. Bu mücadele esnasında önce Melik Tutuş'u destekleyen Emir Bozan ve Halep Emiri Aksungur, daha sonra Melikşah'ın oğlu Berkyaruk tarafına geçer. Suriye-Filistin Selçuklu Sultanı olan Melik Tutuş bu ihaneti unutmaz, yapılan savaşta onları yener, önce Aksungur'u, sonra da Emir Bozan'ı ele geçirerek öldürtür (1094).

Suriye-Filistin Selçukluları Urfa Bölgesinde

Melik Tutuş daha sonra Bozan'ın esir aldığı iki askerini idaresindeki Harran ve Urfa'ya göndererek bu kentlerin teslimini ister. Emir Bozan'ın vekilleri ve kentteki askeri birlik, efendilerinin ölmüş olduğuna inanmayarak kenti teslim etmek istemezler. Ancak Melik Tutuş, bir mızrak ucuna taktırdığı Bozan'ın kesik başını kente gönderir. Bozan'ın kesik başını gören vekilleri Urfa ve Harran'ı Tutuş'a teslim ederler.

Melik Tutuş, idarede kolaylık sağlamak amacıyla Urfa'yı Ermeni asıllı Thoros adında birisine verir. Kalede sürekli olarak bir Türk garnizonu bulundurulur.

Thoros, 1095 yılında Melik Tutuş'un ölümünü fırsat bilerek kentin tümüne hakim olur.

VII) ERMENİ THOROS DÖNEMİ (1095-1098)

Türklerin Urfa Kuşatması

Ermeni Thoros'un 1095 yılında kente hakim olması üzerine, bu arada içkalede bulunan Sipehsalar ünvanlı Türk komutanı civardaki Türk emirlerine mektuplar yazarak Thoros'un Urfa'ya tamamıyla hakim olduğunu bildirir. Türk komutanının çağrısı üzerine kısa sürede emirler harekete geçerler. Önce Artukoğlu Sökmen ve Samsat Emiri Balduk askerleriyle beraber Urfa'ya yürüyerek kenti kuşatırlar. Kuşatma 65 gün sürer, ancak bir sonuç elde edilemez.

Haçlılar Urfa'da

Avrupa'dan toplanan ve Haçlı reisleri komutasındaki birleşik Haçlı ordusu 1097 yılı Nisan sonunda Anadolu'ya girer.17 Ekim 1097'de Antakya üzerine hareket ederken, ordu komutanlarından Godefroi de Bouillon'un küçük kardeşi olan Baudouin de Boulogne, Maraş'da 700 kişilik bir kuvvetle ordudan ayrılır ve Fırat bölgesine yönelir. Baudouin, Fırat'ın batısında birkaç kaleyi ele geçirir ve bunları Ermeni asıllı reislerine verir. Haçlılar, Antakya ve Trablus'da birer kontluk kurarlar. Asıl ordu Kudüs'e ulaşır ve burada krallık kurularak, Baudouin'in ağabeyisi Godefroi de Bouillon kral ilan edilir.

Baudouin, ele geçirmiş olduğu Tell-Beşir'de bulunduğu bir sırada, Thoros tarafından gönderilen Urfa papazı ile kentin eşrafından 12 kişilik

bir elçi heyeti Baudouin'e gelerek Türklere karşı yardım için kentlerine davet ederler (Ocak 1098) .Baudouin 6 Şubat 1098'de 200 kişilik bir kuvvetle Urfa'ya gelir ve halk tarafından büyük bir sevinçle karşılanır. Bu arada Baudouin'in Thoros ile anlaşarak Samsat üzerine başarısız bir sefer yaptığı görülür. Baudouin, bu savaşta altı şövalyesini kaybeder.

Urfa Hakimi Thoros'un Öldürülmesi

Samsat hezimetinden sonra halktan bazı kimseler Thoros'u öldürmek üzere anlaşılır. Thoros'u öldürmek üzere anlaşılır. Bu adamlar daha sonra geceleyin Baudouin'in yanına giderek planlarını açıklarlar ve daha sonra kenti kendisine vermeyi vaat ederler.

İsyancılar, 8 Mart 1098 Pazartesi günü Thoros'un içinde bulunduğu kent surunu kuşatırlar. Kuşatmacılar Thoros'a bir şey yapmayacaklarına dair büyük yeminler edince, Thoros kalenin kapısını açar, isyancılar hemen kaleye girerler.

9 Mart Salı günü halk kılıç ve sopalarla Thoros'un üzerine saldırırlar ve onu surların üzerinden galeyana gelmiş olan halkın içine atarlar. Thoros bunlar tarafından parçalanarak can verir.Yeminlerine ihanet eden bu adamlar, Thoros'un ölüsünün ayaklarına bir ip bağlayarak onu kentin sokaklarında sürüklerler. Başını da bir mızrağın ucuna geçirip küfredeler ve daha sonra Halaskar Kilisesi'nin önüne atarlar.

Bu olaylardan hemen sonra Urfa, Frank asıllı Baudouin'e verilir. O da 10 Mart 1098'de isyancıların da desteğiyle Urfa'da kontluk kurar.

BÖLÜM IV:

I) HAÇLI KONTLUĞU DÖNEMİ (1098-1144)

4 Mayıs 1098'de Musul Valisi Kürboğa'nın üç haftalık Urfa kuşatması görülür. Bir sonuç elde edemeyen Kürboğa, Antakya üzerine yürür.

Kudüs'ten gelen bir heyet, Baudouin'e ağabeyisinin öldüğünü ve onun yerine geçmek üzere davet edildiğini bildirir. Baudouin, 2 Ekim 1100'da Kudüs'e gitmek üzere Urfa'dan ayrılır. Eski kont Urfa'dan ayrılırken halktan zorla büyük miktarda altın ve gümüş alır.

Eski kontun kuzeni olan Baudouin du Bourg, 1100 yılı Ekim sonlarında II. Urfa kontu olarak tahta geçer.

Harran Savaşı

Artuklu Hükümdarı Sökmen (saltanatı 1091-1104), Samsat Emiri Balduk ve Musul Hakimi Çökürmüş'ten oluşan birleşik ordu, Mayıs 1104'de Harran'ı almaya teşebbüs eden Frank ordusuna karşı çıkar ve yapılan savaşta Franklar'ı perişan eder. Urfa kontu ve diğer kontlar Sökmen tarafından esir alınır. Daha sonra Urfa kontunu ele geçiren Çökürmüş, Harran'a giderek kenti hakimiyeti altına alır ve vakit geçirmeden Urfa üzerine yürür; ancak on beş gün süren kuşatmasından bir sonuç alamayarak kontla birlikte Musul'a döner.

Kont Baudouin du Bourg'un Türklere esir düşmesi üzerine Urfa, Antakya kontu Bohemund'un eline geçer. Bohemund, kenti yeğeni Tankred'e teslim eder. Bu Antakya etkisi 18 Eylül 1108'e kadar devam eder.

Kontluğun Sonu

İslam dünyasının kalbine bir hançer gibi saplı duran bu sömürü, yağma ve talan kontluğunun nihayet sonu gelir. Musul Atabeyi İmadeddin Zengi, kesin bir darbe vurmak amacıyla 28 Kasım 1144'de Urfa önüne gelir ve teslim olmak istemeyen kenti kuşatır. 24 Aralık 1144 tarihinde Urfa son kez olarak Müslüman Türkler'in eline geçer. 48 yıllık sömürü, talan ve tahribat sona ermiş, halk rahat bir nefes almıştır.

II) MUSUL ATABEYLİĞİ (ZENGİLER) DÖNEMİ (1144-1182)

İmadeddin Zengi, Ocak 1145’de Suruç’u da savaşmadan ele geçirir.

Haziran 1145’de Urfa’yı ziyarette gelen Zengi, kentte kaldığı süre içinde Müslüman ve Hristiyan din adamlarıyla dostluk kurarak tarihi ve kutsal mekanları gezer.

Zengi’nin 1146 yılında Caber Kalesi’nde öldürülmesi üzerine ülkesi, iki büyük oğlu Seyfeddin Gazi ve Nureddin Mahmud arasında eşit biçimde paylaşılır. Seyfeddin, Musul’u alır, Nureddin de Halep’e yerleşir.

Urfa’nın eski kontu II. Joscelin, Ermeniler’le anlaşarak Ekim 1146’da kenti tekrar ele geçirir. Hemen harekete geçen Nureddin Mahmud, Urfa önüne gelir; savaşamayacağını anlayan

II. Joscelin ani bir çıkış hareketiyle kentten kaçmayı başarır ve arkasından gelen Hristiyan ahali, Türkler tarafından imha edilmekten kurtulamaz. Yapılan çarpışmada onbinlerce kişi ölür ve 16.000 kişi de esir edilir. II. Joscelin ise zorlukla Samsat’a kaçabilir. Beş yıl sonra 1151’de yapılacak bir savaşta son şansını deneyecek olan eski kont, bu kez yakalanıp Halep’e götürülecek ve ölünceye kadar orada hapis kalacaktır.

Urfa’nın Türkler’in eline geçmesi, her tarafta korku yaratır ve Avrupa’da İkinci Haçlı Seferi’nin hazırlanmasına sebep olur.

Nureddin Mahmud Zengi’nin 15 Mayıs 1174’de ölmesi üzerine; Musul hükümdarı olan yeğeni II. Seyfeddin Gazi, sırayla Harran, Urfa ,Rakka ve Suruç’u ele geçirir.

Elcezire bölgesi ve Musul hükümdarı II. Seyfeddin Gazi’nin 29 Haziran 1180’de ölmesi üzerine, yerine kardeşi İzzeddin Mes’ud geçer.

Bu arada Atabey Nureddin Mahmud Zengi’nin komutanlarından biri olan Salahaddin Eyyubi’nin kademeli olarak Elcezire bölgesini ele geçirmeye çalıştığı görülür. Salahaddin, 1174’de Nureddin’in ölmesi üzerine Mısır’da Eyyubiler Devleti’ni kurar ve daha sonra 6 Mayıs 1175’de de bağımsızlığını ilan eder.

Salahaddin Eyyubi Urfa Bölgesinde

Zengiler'e bağlı Harran Valisi Muzaffereddin Gökbörü, Beyrut'u kuşatmakta olan Salahaddin'e haber göndererek kendisiyle beraber olduğu ve eğer Fırat'ı geçerse kendisine yardım edeceğini bildirir. Salahaddin de Beyrut'tan vazgeçerek Fırat'a doğru yönelir. Muzaffereddin, yolda ona katılarak birlikte Birecik kalesine yürürler. Kale hakimi onlara itaatini sunar.

Salahaddin daha sonra Urfa üzerine yürür. Eylül 1182'de kenti kuşatarak savaşa tutuşur.

Bu sırada kentin valisi Fahreddin Mes'ud ez-Zaferani, çarpışmaların şiddetini görünce teslim olmaya karar verir ve kenti teslim ederek Salahaddin'in hizmetine girer. Salahaddin burayı ele geçirince Harran ile birlikte Muzafereddin'e teslim eder. Böylece Urfa bölgesi Eyyübiler'in eline geçmiş olur.

III)MISIR VE SURİYE EYYÜBİLERİ DÖNEMİ(1182-1260)

Salahaddin Eyyübi'nin, Urfa bölgesini Melik el-Mansur'a verdiği görülür. Melik el-Adil 1218'de ölünce oğlu Melik el-Eşref Şerüfüddin Musa, Urfa, Harran

Ve Hilat hakimi olur.

Bu sıralarda Anadolu Selçukluları ile Eyyübiler arasında hakimiyet savaşlarının başladığı görülür.1232'de Mısır Eyyübi Sultanı I.el-Kamil Nasireddin (saltanatı 1218-1238) , Urfa, Harran ve Siverek yönlerini ele geçirir ve buralara oğlu Melik Adil'i vali olarak atar. Anadolu Selçuklu Sultanı I.Alaeddin Keykubad ordusuyla Malatya'ya kadar gelir, kendisi burada kalarak Kemaleddin Kamyar'ı Urfa yöresine gönderir. Selçuklu ordusunun bir bölümü Urfa'yı kuşatırken diğer bölümü de Siverek, Harran ve Rakka'yı ele geçirir.Urfa halkı, Eyyübiler'in önderliğinde

büyük bir direniş göstermesine rağmen, kale düşer. Halkın bir bölümü öldürülür, kalanlar ise esir edilir (1235).

Bu olay üzerine harekete geçen I.el-Kamil Nasireddin, dört ay içinde Anadolu Selçuklularınca alınan yerlerin tümünü yeniden ele geçirerek, Selçuklu beylerini işkencelerle öldürtür. Eyyübiler bu arada Urfa kalesini de yıkarlar.

İki yıl sonra, Selçuklular'a bağlı Harezmîler'in, Selçuklular'dan ayrılarak Urfa yörelerine çekildikleri ve bütün bu bölgeleri yağma ettikleri görülür. Nihayet 1240 yılında Selçuklu birliklerinin Harran'da Harezmîler'i bozguna uğratmaları üzerine Harran, Eyyübiler'e bırakılır. Moğollar, 1251'de Suruç, Harran ve Urfa civarını yağmalarlar.

Hülagu, 1260 yılı başında Suriye Seferi'ne giderken Harran ve Urfa'yı ele geçirir; direnen Suruç halkını da kılıçtan geçirir. Birecik'i de işgal ettikten sonra Fırat'ı aşar.

IV)MEMLUKLER, DÖĞER AŞİRETİ, TİMUR DEVLETİ, AKKOYUNLU-KARAKOYUNLU, DULKADİR BEYLİĞİ ve SAFEVİ DEVLETİ DÖNEMİ (1260-1517)

Memlukler'in elinde bulunan Birecik, 1265 yılında yeniden Moğollar tarafından işgal edilir.

1272 yılında Memluk Sultanı I.Baybars tarafından Halep'e tayin edilen Alaeddin Taybars'ın kısa bir süre sonra Harran ve Urfa'yı Moğollar'ın elinden aldığı görülür. İki yıl sonra Birecik de Memlukler'in eline geçer.

1273'de Moğollar yeniden Birecik'e saldırırlar, ancak bunda başarılı olamazlar.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1318'de tarihe karışmasından sonra Türkmen aşiretleri bağımsız hareket etmeye başlarlar. Oğuzlar'ın Döğër Aşiretinden olan Türkmenler'in Caber Kalesi çevresinde kurdukları Salim Bey ve oğulları aşireti, Urfa, Siverek, Suruç ve Harran'a doğru

ilerler. Urfa bölgesi, 1404 yılına kadar aynı aşiretten Dimaşk Hoca'nın elinde kalır.

Timur Urfa Bölgesinde

Timur, 1394 yılı Ocak ayında Mardin'den geçerek Ceylanpınar'a iner. Burası askerleri tarafından yağmalanır. Daha sonra Urfa'ya gelen Timur, kentte on dokuz gün kalır. Bu sırada kent, Timur'un hakimiyetine geçmiş ve ileri gelenler Timur'a bağlılıklarını sunmuşlardır. Timur ordusuyla kentten ayrılırken Urfa kalesini tahrib ettirir. Timur, 1401 yılında Suriye'den dönerken, Birecik'e gelir ve burada Akkoyunlu hükümdarı Karayölük Osman Bey tarafından karşılanır.

Timur, Karayölük Osman Bey'e Diyarbakır yöresini vermiş, o da 1403'de Diyarbakır'da Akkoyunlu Devleti'ni kurmuştu. Akkoyunlular, kısa zamanda gelişerek sınırlarını genişletirler.

Urfa'nın Dulkadir Beyliği'nin Eline Geçmesi

Urfa bölgesi hakimi Dimaşk Hoca'nın 1404'de ölümü üzerine, Karayölük Osman Bey'in Urfa'yı ele geçirdiği ve buraya Yağmur Bey'i atadığı görülür. Daha sonra bu adamı değiştirerek yerine yeğeni Nur Ali Bey'i gönderir.

Urfa şehir merkezinin 3 km.güneybatısında Koçviran adlı bir köyde Döger Aşiretine ait bir mezarlık tespit edilmiştir.Yaklaşık 50-60 civarında olan mezarların içinde kadın, erkek ve çocuklara ait mezarlar görülür. Motifli mezar şehideleri Arapça yazılıdır. Adı geçen köyde ikamet eden köylüler de Döger aşiretine bağlıdır.Bu tarihi mezarlığa köylüler tarafından sadece ölen küçük çocuklar gömülmektedir.

Memlukler,1429 yılında Emir Tanrıvermiş komutasında Urfa'ya saldırarak kenti korkunç bir şekilde yağma ve tahrip ettikten sonra, valisi

Karayörlük Osman Bey'in oğlu Habil'i de esir edip Kahire'ye götürürler. Bu felaketten bir süre sonra Urfa Karakoyunlular'ın eline geçer.

1451 yılı başında Üveys Bey Urfa'ya girer ve Karakoyunluları Urfa'dan çıkarır. İki yıl sonra Uzun Hasan Bey (saltanatı 1453-1478) yanındaki askerlerle Urfa'ya gelir ve Karakoyunlular'ı bozguna uğratar.

Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey, 1465 yılında Urfa'da bulunan kardeşlerini yenerek kenti ele geçirir. Uzun Hasan'ın 1473 yılında bu kez Memlukler'in elinde bulunan Birecik'e saldırdığı; ancak bunda başarılı olamayarak geri çekildiği görülür. Böylece Fırat, Akkoyunlular ile Memlukler Devleti arasında bir sınır olarak kalır.

Urfa'nın 1504'de Dulkadir Beyliği'nin eline geçtiği görülür.

Akkoyunlu Hezimet ve Safeviler

İran'da Safeviler'in güç kazanmaları üzerine Akkoyunlular gerileme ve çöküş dönemine girerler. Akkoyunlu hükümdarı Elvend'i mağlup eden Şah İsmail, Diyarbakır dışında bütün Doğu Anadolu'yu hakimiyetine geçirmişti. Elvend'in ölümünden sonra Akkoyunlular'ın tek hükümdarı durumuna gelen Sultan Murad, Safeviler karşısında tutunamayarak Osmanlılar'a sığınır. Sultan Murad, Yavuz Sultan Selim'den aldığı kuvvetle Diyarbakır'ı zapta teşebbüs eder, ancak 7.000 kişilik ordusu Şah İsmail'in daha sonra Urfa valisi olacak Emiri Ece Sultan Kaçar tarafından bozguna uğrattılır ve kaçmaya muvaffak olamayan Sultan Murad, çarpışma esnasında öldürülerek başı Şah İsmail'e gönderilir (1514).

1514 yılında Urfa'yı ellerine geçirmiş olan Safeviler kentin yönetimini Kaçarlar'a bırakırlar.

V) OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİ (1517-1922)

Osmanlı kuvvetlerinin 1517 yılında Mardin kalesini ele geçirmesinden sonra, Urfa bölgesinin de Osmanlı hakimiyetine geçtiği görülür.

Urfa, bu sırada Diyarbakır Beylerbeyliği'ne bağlanır.

Urfa, XVI. yüzyılda nüfus yoğunluğu bakımından Güneydoğu Anadolu'nun dördüncü büyük kenti durumundadır ve 1518 yılında kentin nüfusu 5.500'ü aşmıştır. Bu sırada kentte mahalle sayısı 4'ü Müslüman,1'i de Hristiyan olmak üzere 5 idi.1526 yılında ise kentin nüfusu 8.000 civarında idi.

Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman (saltanatı 1520-1566) , Irakeyn Seferi'nde dönerken ordusuyla 17-18 Kasım 1535 tarihinde iki gün Urfa'da ikamet eder. Daha sonra Urfa ile Birecik arasında kışlayan padişah, Halep'e giderken Birecik'ten geçer.

1578 yılında Rakka ve Urfa bölgesinde, Abdurrahman adında eski bir sancak beyinin ayaklanması görülür. Kısa sürede genişleyen bu ayaklanmaya, Urfa'nın eski beyi Suhrap da katılmıştır. Bölgedeki Türkmen aşiretlerince de desteklenen bu ayaklanmayı devlet güçlükle bastırır.

1594'de kurulan Rakka Eyaleti'nin merkezi Urfa idi.

Urfa'nın Mısırlıların Eline Geçmesi

Osmanlı Padişahı Sultan Dördüncü Murad,(saltanatı 1623-1640) 1638 yılında Bağdat Seferi'ne giderken, 21 Ağustos'da ordusuyla Fırat'ı geçerek Birecik üzerinden Urfa'ya gelmiş ve kentte kaldığı süre içinde tarihi ve kutsal yerleri gezmiştir.

Mısır valisi Kavalalı Mehmed Paşa,1839 yılında Mısır'da isyan ederek bağımsızlığını ilan eder. Sultan II.Mahmud, isyanın bastırılması için Hafız Mehmet Paşa'yı görevlendirir. 20 Haziran 1839'da Kavalalı'nın oğlu İbrahim Paşa, Birecik'te yapılan savaşta Osmanlı ordusunu yener.Bu olay üzerine Urfa,Mısırlılar'ın istilasına uğrayarak oldukça zarar görür.Urfa bölgesi idari açıdan 4 yıl kadar Mısırlılar'ın elinde kalır.

Urfa, 1865 yılında bir sancak olarak Halep vilayetine bağlanır.1912 yılında da bağımsız bir sancak haline getirilir.

1915 Ermeni İsyanı

Urfa'da yüzyıllarca huzur ve barış içinde Türklerle beraber yaşayan Ermeniler; Türklere karşı yapılan Ermeni propagandaları, komitecilerin ve misyonerlerin faaliyetleri, Rusya, İngiltere, Fransa ve A.B.D'nin etkisi, kilise ve papazların kışkırtmalarıyla sonunda isyanın eşiğine getirilir. İsyan çıkarma ihtimalini göz önünde bulunduran İttihatçılar, Nisan 1915'de Ermeni öğretmenlerini tutuklatır ve on beş gün sonra da Ermeni eşrafından on sekiz aileyi Rakka'ya sürgün ederler.

Silah ve askeri yönden desteklenen Ermeniler, 6 Ağustos 1915'de Germüş Köyü'nde ve aynı günün akşamı da Urfa'da ilk kurşunları atarlar. İsyanı bastırmak üzere köye 20-30 kişilik bir jandarma kuvveti gönderilir. Arama esnasında pusudaki Ermeniler, bir jandarmayı şehit ederler, bir jandarma da yaralanır. Ertesi gün köyün etrafındaki aramalarda isyancıların bırakıp kaçtığı mağarada 20 kadar tabanca, bomba ve yiyecek ele geçirilir. Aynı gün Urfa'da yapılan aramalarda 820 tüfek, 406 tabanca, 74 delici ve kesici alet ile 4922 fişek ele geçirilir. Bidik Meydanı'nda iki Ermeni kardeşin evindeki aramada ise büyük miktarda silah ve bombaya rastlanır. Bu evdeki arama esnasında polislerden Mustafa Nuri Efendi ve jandarmalardan Bakır Çavuş (Yanmaz) şehit edilirler.

7 Ağustos 1915 günü Akçakale-Urfa-Siverek kısmında, hizmet taburunun Ermeni fertleri aldıkları karar gereği subay ve erlerine suikast düzenlemek isterler, ancak zamanında alınan önlemlerle bu faaliyet önlenir. Fakat kan dökmeye niyetlenmiş Ermeniler, ellerine geçirdikleri kazma, kürek ve tabancalarla Türk ve Süryani arkadaşlarının üzerine saldırırlar. Saldırı sonunda İbrahim Hilmi şehit edilir, 4 jandarma ve köy muhtarı da yaralanır.

Misyoner kaynaklarına göre, 10 Ağustos 1915'de İttihad ve Terakki'nin iki yüksek rütbeli subayı Ahmet ve Halil Paşalar, Urfa'da yönetimin başına geçerler.

İsyanla ilgili bu olaylar 16 Eylül'e kadar, aralıklarla devam eder. 16 Eylül günü geceleyin Kilise Sokağı'nda Ermeni Bedros, Serkis Tarakçıoğlu ve Mıgırdıç, evlerinde bir toplantı yaparlar ve isyanın devam ettirilmesine karar verdikten sonra 40-50 el silah atarak şehirdeki huzuru bozarlar. Ertesi sabah bunları yakalamak için polis ve jandarmalar tarafından evin etrafı sarılır ve teslim olmaları istenir. Ancak Ermeni isyancılar bu isteğe silahla cevap verirler. Açılan ateş sonucu 1 jandarma şehit olur, 2 jandarma da yaralanır. Bundan sonra Ermeni Mahallesinin her tarafından güvenlik kuvvetlerine ateş açılır. Bu arada sivil Müslüman halka da hücum edilir ve bazı Urfalıların evleri ele geçirilir. Bu saldırıda büyük ve küçük 10 kişi şehit edilir.

Türklerin savunmada yetersiz kaldıklarını gören Ermeni isyancılar, Mıgırdıç ve Papaz Sogomon emriyle önceden kararlaştırdıkları gibi kilise çanını çaldirarak isyanın daha da büyümesini sağlar. İşareti alan Ermeniler, silah ve cephaneleriyle saldırıya geçerler. Kontrolü kaybeden güvenlik kuvvetleri IV. Kolordu'dan yardım istemek zorunda kalır. IV. Kolordu Komutanı Ahmet Cemal Paşa'nın Urfa'ya gelmesine rağmen, Ermeni isyancılar zaman zaman saldırıda bulunurlar ve bununla birlikte bu kuvvete karşı çeşitli yerlere mevzilenererek saldırılarını sürdürürler. Geceleri güvenlik kuvvetlerine baskınlar düzenleyip; gündüzleri de bahçede, kapı önünde kadın, erkek ve çocukla ateş açarak pek çok masum insanı öldürürler. İsyancılara hoşgörü ve iyilikle davranılarak teslim olmaları istemesine rağmen kimse yerinden çıkmaz ve saldırıya devam ederler. Sonunda şehirdeki askeri birlik isyan yuvalarına top atışı yapmak zorunda kalır. Bu karşılıklı hücumlar sırasında da birçok asker şehit olur ve yaralanır.

26 Eylül 1915'de bir kısım Ermeni komiteci, Amerikalı misyoner Leslie'nin yetimhanesine sığınarak ve içindekileri esir alır.

Bu isyanda askeri birliklerin çok zorlandığı, zaman zaman yardım istediği ve görevin çok zor şekilde yapıldığı görülür.

Askerlerin 28-29 Eylül 1915 günü isyan yerlerini ve Tılfutur Tepesi'ni işgali esnasında çok zorlandıkları görülür. Kiliselere ve diğer sağlam

yerlere mevzilenen Ermeniler'in ateşe devam etmeleri üzerine bu civar da topçu ateşine tutulur. Sıkıştıklarını anlayan isyancılar barış görüşmelerine yanaşırlar ve kayıtsız şartsız teslim olacaklarını açıklarlar. Bu arada daha önceden esir aldıkları 600 kadar kadın ve çocuğu da teslim ederler. Fakat bundan sonra sözlerinde durmayıp ateş etmeleri üzerine çatışma tekrar başlar. Bu çatışma 2 Ekim 1915'e kadar devam eder.

Askerler, isyancıların yuvalandıkları kilise, yetimhane ve diğer bazı gizli barınakları zapteder.

29 Eylül 1915'de Ermeni evlerini aramaya giden jandarmalardan üçü Ermeniler tarafından atılan kurşunlarla şehit edilir. Aynı günün gecesi Ermeniler aralıklarla 18-19 kere ateş açarlar. Elebaşlardan Seko, Gugo ve arkadaşlarının yakalanması için 1 subay, 17 er ve 3 polis görevlendirilir. Ancak bunlara ateş açılması sonucu 1 er şehit olur, 4 er de yaralanır.

5 Ekim 1915'de Kumandan Fahri Paşa, Alman Subay Graf Wolfskehl von Reichenberg komutasındaki askerler ve toplarla birlikte Urfa'ya gelir.

16 Ekim 1915'de Ermeni isyancılarının siperleri tahrip ve imha edilerek isyan sona erdirilir.

Bu isyanda Urfalılardan 42 şehit ve yaralı, asker, polis ve jandarmadan ise 20 şehit ve 50 yaralı verilmiştir. Ermeni isyancıların ölü sayısı ise 349'dur.

Urfa Ermenilerinin bir kısmı bu olaydan sonra Musul'a gönderilir.

Amerikalı misyoner Leslie, bulunduğu konum nedeniyle, Amerikan binasını işgal eden isyancılar arasında bulunduğu veya buna zorlandığı için defalarca mahkeme karşısına çıkar ve ifade verir. Bayan Leslie, olayların etkisinden kurtulamayarak, çektiği vicdan azabından dolayı intihar eder.

1916 yılında Van, Muş ve Bitlis vilayetlerinden Rus işgali ve Ermeni zulmünden kaçan birçok insan Urfa'ya göç etmek zorunda kalır. Kalabalıktan dolayı yeteri kadar ziraat yapılamaz ve 1917 yılında kentte başlayan kıtlık, birçok salgın hastalık ve ölümlere sebep olur.

3.4 Urfa'da Din:

Şanlıurfa, dinler tarihi ve inanç turizmi yönüyle de dünya kültüründe önemli bir yere sahiptir. İl merkezi yakınındaki Göbekli Tepe'de yapılan arkeolojik kazılarda, ilkel dinlere ait olan ve günümüzden 11.000 yıl öncesine tarihlene dünyanın en eski tapınakları bulunmuş ve Şanlıurfa'nın inanan insanların dünyadaki en eski merkezi olduğu anlaşılmıştır.

İlkel dinlerin dünyada bilinen en eski merkezi Şanlıurfa, çok tanrılı (politeist) dinler ile tek tanrılı (monoteist) dinlerin de önemli merkezlerinden biridir.

Assur ve Babil dönemlerinde; Ay ,güneş ve gezegenlerin kutsal sayıldığı politeist bir din olan Paganizm'in baş tanrısı "Sin"in mabedi Harran'da bulunuyor ve Soğmatar bu dinin önemli bir merkezi sayılıyordu.

Harran'da Din:

Harran, çok tanrılı ve tek tanrılı dinlere ait inançların ve bu inançlara bağlantılı kültürlerin yüzyıllarca kaynaştığı tarihi bir kent. Efsaneler, Şanlıurfa'nın 44 km.güneydoğusundaki Harran'ın, Büyük Tufan'dan sonra yeryüzünde kurulan ilk şehir olduğunu anlatır. Kutsal kitaplarda geçen Cennet Bahçesi olarak da, Adem'in yeryüzüne indiği yer olarak da burasının adı geçer.

Bazı tefsirciler Kuran-ı Kerim'de geçen " alemlere mübarek kıldığımız yer" ifadesinin Harran'ı kasd ettiği kanısındadır. Bugün kentin içinde yer alan höyükteki kazılarda yerleşimin Kalkolitik Çağ/ Halaf Dönemi'ne yani M.Ö.6000'li yıllara kadar geriye gittiğini gösteriyor. Höyükte ele geçen Erken Tunç Çağı'na (M.Ö.3500-2000) ait heykelcikler ile Eski Asur Dönemi'ne (M.Ö.2000-1750) tarihlenen silindir mühürler, kültürel sürekliliği göstermektedir.

Kayseri yakınlarındaki Kaneş'te (Kültepe) bulunan M.Ö.2000 civarına tarihlenen Eski Asur metinlerinde, şehirden "Harrana", "Haranu" ya da "Harrani" olarak sözedilir. Eski Ahid'de (Tevrat) ise Haran olarak geçer. Yani burası, neredeyse 4000 yıldır etrafındaki savaşlara, göçlere, yıkılan ve yeni kurulan devletlere rağmen ismini korumayı başarmıştır. İsmi değişik Sami dillerinde "yol" ya da "sıcak-sıcaklık" anlamına geldiği tahmin ediliyor. Efsaneler bu ismin kökeni olarak Nuh Peygamberin oğlu Kaynan ya da İbrahim Peygamberin kardeşi Aran'ı gösterir.

Suriye'nin kuzeyinde yer alan Ebla'da (Tel Mardik) bulunan kil tabletlerden anlaşıldığına göre, Harran Erken Tunç Çağı'nın en önemli dinsel merkezlerinden biriydi. Asur Dönemi'nde bu özelliğini korudu.Harran'daki Sin (Ay) Tapınağı'nda Hitit Kralı Şuppiluliuma ile Mitanniler arasında , Güneş Tanrısı Şamaş adına bir anlaşma imzalandı.Bu tapınak Akaçta "Tanrının Evi" anlamına gelen E-HUL-HUL olarak adlandırılır. Rastlantılarla günümüze ulaşan belgelerden Asur kralı Asarhaddon'un şehre kendisinin ve iki veliahdının heykellerini diktirdiği bilinir. Asurbanipal ise küçük kardeşlerden birini ay tanrısının rahibi tayin etmiştir.

Bu költ ortaçağ boyunca da yaşadı. M.Ö.6.yüzyıla tarihlenen ve kral Nabonid ile Sin Tapınağı'ndan bahseden çiviyazılı kil tablet ve adak yazıtları, Babil Karallığı'nın Harran'a çok önem verdiğini kanıtlayan arkeolojik bulgular arasında. Harran, Kuzey Mezopotamya'dan gelerek batı ve kuzeybatıya bağlanan önemli ticaret yollarının kesiştiği bir noktada bulunuyor. Bu özelliğinden dolayı Anadolu ile sıkı ticaret ilişkileri bulunan Asurlu tüccarların da önemli uğrak yerlerinden oldu. Anadolu'dan Mezopotamya'ya, Mezopotamya'dan da Anadolu'ya olan ticaret, binlerce yıl Harran üzerinden yapıldı. Bu da zengin ve köklü bir költür birikiminin oluşmasını sağladı.

Harran'ın çok bilinmeyen bir özelliği, Asur İmparatorluğu'nun son başkent olmasıdır. M.Ö. 612'de Babil Krallığı ile Med İmparatorluğu'nun üç ay süren ortak kuşatmasından sonra başkent Ninive'nin düşmesi, Asur'un gerçek anlamda sonu olmadı. Son kral Asur Uballit, hem kentin

stratejik öneminden hem de Sin kültürünün önemli bir merkezi olmasından dolayı yönetimi Harran'a taşıdı. Hükümdarın isminin kelime anlamı "Tanrı Asur yaşatır" şeklinde çevrilebilir. Bu, devletin ilk kurucusu olan I.Asur Uballit'in adını kullanarak devleti canlandırma çabasının bir parçasıydı. Ancak ironik bir şekilde II.Asur Uballit devletinin son hükümdarı oldu. Büyük ihtimalle M.Ö.610'da Babil ve Med ve Med askerleri Harran'ı kuşatıp ele geçirdiler. Son hükümdar Mısır'a kaçmayı başarsa da bir yıl sonra şehri geri almaya çalışırken öldüğü sanılıyor. Böylece sekiz asır boyunca Ortadoğu'nun büyük gücü olan Asur devleti sona erdi.

Daha sonra şehir, defalarca el değiştirdi. Mücadele sırasında M.S.217 yılında Roma İmparatoru Caracalla hala çok önemli bir merkez olan Sin Tapınağı'nı ziyaret etmek üzere Urfa'dan Harran'a giderken yolda kendi askerleri tarafından öldürüldü.

Hristiyan inancının bölgede yayılması erken dönemlere rastlar. Urfa şehri Hristiyanlık için önemli bir merkez haline geldi, birçok hikayenin odağında yer aldı ama yakınındaki Harran eski inançlara bağlı kalmaya devam etti. Ay kültü ve eski Mezopotamya inançları şehirde varlığını yüzyıllarca sürdürdü; hatta çevreden pek çok pagan bu şehre göç ederek buraya sığınmak zorunda kaldı.

İslam fetihleri sırasında şehir 640'ta İyaz bin Ganem tarafından aman ile teslim alındı. Şehrin meşhur Sin tapınağı camiye çevrildi ama hala kalabalık bir cemaat olan putperestlere yeni bir Ay tapınağı inşa etmeleri için izin verildi.

Mesleme bin Abdülmelik 709'da el-Cezire vilayetinin merkezini Harran'a taşıyarak büyük bir saray inşa etti.744 yılında son Asur kralı gibi Mısır'a kaçtı ve orada öldürüldü. Yani ilk İslam imparatorluğu olan Emeviler'in kapanışı Harran'dadır.

11.yüzyılda Selçukluların eline geçen bölge, ardından Zengilerin ve Eyyübilerin idaresinde zengin bir şehir olarak yaşamaya devam etti. Bütün Asya ve Ortadoğu'da büyük fetihler yapan Moğollar 1260 yılında Hülagü Han önderliğinde şehri ele geçirdi. Bir süre mücadele alanı hale

gelen bölgede, şehri ele geçirdi. Bir süre mücadele alanı hale gelen bölgede, şehir halkı Mardin ve Musul'a sürüldü; şehrin kapıları örüldü ve halkı dağılan bölge göçebelerinin konak yerlerinden biri haline dönüştü.

Peygamberler Şehri:

Musevi, Hristiyan ve İslam dinleri peygamberlerin atası olan Hz.İbrahim Şanlıurfa'da doğmuş, Nemrut ve halkının taptığı putlarla mücadele ettiği için burada ateşe atılmıştır. Lut Peygamber, amcası Hz.İbrahim'in ateşe atılmasını görmüş ve daha sonra Şanlıurfa'dan Sodom'a doğru yola çıkmıştır. İbrahim Peygamber'in torunu ve İsrailoğullarının atası Yakub Peygamber Harran'da evlenmiş, Eyyub Peygamber Harran'da evlenmiş, Eyyub Peygamber Şanlıurfa'da hastalık çekmiş ve Şanlıurfa'da vefat etmiştir. Hz.Eyyub'u arayan Elyasa Peygamber O'nun yaşadığı Eyyub Nebi köyü'ne kadar gelmiş, ancak kendisini göremeden orada vefat etmiştir. Şuayb Peygamber, Harran'a 37 km.mesafedeki Şuayb Şehri'nde yaşamış, Musa Peygamber, Şuayb Peygamberle buluşmuştur. Bu nedenle Urfa'nın bir adı da ''Peygamberler Şehri''dir. İsa Peygamber, Şanlıurfa'yı kutsadığına dair bir mektubunu ve yüzünü sildiği mendili çıkan mucizevi portresini Şanlıurfa Kralı Abgar Ukkama'ya göndermiş, Hristiyanlık devlet dini olarak dünyada ilk defa bu dönemde Şanlıurfa'da kabul görmüştür.

İlkel Dinler ve Şanlıurfa:

Arkeolojik kazılardan elde edilen buluntular, Şanlıurfa şehir merkezindeki Balıkgöl civarının günümüzden 11.000 yıl önce (M.Ö.9000) Neolitik Çağ insanları tarafından iskan edildiğini kanıtlamıştır. İnsanlar bu çağda avcı ve göçebe hayattan kurtulup yerleşik düzene geçerek ilk köyleri kurmuşlar ve ilk defa tarım yaparak üretir hale gelmişlerdir. Ayrıca bu çağ, ilkel dinlerin dünyada ilk defa ortaya çıktığı çağ olarak bilinmektedir. Bu nedenle Şanlıurfa dinler tarihi ve inanç turizmi yönünden dünya kültüründe önemli bir yere sahiptir.

İl merkezi yakınlarındaki Göbekli Tepe’de Şanlıurfa Müzesi Müdürü Eyyüp Bucak başkanlığında yapılan arkeolojik kazılarda günümüzden 11.000 yıl öncesine tarihlenen Cilalı Taş Devri (Neolitik Çağ)’nin Akeramik evresi insanlarına ait dünyanın en eski tapınakları bulunmuş ve böylece Şanlıurfa’nın inanan insanların dünyadaki en eski merkezi olduğu anlaşılmıştır.

Göbekli Tepe insanların tapındıkları boğa, arslan, kurt, domuz, turna kuşu, ördek ve yılan başta olmak üzere çeşitli hayvan kabartmalarının yer aldığı ‘‘T’’ biçimli taş steller 2000-2001 kazılarında ortaya çıkartılmıştır.

Neolitik Çağ’ın M.Ö.8000-8500 evresine ait ikinci bir tapınak yeri Harran Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü tarafından 1988 yılında Şanlıurfa il sınırları içerisindeki Tektek Dağları mevkiinde yer alan Karahantepe (Keçilitepe)’de keşfedilmiş ve burada yapılan yüzey araştırmasında toprağa gömülü, ancak başları görülebilen çok sayıda stel tespit edilmiş, bunlardan birinin üzerinde Cinsiyet Tanrısı’nı sembolize eden bir yılan figürüne rastlanmıştır. Harran Üniversitesi tarafından ileriki yıllarda burada yapılması düşünülen arkeolojik kazılar dünya dinler tarihine önemli bulgular kazandıracaklardır.

Göbekli Tepe ve Karahantepe tapınakları dışında, Hilvan İlçesi’ne bağlı Nevali Çori’de yapılan arkeolojik kazılarda Neolitik Çağ’ın M.Ö.7000 evresine bağlanan kare planlı bir tapınak ve içerisinde stilize insan figürlü iki stel bulunmuştur.

Şanlıurfa bölgesinde yapılan bir arkeolojik kazıda Kalkolitik Çağ ve Eski Tunç Çağı halklarının tapındıkları şematik tanrı heykelciklerine (idol) rastlanmıştır. Bozova ilçesine bağlı Titriş Höyük nekropolünde ortaya çıkartılan ve insan şeklinde tanrıları tasvir eden çok sayıda keman tipi idol Şanlıurfa Müzesi'nde sergilenmektedir.

Çok Tanrılı Dinler ve Şanlıurfa:

İlkel dinlerin dünyada bilinen eski merkezi Şanlıurfa, çok tanrılı dinlerin de dünyadaki önemli merkezlerinden biridir. Ay, güneş ve gezegenlerin kutsal sayıldığı eski Mezopotamya'daki Assur ve Babillilerin'in politeist (çok tanrılı) inancına dayanan paganizm'in önemli merkez şehirleri Harran ve Soğmatar Şanlıurfa il sınırları içerisinde yer almaktadır.

Soğmatar ve Paganizm:

Soğmatar şehri; ay, güneş ve gezegenlerin kutsal sayıldığı Pagan dininin ve bu dinlerin baştanrısı Marelahe'nin (tanrıların efendisi) merkezidir. Marelahe'yi temsil eden açık hava mabedi "Kutsal Tepe" Soğmatar'ın odak noktasını teşkil etmektedir. Bu tepe'nin zirvesinde kaya yüzeyine oyulmuş ve M.S.164-165'lere tarihlenen Süryanice yazılar, bazı önemli kişilerin Marelahe adına bu tepeye diktirdikleri anıt sütunlar ve sunaklarla ilgilidir.

Tepenin kuzeye bakan yamacındaki kabartma portrenin Ay Tanrısı Sin, boydan tasvir edilmiş insan kabartmasının ise Tanrı Ma'na şerefine aynı tarihlerde yapıldığı yerlerindeki Süryanice kitabelerden anlaşılmaktadır. Kutsal Tepe'nin batısında, kuzeyinde ve kuzeybatısındaki tepelerde yer alan yedi adet yapı kalıntısı Güneş, Ay, Satürn, Jupiter, Mars, Venüs ve Merkür tanrılarını temsil etmektedir.

Kutsal Tepe'ye çıkan Soğmatar'lı Paganlar bu tapınaklara yönelik ibadet ederler ve kurban keserlerdi. Harranlı Paganlar da ay tanrısı Marelahe'nin mabedinin bulunduğu Soğmatar'daki Kutsal Tepe'ye yönelirdi. Soğmatar kalesinin 250 m.kuzey batısında yer alan ve yüzyılımızın başında Fransız Konsolosu Pognon tarafından keşfedilip yazıları okunan ve "Pognon (Pogyon) Mağarası" olarak adlandırılan mağaranın duvarlarında M.S.150-200 yıllarına ait tanrıları ve önemli kişileri tasvir eden insan kabartmaları bulunmaktadır.

Gök cisimlerinin tanrı sayıldığı Assur ve Babil topluluklarında ayrıca “fırtına tanrısı” ve “kırların koruyucu tanrısı” gibi birçok tanrı kutsal sayılıyordu. Şanlıurfa Müzesi’nde Assur ve Hitit dönemine ait bu tanrıları tasvir eden bazalt steller bulunmaktadır.

Politeist inanca sahip Romalıların zafer tanrıçası “Nike”yi temsil eden zarif bir bazalt heykel Şanlıurfa Müzesi’nde sergilenmektedir. Ayrıca Harran içkalesinin doğu duvarında devşirme malzeme olarak kullanılmış kalker taşından bir nike kabartması yer almaktadır.

Tek Tanrılı Dinler (Samavi Dinler) ve Şanlıurfa:

Musevi, Hıristiyan ve İslam peygamberlerinin atası olan Hz.İbrahim Şanlıurfa'da doğmuş, Nemrud ve halkının taptığı putlarla mücadele ettiği için Şanlıurfa'da ateşe atılmıştır. Lut Peygamber amcası Hz.İbrahim'in ateşe atılışını görmüş ve daha sonra Şanlıurfa'dan ayrılmıştır. İbrahim Peygamber'in torunu ve İsrailoğulları'nın atası Yakub Peygamber Harran'da bulunmuş, Eyyub Peygamber Şanlıurfa'da hastalık çekmiş ve Şanlıurfa'da vefat etmiştir. Hz.Eyyub'u arayan Elyasa Peygamber O'nun yaşadığı köye kadar gelmiş, ancak göremeden orada vefat etmiştir. Şuayb Peygamber Harran'a 37 km.mesafedeki Şuayb Şehri'nde yaşamış, Musa Peygamber Şuayb Şehri yakınlarındaki Soğmatar'da Şuayb Peygamberle buluşmuştur. İsa Peygamber Şanlıurfa'yı kutsadığına dair bir mektubunu ve yüzünü sildiği mendile çıkan mucizevi portresini (Hagion Mandilion) Şanlıurfa Kralı Abgar Ukkama'ya göndermiştir.

Bütün bunlardan dolayı Şanlıurfa "Peygamberler Şehri" ve "Kutsanmış Şehir" adlarıyla tanınmaktadır.

İbrahim Peygamber ve Şanlıurfa:

Efsaneye göre, Nemrud bir gece rüyasında tahtının yıkıldığını ve hükümdarlığının sona erdiğini görür. Müneccimleri O'nun bu rüyasını "bu yıl bir çocuk doğacak, senin krallığına ve putperest dinine son verecek ve tek tanrılı dini getirecek" şeklinde yorumlar.

Bunun üzerine Nemrud, o yıl bütün hamile kadınların ve doğan çocukların öldürülmesini emreder. İbrahim'e hamile olan Nona hamileliğini gizlemeyi başararak İbrahim'i bir mağarada gizlice doğurur. Bir rivayete göre on beş ay, diğer bir rivayete göre yedi sene bu mağarada gizlice yaşayan İbrahim baba evine döndü. Ancak, Allah'ın bir mucizesi olarak İbrahim yaşının çok üzerinde bir delikanlı görünümünde idi. Hiç kimse O'nun Nemrud'un çocukları öldürdüğü yıllarda doğmuş olabileceğini düşünmüyordu.

Politeist inanca sahip Babillerde gök cisimlerinin tanrısal gücü olduğuna inanılıyor ve gök cisimlerini sembolize eden insan şeklindeki heykellere tapınılıyordu. İbrahim, Nemrud ve halkının taptığı bu putlara bakarak "Ey kavmim, bu gördüklerinizi ve taptığınız putlar hep yok olan varlıklardır. Ben bunlara Allah diyemem. Allah; yerleri, gökleri ve kainatta var olan her şeyi yaratandır" diyerek insanları gerçek Allah'a ibadet etmeye çağırdı. Putları kırıp parçalamaya başladı. Bunun üzerine Kral Nemrud İbrahim'i yakalatarak bugünkü Şanlıurfa Kalesi'nin bulunduğu tepeden aşağıda yaktırdığı büyük ateşe attı. O sırada Allah tarafından ateşe "Ey ateş, İbrahim'e karşı serin ve selamet ol" emri verildi. Bunun üzerine ateş su (Halil-ür Rahman Gölü-Balıköl) , odunlar da balık oldu. Hz.İbrahim salimen bir gül bahçesinin içersine düştü. Allah sevgili kulu ve peygamberi Hz.İbrahim'i bir mucize olarak korumuş ve yakmamıştı.

Rivayete göre Nemrud'un kızı Zeliha'da İbrahim'e inandığı için kendini O'nun peşinden ateşe attı ve düştüğü yerde "Ayn-ı Zeliha" gölü oluştu.

Hız.İbrahim'in doğduğu mağara, O'nun ve Zeliha'nın düştüğü yerde oluşan Halil-ür Rahman (Balıklıgöl) ve Aynzeliha gölleri şehir merkezinde olup her yıl onbinlerce yerli ve yabancı turist tarafından ziyaret edilmektedir .Her iki göldeki balıklar kutsal kabul edildiğinden yenilmemekte ve korunmaktadır.

Misafirleri çok seven ve misafirsiz sofraya oturmayan Hız.İbrahim'in bu özelliğı adeta günümüzdeki Şanlıurfalılar misafir ve ikram sevmeye özellikleriyle turistlerin büyük ölçüde takdirini kazanmışlardır.

Hız.İbrahim Şanlıurfa'dan Hicaz'a giderken bir süre Harran'da kalmış, bu nedenle Harran'a "İbrahim Şehri" denilmektedir. Bazı tarihi kaynaklar Harran'da İbrahim Peygamber'in evinin ve mescidinin bulunduğıu, O'nun otururken yaslandığı bir taşın mevcut olduğunu yazmaktadır.

Hız.İbrahim birinci evliliğini Sara ile Akçakale İlçesi yakınlarındaki su kaynağında yapmış ve bu evlilikten İshak adında bir oğlu olmuştur. Bu nedenle günümüzde bu su kaynağına "Düğün Gözü-Düğün Pınarı" anlamına gelen Ayn El-Arus denilmektedir. İkinci evliliğini Hacer ile yapan Hız.İbrahim'in bu evlilikten de İsmail adında bir erkek çocuğı olmuştur. Hız.İshak'ın soyundan Hız.Yakub ve İsrailoğullarına gönderilen birçok peygamber (Hız.Yusuf, Hız.Musa, Hız.Harun) gelmiştir. Hız.Hacer'den doğan Hız.İsmail'in soyundan ise İslam Peygamberi Hız.Muhammed gelmiştir. Bunun içindir ki Hız.İbrahim peygamberlerin atası olarak bilinmektedir.

Lut Peygamber ve Şanlıurfa:

İbrahim Peygamber'in kardeşi Harran'ın oğlu olan Hız.Lut amcası Hız.İbrahim'in ateşe atıldığını görmüş ve ateşin O'nu yakmadığına şahit olmuştur. Hız.Lut, amcası İbrahim Peygamber'le birlikte hayvancılıkla uğraşıyordu. Her ikisinin de malı mülkü pek çoğaldığı için kaldıkları yer birlikte yaşamalarına yetmiyordu. Bu nedenle Hız.İbrahim'in çobanlarıyla Hız.Lut'un çobanları arasında kavga çıktı. İbrahim Lut'a kardeşçe

ayrılmasını ve başka bir yer seçerek gidip oraya yerleşmesini söyledi. Bunu anlayışla karşılayan Lut, Şanlıurfa'dan Sodom'a doğru yola çıkmıştır.

İsrailoğulları Peygamberleri ve Şanhurfa:

İsrailoğulları peygamberlerinden Hz.Yakub'un dayısı kızları ile Harran'da evlendiğine, Mısır'da Firavun'dan kaçan Hz.Musa'nın Şuayb Şehri yakınındaki Soğmatar'a gelerek Şuayb Peygamber'in kızı ile evlendiğine mucizevi asasını Şuayb Peygamber'den burada aldığına inanılmaktadır.

Yakub Peygamber ve Şanhurfa:

İbrahim Peygamber'in torunu olan Yakub Peygamber'in babası İshak Peygamber, annesi Rebeka'dır.Yakub'a kin besleyen kardeşi İys(Esav) O'nu öldürmeyi tasarlıyordu. Esav'ın bu niyetini duyan anne Rebeka, oğlu Yakub'a kaçmasını söyledi.Yakub, dayısı Laban'ın kaldığı Harran'a geldi.Burada bir kuyunun başında çobanlarla sohbet ederken dayısı kızı Rahel babasının koyunlarını savurmaya getirmişti.Yakub dayısı kızı Rahel'i görünce, kuyunun ağzındaki taşı kaldırdı ve dayısının koyunlarını suvardı. Sonra Rahel'i öptü ve O'na halası Rebeka'nın oğlu olduğunu söyledi.

Yakub Harran'da bir ay dayısının yanında kaldı. Laban Yakub'a, ücretsiz hizmet olmayacağını, hizmetine karşılık ne istediğini sordu. Yakub Laban'a küçük kızı Rahel'i istedi. Ancak Laban, bunun için yedi yıl hizmet etmesi gerektiğini söyledi.Yakub, Rahel'i o kadar çok seviyordu ki, bu yedi yıl göz açıp kapayıncaya kadar geçti. Bu süre sonunda Laban, bütün halkın davet edildiği bir ziyafet (düğün) verdi, ancak gece Rahel yerine O'nun ablası Lea'yı verdi.Yakub sabah olunca bunun farkına vardı. Laban bu davranışına gerekçe olarak büyük dururken küçük kızın

evlendirilemeyeceğini gösterdi ve Yakub'a Rahel'i alabilmesi için yedi yıl daha hizmet etmesi şartını koştı. O dönemde henüz iki kardeşle evlenmek yasaklanmamıştı. Yakub bu şartı da yerine getirdi ve dayısına ikinci yedi yıl hizmetten sonra Rahel'i de eş olarak aldı. Yakub'un Lea ve Rahel'den ve onların cariyelerinden çok sayıda çocuğu oldu. Çocuklarından biri olan Yusuf, en çok sevdiği eşi Rahel'den olmuştur.

Hız.Yakub'un Rahel ile karşılaştığında kaldırdığı kuyu taşının tılsımlı olduğuna inanılıyor ve bu taş Harran'da Hız.İbrahim Manastırı'nda saklanıyordu.

Hız.Yakub kuyusunun tılsımlı taşı için İslam öncesine ait Süryanice bir kaynakta şöyle bir öykü anlatılmaktadır.

“Çocuğu olmayan İstanbullu bir hanım Harran'a gidecek bir tüccara Hız.Yakub kuyusunun tılsımlı taşından bir parça getirmesi ricasında bulunur. Harran'a gelip İstanbul'a dönen bu tüccara tılsımlı taş parçası sorulur. Fakat tüccar söz verdiği bu görevi unutmuştu. Hemen şehrin dışına giden tüccar bulduğu taştan bir parça kopararak onu ipek mendile sarıp kadına getirdi. Kadın hamile kaldı ve bir kız çocuğu oldu. Ancak kadın buna üzüldü ve tüccara “Eğer bana daha büyük bir parça getirseydin oğlum olurdu” diye sitemde bulundu. Tüccar, “Kadına rasgele verdiğim bu taşın yerine gerçekten Yakub kuyusunun taşından bir parça getirmiş olsaydım belki de kadının birkaç çocuğu olacaktı” diye düşündü.

XVIII.yüzyıl sonlarında yayınlanmış bir seyahatnamede Harran'daki Hız.Yakub kuyusunun gravürüne yer verilmiştir.Bu kuyu, günümüzde, Harran şehir surlarının kuzeybatı dışarısında ve Hayat el-Harrani Türbesi'nin kuzeyinde yer almaktadır.

Musa Peygamber ve Şanlıurfa:

Hız. Musa, kadeşlerinden birinin bir Mısırlı tarafından dövüldüğünü görünce dayanamayıp araya girer ve Mısırlıyı öldürerek kuma gömer. Bunu duyan Firavun, öldürmek için Musa'nın peşine düşer. Firavun'dan

kaçan Musa, Şuayb Peygamber'in ülkesine gelir. Orada bir kuyunun başına oturur. Şuayb Peygamber'in yedi kızı vardır. Kızlar, babalarının sürüsünü suvarmak için kuyuya gelirler. Fakat oradaki çobanlar kızları kovar. Kızları savunan Musa, sürüleri suvarır. Bunu duyan Şuayb peygamber Musa'yı alır ve O'na kızlarından birini verir. Bu olayın Şuayb Şehri'ne 16 km.mesafedeki Soğmatar'da geçtiğine ve Hz.Musa'nın mucizevi asasını burada Şuayb Peygamber'den aldığına inanılmaktadır. Soğmatar'daki bir kuyu Musa'nın Şuayb Peygamber'in kızları ile karşılaştığı kuyu olarak ziyaret edilmektedir.

Eyyub Peygamber ve Şanlıurfa:

Eyyub Peygamber, Hz.Yakub'un kardeşi İys'in (Esav) oğludur. Dedesi İshak Peygamber'dir. Annesi Hz.İbrahim ailesinden Hz.Lut'un kızıdır. Bir rivayete göre, hanımı Yakub Peygamber'in kızı Rahime, diğer bir rivayete göre ise Hz.Yusuf'un oğlu Menşa'nın kızı Rahime'dir.

Şanlıurfa'da yaşayan Eyyub Peygamber çok zengin olup, çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşıyordu.Yüce Allah kendisini imtihan etmek için önce mallarını, sonra çocuklarını elinden alır ve daha sonra kendisine ağır bir hastalık verir.Günlerce hasta yatağında yatar, vücudunu yaralar ve kurtlar sarar.Tüm bu musibetlere sabır ve şükür gösteren Eyyub Peygamber, Cebrail'in getirdiği vahiy gereği ayağını yere vurur ve yerden su fişkirir. Bu su ile yıkanan Hz.Eyyub vücudunu kaplayan yaralardan hemen kurtulur. Daha sonra içtiği bu şifalı su içindeki bütün dertleri de yok eder. Bunun üzerine Allah kendisine hem çocuklarının , hem de mallarının iki katını verir. Bunun için Eyyub Peygamber ''Sabır timsali'' olarak tanınır ve musibete uğramış kimselere ''Allah Hz.Eyyub sabrı versin'' duasında bulunulur.

Eyyub Peygamber'in hastalık çektiği mağara, yıkanarak ve suyundan içerek şifa bulduğu kuyu Şanlıurfa'nın Eyyübiye mahallesinde bulunmaktadır.

Bizans döneminde M.S.460 yılında Piskopos Nona bu kuyunun suyunun cüzam, fil ve gut hastalıklarını iyileştirdiğini keşfedince, buraya bir hastane ve hamam yaptırmıştır.Yine Bizans döneminde buraya inşa edilen şifacı azizler Cosmas ve Damianus manastırlarında kuyunun şifalı sularıyla hastalar tedavi edilmekteydi.

1145 yılında Şanlıurfa'yı Haçlılardan alan İslam komutanı İmadeddin Zengi, Eyyub Peygamber kuyusunun şifalı suyu ile yıkanarak romatizma hastalığından kurtulmuştur. İmadedin Zengi bu bölgede büyük bir hayır evi yapılması için emir vermiş ve çevredeki tarlaları bu hayır evine vakfetmiştir. Ancak kısa bir süre sonra Zengi'nin ölümü üzerine bu proje gerçekleştirilememiştir.

İmadeddin Zengi ayrıca sayıları üç yüzün üzerinde Yahudi ailesini eşleri ve çocukları ile birlikte Şanlıurfa'ya getirerek yerleştirmiştir.

İsa Peygamber'in Mendili ve Eyyub Peygamber Kuyusu:

1145 yılında Şanlıurfa Süryani kilisesinin reisi Basil Bar Şumana, dost olduğu İmadeddin Zengi'ye şunları anlatmıştır:

“Şanlıurfa'yı ziyarete gelenlerden birisi Hz.İsa'nın mucizevi portresinin bulunduğu mendili, saklı olduğu Kosmas Manastırı'ndan çalar ve cebine koyar. Manastırda geceleleyen ziyaretçinin cebindeki mendil karanlıkta ışık ve nur saçmaya başlar.Yanmaktan korkan hırsız, mendili yakındaki Eyyub Peygamber kuyusuna atar. Kuyudan güneş misali bir ışık çıkar. Böylece mendil kuyudan çıkartılarak manastırdaki yerine konur”.

Eyyub Peygamber'in ve hanımı Rahime Hatun'un mezarları (türbe) Şanlıurfa'nın Viranşehir ilçesine bağlı Eyyub Nebi Köyü'ndedir. Bu köyde ayrıca Elyasa Peygamber'in mezarı da bulunmaktadır. Bağdat Seferi sırasında bu köye uğrayarak mezarları ziyaret eden Osmanlı Padişahı IV.Murad Han, çevredeki on yedi köyün gelirini bu türbelerin bakımı için vakfetmiştir.Yüzlerce yıldır bilhassa dini bayramlarda ve arife günlerinde bu mezarlar binlerce kişi tarafından ziyaret edilmektedir.

Eyyub Nebi Köyü'nün 5 km.güneyindeki Tılgoran (Mezarlar Tepesi) Köyü'nde bulunan bir mezarın Hz.Eyyub'un oğlu Sivan'a ait olduğu kuzeyindeki Gırlavık Köyü'ndeki bir mezarın ise Hz.Eyyub'un diğer bir oğluna ait olduğu söylenmektedir.

Elyesa Peygamber ve Şanhurfa:

Eyyub Peygamber'i ziyaret etmek isteyen Elyesa Peygamber uzun yıllar sonunda O'nun yaşadığı Eyyub Nebi Köyü'ne ulaşır. Ancak kendisi bunu bilmemektedir. Karşısına insan kılığına girmiş Şeytan çıkar ve Eyyub Peygamber'in daha çok uzaklarda olduğunu söyler.Yaşlanmış ve yorulmuş olan Elyesa Peygamber bunu öğrenince umutsuzluğa düşer ve Eyyub Peygamber'i göremeden orada vefat eder ve Eyyub Nebi Köyü'ne gömülür.

Şuayb Peygamber ve Şanhurfa:

Şuayb Peygamber'in Harran'a 27 km.mesafedeki Şuayb Şehri adıyla tanınan antik kentte yaşadığına inanılmaktadır. Oldukça geniş bir alana yayılmış olan ve etrafı surlarla çevrili bu tarihi kent içerisinde çok sayıda kaya mezarı ve üzerlerine inşa edilmiş yapı kalıntıları vardır. Harabeler arasındaki bir mağara Şuayb Peygamber'in makamı olarak ziyaret edilmektedir.

Bu şehre 16 km.mesafedeki Soğmatar'da, Şuayb Peygamber ile Musa Peygamber'in buluştuğuna, Musa Peygamber'in, Şuayb Peygamber'in kızı ile burada evlendiğine ve mucizevi اساسını Şuayb Peygamber'den bu şehirde aldığına inanılmaktadır.

İsa Peygamber-Hristiyanlık ve Şanhurfa:

M.Ö.132—M.S.244 yılları arasında Şanhurfa'da bir şehir krallığı olarak hüküm süren Osrhoene Krallığı dönemi Hristiyanlık tarihi açısından

büyük önem taşımaktadır. Bu dönemin krallarından V.Abgar Ukkama, M.S.13-50 yılları arasındaki ikinci saltanatı sırasında, Hz.İsa'ya mektup yazarak halkıyla birlikte dinini kabul ettiğini belirtmiş ve O'nu hem kendisini tedavi etmek, hem de dinini öğretmek üzere Şanlıurfa'ya davet etmiştir.

Haz.İsa Şanlıurfa'ya gelemeyeceğini, ancak Şanlıurfa'yı takdis ettiğine dair bir mektubunu ve yüzünü sildiği mendile çıkan mucizevi portresini havarilerinden Thomas da denilen Aday ile birlikte Kral Abgar'a göndermiştir. Kral Abgar, bu mendili yüzüne sürerek sağlığına kavuşmuştur.

Bu mektubun Grekçesi Şanlıurfa'nın Kırkmağara mevkiindeki bir mağaranın girişinde kaya zeminine işlenmiştir. Son yıllarda gecekondular altında kalarak kaybolan bu mağara cephesindeki mektup 1914 yılında H.Von Oppenheim tarafından tespit edilerek yayınlanmıştır. Mektupta şunlar yazılıdır:

“Ne mutlu sana Abgar ve Edessa adındaki kentine. Ne mutlu beni görmeden bana inanmış olan sana. Çünkü sana devamlı sağlamlık bahşedecektir. Senin yanına gelmem hususunda bana yazdıklarına gelince; bilesin ki görevlendirilmiş olduğum her şeyi burada tamamlamak ve bu işi bitirdikten sonra beni göndermiş olana, Baba'ya dönmem gereklidir. Sana ızdıraplarını (hastalığını) iyileştirmek, sana ve seninle olanlara ebedi yaşam ve barış bahşetmek, ayrıca senin şehrine dünyanın sonuna kadar düşmanlar tarafından boyun eğdirilmeyi sağlamak üzere havarilerimden birisini, Thomas da denilen Adday'ı göndereceğim. Amin, efendimiz İsa'nın mektubu”.

Şanlıurfa'nın Hz.İsa tarafından kutsanmış olması, Hristiyanlığı dünyada ilk kabul eden krallığın Şanlıurfa krallığı olması bu ilin “Kutsanmış Şehir (The Blessed City)” adıyla tanınmasına neden olmuştur.

“Hagion Mandilion” adı verilen kutsal mendil üzerindeki portre daha sonra Bizans ressamlarına ve Hristiyan sanatçılara konu olmuş, binlerce ikona üzerine işlenmiştir. M.S.944 yılında Bizans imparatorunun doğudaki kuvvetlerinin komutanı Ioannes Kurkuas, Şanlıurfa üzerine

yürüyerek bu mendili almayı başarmış ve onu büyük bir törenle İstanbul'a götürmüştür.

Hristiyanlığı ilk yıllarında kabul eden Edessa'da (Şanlıurfa) dünyanın ilk ve en görkemli kiliseleri inşa edilmiştir. Bizans döneminde Hz.İbrahim'in doğduğu mağara yakınına inşa edilen ve İstanbul'daki Ayasofya Kilisesi'nin adını taşıyan kilise için zamanında yazılan methiyede şunlar yazılıdır: "Bu bina ölçü ve denge bakımından bir dünya misalidir. Deryalar dünyanın etrafını çevirdiği gibi binanın etrafını da sular çevirmektedir. Kubbesi sütunsuz gök gibi yükselmekte ve içinde altın mozaikler yıldızlar gibi parlamaktadır.

Bu kilise yıkılınca, sütunlarının Harran Camisine ve Urfa Kalesine taşındığı bazı kaynaklarda kayıtlıdır.

VII.yüzyıl İslam Tarihçisi El-Mukaddesi Kudüs'te El-Aksa Camisi yapılıncaya kadar bu kilisenin mozaikli kubbesinin dünyanın üç harikasından biri olduğunu söylemektedir. El-Mukaddesi ayrıca, İslamda israf ve lüksün haram olmasına rağmen Şam Emeviye ve Harran Ulu Camilerinin hiçbir masraftan kaçınılmayarak ihtişamlı yapılmasının nedenini "İslamın camileri Edessa kiliselerinin ihtişamından geri kalmasın" düşüncesine bağlamaktadır. Buradan da Edessa'daki kiliselerin çok ihtişamlı olduğu anlaşılmaktadır.

Beşinci yüzyılda Edessa bir Hristiyan şehri idi. Bu şehrin manastırları ve akademilerindeki öğrenciler ilahiyat bilgileri ve dindarlıkları ile ünlü idi. Şehrin dışındaki dağlardaki manastırlarda ve mağaralarda 90.000 keşiş yaşıyordu. Tektek Dağları'ndaki Kasr-ül Benat, Senem Mağara, Çatalat, şehir merkezinin güneyindeki tepelerde yer alan Deyr Yakub, güney batısındaki Çardak Manastırları ve antik taş ocağı mağaralardan dönüştürülen kiliseler günümüze ulaşmış keşiş merkezleridir. Et ve ekmek yemeyen, şarap içmeyen bu keşişler, ot ile beslenirler, dağlarda otururlar ve Allah'a dua edip ilahiler söylerlerdi.

Tüm Hristiyan dünyasından kalabalık hacı toplulukları kutsal Edassa'yı ve burada bulunan havari Thomas'ın (Adday) ve Abgar'ın, şehitlerden

Şmona, Aziz Kosmas ve Aziz Damianus'un kutsal mezarlarını ziyaret ederlerdi.

Hristiyan dünyasının ünlü azizlerinden olan ve henüz üç yaşında iken kerametler gösteren Suruçlu Aziz Yakub, Şanlıurfa'ya 45 km.mesafedeki Suruç'ta 451 yılında doğmuş, Şanlıurfa'nın ünlü üniversitesinde edebiyat, musiki ve tarih okumuştur.

Sonraları kendi adıyla "Yakubiler" olarak anılan Monofizitler'i toparlayan, Burda'na veya Zanzalos lakablarıyla ünlü Aziz Yakub, 500 yıllarında Edessa'nın 90 km.doğusundaki Tella'da (bugünkü Viranşehir) doğmuş, 578'de Mısır'da ölmüştür. Cesedi 622'de Viranşehir'e getirilerek kendisi adına daha önce inşa edilmiş olan Fisilta Manastırı'na gömülmüştür.

Şanlıurfalı filozof ve müzisyen Bardaysan dini ayin ile müziği dünyada ilk kez Şanlıurfa kiliselerinde icra etmiş ve kilise müziği geleneği Şanlıurfa'dan bütün Hristiyan alemine yayılmıştır.

3.5 Urfa Topomorfik Durumu:

Urfa halkının Kerkük bölgesiyle yakından olan bağlantısı, insanların kılık kıyafeti ve fiziksel özelliklerinden açıkça fark ediliyor.

Kerkük halk edebiyatındaki hoyrat ve manilerin bazıları Urfa hoyrat ve manileriyle benzerlik gösterir. Bu da iki şehrin insanlarının birbirine çok yakın sayılmaları ve kültür bağlarının bulunmasındandır.

Kerküklü araştırmacı yazar Av. Ata Terzibaşı, Kerküklülerde Şanlıurfalıların dayı- yeğen sayılmaları ile ilgili efsanevi hadiseyi, **“Kerkük Hoyratları ve Manileri”** isimli eserinde şöyle anlatmaktadır:

“Sözde, eski zamanlarda bir ölet (taun) salgınında Urfa’dan getirilen ölet koruyucusunu büyük bir adam karşılığında Kerküklü kırk babayığidin rehine olarak Urfa’ya gönderilmesi ve nihayet bunların Urfa’da evlenerek kalmaları ve bu yüzden de her iki şehir halkının birbirlerine karşı tarihi akrabalıkları bulunduğu meselesi bugüne değin Kerkük’te yayılmış söylentiler arasında önemli bir yer almaktadır.”

Bugün de Türkiye’de bulunan Kerküklülerle Şanlıurfalıların dostlukları ve yakınlıkları devam etmektedir.

4. BÖLÜM

4.1 Şanlıurfa'da Halk Kültürü:

Tarih seyri içinde birçok konuda olduğu gibi Şanlıurfa folklorunda da değişimler ve etkilenmeler olmuştur. Cumhuriyet dönemindeki kültür değişimleri sınırlı olsa da bu alanda da etkisini göstermiş, kültür hayatına yeni kurumlar katılmış, kültür hayatının önemli unsurlarından giyim kuşam, gelenek ve görenekler gibi folklorun birçok konularında değişiklikler olmuştur.

Güneydoğu Anadolu Projesine bağlı olarak son yıllarda Şanlıurfa'daki nüfus artışı, kültür değişimi sürecini hızlandırmış ve bu süreç artarak devam etmektedir.

Bugün, sıra gecesi, dağ yataşı, düğün, nişan, gelin hamamı gibi birçok gelenek bütün canlılığıyla yaşamaktadır. Sanayileşme, nüfus artışı ve teknolojinin gelişmesi; bugün mevcut olan birçok özgün halk kültürü ürününün zamanla yok olmasına, bir kısmının da değişmesine neden olacaktır.

Şanlıurfa denince akla ilk olarak Balıklıgöl, türküleri, türkücüleri, yanık hoyratları, sıra geceleri, çiğ köftesi gelir. Bunların dışında Şanlıurfa folkloruyla ilgili, gelenek ve görenekler, atasözleri, beddualar, bilmece, halk hikayeleri, masallar, halk inançları, çocuk oyunları, el sanatları, efsaneler gibi birçok konu Şanlıurfa folklorunun ayrılmaz parçalarıdır.

A- Şanlıurfa'dan Efsaneler

Her tarihi şehir gibi Şanlıurfa hakkında da birçok efsaneler mevcuttur. Yaşayan halka göre, bunlar tarih kadar doğrudur. Ayrıca bölgede yaşadığına inanılan peygamberlerin hayatları birçok efsanelere konu olmuştur. Efsanelere göre, Adem ile Havva'nın yeryüzüne ayak bastıkları ilk toprak Harran ovasıdır. İlk çift burada sürülmüş, İbrahim Peygamber burada doğmuş, putları kırmış ve ateşe atılmıştır. Nuh tufanından sonra ilk şehir devlet yine Harran ovasında kurulmuştur. Eyyub Peygamber hastalığına burada sabır göstermiş ve vefat edince bu topraklara gömülmüştür. Hz.İsa'nın kutsal mendili burada muhafaza edilmiş, Hz.Davud burada yaşamış, Hz.Şuayp Şanlıurfa yakınındaki Şuayp Şehri'ni kurmuştur. Hz.Musa ise, Soğmatar Şehri'nde yaşamıştır. Bunlardan dolayı Şanlıurfa'ya Peygamberler Şehri denmiştir.

Adem ile Havva'nın Harran Ovası'na Geliş Efsanesi:

Efsaneye göre Adem'le Havva'nın Cennet'ten çıkıp geldikleri ilk yer Harran Ovasıdır. Adem'le Havva bir cennet köşesi gibi renk renk çiçeklerin yer aldığı ovanın bu güzelliğine inanamazlar. Bunca güzelliğin arasında ilk dikkatlerini çeken, bir tek ağacın olmayışıdır. Adem, Cennet'ten gelirken bir nar, bir de gül dalı getirmiş yanında...Ovanın ortasına diker ikisini de....Hemen büyüyüveren nar, al çiçekler açar, gül ise beyaz...

Bir süre sonra karınları acıkır. Havva avucunu açar, içinde Cennet'ten getirdiği buğday tanesi vardır. Umutla koyulurlar işe....Adem, gül ağacından bir saban yapar. Sabana da kendini koşar. Ancak öylesi yorucu bir iştir ki dermanı kalmaz. O anda bir öküz belirir yanlarında...."Beni koşun" der gibi boynunu uzatır.

İşte inanışa göre insanın ilk ayak bastığı sabanın ilk kullanıldığı, öküzün ilk kez çiftle koşulduğu yerdir Harran Ovası. Bu yörede buğday'ın, gül'ün ve nar'ın kutsallığı da cennet'ten gelmiş olmalarındadır.

Başka bir efsaneye göre de, Harran Üniversitesi yapılırken temel harcına gül suyu katıldığı ve yağmur yağdığında buraların gül kokularıyla dolduğuna inanılır.

Urfa Adı ve Nemrut Efsanesi:

Antik çağda Edessa olarak bilinen Şanlıurfa'da, kentin bugünkü adının, çok daha eskilere dayandığı yine efsanelerle açıklanır.

Urfa'da yüzyıllar önce Nemrut isminde bir hükümdar yaşamış. Nemrut çok zalim ve Allah'a isyan eden biriymiş.

Allah, Nemrut'un zayıf bir kul olduğunu göstermek için en aciz mahluklardan sivrisinekleri kendisine göndereceğini bildirir. Nemrut harp etmek için ordusuyla karşı çıksa da sivrisinekler asker ve hayvanların göz, kulak ve burunlarına girerek hepsini püskürtür. Nemrut güç bela kendisini odasına atar ve kapıyı, bacayı ve bütün delikleri kapatarak saklanır. Topal bir sivrisineğin, Allah'a "Yarabbi ben gazaya yetişemedim. Topallığım mani oldu" diyerek yalvarması üzerine, Allah da ona "Seni de Nemrut'un helakine memur ettim, git onu bul ve helak et" diye emir buyurur. Bu topal sinek, Nemrut'u bulur ve odasının anahtar deliğinden girerek saldırır. Nemrut'un burnundan girerek beynini kemirmeye başlar. Nemrut başının ağrısından kurtulmak için türlü çarelere de başvurursa da kurtulamaz. Bunun üzerine keçeden yaptırdığı tokmaklarla başına vurmaya başlar. Bu tokmaklar ızdırabını gideremeyince tahta tokmaklarla vurmalarını emreder. Nemrut'un kafasına tokmakla vuruldukça, Nemrut "Vurha,Vurha" diyerek can verir.

Nemrut'un bu bağırımlarından dolayı memleketin adına "Urfa" dendiği söylenir.

Halil-ür Rahman ve AynZeliha Gölü Efsanesi:

Balıkligöle çok yakın olan AynZeliha gölü, Kral Nemrut'un Hz.İbrahim'e inanmış olan kızını, İbrahim gibi ateşe gönderdiği yerde Allah tarafından ateşin suya dönüşmesiyle oluşmuştur.

Nemrut, zulmü ile çevresine korku ve dehşet saçan bir hükümdardır. Bir gece gördüğü rüyayı yorumlatır. Doğacak çocuklardan birinin kendisini öldüreceğini öğrenir. Hemen o yıl doğacak bütün çocukların öldürülmesini emreder. Nemrut'un askerleri emri uygulamaya başlar. İbrahim peygamberin annesi Sara, kaçarak bir mağaraya gizlenir. Çocuğunu bir dişi ceylan emzirir. Aradan zaman geçer, askerler İbrahim'i mağarada bulurlar. Nemrut'un huzuruna getirirler. Hiç çocuğu olmayan Nemrut ondan hoşlanır ve İbrahim'i yanına alıp büyütür.

Nemrut'un zulmü, haksızlığı ve putlara tapınışı, halkın da putlara tapmaya zorlanışını gören İbrahim, insanların kendi elleriyle yaptıkları putların tanrı olamayacağını söyler. Halka bu düşüncesini anlatır. Halk korkudan ağzını açamaz. Bir tören günü herkesin törene gittiği bir

zamanda İbrahim sarayın putlar bölümüne girer, bir balta ile bütün putları parçalar, baltayı da en büyük putun üstüne bırakır. Törenden dönenler endişeye kapılıp Nemrut'a haber verirler. Görevliler Hz.İbrahim'e kızdıklarından bunu onun yapabileceğini öne sürerler. Hz.İbrahim yargılanır, kendisine sorular sorular ve cevabı "görüyorsunuz ya işte balta büyük putun ellerinde, her halde bu işi o yapmıştır" der.

Öfkelenen Nemrut, "bir taş parçası baltayı eline alıp bu işi nasıl yapar?" diye haykırınca; Hz.İbrahim "işte benim anlatmak istediğim de budur. Siz kendi ellerinizle yaptığınız bu taş parçalarından medet umuyor, sizi kötülüklerden korumasını bekliyorsunuz. Bu gerçekten tanrı ise neden böyle bir işi yapamasın?" deyince şaşkınlık geçiren Nemrut, İbrahim'in ateşe atılarak cezalandırılmasını emreder.

Her taraftan toplanan odunlar, bugünkü Halil-ür Rahman Gölü'nün bulunduğu yere yığılır, ateş yakılır ve bugünkü kalenin bulunduğu tepenin üzerinden İbrahim Aleyhiselam mancınıklarla ateşe fırlatılır. Nemrut'un kızı Zeliha, yalvarmasına rağmen babasının yüreği yumuşamaz. İbrahim Aleyhiselam ateşe düştüğünde burası bir göl ve gül bahçesine dönüşür. Yakılan odunlar ise balık olur. Bu göle daha sonra Halil-ür Rahman Gölü adı verilir. Hz.İbrahim'in ardından kendisini ateşe atan Nemrut'un kızı Zeliha'nın ise düştüğü yerde bugünkü Aynzeliha Gölü oluşur.

Halkın inanişine göre, bu göller ve içindeki balıklar kutsal sayılmaktadır. Bu balıklara dokununlar başına bela geleceğine inanılır.

Abgar ve Kutsal Mendil Efsanesi:

Abgar Efsanesi'ne göre V.Abgar Ukkama ilk Hristiyan kraldır. Hz.İsa'nın tebliğinden hemen sonra Hristiyanlığı kabul etmiş ve kendi halkına da benimsetmiştir. Bu konu ile ilgili efsane şöyledir.

"Edessa kralı V.Abgar Ukkama, o sıralar cüzam hastalığına yakalanmış ve bundan dolayı oldukça ızdırap çekiyordu. Kral, Hz.İsa'nın hastaları iyileştirdiğini duymuştu, ancak çok hasta olduğundan dolayı bizzat

Kudüs'e gidemiyordu. Hannan adındaki bir elçisini, ona inandığını ve yeni dinini öğretmek istediğini belirten bir mektupla onu davet edip yanına gelmesi için Hz.İsa'ya gönderdi. Bu elçi aynı zamanda becerikli bir ressam idi. Hannan, Hz.İsa'ya getirdiği mektubu sunduktan sonra yüzünün resmini yapmayı dener, ancak başarılı olamaz. Bunu sezen Hz.İsa, yüzünü yıkar ve kendisine uzatılan bir mendille yüzünün aynısı mendile çıkmıştır. Hannan bir mektupla birlikte mendili de alarak Edessa'ya döner.

Hz.İsa, Edessa kralı V.Abgar Ukkama'ya gönderdiği mektupta şöyle demiştir:

“Ne mutlu sana Abgar ve Edessa adındaki kentine! Ne mutlu, beni görmeden bana inanmış olan sana! Çünkü sana devamlı sağlık bahşedilecektir. Senin yanına gelmem hususunda bana yazdıklarına gelince, bilesin ki, görevlendirmiş olduğum her şeyi burada tamamlamak ve bu işi bitirdikten sonra beni göndermiş olana, Baba'ya dönmem gereklidir. Sana ızdıraplarını (hastalıklarını) iyileştirmek, sana ve seninle beraber olanlara ebedi yaşam ve barış bahşetmek, ayrıca senin kentine dünyanın sonuna kadar düşmanlar tarafından boyun eğdirilmemeyi sağlamak üzere havarilerimden birisini, Thomas da denilen Adday'ı göndereceğim. Amin. Efendimiz İsa'nın mektubu.”

Edessa kralı V.Abgar, Hz.İsa'nın yüzü görünen kutsal mendili (Hagion Mandyllion) yüzüne sürerek sağlığına kavuşmuş ve daha sonra bu mendili bir tahtaya gerdirerek, kentin giriş kapısında bir niş içine koydurmuştur. Bu kutsal mendil, yüzyıllarca Hristiyan sanatında, Ortaçağ'ın Bizans-İslam ilişkilerinde önemli ve büyük bir rol oynamıştır. Ayrıca bu mektubun nüshaları çoğaltılarak muska şeklinde Urfa'ya gelen ziyaretçilere verilmiştir. Kutsal sayılan mendil, uzun süre saklanır. İslam dini yöreye egemen olunca, kutsal mendil Müslümanların eline geçer. Bizanslılarla yapılan bir savaşta, Müslümanların bir kısmı esir düşer. Bizanslılar, esirlerin geri verilmesi için kutsal mendilin kendilerine teslim edilmesini şart koşarlar. Sonunda kutsal mendil verilir ve esirler de geri alınır.

Mendilin düşürüldüğü kuyu, Hristiyanlarca kutsal sayılır. Mendilin düşürüldüğü günün her yıldönümünde, geceden oraya gidilir, adaklar adanır, törenler yapılır. Kuyu başına yalın ayak gitme gereğine inanılır. Bu yıldönümü, inanişaya göre Paskalya Yortusu'nun 20.günüdür.

Efsaneye göre, günümüzde İbrahim Peygamber'i ateşe fırlatan mancınıklar olarak bilinen sütunlar, aslında bu kuyu ve mendilin anısına dikilmiş anıtlardır. Birinin altına bitmeyen altın, diğerinin altına ise bitmeye su hazinesi yerleştirilmiştir. Bu yıkılırsa Urfa suya, diğeri yıkılırsa altına boğulacaktır.

Çiğköfte Efsanesi:

Urfa mutfağının vazgeçilmezi Çiğköfte, Urfa'ya gelen herkesin mutlaka tatması gereken bir yiyecek.

Çiğköftenin geçmişi Hz.İbrahim devrine kadar uzanır. Efsaneye göre, Nemrud, Hz.İbrahim'i ateşe atmak için şehirdeki yakacakları toplayıp ateş yakmayı yasaklayınca halk ne yapacağını düşünür. Urfa'da bir

avcının vurduğu ceylan etinden, hanımı bugünkü çiğköftenin az karışımı et, bulgur ve isottan oluşan ilkel şeklini hazırlar. Ceylan etinin pişirilmeden, sadece dövülmesiyle hazırladığı bu çiğköfteyi kocası beğenir. Bir zarureten doğan bu yemek, binlerce yıl önceden günümüze kadar geliştirilerek yaşatılmaktadır.

Karakoyun Deresi ve Hızmalı Köprü Efsanesi:

Yüzyıllarca önce kentin güneydoğusunda yoksul bir ana-oğul yaşamaktadır. Oğul Kasarcı Çayı'nda kasarcılık yapmaktadır. Günün birinde yöreye gelen bir derviş, birkaç gün delikanlıyı izledikten sonra: "Oğlum seni izledim. Görüyorum ki, çalışkan, dürüst bir insansın. Anladığıma göre dardasınız. Yakında ülkeme döneceğim, orası varlıklı bir yerdir. İstersen sen de benimle gel" der. Delikanlı anasına danaşır, anası da oğlum yoksulluktan kurtulsun diyerek gitmesine izin verir.

Derviş delikanlıyı tekkesine götürür, eğitir. Delikanlı birgün çarşıda güzel bir kız görür, ona aşık olur. Soruşturunca kızın Karakoyunlu Beyi'nin kızı olduğunu öğrenir. Yemeden içmeden kesilir. Derviş durumu öğrenince: "Üzülme, gider kızı isteriz" der. Ertesi gün saraya varır. Durumu Bey'e anlatır, Bey öfkelenir, ama saygısızlık olmasın diye sesini de çıkarmaz. Dervişe kırk gün içinde istediği hediye ve paralar getirilirse kızı vereceğini söyler. İstedikleri şeyler kırk günde tamamlanacak gibi değildir. Üstelik derviş de yoksuldur. Durumu öğrenen delikanlı üzülür ve günden güne erimeye başlar. Tam kırkıncı gün, delikanlı uyandığında tekke avlusunda kimin getirdiği bilinmeyen eşya ve altın yüklü katırlar görür. Koşup dervişe haber verir. Derviş gülümser. Alıp bunları Bey'e götürür. Çaresiz kalan Bey, kızını verir düğün-derken kurulur.

Derviş delikanlıya, gerdeğe girmeden iki rekat namaz kılmasını, sonra da kendisi için dua etmesini söyler. Delikanlı başına geldiği bunca maceradan sonra öylesine mutlu ve coşkuludur ki, namazı kılar, ama derviş için dua etmeyi unuttur. Dervişe dua etmediği için ertesi sabah uyandığında, kendini Kasarcı Çayı kıyısında bulur. Başından geçenler

kendisine bir rüya gibi gelir. Gidip başından geçenleri anasına anlatır. Yapacak bir şeyleri yoktur ve eski yaşamlarına dönerler.

Yeni gelin olan kız ise, uyandığında kocasını yanında göremeyince her yeri arar, ama kimse izini bulamaz. Bu arada derviş de gitmiştir. Vakti gelince kızın bir oğlu olur. Çocuk biraz büyüyünce, hem gittiği yerlerde kocasını aramak, hem de hac görevini yerine getirmek için yola çıkar. Yolu üzerindeki Urfa'ya varır. Samsat Kapısı önüne çadır kurdururken, bağışmalar duyar. Kentin ortasından gelen dere taşmış, evler sular altında kalmış ve kent büyük ölçüde zarar görmüştür. Bey kızı, birkaç yılda bir yenilenen su baskınından kenti kurtarmak niyetindedir. Hac parasını bu işe harcayacaktır. Tellallar çıkarıp halkı hendek kazanlara katılır. Çalışmalar esnasında Bey kızının çocuğunu bir ağlama tutar, bir türlü susturamaz. İşçiler oyalamak için kucağına alır, elden ele geçirirler. Çocuk babasının kucağına gelince susup, çevresine bakarak gülümser. Bey kızı delikanlıyı hendek işinden alır, çocuğu eğlenmekle görevlendirir. Bu arada delikanlının anası, oğlunun bohçasını karıştırırken, altın sırma işlemeli düğün giysisini bulur: "Oğlum artık bu giysi bize yakışmaz. Onu, kente bunca iyiliği dokunan hanıma hediye edelim" der. Giysi, Bey kızının çadırına götürülür. Kız armağanı görünce, kendi el işlemesinden tanır ve hemen getirenin bulunmasını emreder. Delikanlıyı getirirler. Görür görmez birbirleri tanıyan iki sevdalı birbirilerine kavuşurlar.

Bu arada hendek tamamlanır. Derenin yatağı değiştirilerek, sel baskını tehlikesi önlenmiştir. Ardından dere üzerine bir de köprü yapılır. Sonraki yıllarda köprü yıkılırsa, yerine yenisi yapılabilsin diye Bey kızı, köprü ayaklarından birinin altına, altın hızması ile değerli taşlarını gömdürür. O günden sonra derenin adı Bey kızının soyunun isminden dolayı Karakoyun Deresi, köprünün adı da ayağındaki hızma nedeniyle Hızmalı Köprü olur.

Bey kızı ile delikanlı burada mutlu bir yaşam sürer, öldüklerinde de Karakoyun Deresi kıyısına gömülürler.

Nemrud'un Tahtı ve Kazane Köyü Efsanesi:

Urfa kalesinin güneyindeki dağların arasında yüksekçe bir tepe, Nemrud'un yaylağı ve taht merkezidir. Tepenin üstü geniş ve düz kayalıktır.

Buraya Nemrud'un Tahtı denir. Kayalığın doğusunda, kayalara oyulmuş odalar, Nemrud'un yaz sıcağından korunmak için yaptırdığı dinlenme yeridir. Tepeye bir saat uzaklıkta, Harran ovasındaki Kazane Köyü'nde pişen yemekler, elden ele geçirilerek buraya taşınmış. Köyün adı da mutfaklarındaki kazanların bolluğundan günümüze kadar Kazane olarak gelmiştir.

Kral Kızı Efsanesi:

Bilinmeyen bir zamanda Urfa'da din ilimleri eğitimi alan bir öğrenci vardır. Bu öğrenci, eğitimini tamamlayıp diplomasını alacağı sırada bir savaş çıkar. Birçok genç gibi bu öğrenci de gönüllü olarak savaşa katılır. Yapılan savaşta düşmana esir düşenlerin arasında bizim öğrenci de bulunmaktadır. Kafirler, esirleri kendi ülkelerine götürürler ve ihtiyaçları olmadığı gerekçesiyle sırayla öldürürler. Sıra bizim öğrenciye geldiğinde, bir haberci gelir ve kral kızının hizmetini görmesi için bir esir istenir. Muhafızlar da, ellerinde kalmış tek esir olan öğrenciyi verirler.

Öğrenci artık kral kızının hizmetindedir. Kral kızı ise erkek gibi giyinir, ata biner, kılıç kuşanır. Aynı zamanda babasının da tek biricik kızıdır. Sabahları evden çıkar, geceleri geç vakit gelirmiş. O gelinciye kadar hizmetini gören öğrenci, bütün işlerini bitirir, kendisine ayrılan odasına çekilirmiş. Bu şekilde aradan uzun bir süre geçmiş. Bir gece öğrenci, kral kızının odasını temizlerken, bir taraftan da ezbere Kur'an okur. Bu okuma giderek öğrenciyi heyecana getirir; aklına memleketi ve ailesi gelir. Artık işi bırakır. Bir taraftan okur, bir taraftan da ağlarmış. O sırada

kral kızı içerir girer, durumu sorar, soruşturur ve meseleyi öğrenir. Bu sebeplerle öğrenci, kral kızına İslam dinini anlatır. İslamın üstünlüğünü ve doğruluğunu anlayan kültürlü kız, kısa bir süre sonra Müslüman olur. Artık her gece gizli olarak kral kızı, öğrenciden İslami bilgiler alır, İslamı öğrenir ve şartlarını yerine getirir. Böylece aradan birkaç yıl geçer.

Bir gece kral kızı eve erken gelir. Niçin erken geldiğini soran öğrenciye, hasta olduğunu söyler ve: "Ben yakında öleceğimi sanıyorum. Bizde adet, ölen kimseyi bütün altın ve ziynet eşyaları ile gömerler. Ölmeden babama seni serbest bırakmasını söylerim. Ben öldükten sonra, babam seni serbest bırakır. Gece gelir mezarımı açarsın. Müslüman olduğumu senden başka bilen yok. Bana mahrem olduğun için beni yıkayamazsın. Onun yerine teyemmüm edersin ve namazımı kıalarsın. Yanımda bulunan altın ve ziynet eşyalarını da alır memleketine gidersin" der. Kral kızı gerçekten birkaç gün sonra ölür. Kendisini yörenin adetlerine göre gömerler. Kral, kızının isteği üzerine öğrenciyi serbest bırakır. Öğrenci gece gelir, kral kızının mezarını açar. Bakar ki, mezardaki ölü kıza benzemiyor. Yüzünü çevirip yakından iyice bakınca, bunun memleketindeki hocasına tıpatıp benzediğini görür. Bunun üzerine yanındaki altınları alır, mezarı kapatır ve memleketinin yolunu tutar.

Öğrenci, gördüklerinden hayrette kalmıştır. Memleketine gelince ilk iş olarak hocasını sorar. Ancak hocasının öldüğünü öğrenir. Hesapladığına göre hocası da kral kızı ile aynı günde ölmüştür. Hocasının mezarının nerde olduğunu öğrenir. Bir gece gider mezarını açar. Mezarda hocası yerine kral kızının yattığını görünce tamamen şaşkına döner. Akla durgunluk veren bu bilmeceyi çözmek için herkesten hocasının nasıl birisi olduğunu sorar. Herkes, hocasının çok alim, büyük ve iyi bir kimse olduğunu söyler. Aldığı cevaplardan tatmin olmayan öğrenci, sonunda hocasının karısına da sormaya karar verir. Hocasının karısı önceleri söylemek istemez, ancak öğrencinin ısrarına dayanamaz ve bilinmeyen gerçeği şöyle anlatır: "Her yönüyle iyi birisiydi. Yalnız cinsel ilişkiden sonra yıkanmak kendisine ağır gelirdi. İşte bu Hıristiyanlarda yoktur diye, adeta onların adetlerini beğenirdi " der. Böylece öğrenci, Cenabı

Hakk'ın, kafirlerin adetini beğenen ve onlara benzeyen bir alimin cesedini bir kafir mezarlığına, kafirlerin adetini beğenen ve onlara benzeyen bir alimin cesedini bir kafir mezarlığına nasıl naklettiğini gözleriyle görür ve sebebini anlamış olur.

Harran Kapı Mezarlığı'ndaki 1594 tarihli Seyyid Maksud oğlu Seyyid Hacı Ali Türbesi, halk arasında bu efsane ile ilişkilendirilmekte ve türbeye "Kral Kızı" türbesi denilmektedir.

Tılfındır Tepesi Efsanesi:

Urfa, 639 yılında İyad B.Ganem komutasındaki İslam ordusu tarafından, Bizanslıların elinden savaşız olarak alınır.

Efsaneye göre, İslam ordusu kente girer, aylardan Ramazan olduğundan herkes oruçludur. Ordu, adı geçen tepenin üzerinde konaklar ve iftarını açar. O tarihten sonra bu tepeye, iftar tepesi anlamına gelen Arapça "Tell Futur" adı verilir. Bu isim, günümüzde "Tılfındır" olarak gelmiştir.

Hız.İbrahim'in Misafirperverlik Efsanesi:

Tarih kitaplarının anlattığına göre, Hız.İbrahim'in, sofraya misafirsiz oturduğu görülmemiştir. Öyle ki, her gün sofrasına bir misafir çağırır, misafir olmadığı gün sofraya oturmazmış. Hız.İbrahim'in bu özelliğinden dolayı "İbrahim Halil Sofrası" deyimini yaygınlaşmış, cömert insanların açtıkları sofralara ise İbrahim Halil Sofrası denilmiştir. Yine Hız. İbrahim Peygamberin misafir ağırlamakla ilgili anlatılan bir efsanesi vardır.

Hız. İbrahim, karısı Hacer ile oğlu İsmail'in henüz çocuk yaşta iken Hicaz topraklarına bırakıp büyük eşi Sara'nın yanına döner. Aradan yıllar geçer. Hız. İbrahim oğlu İsmail'in ziyaret için yollara düşer. Günlerce yol gider ve çölde bulunan İsmail'in evine gelir. Kapıyı çalar. Hız. İsmail, yoldan geçen tanrı misafiri olduğunu söyler. Ama İsmail Peygamber eşi, kayınbabasını tanımadığı için yüz vermez ve eve onu kabul etmez. Hız.

İbrahim, İsmail'i sorar. Kadın evde olmadığını söyler. Hz. İbrahim kadının davranışlarını beğenmez ve bu yüzden kendini tanıtmaz. Fakat ayrılırken: "İsmail'e söyle çok uzaklardan gelen yaşlı bir adam seni sordu. Yalnız kapının eşiğini beğenmedi. Onu değiştirsin, dedi." diye söylersin.

Kadın söylenenden bir şey anlamaz. Olayı akşam eve gelen kocasına anlattığında, kocası, gelen kişinin babası olduğunu anlar. Babasının, uzun yoldan gelen bir tanrı misafirine iyi davranmadığı için karısını boşaması gerektiğini ima ettiğini anlar. Bunun üzerine eşini boşar. Hz. İbrahim ikinci kez Hz. İsmail'in evine uğradığında yeni gelini kendisini çok iyi karşılar.

B- Şanlıurfa Halk Edebiyatında Tekerlemeler:

Tekerleme, daha çok çocuk geleneklerinde yer alan bir folklor ürünüdür. Tekerlemelerin konularında ve yapılarında çocuksu tavırlar görülür. Bunun yanında kimi türkülerde, masallarda büyüklerin de söyledikleri tekerlemelere de rastlanır. Tekerleme söyleniş yerine göre ‘‘Döşeme’’, ‘‘Sayıştırma’’ adlarını da alır.

Tekerlemenin özelliklerinden biri belli başlı bir konuyu anlatmamasıdır. Tekerleme, başuyaklar ve ayaklarla elde edilen ses oyunları ile bu çağrışımlarla birbirine bağlanıvermiş, belirli bir şiir düzenine uydurulmuş, birbirini tutmaz birtakım hayallerle düşüncelerin sıralanmasından meydana gelmiştir.

Tekerlemenin söyleniş yerlerine göre; masal tekerlemeleri, oyun tekerlemeleri, kelime oyunu tekerlemeleri gibi çeşitleri vardır. Bu saydığımız tekerleme örneklerinin hemen hepsine Şanlıurfa folklorunda rastlanılmaktadır.

Sekiz on yaşlarında çocukların ekseriyetle yalnız, bazen de beraber söyledikleri ve Ziya Gökalp’ın ‘‘Ala Geyik’’ tekerlemesini andıran bir tekerleme örneği:

Üşüdüm üşüdüm,
Yola küncü taşıdım.
Künciyi elimden aldılar,
Beni yola saldılar,
Yolda bir elma buldum.
Elmayı Tat’a verdim,
Tat bana darı verdi.
Darıyı kuşa verdim.
Kuş bana kanat verdi.
Kanatlandım uçmağa,
Hak kapısını açmağa.
Hak hak hak taşı

Altın bilezik taşı
Senin baban bey ise
Benim babam Subaşı.
Subaşının kızları,
Eteğinde kozları.
Kırdım yedim kozunu,
Öptüm ela gözünü.
Öpe öpe küstürdüm,
Bir çalıda kıstırdım.
Bir çalı senin olsun,
Bir çalı benim olsun.
Ahmet Paşa leyleği,
Giymiş keten gömleği.
Keten gömlek dizinde,
Gözü vezir kızında.
Kızını kucakladım.
Vezir kızına ne gerek,
Altın hamaylı gerek,
Bir ucu yerde gerek,
Bir ucu gökte gerek.
Aynı şekilde diğer bir tekerleme;
Belimi büke büke girdim hana,
Hancı dedi "siz de bize, biz de size."
Elimi attım en küçük kızın çenesine,
Nene'si tokmağı aldı düştü ensesine.
Altına kilim serin nem çekmesin,
Üstüne çadır kurun gün vurmasın,
Altına kilim serin nem çekmesin,
İtine kemik verin havlamasın.

Tepe başı gülpazar,

İçinde kolan gezer.
Kolan beni korkuttu,
Korkumdan kuya düştüm,
Tospağaya yapıştım
Tospağa beg imiş.

Masalların girişinde, masalcının dinleyenlerin dikkatini toplamak için söylediği döşeme de denen tekerlemeye bir örnek:

Zaman zaman içinde
Kalbur saman içinde
Develer dellal iken,
Eski hamam içinde.
Eski paşa hamamının ortası yok.
Anamın hatun bohçası yok,
Babamın ağa akçası yok,
Çarşıda bi tazi gezi,
Tazının haltası yok.
Haltacı halta yapar mısan,
Beşyüz altın kapar mısan,
Burnunda altın hızma,
Ayağında sarı cızma,
Cebine ince hoşafı dökmüş,
Çatırdadı kos kimin,
Pilav yağaydı başıma,
Dolma degeydi dişime,
Bi kuş olaydım,

C-Şanlıurfa'da Mani ve Hoyrat Geleneği ile Atasözleri- Deyimler ve Bilmeceler:

Televizyonda basında ve diğer yayınlarda Şanlıurfa üzerine yapılan araştırmalarda Şanlıurfa halk oyunları, halk müziği zenginliği üzerinde durulmuş ve nedense Urfalı'nın hazır cevaplılığı, keskin zekası, ince espri gücü, kısacası söz ustalığı üzerinde durulmamıştır.

Halbuki bilmecelerinde, dua ve beddualarında yer alan söz zenginliği, doğmacada ne kadar usta olduğunu gösterir.

Mesela, muhatabının ölmesini dileyen birinin ettiği şu bedduanın inceliğine bakın:

“Sıccah yatasan, savuh kahasan”

Yine doğaçlaması bir ciğerci dükkanında meydana gelen bir olay üzerine ortaya çıkan, bir açıdan mani, bir açıdan hoyrat sayılabilecek şu örneğin özelliğine bakın:

Kuşbaşı var

Ciğer var kuşbaşı var

Yadlara üz mı verir

Dostı var oynaşı var

Mani: a-a-b-a kafiye düzeninde 7'li hece ölçüsüyle söylenen genelde 4 mısradan oluşan anonim halk edebiyatı nazım şekillerindendir.

Mani: Arapça Ma'n sülasi kökünün sonuna bir nisbet “i” sinin yerleştirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Anlamı da “manayla ilgili” olarak değerlendiriliyor.

Mani: Aynı kökten türemiş çoğul bir sözcüktür ve “me”ani “sözcüğünün bozulmuş bir söylenişidir.

Arapların bu türde şiir söylememeleri bu ihtimalleri zayıflatmaktadır.

Başka bir ihtimalle şudur:

Maniheist Türklerin tanrılarına adadıkları şiirlerdir. **Maniheizmin** “mani” adını verdikleri tanrılara adanmış şiirlerdir.

Zaten Türklerin ulusal ölçüsünün hece ölçüsü, ulusal nazım birimlerinin 4'lük olması bu ihtimali daha akılcı kılmaktadır.

Hoyrata gelince;

Sözcük anlamı bakımından kaba, kırıcı, sıra dışı bir kabalığı anlamlarını çağrıştırmaktadır.

Hoyratın dik bir sesle söylenmesi, her mekanda teğanni edilmesi, ses düzeni bakımından belirli bir kalıba sokulmaması bu anlamları çağrıştırmaktadır.

Hoyratı Yunanca "**Horyatus**" sözcüğünden dilimize girmiş bir sözcük olarak göstermek Grek kültürü hoyratlığından başka bir şey değildir. Zaten bu tür transferleri batı kökenli ansiklopedilerin yapması da oldukça anlamlıdır.

Hoyrat, birinci mısrasında 7'den az hece bulunduran ve ekseriya cinaslı kafiye kullanılan, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kesik mani, cinaslı mani, ayaklı mani olarak telaffuz edilen bir türdür. Bu türe Urfa'da ve Kerkük'te verilen addır.

Bu bilgilerden sonra ana konu olan Urfa mani ve hoyratlarına gelince:

Bu konuda şimdiye kadar üç çalışma yapılmıştır.

1-ERGİN, M.Emin: Urfa'dan Derlenmiş Hoyrat ve Maniler; 1972, 300 civarında hoyrat ve mani.

2-ERGİN, M.Emin: Urfa'dan Derlenmiş Hoyrat ve Maniler,1983.2.Baskı,450 civarında hoyrat ve mani.

3-AKBIYIK, Abuzer, KÜRKÇÜOĞLU Sabri: Şanlıurfa Hoyrat ve Manileri,1991, 979 mani ve hoyrat.

Burada, yayınlanan bu kitaplarda yer alan mani ve hoyratlarından alıntılar yapmaktan ziyade Urfa'daki hoyrat ve mani geleneği üzerine notlar düşmek ve bu kitaplarda yer almayan özgün mani ve hoyrat sunulmuştur. Urfa'daki mani ve hoyrat geleneğinin çok eskilere dayandığını söylemek için gerekli belgelere sahip değiliz. Şuna eminiz ki, Osmanlı mührü 16.yüzyılda Urfa'ya vurulmuş ve mani geleneği bu yüzyılda başlamıştır.18.yy.daki veba salgını, 19.yy'da Kırım ve 93 harplerinin

getirdiği göçler, Urfa'da kullanılan mani ve hoyratlarının, Urfa'da son bulan bu göçlerin başladığı yörelerde de değişik biçimlerde söylenmesi (Azerbeycan –Kars-Elazığ-Bingöl-Bitlis-Van –Kerkük) bu geleneği ancak 300-350 yılın birikimleri olduğu sonucunu doğurur.

Hoyrat ve manilerde yer alan dilin tazeliği ve aynı mani ve hoyratların günümüzde de kullanılması bu kanaati desteklemektedir.

Maninin değişmez özelliği olan 7'li hece ölçüsü Şanlıurfa'da da değişmemektedir. Ancak bu ölçüyü aşan, aceleye getirilmiş 3+4,4+3,5+2 gibi durakları içermiş maniler de vardır.

Kurbanın her gelene
Zülfünden ter gelene
Çöp yığdım yuva yaptım
Yavrularım kölgene gibi....

Maniler özellikle Urfa'da kadınlar tarafından terennüm edilir. Kadınlar, söyledikleri bu manilere "düzme" adını verirler ve bu düzmeler mutlaka 4'lük biçimindedir. Düzmeler önceden ezberlenmiş olmayıp günün, anın anlam ve önemine uygun doğaçlamalardır.

Urfa'da erkekler genelde "hoyrat" söylerler. Bir erkeğin mani okuması veya söylemesi bir dönemde ayıp sayılmıştır. Hoyratlar tek ve çifte olarak söylenir. **Tekler** bir kişi tarafından söylenir ve karşılık beklenmez. Doğal olarak doğaçlamadır. Mesela:

Ne mavıdır
Kız göziy ne mavıdır
Avudırsay sen avut
El benim nem avudır
Urfa hoyratlarının bazıları da cinas bakımından zayıftır. Daha doğrusu cinas barındırmaz.
Bı demde
Yaram sızlar bı demde

Mevlam bizi affeyle
Ahır nefes son demde

Çifteler ise genelde bir atışma biçimindedir. Verilen ayak çerçevesinde değil, atışma hızının tersine ilk sözcük gözetilerek yapılır. Şunu da ilave edelim; Urfa'da dini musikinin ilahi türüne de “**çifte**” denmektedir. Çiftelere şu örnekleri verelim:

Sürme meni
Çek göze sürme meni
Bala beşikte ağıly

Ağzına sür memeni
Sürme beni
Çek göze sürme beni
Kapıda kul olmuşam
Naçarım sürme beni

Yara yeri
Şağalmaz yara yeri
El getti menzil aldı
Ben derem yara yeri

Yara sızlar
Oh değmiş yara sızlar
Yaralının halından
Ne bilsin yarasızlar

Kalemı kaşta kodiyy
Gözümü yaşta kodiyy
Sen başıy alıp gettiyy
Beni ataşta kodiyy

Kalemın ucu yara
Kalbimin ucu yara
Haberiy tez yerışti
Gel ağlama beçara

Çiftelerin yanı sıra birden fazla kişi tarafından tamamlanan maniler de vardır. Bu tür maniye ne dendiği sözlü ve yazılı kaynaklardan öğrenemedik:

Koyınlar kuzliyanda
Yaralar sızliyanda
Ben seni nerde bulım
Göynım arzuliyanda

Bu dörtlüğün ayaklı ve cinaslı olmaması ve her mısranın aynı güçte olmaması zaten dikkati çekmektedir.

Urfa'da söylenen mani ve hoyratların bir başka özelliği de altı mısradan oluşmalarının varlığıdır.

Kara beni
Üzinde kara beni
Ataş beni yahmazdı
Yahtı bir kara beni
Gece gündüz yanarım
Yahtı bir kara beni
Gece gündüz yanar
Yatırın kara beni

Kara gözler
Humardır kara gözler
Yar biye güman etmiş

Taha da kara gizler
Gemim deryada kaldı
Kaptanı kara gözler

Urfa mani ve hoyratlarının konuları ise aşk, gurbet, yiğitlik, alay, ölüm, evlenme, hikmet, özlem ve doğadır. Bu konular her manide ve hoyratta değişik açılardan işlenir. Hoyrat ve mani okuyanların (söyleyenlerin değil) repertuarları oldukça geniştir.

Mani ve hoyratların daha önce belirtildiği üzere belki bir makamı yoktur. Fakat bazı hoyratlar bazı makamlara yakışmalarından bir alışkanlıkla mesnevi, İsfahan, nevruz, beşeri gibi aynı makamlarla okunmaktadır. Hoyrat ve mani icrası yüksek ve yanık bir sesle yapılır.

Özellikle şehrin güneyinde meydana gelen gecekondulaşma olayından önce var olan mağaralarda, kesmelerde, Ehber'de, Markafe'de bahar aylarında hoyrat eksik olmazdı. Zaman zaman mağaradan mağaraya hoyratla seslenilir, mağaradan mağaraya mesaj iletilirdi. Söz gelimi tuz isteme, birini çağırma, çiğköfte veya peynirli helva isteme, gönderme gibi haberleşmeler hoyrat aracılığıyla yapılırdı. Bir tuz isteme hoyratı:

Yaz yolla
Bahar yolla yaz yolla
Çiğköfte hamur oldu
Kardaş bize duz yolla, biçiminde bir varyantı da vardır.

Urfa hoyrat ve manilerinin üzerine yapılan tartışmalardan biri de yazıya nasıl geçirileceğidir. Akademik çevreler ulusal kültürün bütünlüğü için bunların normal Türkçeyle yazıya geçirilmesini istemektedir. Ancak bir kültür mozağının apayrı bir rengi olan Urfa ağzının unutulmasına ve ölümün göz göre göre razı olmak anlamına gelen bu yöntemi kabullenmek bize kelimenin tam manasıyla "giran" gelmektedir.

İşte size birkaç özgün örnek:

Nahana mı

Yarpız mı nahana mı

Heste heberi geldi

Esseh mı mahana mı

Sürme göze

Yakışır sürme göze

Sürmeye mabal attım

Aman ha sürme göze

Rahtı bıdır

Çiftemin rahtı bıdır

Gettiy amma gelmediy

Ayrılih vahtı bıdır

Mert nerde

Nemert nerde mert nerde

Namerdı bi yana koy

Mühbe olmayın merde

Suyı tasla aşladım

Dövmelere başladım

Kapıdan sesi geldi

Titremağa başladım

Kınıfiriyy has mıdır

Sahsı mıdır tas mıdır

Dar yere düştüm böğün

Keder mıdır yas mıdır

Çapıtta durır bastıh
Onbeş yaşına bastıh
Her gişiye varmanıh
Biz Kur'an el bastıh

Aya damlar
Yıldızlar aya damlar
Seher üzını açtı
Seher üzını açtı
Sebbehtir ay adamlar

Ağam benim
Birdımış ağam benim
Benim mehle şeniğim
Derdim dağdağam benim

Maşarayda ne'ne var
Sözleriye me'na var
Eliyden çoh çekmişem
Üz astiy gene ne var
Yazı benim
Hat benim yazı benim
Ardımdan ağlamayın
Bı kara yazı benim

Bağlarında mayana
Suyı verdim o yana
Demirden ürek ister
Bı sözime dayana

Al alma dörd olaydı

Yiyene derd olaydı
Bı almanın sehebi
Sözine merd olaydı

Kişe tavuğum kişe
Başıya bitler düşe
Fransız kuyu eşmiş
İnşallah gendi düşe

Kulıyam
Kurbanıyam kulıyam
Mevlam kulım demezse
Ya ben kimin kulıyam

Altın tasın kenarı
İçine kırdım narı
Tuttım ecele verdim
Sırma buyıhlı yarı

Alma yanı
Kızarmış alma yanı
Nasıl kebre koyarlar
Mırazın almayanı

Bala ben
Düştim haldan hala ben
Çöp yığdım yuva yaptım
Uçurmadım bala ben

Uyah geldim
Yatmadım uyah geldim

Ömür der bin yaşadım
Göyl der bayah geldim

Ağlama naçar ağlama
Gündür geçer ağlama
Bı kapi örten Mevlam
Bi gün açar ağlama

Aldadi
Dünya bizi aldadi
Altında bi tas zeher
Üsti verir bal dadı
Her ayından
Her yılın her ayından
Günde bi kerpiç düşer
Ümrümün serayından

Gamda gül
Gamda bülbül gamda gül
Nadanlar her gün güler
İğid isey gamda gül

Bahçada yeşil hiyar
Boyı boyıma uyar
Ben dedim gizli sevim
El arıftır tez duyar
Urfa'da inci tutar
Dolanır genci tutar
Bi can bi canı sevse
Alemi sancı tutar

Kınıfir ezenim yoh
Taslara süzenim yoh
Yıhılsın babam evi
İçinde gezenim yoh

Dam üstinde fotraf
Gelin kızlar otırah
Otırmahtan ne çıhar
Gelin olah kurtılah

Ağ çuha, kara çuha
Çuhanın dibi yuha
Ne söledim huylandi
Vay benim gözüüm çıha

Bahçıya serdim halı
Boyı kınıfir dalı
Gören maşallah desin
Kimin var bele yarı

Gör bı dağın başını
Topla çağıl daşını
Ele bi öksemişem
Kaynımın kardaşını

Ay doğar bedir Allah
Bı sevda nedir Allah
Ya yara bi merhamet
Ya biye sabır Allah

Beyaz ağıl balıyam
Kardaş ben Urfalıyam

Canım çıhsa vazgeçmem

O yara sevdalıyam.

Şanlıurfa Atasözleri:

Birden fazla sözcüğün kısmen anlam kaybına uğrayarak anlam kaybına uğrayarak meydana getirdiği deyim ile yüzyıllar boyu ulusal tecrübeyi özümleyerek taşıyan ve insanımıza üstü açık veya kapalı bir öğüt veren atasözünün, Urfa'daki yapısal ve anlamsal özellikleri Türkiye'deki diğer deyim ve atasözlerinden ayrı olarak düşünülemez.

Ancak biraz doğmaca nedenleri, varyant olarak değerleri, söz dokuları bakımından bir çeşitlilik gösteren Şanlıurfa atasözleri ve deyimleri incelendiğinde şu özelliklerle karşılaşılır:

I.Kuruluş Olarak Atasözleri ve Deyimler:

A. Atasözleri

1-Eylem cümlesi biçimindeki atasözleri:

Kimse bilmez, kim kazanır, kim yiyer, ehmak odır dünya için gem çeker

2-Ad cümlesi biçimindeki atasözleri:

Diş görmah yuhıdan soradır.

3-Gizli ek eylem bildiren atasözleri:

Him, him üstine; herkes bi din üstüne.

4-Gizli yüklemli atasözleri:

Ettarnan gezenin bırnı misten, karkanan gezenin bırnı pisten

5-Konuşmalı atasözleri:

Tilkiye demişler, tavıh yayar mısan; demiş, hangi emriyizden geri kaldım.

6-Simetrik atasözleri:

Hey densiz, sen olırsay bensiz, ben de olıram sensiz.

B.Deyimler

1-Mastar biçimindeki deyimler:

Cabda kalmah, kesip atmah, mığal almah.

2-Tamlama biçimindeki deyimler:

Kılle kedeh, kemreli kavun, kelbı hülhüllü.

3-Cümle biçimindeki deyimler:

Keyme ola, oğlını evere

Gendi başını bağladı, toyda gelin başı kaldı.

II. Anlamlarına Göre Atasözleri ve Deyimler:

1-Olumlu olanlar:

Evini icara veren, elini yere verir.

Atların yerine itleri bağlamışlar.

2-Olumsuz olanlar:

Kaynayan kazan kapah tutmaz.

Hecı ‘‘emmi’’ ecele işi sevmez.

3-Emir bildirenler:

Sen dorğı ol, egri bulır belasını

Hele bah, çıharda yağmır yağıy mi?

4-Soru bildirenler:

Hırhıza kapı taka ne?

Gözüme mi sohum?

5-Dilek-istek bildirenler:

Kor bazara varmasın, bazar korsız kalmasın

Adam yimiye içmiye, üziye baha...

6-Şart bildirenler:

Ulısının sözünü tutmıyan ulıya ulıya ölür.

7-Paradoks bildirenler:

Acı işletme, tohı tepretme

Aşşığı tükir sekel, yukarı tükir bıyık

III. Söz Sanatlarına Göre Atasözleri ve Deyimler:

1-Mecaz: Ağ gün ağardır, kara gün karardır.

2-Mürsel Mecaz: Kalçası kırığa ziyaret ne yapsın?

3-Tezat: Ağ itin pahlıhçıya, kara itin kömürçiye zeraı vardır.

4-Tenasüp: Terazinin rahtı var, her şeyin bi vahtı var.

5-İstifham: Cenger mi bastılar?

6-Leff ü neşir: Kazan yuvarlanır, kapağını bulır, kör göz çappağını bulır.

7-Mübalaga: Et giren yere dert girmez.

8-Telmih: Cıvıl ‘‘İnnık mı oldu? Dünya Süleyman’a kalmadı.

9-Teşbih: Haphapçı keseri kimin, hep kendine yoni.

10-İstiare: Ac ayı oynamaz, Tilki tilkililiğini aynadana kadar çiğ postı bazara çıkar.

IV. Söz Dokularına Göre Atasözleri ve Deyimler:

Halkın duygu kumaşını, yaşam tecrübesini, dünyaya bakış açısını, değer yargılarını yansıtan en önemli etnografik bulguların atasözleri ve deyimler olduğuna ve bunlarda yer alan öğelerin insanı çevreleyen fiziki olgular olduğuna göre, Şanlıurfa’da fazlaca görülen eşya, insan ve

hayvanların bu sözlerde yansması tabiidir. Atasözleri ve deyimlere bu gözle baktığımızda en çok kedi, köpek, eşek, deve, öküz, tavuk gibi evcil hayvanlara; hayat, dam, sokak, dağ, çay gibi mekanlara; çocuk, nine, amca, hala, baba, ana, karı, koca gibi insan öğelerine rastlanır.

V. Anlatım Gücüne Göre Atasözleri ve Deyimler:

Şanlıurfa'nın gerek atasözleri gerek deyimleri öncelikle canlı tasvir gücüne sahiptir. Yapılan istiareler ve teşbihler olsun mecaz ve tezatlar olsun tecahül-i arif ve istifhamlar olsun oldukça yerinde kullanılmıştır. Bu sözler içinde Urfa ağzına girmiş, Arapça ve Farsça sözcükler de yer alır.

her şeyde şansımız karadır, karpızda beyaz çıhar.

Dellal ola eşeği itine.

Yetimi keyiren çoğ olur, sıhmasını geydiren yoğ olur.

Dibis bekmez ferik etmez.

Örneklerde görüldüğü gibi anlatım oldukça açık ve yalındır. Üstelik atasözlerinde yer alan öğüt öğesi oldukça geri plana itilmiştir.

Bir Tasnif Denemesi

-Karı koca arasındaki ilişkileri ele alan atasözleri ve deyimleri:

Atasözleri

1-Ağa kardaşım

olacağına, külhançı gişim olsun.

2-Ana analıh olursa, baba da babalıh olur.

3-Anası gözde olanın, uşağı dizde olur.

4-Anasına bah kızını al, kenarına bah bezini al.

5-Anası olmıyanın, babası evi yohtır.

6-Aşiy tanı, işiy tanı, gişiy tanı.

- 7-At besleniken, kız isteniken.
- 8-Avradını boşıyan, toppığına bahmaz.
- 9-Avrada gelen herife gelsin, herif ölecağına avrat ölsün.
- 10-Avrat malı kapı maldanıdır, girer çarpar çıhar çarpar.
- 11-Avrattan erkeğin torpağı bi yerden olmasa idara olmaz.
- 12-Babaya dayanma, avradiya güvenme.
- 13-Bal kohmaz, asil azmaz.
- 14-Ekmeği ekmekçiye ver, bi ekmek te ziyada ver.
- 15-Emmi kızı kerirse, emmi oğlının boynınadır.
- 16-Ergene avrat dögmah, yohsıla sırfa açmah kolaydır.
- 17-Gelin atta, nesibi Hek'ta.
- 18-Gelin buldığını işler, kaynana dilini dişler.
- 19-Gelin kürsi getirmiş, gendi çıhmış oturmış.
- 20-Gişi kızı beşik, öginde belli olur.
- 21-Gişim it olsun, getirdiği et olsun.
- 22-İki göyil bir olursa, zıbıllıh seyrar olur.
- 23-Karaç kızı hatın olmaz, dilenmesse karnı doymaz.
- 24-Hatın gerek beg doğıra.
- 25-Kardaşım ölse cigerim yanar, herifim ölse etegim yanar.
- 26-Kaz kaznan, baz bazdan; kel tavıh, kel horızdan...
- 27-Konşı adamı var ister, adam avradı sağ ister.
- 28-Keribe kız vermeyin memleketi ikidir.
- 29-Sevilmeyen gelinin yerişi şerp şürp eder.
- 30-Tahta tahtıya uymassa mih çahılmaz.
- 31-Utananın oğlu kızı olmaz.
- 32-Yetimin şeytanı yeddidir, avradı ki yetmişyeddi.

Deyimler:

- 1-Asbaplı şeytan
- 2-Attır, mattır, sevdiğim avrattır.
- 3-Avrat kövli
- 4-Cincırlı hemam, kubbesi tamam, bi gelin aldih, babası imam
- 5-Çapıt başta, çarpana ayahta
- 6-Eşşeği satih, ço demahtan kurtulah, getti bi suppadan geri geldi.
- 7-Geldi gişi, getti teşi
- 8-Gişi kızı
- 9-Gişi oğlu
- 9-Hanım etti, her ola, halayih etti, kor ola.
- 10-Hesse tıraşa, Fate oynaşa
- 11-Kayın avratları, hayın avratları
- 12-Kızıy çirkin Hak vergisi, geliniy çirkin kor mıdi.
- 13-Parpara kubbesi
- 14-Parpara kubbesi
- 15-Saçı uzun 'ekli kısa
- 16-Saçlı şıha mürit olmuş
- 17-Viş herif göziy kor mıdi?

Bilmeceler:

Şanhurfa'da genellikle kış gecelerinde nineleri veya dedeleri tarafından çocukları eğlendirmek ve eğlendirirken de düşündürmek maksadıyla söylenir. Bazen de çocuklar eğlenmek ve birbirlerinin bilgilerini sınamak için birbirlerine sorarlar.

Bilmecelerden birkaç örnek.

Allah yapar yapısını, kullar açar kapısını (Karpuz)

Altı derya, üstü nar, bir incecik yolu var (Nargile)

Al atlas yeşil atlas, suya atarım batmaz (Elma)

Ayakları su içer, üstünden gelen geçer (Köprü)

Bir küçücük kuyu, içinde suyu, ağzında mercan, içinde yılan (Gaz Lambası)

4.2 Şanlıurfa Sosyal Hayatında Gelenekler:

Urfa halkının genel görünümünü yansıtan yaşlı bir adam.

Şanlıurfa’da günlük hayat oldukça renkli ve canlıdır. Urfalılar’ın sosyal ve günlük yaşantılarında, başka yerlerde olmayan, görülmeyen özellik ve motifler vardır. Günlük hayattaki gelenekler, çoğu kez mevsimlere göre şehir merkezi ile kırsal kesimdeki hayat arasında farklılıklar gözlenir.

Şanlıurfa Halk Kültürüne özgü geleneklerden; Sahaniye, oda geleneği, bağ-bahçe-dağ gezme, sıra gecesi, yatı geleneği, harafene, evlenme, sünnet düğünü ve kirvelik konularını ele alacağız.

A-Sahaniye:

Şanlıurfa'ya özgü bir toplantı ve eğlence biçimidir. Genelde orta yaş grubu arkadaşlar arasında yapılır. Kaç kişi arasında olacağına dair kesin bir kural yoktur. Sahaniye gezecek arkadaşların çok samimi ve akran olması gerekir.

Sahaniye gezmeleri genelde kış aylarında, özellikle Ramazanlarda olur. Oluşturulan arkadaş grupları, bir oda kiralayarak veya her birinin evinde sırayla birer gece toplanırlar. Üst üste her gece olabileceği gibi, gün aşırı ya da haftada 2-3 gece de yapılabilir.

Sahaniyede genel kural, herkesin evde pişirilen yemekten toplanılacak yere getirmesidir. Sözgelimi, arkadaş grubu sekiz kişiye o gece sofraya sekiz çeşit yemek konulmuş olur. Sahaniyede bazen yemekler ve tatlılar, arkadaşlar arasında taksim edilir. Sekiz kişi ise iki gruba da ayrılabilir; dört kişi bir gece, diğer dört kişi de başka bir gece yemek getirir. Sahaniyede yemek, genelde yer sofrasında yenilir. Ev sahibi –misafir ayrımı yoktur. Herkes ev sahibi gibi hizmet eder, sofrayı hazırlar. Çiğköfte yapılacak ise, köfteyi en iyi yoğurabilen yoğurur. Yemek sonrası çaylar içilirken sohbet edilir. Yemekten sonra mahalli tatlılar yenir.

Yemek ve tatlılar mutlaka evde yapılır. Çarşıdan hazır alınmaz ve tatlıya da sofrada itibar edilmez. Bazı evlerin kendine özgü, meşhur yemek ve tatlıları vardır.

B-Oda Geleneği:

Oda toplanmaları, sıra gecelerine çok benzer. Arkadaş grupları avlulu bir ev veya bir daire kiralarlar veya satın alırlar. Evin sergisi için gerekli eşyalar çarşıdan alınır veya gruptakiler evlerinde fazla olan eşyalardan getirir. Odada işleri yapacak, etrafı temizleyecek bir adam çalıştırıldığı da olur. Odanın bütün giderleri ise ortaklaşa ödenir.

Odada genelde her gece oturulur ve odaya her gece gidilecek ise belirli bir saatte gelinir. Kışın cumaertesi öğleden sonra Pazar günleri de oturulduğu da olur. Odada hizmet gören adam, daha evvel gelip temizliği yapar, mangalı ya da sobayı yakıp odayı ısıtır, acı kahveyi hazırlar, nargile içenlerin nargilelerini temizler. Odaya, sahaniye usulü yemek getirebilir veya harafene de yapılarak çeşitli yemekler hazırlanır.

Odada yemek yapılacak ise gruptan bu işi becerebilenler yapar. Odada hatıralar anlatılır, kitaplar okunur ve sohbetle vakit geçirilir. Bazı odalarda oyunlar oynanır, müzik icra edilir.

C-Bağ, Bahçe Gezmeleri ile Dağ ve Yata Geleneği:

Bağ, bahçegezmelerine ailece veya yalnız erkek arkadaş grupları ile bahar ve yaz aylarında gidilir. Direkli, Devteşti, Cavsak, Halepli Bahçesi, Külaflı, Karaköprü, Gülpınar, Hamurkesen, Culap Çayı bölgelerinde yer alan bağ be bahçeler en çok gidilen yerlerdir.

Dağ gezmelerine veya yatiya ise yılın her mevsiminde erkek arkadaş gruplarıyla gidilir. Urfa'nın güneyinde ve batısında yer alan dağlarda bulunan çok sayıdaki mağara bu iş için kullanılır. Gruptaki kişi sayısı beş ile on beş arkadaş arasında değişir. Dağlarda yatiya kalmak, çok eski bir gelenektir. Yatiya uzun süreli veya bir iki geceliğine gidilir. Devamlı gidenler, gidecekleri yere önce halı kilim, keçi ve hasır gibi sergilerle yatalarını götürürler. Geceleri soğuk olacağından kürkler de unutulmaz. Ayrıca gerekli mutfak malzemeleri, mangal, kebab için şiş ve kömür de götürülür.

Erkek arkadaş gruplarının gittikleri başlıca dağ ve mesire yerleri, Kanlı Mağara, Delikli Mağara, Şıhmaksut, İpek Mağarası, Markafe, Topdağı, Abgarların Düzü, Karlıklar, Devteşti, Direkli, Halepli Bahçesi, Karaköprü, Cavsak Suyu ve Zeytinlik bölgeleridir.

Yatiya genellikle bir-iki geceliğine gidilir bu da Cumaertesi ve Pazar günleri olur. Bir ay ve daha fazla kalan gruplar da olur. Kalma süresi

arkadaş grubunun duruma göre değişir. İş günlerinde ise, sabah erkenden şehre gelinir ve akşamları dñnñlñr.

Yemek, sırayla veya yardımlaşmak yapılır bazı gruplarda yemek pişirmesini bilenler devamlı yemek yapmayı ùstlenirler. Bazı gruplar hizmetler için bir adam tutar. Bu adam etrafı temizler, bulaşıkları yıkar, ateş yakar ve gerekirse şehre giderek malzeme ve yiyecek satın alır. Eskiden yatıya gidilen dağlık bñlgede ulaşım ve yñk taşıma genellikle bir merkez ya da bir beygir ile sağlanırdı.

Dağ yatı gecelerinde akşamdan sehere kadar sazlar, cñmbñřler çalar, gazel ve tñrkñler okunur. Bu ahenklere komşu gruplar gazel, tñrkñ ve hoyratlarla cevap verirler. Bu hallerde heyecan ve neşe artar, bazen zevkli iddialaşmalar ve atışmalar olur. Karşılıklı ahenkler sabaha kadar devam eder.

D-Harafane:

Arkadaş toplantılarında bir gñn ònce sñnnet olacak ocuk eskiden at, atlı araba, gñnñmñzde otomobil v.s. vasıtalarından biriyle şehirde gezdirilir. Genellikle **Dergah** denilen İbrahim Halil Camii'ne gñtñrñlerek buradaki kutsal olduğuna inanılan suyla yñzñ yıkanır ve içirilir.

Sñnnet dñęñnñnden birkaç gñn ònce, gelecek olan misafirlere verilmek ùzere yemekler hazırlanır. Sñnnet dñęñnñnden belli başlı yemeği yñrede **tirit** denilen yemektir.

Sñnnet dñęñnñnde **kirve** denilen vekil vardır. Kirve sñnnet tñreninde sñnnet olacak çocuğu veya çocukları kuşağına alarak sñnnet ettirir.

Sñnnet yapılacak gñnñn (genelde Pazar) sabahı erken saatlerde misafirler toplanırlar.

Sñnnet olacak çocuğu kirve kuşağına alarak sñnnet yapılacak masanın yanındaki yerde oturur. Sñnnet anında uyurşturucu ięne yapılmadığından, sñnnet olacak ocuk acıyı duymasın diye sñrekli ağzına şeker ve lokum konur. Daha sonra hazırlanan yatağına yatırılır.

Yemeğe misafirler gruplar halinde alınır. Yemekten sonra ise yine acı kahve ve sigara ikram edilir.

E-Kirvelik:

Türk toplumunda kirveliğin yeri ve önemi büyüktür. Urfa'da ise kirvelik çok daha başka anlamlar yüklenip, derin bağlar oluşturulur. Oğlunu sünnet ettirecek ya da evlendirecek ailenin kirvesi yoksa, aile reisi çok iyi düşünerek, ailenin kirveliği yapacak uygun birisini bulur. Seçilen adaya kirvelik önerilir. Aday genellikle öneriyi kabul eder. Zira, kirvelik, bir onur ve itibar meselesidir.

Kirvelik kabul edilmişse, kirveye uygun bir hediye gönderilir. Bu, çocukların sünnetine ya da delikanlıların evlenmesine işarettir. Kirve hediyesini hoşnutlukla alır. Sünnet sözkonusu ise, çocukların sünnet elbiselerini yaptırır; evlenme ise, düğün, süpha, hamam yemeği ve diğer törenleri üstlenir. Düğünde damadın elbisesini giydirir ve damadın yanbaşında bulunur.

Süpha ziyafetinde damat ile beraber tahtta oturur. Aşçıya, davulcuya, berbere, kahveciye ve gereken yerlere damat ile birlikte bol bol bahşiş verir. Damadın gerdeğe konulmasında bulunur. Düğünden sonra, uygun bir hediye ile evli çifti ziyarete gider.

Kirve, ailenin kirvesidir. Genellikle kendisine ,''**Kirve**'' diye hitap edilir. Kirve ile kirve olunan aile arasında çok sıkı ilişkiler kurulur. Bu ilişki, kan bağı kadar yoğun ve güçlüdür. İki aile arasında eskiden kız alıp verilmezdi. Kirvenin saygınlığı ve otoritesi tartışılmaz. Kirvelik, babadan oğla geçer. Eğer arada çok önemli bir problem çıkmaz ise, kirvelik bağı asla kopmaz, devam eder. Beş-on kuşak ötelere gelen kirvelikler vardır. Kirvenin oğlu olmaz ise, kendisinden sonra, kirvelik de noktalanmış olur.

F-Kadınların Kır Gezmeleri:

Geçmişte ve günümüzde Urfa'da kadınlar da kendi aralarında toplanarak kır oturmalarına giderler. Çarşamba, Cuma veya Cumaertesi günleri öğleden sonraları aile fertleri, komşu veya akrabalarla birlikte gidilir. Genellikle yemek olarak çiğköfte ve ev yemekleri hazırlanır.

G-Şanlıurfa Evlenme Adetleri:

Urfa'da eski bir adet olan eşlerin birbirlerini görmeden, görücü usulü ile evlenmelerine eskisi kadar yaygın olmamakla birlikte, bugün karşılaşılması muhtemel bir evlenme şeklidir.

Bu evlenme şeklini incelediğimizde, Urfalılar'ın örf ve adetlerine sıkı sıkıya bağlı olduklarını görürüz. Geleneklerine bu derece bağlı olamalarının ise başlıca üç nedeni vardır.

1.Urfalılar'ın çevre illeri ile derin bir ilgisi yoktur. Köklü ve kalabalık ailelerin bulunduğu bir yerleşim birimidir. Daha düne kadar Urfalı, kızını başka illere gelin vermez ve Urfa delikanlısı dışarıdan evlenmezdi. Urfa'da yabancılara “**Kerip**”, dışarıdan evlenenlere ise “**Keripten** evlenmiş, kim bilir kimin nesini almış” denilirdi.

2.Urfa, büyük ticaret ve sanayi merkezlerine uzak, bir tarım ve hayvancılık kenti olduğundan büyük yol güzergahlarının birleştiği noktada bulunmamaktadır.

3.Bir kıyı şehri olmaması nedeniyle yerli ve yabancı turistlerin hemen hemen yok denecek kadar az olması değişimleri kolay kolay kabul etmemesine neden olmaktadır.

Evlenme yaşına gelen delikanlının doğrudan “Ben evlenecağam” diye anne ve babasına söylemesi ayıp sayıldığından bu durumu uygun bir şekilde yakın ardadaşlarına veya başka bir kimse vasıtasıyla anne ve babasına iletir.

Haberi iletcek olan kimse erkek ise oğlanın babasına “Allah ömürlü etsin, yeğenimiz artık büyüdü, gözü damlarda duvarlarda” diyerek delikanlının evlenecek yaşa geldiğini ve bir kızın aranmasını söylemek ister. Oğlanın babası ise durumu hanımına açar. Oğlanın annesi ise “Benim de kulağıma degdi, ben de işin farkındayam” diye cevap verir.

Zaten anne bu hayırlı işte daima babadan daha fazla çaba harcar.

Evlenecek yaşa gelen delikanlı ise annesinin yaptığı yemekleri, yıkadığı çamaşırları, beğenmemeye başlar. Çeşitli huzursuzluklar çıkarır.

Annesi ise “Elimden bu kadar geli, yarın avradi siye bişirir beğenirsen” der. Oğlan ise konunun iyice anlaşıldığını ve verilen mesajın yerine iletildiğinin huzuru içerisinde tebessüm eder.

Anne o günden sonra gizliden gizliye kız aramaya başlar. Tanıdıklarının tavsiyelerine uyarak gelinlik çağındaki kızların evine bir bahane ile giderek, kızın ailesinin yaşantısını kendi görüşüne göre inceler.

Kız İsteme:

Evlenme çağına gelen erkeğin anne ve babası veya yakınları oğullarına kız aramaya başlarlar.

Anne özellikle yaşlı kadın akranbalarına “Oğlumu everecağam, acaba münasip bir kız bulabilir miyim?” diye sorar. Hamamda, düğünlerde, kır gezmelerinde kızları araştırmaya, soruşturmaya başlar.

Gözüne kestirdiği bir kız olursa, ilk önce kızın yakın komşularından sormaya başlar. “Acaba bı kız nasıldır, derdimizi çeker mi, gişi kızmıdır?” .

Komşular ise kendilerinden sorulan genç kız tavsiye edilebilir nitelikte biri ise “Mabalı günahı boynuma” diyerek teminat verir. Şayet kıızı

tavsiye etmiyor ise, açık açık söylemenin de çevreye göre ayıp, dini kurallara göre günah sayıldığından ‘‘Komşumuzdur ama, pek ilgimiz yoktur’’ diyerek istenmemesi gerektiğini ima ederler.

Oğlanın annesi dah önceden tespit edilmiş olan kızın evine ansızın veya haberli olarak yanına yakınlarını da alarak gider. Havadan sudan konuşulduktan sonra oğlanın annesi genç kızdan bir bardak su ister. Su isteme aslında kızın yürüyüşünü, konuşma tarzını, becerikliliğini kontrol etmek, hareketlerini toptan değerlendirmektir.

Oğlan tarafı şayet kızı beğendiyse, kız orada yokken bunu fırsat bilerek kızın annesine ‘‘Allah bağışlasın, sözlüsü, nişanlısı yok mu?’’ diye sorarlar. Kızın annesi sorulan sorulara cevap vermezse nişanlısı, sözlüsü yok demektir.

Daha sonra oğlanın annesi ve yakınları oğullarının özelliklerinden, huyundan, tahsilinden, mesleğinden bahsederler.

Kızın annesi ise oğlan tarafının bu konuşmasını dinledikten sonra ‘‘Kimlerdensiniz, nerede oturmanız, oğlunuz ne?’’ gibi birkaç soru, oğlan evine sorar.

Oğlanın annesi ise sorulan bu sorulara cevap verdikten sonra, birkaç gün sonra tekrar bu hususta konuşmak üzere geleceklerini söyleyerek kız evinden ayrılırlar.

Oğlan tarafı birkaç gün sonra, isteme olayını gerçekleştirmek için gelindiğinde, oğlan tarafının araştırması yapıldığından, ya ‘‘Kızımız daha küçük, gelin olacak yaşta değil, daha büyüğü duri, daha mektebe gidi’’ gibi bahanelerle kızı veremeyeceklerini söyler, veya ‘‘Hele babasına sorah, ne deyi ne demi’’ diye cevap verirler. Bazı kız istemelerde müsbet cevap alamayan taraflar, kızın alınmasında ısrar ettikleri takdirde hoş olmayan olaylar meydana gelir.

Evlenme; çevre köylerde başlık denilen büyük bir maddi güce dayandığı için, köy gençleri bu parayı temin edemediklerinden dolayı büyük sıkıntılara düşerler. Çünkü başlık parası, kız tarafının insiyatiline kalmıştır. Tamamen kız tarafının erkekleri tarafından takdir edilir ve bu miktar değiştirilmez.

Başlık; bazen nakit olarak, bazen de canlı hayvan, binek vasıtası veya bir tarla olarak alınabilir.

Çevre köylerde başlık parasına az da olsa bir çözüm getirmek ve kolaylaştırmak amacıyla “**Berdel**” tabir edilen bir evlenme usulü vardır. Evlenme çağına gelmiş olan kızkardeşlerini birbirlerine vermek suretiyle evlenmelerine yol açar. (1995 yılında dönemin Şanlıurfa Valisi Sayın T.Ziyaeddin Akbulut, bir genelgeyle başlık parasını kaldırmıştır.)

Bu usul evlenme, aile büyüklerinin rızası ile olabileceği gibi, yalnız damat adaylarının

kendi aralarında karar vermesiyle de olur.

Taraflar çocuklarını birbirleriyle evlendireceklerine tamamen karar verdikten sonra, kız tarafından erkek tarafına bir mektup gönderilir. Buna “**Kesim Kağıdı**” denir. Bu mektupta kız evinin oğlan evinden istedikleri yazılıdır.

Kesim kağıdında yazılı olanlar, kız evi tarafından kararlaştırılan değerlerdir.

Bir kesim Kağıdı Örneği:

“Bismillahirrahmanirrahim. başlık, altı çift bilezik, kelep, inci, elmas kolye, altı adet elbise, altı çift ayakkabı.....lira hal’et, misafir odası takımı, vs.”

Hazırlanan kesim kağıdı kız evi tarafından bir işçi kadınla oğlan evine gönderilir. Bu mektubu getiren kadına “**İndeççi**” denir. Oğlan evi ise bu mektubu getiren indeççiye bahşiş verir.

Oğlan evi gelen kesim kağıdındaki şartları aynen kabul ediyorsa, kağıdın alt tarafına “hepsi kabul” diye yazar ve aynı anda mektubu aynı indeççiyle geri gönderir.

Tamamı kabul edilmiyorsa verebileceklerini yine aynı kağıdın altına yazar ve bir gün sonra başka bir indeççiyle kız evine gönderirler.

Sakal Öpümü:

Taraflar anlaştıktan sonra nişan yapılmadan önce oğlan evi, kız evine “Kızınızı bize verdiğiniz için teşekkür ederiz” anlamına gelen bir ziyaret yaparlar. Buna sakal öpümü veya teşekkür denir.

Oğlan evinin yaşlıları sakal öpümüne giderler. Sakal öpümüne gidecek olan oğlan evi kesimde anlaşılan başlığın veya bir kısmını beraberlerinde kızın babasına veya velisine vermek üzere götürürler. Kesimde anlaşılan başlığı ve ziynet eşyalarından bir kısmını götürmeden de gidebilir. Bu yine tarafların anlaşmalarına bağlıdır.

Oğlan ve kız evinin kadın ve erkekleri ayrı ayrı odalarda otururlar. Birbirleriyle tanışır. Kız evi gelen misafirlere çeşitli meyvalar, çaylar, kahveler, çerezler genellikle de yöreye ait çiğköfte ve peynirli kadayıf ikram eder.

Nişan gününün tarihi belirlenir, nişan günü yapılması kararlaştırılan hazırlıklar konuşulur ve gece ziyaret sona erer.

Nişan:

Urfa’da yapılan nişan törenleri başka illerimizde yapılan nişan törenleri başka illerimizde yapılan nişan törenlerine benzemez. Kız ve erkek birbirlerini görmeyen (çok yakın akrabalıklar istisna) ve konuşmadan nişanlanırlar. Kızın istenmesinden sonra nikah yapıncaya kadar, damat adayının kız evine gidip gelmesi hoş karşılanmaz, dini nikah yapılmadığı için birbirlerine görünmeleri, konuşmaları, yörenin örf ve adetlerine göre ayıp , dini kurallara göre haram ve günah sayılır.

Nişan merasiminin çevrenin adetlerine göre kız evinde yapılması gerekir. Oğlan evi tarafından birkaç kadın nişandan bir veya iki gün önce nişan şerbetinin hazırlanması için kız evine giderler.

Kız evi nişan için gerekli için gerekli hazırlıkları tamamlar. Nişan günü hazırlanan şerbetleri genç kızlar misafirlere servis yaparlar.

Hazırlanan bu şerbetten damat adayının da içmesi arzulanır. Bir sürahi içerisine şerbet konur, üzerine beyaz ipek bir mendil örtülür, mendilin üzerine ise kırmızı bir kurdela ile oğlanın nişan yüzüğü bağlanır.

Kız evinin tanıdığı yaşlı bir hanım şerbeti alarak oğlan evine götürür, oğlan da yüzüğü parmağına takar ve şerbetten içerek nişanlanmış olur.

Nişan yapılan kız evinde gelin adayı giyinip hanım misafirlere “Hoş geldiyiz” diyerek misafirlerin yanında oturur.

Kirve kızı tebrik ederek oğlan evinin yaptırdığı yüzüğü onun parmağına takar. Müzik dinlenir, sohbet edilir. Mevsimine göre yiyecekler, içecekler ikram edilir, nişan merasimi bittikten sonra zılgıtlar çalınır, nikah ve düğün günü kararlaştırıldıktan sonra misafirler dağılır.

Nişandan sonra Pazar ve Perşembe olmak üzere haftada iki gün oğlan evi tarafından kiralanan otomobillerle gelin adayı ve hanım akrabaları şehirde gezdirilir.

İki tahta çakarlar

Daha yaşım küçükken

Biye nişan takarlar

Hala hala heeey...

Bu gezmeler nişan gününden nikah yapılacak güne kadar fasıllarla devam eder.

Nişanlanan erkek, kurban bayramında nişanlısına koç gönderir. Boynuzuna kırmızı eşarp ve buna bağlı bir çeyrek altına süslenmiş olan koç hediye edilir. Buna “**Gelin Kurbanı**”denir. Nişanlılık devresi yaz aylarına tesadüf ederse ki, genellikle tesadüf eder, oğlan nişanlısına bahçelerde özel olarak hazırlanmış bir merkep yükü has (marul) gönderir. Gönderilen hasın üzerine gözü ve ruhu okşayıcı renklerde kumaşlar atılır. Buna da “**Gelin Hası**” denir.

Nikah:

Nikahı iki kısımda incelemek mümkündür.

Resmi nikaha yörede “**Saray Nikahı**” denir. Belediye Sarayı’nda yapıldığından bu şekilde isimlendirilir. Dini nikaha ise “**Hoca Nikahı**” denir.

1.Resmi Nikah: Türk Medeni Kanunu’na göre nasıl yapılacağı tarif edilmiştir. Uygulama yurdumuzun bütün illerinde aynıdır.

2.Dini Nikah: Dini nikah yapılmadan birkaç gün önce bütün akraba ve yakınları çağırmak için haber veya davetiye gönderilir.

Yörenin adetlerine göre nikahın kız evinde yapılması gerekir. Kız evinde yapılmayan nikahlar ayıp, başkasının evinde oğlanın nikahının yapılması ise oğlan evine hakaret sayılır.

Dini nikah genellikle Pazar günü erken saatlerde yapılır.

Kız evinde, oğlan evinin göndermiş olduğu malzemeler şerbet yapılarak hazırlanır. Nikah yapılacak günün sabahı hoca gelir ve kendisine ayrılan yere oturur. Kız tarafının tanıdığı bir erkek kızın kendisine vermiş olduğu sözlü akit vekaletnamesine dayanarak söz sahibidir. Oğlan tarafından da bir erkek yine nikah için damat adına nikahlanma yetkisine sahiptir.

Hoca, vekillerden hangisinin kızın, hangisinin erkeğin vekili olduğunu sorar. Daha sonra vekillerden hocanın dua ve sorularından sonra “Vekaletim hesabiyle aldım hellallığa kabul ettim” diyerek dini esaslara göre nikahı kıymış olur.

Son zamanlarda Belediye Sarayı’nda her iki nikahın da yapıldığı görülmektedir.

Düğün:

Düğünün tarafların tesbit ettiği gün ve yerde yapılmasına karar verilir. Urfa'da evlenme düğünü denince akla iki düğün gelir.

1.Avrat Düğünü, 2.Erkek Düğünü

Gerçekte bu iki düğünü ayrı ayrı incelememizin sebebi, avrat düğünü; kız evinin hanımları ile oğlan evinin hanımları arasında yapılır. Erkek düğünü ise sadece oğlan tarafının akraba ve tanıdıklarının katılmasıyla yapılır. Kız tarafından bir erkeğin yapılacak düğüne katılması ayıp sayılır.

1.Avrat Düğünü: Düğün gününden bir hafta önce taraflar akraba ve komşulara indekçi aracılığı ile haberler gönderip düğüne davet ederler.

Düğün sonbahar veya kışa rastlıyorsa patpat, kavurga, ağzıyumruk, çekçek, bastık, kesme, sucuk, v.s.yiyecekler götürülür.

Gönderilen indekçiler ev ev dolaşarak düğün sahiplerinin yani kız ve oğlan tarafının davetini sözle iletirler. Haberi getiren indekçiye hanımlar bahşiş verirler.

Düğünün yapılacağı evin avlusunun büyük olması gerekir. Amaç misafir çokluğu karşısında düğün sahiplerinin mahcup olmamasıdır.

Düğünün yapıldığı gün, düğün evinde hiçbir erkek bulunmaz, daha doğrusu bulundurulmaz.

Sadece evin dış kapısında bir erkek oturtulur. Bu da dışarıdan gelecek bir haberi içeri kimseyi sokmadan yüksek sesle bağırarak veya bir çocukla haberi hanımlara iletme görevini üstlenir.

Düğünde enstrüman çalanların hiçbirinin gözü görmez. Şayet kör çalgıcı bulunamaz, gözlü müzisyen getirme zorunda kalınırsa, hanımları görmemeleri için araya perde çekilip arkasında oturtulur. Yaşlı bir kadın veya çocuk aracılığıyla müzisyenlere isteklerini iletirler. Günümüzde az da olsa bu kural geçerliliğini yitirmek üzeredir.

Düğünlerin çoğu artık salonlarda yapılmaktadır.

Düğünde genellikle ‘‘dörtlü mendil’’, lorke gibi mahalli oyunlar oynanır.

Düğün esnasında gelin oynatılır, gelin oynatılır, gelin oynarken başına para çevrilir. Çevrilen bu paraları düğünde hizmet eden hanımlar nişanlı veya sözlü kızların başına çevirip ‘‘Ağbatı siye ola’’ der ve yakınında bulunanlar da ‘‘Amin’’ diyerek tasdik ederler.

Düğüne yemek için getirilen yiyecekler, düğüne bir süre dinlenmek için ara verildiğinde yenir. Gelenler birbirlerine yiyeceklerden ikram ederler. Düğün öğlenden sonra başlar, gecenin geç saatlerine kadar yaklaşık yedi-sekiz saat sürer.

2.Erkek Düğünü: Düğün gününden birkaç gün önceden bütün misafirlere bir erkek işçi tarafından haber gönderilir. Düğün genellikle geniş hayadı (avlusı) olan evlerde yapılır.

Düğünde; iki ayak, abravi, girani, derik, dörtlü degenek gibi mahalli oyunlar oynanır.

Bu oyunlardan dörtlü degenek oyunu oldukça maharet isteyen oyunlar olduğundan düğünün en görkemli bölümünü oluşturur. Erkek düğünün en görkemli bölümünü oluşturur. Erkek düğününün yapıldığı evin çevresinden, damlardan ve duvarlardan yüzleri bürüklü düğünü izleyen hanımlar ise zılgıt çalarak oyuna ve oyunculara heyecan ve hareket vermek için onları coştururlar.

Bu iki oyun sırasında düğünün daha da coşkulu devam etmesini isteyen düğün sahipleri ise başını yukarıya kaldırarak kadınlara hitaben ‘‘Zılgıt çalmıyanın gişisi öle’’ der. Bunun üzerine bütün kadınlar coşkulu bir şekilde zılgıt çalarlar veya misafirleri biraz kahkahaya boğmak için ‘‘Zılgıt çalmayanın kaynanası öle’’dendiğinde ‘‘İnşallah’’diyerek zılgıt çalmayanlar olduğu gibi, kaynanasıyla birlikte düğüne gelenler ise ister istemez zılgıtlı katılırlar.

Bir tarafta düğün ve eğlenceler devam ederken diğer tarafta davetliler için yemekler hazırlanır. Yörenin yemeklerini çok sayıda misafire hazırlamak için usta aşçılar ve hizmetçiler tutulur.

Düğünün bir anında damadın yakın akraba ve arkadaşlarından birkaç büyük ve çocuklar daha önceden kız evinde hazırlanmış olan damadın çamaşırları, damatlık elbisesi, terlik ve pijaması, çorap ve aykkabasını almak üzere çalgıcılarla birlikte çala söyleye kız evine giderler. Asbap getirmek için yola çıkan bu grup mahalle aralarından sokaklardan türkü, mani söyleyerek geçerler.

Yoğurt koydum dolaba
Böğün başım kalaba
Küçücükken böyüttüm
Seni vermem Araba

Kalaylı tas ayrıanı
Sürmeli göz heyranı
Seni doğuran ana
Eder çifte bayramı
ellere vay....

Kız evi önünde söylenen türkülerden sonra, damadın elbiselerinin bulunduğu siniyi bir erkek işçi başına alarak mani, türkü söyleyerek yine aynı şekilde dönüp düğün yapılan eve gelirler. Düğün evinde daha önceden hazırlanmış zeytin dalları ve dallarla ve dallara bağlanmış mumlarla bezenmiş ‘**Güvegi Tahtı**’ndaki mumlar yakılır. Uzaktan düğünü seyreden hanımlar ise zılgıt çalarak olayı şenlendirirler.

Damat ise düğün evinde boş bir odaya arkadaşları ile birlikte girer ve getirilen çamaşırları ve elbiseyi giyer. Odadan ceketsiz olarak çıkar ve kendisine ayrılan taht’ın yanına gelir. Kirve ise damadın giymediği ceketini çalgıcıların refaketinde müzik eşliğinde giydirir. Bu sırada:

Çağırın Hakko’yu
Geydirin sakkoyu
Mibarek olsun ağa küvre

Yengi de güvegi
Getirin Melegi
Geydirin yelegi
Mibarek olsun ağa küvre
Yengi de güvegi,

diye Urfa'ya özgü(damatların elbise giyerken söylenilmek için bestelenmiş olan) bu türküyü söylerler.

Bu sırada damadın elbisesinin getirildiği sini içerisinde bulunan şeker ve metal paralar havaya serpilir, havai fişekler yakılır, kadınlar zılgıt çalarak bunu kutlarlar.

Düğünde hizmet eden işçiler, çalgıcılar sıra ile gelerek önce, tahtın bir yanında damadın yanında oturan kirve'den sonra da damattan bahşişlerini alırlar.

Diğer tarafta hazırlanan yemekler servis yapılmak üzere düzenlenir. Misafirler yemeğe davet edilir."Mırra"denilen acı kahve, sigara ikram edilir. Bu yemeğe "Asbap Yimeği"denir.

Kına Gecesi- Asbap Gecesi:

"Gelin"perşembe günü gidecekse, Çarşamba akşamı; Pazar günü gidecekse, Cumaertesi

akşamı (yani damadın elbise giydiği günün akşamı) yapılır.

Kız evinde hanımlar, oğlan evinde erkekler toplanır. Damadın arkadaşları ve akrabalarının toplandığı yerdeki eğlenceye ise "Kına Gecesi"denir.

İkisi de aynı gece ve aynı saatlerde başlar.

Gece saat onbire doğru oğlan evi tarafından kadın, erkek ve çocuklardan bir grup kına gecesi yapılan eve toplu halde yine türkü mani söyleyerek çalgıcılarla birlikte giderler.

Evleri sekilidir
Toprehen ekilidir

Eger babası yoksa

Dayısı vekilidir

Hala hala heey.....

Leblebi koydım tasa

El vurdum basa basa

Bizim gelin çok gözzel

Azıcık boyı kıssa

Hala hala heey.....

Gecenin karanlığında dar sokaklardan, kadınlar önde, çocuklar ortada, erkekler arkada olmak üzere toplu olarak yürürler. Ellerindeki fanıs denilen gaz lambaları yollarını aydınlatır.

Bu topluluktan ara sıra geriye kalmış bir hanım olursa, koruma görevini üstlenen erkeklerden biri ‘**Ayallar öge**’ diyerek kadının hızlı yürümesini ikaz eder. Gelin ve damadın isimlerine göre;

Portakalı oyarlar

İçine kına koyarlar

Evvel adi Fatma’dı

Şimdi gelin koyarlar

Hala hala heey.....

Bahçalarda pırpırım

Yaprağı dilim dilim

Biz Ahmedi everdih

Hasan’a Allah Kerim

Hala hala heey....

Kına evine iyice yaklaşıldığında ise genellikle,

Çakmak çakmağa geldih

Kına yahmağa geldih

Ayşe Dayze ağlama

Kızıy almağa geldih

Hala hala heey.....

Birkaç gün önceden kız evine gönderilen kına küvrenin hanımı tarafından bir kab içerisinde dua okunmuş süt ile yoğrulur. Gelin ise damadın akrabalarından iki hanım tarafından koluna geçilmek suretiyle getirilerek kirvenin önüne oturtulur. Gelin ağlamaya başlar. Gelin kınaya çıkarken mutlaka ağlaması gerekir, aksi halde ayıplanır.

Bu sırada kapı önünde bekleyen erkekler arasında bulunan çalgıcılardan biri kaval veya keman ile hüzünlü bir taksim yapar. Erkeklerden biri hoyrat okur.

Kah gidelim

Kınayı yak gidelim

Gözele doymak olmaz

Üzüne bak gidelim

Merdivana

Sarıl çık merdivana

Yar sevmah yiğit karı

Ne bilir her divana

Bunun peşinden hanımların hepsi gelinin ağlamasına katılır, hep birlikte ağlarlar. Oğlan evi tarafı hanımlar ise gelin götürecekleri için sevinçlidirler.

Bir yandan ağlama, bir yandan sevinç gösterisi, bazen iki aile arasında sözlü atışmaya, kavgaya dönüşür.

Kirve, gelinin avucunun içine bir altın koyarak kınayı yakar. Daha önce gelinin yüzüne örtülen pembe duvak açılarak gelinin kına yakılan eline bağlanır. Çocukların ellerinde tepsilere dikilmiş olan mumlar yakılarak gelinin başına çevrilir.

Kapı önünde bekleyen erkekler hep birlikte

Urfalıyam ezelden
Göynüm geçmez gözelden
Göynümün gözü çıksın
Sevmiyeydim ezelden
Ağam olasan Ömer
Paşam olasan Ömer
Benim olasan Ömer
Yetim kalasan Ömer, türküsünü söylerler....

Kınası yakılan gelin baba evinden ayrılmadan önce büyüklerin ellerini, arkadaşlarının ellerini, arkadaşlarının yüzlerini öperek gözyaşları arasında veda ederek ayrılır.

O yanı keçe bı yanı keçe
Kız anasının emegi heçe
Hala hala heey....

Oğlan tarafı gelini alarak kız evinden ayrılırlar.

“Masa üstünde bekmez
Bı bekmez biye yetmez
Şu Urfa’nın kızları
Taksisiz gelin getmez.”

“Ay doğar ayazlanır
Gün doğar beyazlanır
Gelin olacah kızlar
Hem gider hem nazlanır”
Hala hala heey....

Gelin, önceden hazırlanmış olan özel bir odada karşılanır. Kadınlar ise zılgıt çalarak gelini kutlamaya devam ederler. Gelin kapıdan girerken kendisine verilen bir “**narı**”oda kapısının üst tarafına atarak narı kırar.

Kırılarak dağılan nar tanelerinin toplanarak evlenecek yaşa gelmiş, genç kızlara yedirilmesi uğurludur.

“Su koydum su tasına

Gül koydım ortasına

Ağamın odasına”

Sabahleyin, gelin ve beraberinde gelenlere özel olarak hazırlanmış kahvaltı sofrası hazırlanır. Öğlenden sonra ise süpha yemeği ikram edilir.

Süpha Yemeği:

Gelin, damat evine getirildiği günün sabahı, gelin evinden başka bir yerde süpha yemeği merasimi düzenlenir.

Süpha; pirinç, şeker, et, çekirdeksiz üzüm, nohut, yağ gibi malzemelerle hazırlanır.

Yemekte; kuzu içi, Üzümlü pilav, etli pilav, tatlı olarak da zerde ikram edilir.

Süpha yemeğine istisnasız herkes davet edilir. Oturan gruplar yine gruplar yine gruplar yine gruplar halinde çağrılır.

Yemek verme işi devam ederken damadı tıraş edecek olan berber gelip boş bir odada damadı traş eder. Kirve ve damat berbere ve çırağına bahşiş verirler.

Akşam vakti yaklaştığında damada da bu yemeklerden verilir. Daha sonra “damat” ve arkadaşları “süpha” verilen evden ayrılırlar. Yürüyerek dar sokaklardan geçip “gelinin” bulunduğu kendi evine gelirler. Damat gerdeğe girmeden önce hoca dualar okur ve damat evin kapısından içeri girer. Evin avlusunda baba ve annesinin ellerini öperek zifaf odasına girer.

Güveği Yemeği:

Damat, evliliğin sabahı erken saatlerde akraba ve arkadaşları tarafından hamama götürülür. Damat, daha önceden hamamcı haberdar edildiğinden oturması için zeytin dalları ile süslenmiş olan tahta oturtulur.

Hamama davet edilen misafirler yıkanıp çıktıktan sonra damat da yıkanarak yine bu tahtta oturur.

Kutlamaları kabul eder. Damadın arkadaşlarından biri "Hamam yimeğini ben yapıyam" diyerek hamama gelen misafirleri yemeğe davet eder. Yemeği yapan kimsenin evinde toplanılır ve yörenin yemeklerinden olan mevsimine göre patlıcanlı, domatesli, elmalı, yoğurtlu kebablardan yapılır. Üstüne de tatlı olarak yine kadayıf ikram edilir.

Yemekten sonra arkadaşları, yakınları, damadı evine götürürler. Kendileri de işlerinin başına dönerler. Aynı gün,"gelin" ise kocası başta olmak üzere kayınbabasına, kaynanasına, kaynına, görümüne çeşitli hediyeler verir. Buna çeyiz günü denir.

Duvak Günü:

Evliliğin ikinci günü duvak günüdür. O gün gelinin yakınları, tanıdıkları gelin evine gelirler. Damat ise duvak yemeğinin hazırlanması için bir koç alır. Yemekler hazırlanır, gelin ise gelinliğini giyinip yüzünü gelin duvağı ile kapatıp gelip misafirlerin yanına oturur.

Oğlan evinde sekiz-on yaşlarında bir erkek çocuk gelinin duvağını kaçırr ve duvağı damada götürerek damattan bahşiş alır. Kadınlar bu duvak kaçırma anında yine zılgıt çalarak bunu kutlarlar.

Duvak kaçırma sabahleyin yapılır. Duvak gününe gelenler çeşitli hediyeler verirler. Bu hediye verenler genelde çok yakın akraba olanlardır. Duvak gününe gelinin annesinden başka bütün akrabalar katılırlar.

Duvak gününün akşamı ise gelinin annesi, kızını ve damadını “akşam yemeği”ne çağırır. Damat kaynanasının elini öptüğünde ona çeşitli hediyeler verir.

Gelin Hamamı:

Evliliğin onbeşinci günü (cumaertesi veya Perşembe) bütün dost ve akrabalar hamama davet edilir. Gelin, baba evinden çeyiz olarak getirdiği hamam takılarını bir bohça içersinde getirir. Bu bohçayı getiren natır ve gelini yıkayan, bohçasını açan kaymelere hamamdan sonra bol bahşiş verilir.

Genellikle Yıldız Hamamı’na gidilir (bu hamam şimdi yoktur) . İnanişâ göre Yıldız Hamamı’na giden gelin kocasına parlak, alımlı, yıldız gibi görünür veya Cincıklı Hamam’a gidilir ki gelin kocasına cincik gibi görünsün. Hamam o gün ücretli müşteri almaz, bütün masrafları oğlan evi karşılar.

Hamamda bulunan bir tahtın üstüne halılar, minderler serilir. Onların üstüne el işlemeli beyaz örtüler yayılır. Hamama davet edilen bütün misafirlere damat tarafından yaptırılan kebaplar ve tatlılar ikram edilir. Ayrıca “**damat evi**” tarafından evde hedik hazırlanarak hamama getirilir.

Gelin ise güvegi hamamında olduğu gibi misafirlerden sonra yıkanıp kendisi için hazırlanan yerde oturur. Zeytin dalları ile süslenmiş olan tahttaki mumlar yakılır. Gelini kutlayan misafirler hamamdan ayrılırlar.

5.1 Şanlıurfa'da "Sıra Gecesi" Geleneği:

Sıra geceleri, müziğin yanı sıra toplumsal konuların masaya yatırıldığı ve çözüm üretildiği bir erkekler meclisidir.

Genellikle kış gecelerinde, birbirine yakın yaş grubundaki gençlerin veya orta yaşlardaki arkadaş gruplarının, her hafta bir başka arkadaşın evinde olmak üzere, haftada bir akşam, belirli bir niteliğe ve düzene göre sıra ile yaptıkları toplantılara Şanlıurfa'da "**sıra gecesi**" denmektedir. Kısaca; "sıra gecesi" bir arkadaş grubunun haftada bir olmak üzere bir araya geldikleri toplantılardır.

A-Sıra Gecesi'nin Urfa Kültür Hayatındaki Yeri:

Usta- ırak ilişkileri ve hiyerarşisine dayanan sıra geceleri, müziğe yetenekli olan genç yeteneklerin eğitildiği ve Urfa Müzik Kültürünü öğrendikleri bir kurumdur.

Sıra gecesinin Urfa kültür hayatındaki yerini şöyle özetleyebiliriz.

Urfalı, genç yaşından itibaren sıra gecesine katılarak, cemaatle oturup kalkmayı, gelenek ve göreneklerini, adab-ı muaşeret kurallarını, cemaatte konuşmanın adabını, yeri geldiği zaman konuşmayı, yeri geldiğinde dinlemesini bilmeyi, büyüğüne saygıyı öğrenir. Bu yönüyle ‘‘sıra gecesini’’ bir eğitim-ğretim müessesidir.

‘‘Sıra geceleri’’ acıyı ve mutluluğu paylaşmaktır. Sıra arkadaşlarından birinin yakını ölse, diğer sıra arkadaşları cenazenin hazırlanmasından kaldırılmasına kadar arkadaşlarının yanında olurlar, arkadaşlarının acısını paylaşırlar. Düğün, sünnet v.s.gibi mutlu günlerde yine arkadaşlar bir araya gelir ve mutluluğu paylaşırlar. şanhurfa’da müziğin gelişmesi ve yaygınlaşmasının en büyük nedeni sıra geceleridir. Bu geceler bir usta

çırak geleneğine uygun olarak müziğin öğretildiği ve icra edildiği meşk ortamıdır. Bu yönüyle sıra geceleri bir “**Halk konservatuarı**” dır. Keklik, at gibi belirli hayvanlara merakı olanlar, sıra gecelerinde sevdikleri konuları konuşurlar; bu yönüyle sıra gecesini bir cemiyet, bir dernek gibidir. Urfa’nın sosyal, kültürel ve ekonomik sorunları sıra gecesinde konuşulur ve tartışılır, çözüm yolları üretilir. Bu yönüyle sıra geceleri birer istişare toplantılarıdır. Sıra geceleri sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın yoğunlaştığı ve pratiğe dönüştüğü yerdir. Sıra arkadaşları kendi aralarında yardımlaşma sağladıkları gibi, sıra gecelerinde toplanan paralarla fakirlere yardım edilir. Sıra geceleri nezih bir sohbet ortamıdır; ilim ve irfan sahipleriyle sohbetler edilir. Şiirler dinlenir, kültür ve edebiyat üzerine konuşulur. Sıra geceleri geleneksel “**Tolaka**” ve “**Yüzük fincan**” oyunlarının oynandığı, geleneklerin yaşatıldığı gecelerdir. Sıra gecesini, Urfa ve Urfalı’nın tanıtımının yapıldığı bir lobidir. Sıra gecesini; zengin Urfa sofrası yemeklerinden çiğköfte ve tatlılarının yenildiği, misafirlere tanıtıldığı ortamlardır.

B-Sıra Gecesi Geleneği’nin Kökeni:

Sıra Gecesi’ni inanç yapımız içinde şekillenmiş bir rütüel olarak araştırdığımızda karşımıza; Anadolu’yu yurt edinmeye çalışan işi, aş ve eşi denk insanları mezhep ve meşrep farkı gözetmeksizin bir araya getirmeye çalışan **Ahilik** çıkar.

Gerek Ahilerin el kitabı niteliğindeki **Fütüvvetnamelerde** gerekse Osmanlı tarihini konu alan yerli ve yabancı birçok eserde; Anadolu’da dünyanın ilk meslek birliklerini örgütleyen Ahilerin, haftanın belirli günlerinde Sıra Gecesi’ni çağrıştıran motiflerle bezeli toplantılarda bir araya gelerek sohbet ettikleri zikredilmektedir.

Şu farkla ki, bu tür toplantıların nedeni ve ağırlıklı gündem maddesi; günümüzde düzenlenen Sıra Gecesi gibi sadece müzik, ikram ve sohbet değildir. Öncelik; esnaf ve sanatkarın iş, işçi sorunları ile diğer sosyal,

siyasal ve ekonomik konulara verilirdi. Bölgenin tabiatına ve kültürüne uygun ikramlar ve müzik bir çeşni olarak ikinci-üçüncü planda yer alırdı. Ahilik kurumunun sosyal yansıması olan Sıra Gecelerine aynı zamanda diğer illerimizde de rastlanılmaktadır. Coğrafi ve kültürel özelliklere göre değişim gösteren bu toplantılar; isim, biçim ve içerik olarak bulunan yöreye farklılaşmaktadır. Örneğin; Çankırı'nın **Yaren Sohbetleri** ile Adana'nın **Gezek'i** Ahilik kültürünün farklı yansımalarıdır.

C-Ahilik Nedir ?.

Ahilik, Anadolu Selçuklu zamanında yaklaşık miladı XIII. yüzyılda kurulmuş olup XX. yüzyıla kadar merkezden köylere kadar uzanan geniş bir alanda faaliyet göstermiş çok köklü bir kurumdur. Bu zaman dilimi içerisinde halkın maddi ve manevi ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde örgütlenen esnaf ve sanatkarlar, dönemin kuruluşları için eleman yetiştirmek, tüketici haklarını korumak, işçi –işveren ilişkilerini düzenlemek, kurumların işleyişini denetlemek ve gerektiğinde yaptırımlar uygulamak gibi görevler üstlenerek ekonomik çarkın doğru bir şekilde işlemesine önemli katkılar yapmıştır. İş-meslek-ahlak disiplini içinde ve şeyh-usta-kalfa-çırak-yamak hiyerarşisi doğrultusunda çalışmayı adeta telakki eden ahiler, yüzyıllar boyunca Türk toplumunun birlik, beraberlik ve refah içinde yaşamasını sağlamıştır. Kısacası Ahilik, sınai-ticari, ahlaki-dini, eğitsel-kültürel alanlarda faaliyet gösteren iktisadi bir sivil toplum kuruluşudur.

Ahi kelimesinin anlamı üç şekilde ele alınmalıdır.

- 1-Lügat anlamı
- 2-Istılah Anlamı
- 3-Kurum Anlamı

1- Lügat Anlamı

İslami dönemde Akıların birbirlerine karşı kardeşçe muamelerinden veya birbirlerine kardeşçe hitaplarından dolayı, akı kelimesi zamanla yerini Arapça'daki –kardeşim anlamına gelen-ahi kelimesine bıraktığı gibi, Akıllık kelimesi de yerini Arapça'nın uhuvvet(kardeşlik) kelimesine bırakmıştır.

2-Istılah Anlamı

Ahilik kurumu, XIII. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'da Türklerce kurulup Balkanları ve Kırım'ı içine alacak kadar da yaygınlık kazanarak XVIII. yüzyılda ‘**gedik**’ haline dönüşen ve sosyal, siyasi, ekonomik ve ahlaki ilkeler çerçevesinde faaliyet gösteren esnaf, sanatkar ve meslek sahiplerinin oluşturdukları birliğe verilen isimdir.¹

3-Kurum Anlamı

Kökeni, büyük oranda, otuz dördüncü Abbasi Halifesi en-Nasır li-Dinillah tarafından kurulan Fütüvvet Teşkilatına dayanmakla birlikte, ondan farklılaşmış ve yalnız Anadolu Türklerine mahsus bir hale gelmiş olmasından dolayı ‘**Türk Fütüvvet Hareketi**’ denilebilecek Ahilik kurumu, Anadolu Selçuklu Devleti zamanında XIII.yüzyılda kurulup XX.yüzyıla dek, köylere varıncaya kadar Anadolu Türk toplumunda varlığını kesintisiz bir biçimde sürdüren; Türk toplumunun birlik ve

Çağatay, Ahilik Nedir? , s:1,

beraberliğini, refah ve düzenini sağlayacak ve halkın maddi-manevi ihtiyaçlarına karşılık verebilecek tarzda örgütlenen; esnaf ve sanatkar kuruluşlarının eleman yetiştirme, işleyiş ve kontrollerini düzenleyen; amaç ve çalışma tarzı açısından topluma hizmet sevdası ve aşkıyla, bir tür özel yönetmelik sayılabilecek ahi şecere ve fütüvvetnameleri ile belirlenmiş iş- meslek-ahlak disiplini ve **şeyh, usta, kalf, çırak, yamak** hiyerarşisi içerisinde çalışmayı bir tür ibadet telakki eden sınai, ticari, askeri, ekonomik, toplumsal, eğitsel ve kültürel faaliyetlerde bulunan bir sivil toplum kuruluşudur.²

Ahiliğin Tarihçesi

1-Ahiliğin Kökeni

Ahiliğin kökeninin Türk tarihinin derinliklerinde ve İslam dininin esaslarında aranması gerektiğini ifade edenlerin³ yanı sıra.-İbn Battuta'dan çeyrek asır önce M. XIV. yüzyılın ilk yarısında yetişen büyük Türk şairi Gülşehri'den de hareketle-Bektaşilik, Hurufilik, Babailik gibi Batnilikten çıktığını, -içlerinde birçok kadılar ve müderrisler de bulunmakla birlikte-umumiyetle bilgisiz ve fütüvvet adabından gafil olduklarını, o devirdeki Ehl-i Sünnet alim ve mutasavvıflarının bunlar hakkında pek de iyi fikirler beslemediklerini; bunların herhangi bir esnaf topluluğu olmayıp o teşkilat üzerine istinat eden, akidelerini o vasıta ile yayan Batini bir tarikat olduğunu ifade eden araştırmacılar da mevcuttur.

Özellikle Fuad Köprülü'nün Anadolu Ahilerinin İsmaili Batnilerinden sayılması gerektiği görüşüne karşı çıkan Frederic Giese, Türk

²Demir, a.g.e., s. 323; ³ Çağatay, a.g.e., s.1; Bayram, a.g.e., s:6.

fütüvvetnamelerinde ilk üç halifeye (Ebubekir, Ömer, Osman) önemli bir mevki verilmesini, Arapça fütüvvetnamelerinde ise buna hiç rastlanmamasını kanıt olarak ileri sürmektedir. Bazı araştırmacılar da, Ehl-i Sünnet alimlerinin eleştirilerine hedef olmamalarını ve Sünni kaynaklardan fazilet ve meziyetlerini aktarmakta birleşmiş olmalarını, ahilerin Batıniler ve Gulat-ı Şia (Aşırı Şii Fırkalar) gibi Ehl-i Sünnet'e aykırı bir yol tutmadıklarının delili saymaktadırlar.

Genel olarak her kurumun, kendinden önceki kurum ve kuruluşlarla benzer yönleri bulunabilir; hatta onlardan bazı şeyler de ithal etmiş olabilir; ancak bu, onun önceki kurumlardan kopya edildiği anlamına gelmez.

Özel olarak da Ahiliğin, kendinden önceki kurum ve kuruluşlarla benzer yönlerinin yanı sıra, farklı yönleri de bulunmaktadır.

Örneğin bazıları tarafından Fütüvvet teşkilatının bir devamı olduğu ya da Fütüvvet teşkilatıyla aşırı benzerlikler taşıdığı söylenen Ahiliğin, tüzükçe benzeşmesine karşılık, gerek örgüt, gerekse fonksiyon bakımından Fütüvvet teşkilatından farklı olduğu bir gerçektir.

Ahiliğin orijinal bir Türk kurumu mu, yoksa Arap, Fas ya da Avrupa-Bizans kökenli bir kurum mu olduğu tartışma konusu olmakla beraber, bir kurumun köken olarak yerliliği veya yabancılığı, gördüğü tarihsel ve sosyal-kültürel işlevin yanında ikinci planda kalan bir husustur. Önemli olan, hizmet ettiği toplumun ihtiyaçlarına ne oranda cevap verdiği, problemlerine çözüm üretip üretmediğidir.

Bir milletin kendi bünyesinden çıkmayan ya da dışarıdan alınmış olsalar bile milli bünyeye adapte edilmeyen kurumlar ne istenen faydayı sağlayabilirler, ne de kalıcı ve işlevsel olabilirler. Dışarıdan alınıp da ana bünyeye adapte edilen ve toplumda kök salan kurumlar ise, artık yabancı olmayıp o toplumun kendi özgün malı sayılır. Zaten sosyolojik olarak bir toplumun yalnızca kendi tecrübe ve tarihsel kazanımlarıyla gelişme tirendine girmesi zordur. Ayrıca özümsemek ve kendi kültürüne, yapısına/ bünyesine adapte etmek şartıyla, yabancı toplumların tecrübe ve kazanımlarından da yararlanmanın herhangi bir sakıncası yoktur. Bununla birlikte, Ahiliğin bir yerden aynıyla kopya edilerek kurulmuş bir teşkilat ya da tarikat olmayıp, daha ziyade sosyo-ekonomik bir

zorunluluktan, yerleşilen yeni yurttaki yaşam savaşının kazanılması çabasıyla veya sahip oldukları inanç ve kültürün etkisiyle ortaya çıkan orijinal bir Türk-Anadolu sentezi olduğunu düşünmek daha uygun olur. Zira Müslüman olduktan sonra Araplar ve Farslarla iç içe yaşamaya başlayan Türklerin, İslam'dan, Arap ve Fars kültüründen hiç etkilenmedikleri, dolayısıyla bir Türk kurumu olan Ahiliğin büsbütün orijinal olduğunu iddia etmek de uygun değildir.⁴

2-Ahi Evren'in Hayatı

a)Ahi Evren kimdir? .

Kaynakların incelenmesinden anlaşıyor ki, "Ahi" adının kullanılması çok daha eskilere dayanmaktadır. Ancak sistemleştirip felsefesini oluşturmasından dolayı **Ahi Evren**, Ahiliğin kurucusu sayılmıştır.

Gerçek kişiliği menkıbeler arasında kaybolan Ahi Evren'e dair bilgi veren-Orhan Gazi zamanı ricalinden, duası makbul, kerameti zahir bir zat olduğunu söyleyen-ilk kaynaklara bakıldığında bilgilerin yetersiz ve müphem, bir kısmının da tamamen hayal mahsülü ve menkıbevi mitolojik unsurlarla iç içe olduğu görülür.

Haza Fütüvvet-i Ahi Evran adlı yazma eserde, Ahi Evren'in H.830 tarihinde Kırşehir'e yerleşip Orhan Gazi zamanında 93 yaşında vefat ettiği; Ebu İshak, Geyikli Baba, Hacı Bektaş-ı Veli ve Abdal Musa ile çağdaş oldukları bildirilir.⁵

⁴ Adil Şenboyar, "Tarihte Türk Esnaf Teşkilatı Ahiler", c. 12, sayı: 138,

⁵ Çağatay, "Ahilik Nedir?", s.31.

Cevat Hakkı'ya göre, "Şecerelelerin yarattığı muhayyel Ahi Mahmud ile menakıbı birbirine karıştırılan (...) ve H.876 tarihli Ahi Sinan icazetnamesine göre bu tarihlerde sağ olduğu anlaşılan Ahi Mahmud, acaba Kırşehirli bir Ahi Babası olan, Osman Bey'in kaynatası Edebalı'nın oğlu Şeyh Mahmud mudur? (.....) Gene tarihlerin haber verdiğine göre, Edebalı ailesine mensup Şemseddin oğlu Ahi Hasan adında da bir zat mevcuttur. Aradaki bir asırlık zaman aralığına bakarak, Kırşehir'de gömülü olan Ahi Mahmud'un, Edebalı'nın oğlu olduğunu kabul etmesek bile, türbeyi tamir ettiren Ahmed veyahut Seydi oğlu Hasan, Şemsi oğlu Hasan ve binnetice (sonuç olarak) Ahi Mahmud'un Edebalı ailesine mensubiyetleri kavi(kuvvetli) bir ihtimal dahilindedir. Yine bu bağlamda, "Ahi Evren diye bilinen Hacı Nasirüddin Mahmud ile latifeleriyle tanınan Nasreddin Hoca'nın aynı kişi olduğu iddia edilmektedir.

b) Adı ve Doğumu

Ahi Evren, bugüne kadar tesbit edilen eserlerinin hiçbirinde adını anmamıştır. Kendisinden "bu fakir", "bu za'if" vb. tabirlerle bahsetmiştir. Ancak, bazı eserlerinde kendisinin kelamcı olduğuna işarette bulunmuş ve adının Mahmud olduğunu örtülü bir biçimde ifade etmiştir.

Bu konudaki en son araştırmalara göre ise tam adı Şeyh Nasiruddin Ebu'l-Hakayık Mahmud bin Ahmed el-Hoyi'dir.⁶

Babasının ismi Ahmed'dir; annesine de "Kadın Ana" denilmektedir.

⁶ Mikail Bayram, "Anadolu Selçukluları", s. 177

Anadolu'da daha ziyade Ahi Evren adıyla bilinir. Hoylu olması İranlı olduğu/ olabileceği iddialarını da gündeme getirmiştir. Ancak bu, onun İranlı/ Fars olduğunu göstermez. Hoy ve çevresi, Sultan Tuğrul zamanından beri Türkmen yerleşim bölgesi olduğundan, Ahi Evren'in Türk asıllı olması, karşımıza en güçlü ihtimal olarak çıkmaktadır.

Ölümünden sonraki ilk iki asırda rastlanmayan ve ilk kez XV. asrın ortalarında karşımıza çıkan "**Evren**" ismi onun menkıbevi ismi olabilir. Ancak bu ismin "**Evren**" mi, "**Evran**" mı yoksa "**Ören**" (yıkık/ viran) mi olduğu da tartışılmalıdır. Menakıbnâme ve ahi fütüvvet ve şecerelerinde "Evren" adının verililişyle ilgili farklı menkıbeler bulunmaktadır. Ancak, "Evren" adının verililişyle ilgili farklı menkıbeler bulunmaktadır. Ancak, bu rivayetlerin tümündeki ortak yan evren'in "yılan, ejder" anlamına geldiğidir. Bu isim metinlerde genellikle "Evran" şeklinde geçmektedir; ancak eski metinlerde ince sesli kelimelerin son hecelerindeki "e" sesleri elif ile yazıldığından, kelimenin yazıldığı gibi "Evran" şeklinde okunması gerekmez.

Söz konusu kelime, bunların dışında bazı yörelerde "Oran, Uran" şeklinde de telaffuz edilebilmektedir.

Mikail Bayram, gerek eski müelliflerden Gelibolulu Mustafa Ali Efendi, Aşık Paşazade ve Dede Korkut'un imalarından yola çıkarak, gerekse Türkçe ses uyumu kuralını göz önünde tutarak Evren Telaffuzunu tercih eder. Franz Taeschner de hiçbir açıklama yapmaksızın Evren şeklinde yazar. Cevat Hakkı Tarım da, Evran kelimesini kullanmakla birlikte, dünya ölçüsünde sosyal ve ekonomik bir varlık yaratmaya çalışması sebebiyle bu müesseseye Evren denilmesini daha uygun bulur. Fuad Köprülü ise Evren ve Evran şekillerini hatalı görüp, viran anlamındaki ören telaffuzunu daha doğru bulur.

Araştırmacıların bazıları Ahi Evren'in M. 1171'de, bazıları da M.1236'da Hoy'da doğduğunu söylemektedir.

Dostu Sadreddin Konevi'ye yazdığı bir mektubunda M.1199 (H.596) yılında Herat'ta Fahrüddin er-Razi'nin hizmetinde olduğunu belirtmiştir

ki bu durumda M.1236'da doğması imkansızdır. Kesinliği tesbit edilememekle birlikte M.1171 tarihinin doğru olması mümkün görünmektedir.

c) Yetişmesi

Ahi Evren'in; çocukluğunu doğduğu yer olan Azerbaycan'da geçirdiği ve ilk tahsilini Ahmed Yesevi'nin Horasan ve Maverāünnehir yöresindeki talebelerinden aldığı, bir hacc seyahatinde Evhadüddin Kirmani ile tanışıp ona bağlandığını, Bağdat'a giderek orada bulunan ilim çevrelerindeki ilim adamlarıyla görüştüğu, üstadı Evhadüddin Kirmani'nin delaletiyle 34.Abbasi Halifesi en-Nasır li-Dinillah'ın kurduğu Fütüvvet Teşkilatı'na girdiği bu teşkilatın ileri gelen şeyhleriyle münasebette bulunduğu yönünde bilgiler mevcuttur.⁷

Bu süreçte büyük müfessir ve kelimci Fahrüddin er-Razi'den çokça istifade ettiği gibi, başka Evhadüddin Kirmani olmak üzere birçok üstattan da yararlandığı tahmin edilmektedir.⁸

Ahi Evren'in çok yönlü bir ilim ve fikir adamı olmasındaki en önemli etkenlerin başında, o dönemde Bağdat'ın İslam dünyasının en büyük ilim ve irfan merkezi olması gelmektedir. Çünkü eserleri incelendiğinde, kendi dönemindeki ilimlerin tümünü tahsil ettiği; tefsir, hadis, kelam, fıkıh, tasavvuf, felsefe ve tıp alanlarında eserler kaleme aldığı görülür.⁹

⁷ Köprülü, a.g.e, s. 89-94, ⁸ Giese, "Osmanlı Devletinin Teşekkülü Meselesi", a.g.e., s.158, ⁹ Köprülü, a.g.e., s. 92.

Ayrıca İhvanu's-Safa'nın, Farabi'nin, İbn Sina'nın, Sühreverdi el-Maktul'un, Fahrüddin er-Razi'nin eserlerini derinlemesine incelemiş ve bu eserlerden bazılarını da Farsça'ya tercüme etmiştir.

d)Fikirleri, Mezhep ve Meşrebi

Gerek Ahi Evren'in eserleri ve ondan bahseden eski kaynaklar, gerekse Ahilik hakkında yapılmış yeni çalışmalar ışığında genel bir değerlendirme yapılacak olursa; denilebilir ki, birçok ilim adamından ders almış olmasına rağmen Ahi Evren'in ne kendisi, ne de eserleri İslam dünyasında pek tanınmamaktadır. Ayrıca eserlerinin ilmi kalitesinin yüksek olduğu da söylenemez. Eserlerinin genellikle tasavvuf, kelam ve felsefe ağırlıklı olduğu anlaşılan Ahi Evren'in, -eğer sahte değilse- vakfiyesinin elde edilen bilgiye göre Ehl-Sünnet'ten olduğu; itikatta Eş'ari, fıkhıta da -eserleri arasında bulunan Şafii mezhebi ilmihalinden ötürü-Şafii mezhebine intisap ettiği tahmin edilebilir. Bununla birlikte, belirgin olan ve öne çıkan yanı sufiliğidir.

Sufiliğin ise birçok yönüyle, Kur'an ve Sünnet'ten ziyade İslam dışı eğilimlerden , çeşitli dinlerden, felsefelerden, kültürlerden, mezhep ve meşreplerden etkilenmiş olduğunu; o dönemde Anadolu'da faaliyette bulunan heterodoks, belki de heredoks sayılabilecek Babailer gibi gruplarla yakın ilişkisi dikkate alınacak olursa, Ahi Evren'in ve ahilerin de bu etkileşimin dışında kalamamış olabileceklerini söylemek mümkündür.

e)Eserleri

Ahi Evren'in eserleriyle ilgili araştırma yapan Mikail Bayram şu eserleri zikretmektedir.

- 1-Matali'ü'l-İman(İlahiyata dair) ;
- 2-Tabsıratu'l-Mübtebi ve Tezkiratü'l-Müntehi (Tasavvuf Felsefesine dair);
- 3-Menahici Seyfi(Şafii Mezhebi İlmihali) ;
- 4-Letaif-i Gıyasiyye (Dört cilt;I.cildi Felsefe,II.cildi Ahlak ve Siyaset, III.cildi Fıkıh, IV.cild dua ve ibadetle ilgilidir);
- 5-Letaif-i Hikmet (Siyasetname türünde bir eserdir);
- 6-Ağaz u Encam (Vasiyetname);
- 7-Mürşidü'l –Kifaye(Ruhun bekasına dair) ;
- 8-Tuhfetü'ş –Şekur (Konusu bilinmeyen kayıp bir eserdir) ;
- 9-Ulum-ı Hakiki(Konusu bilinmeyen eserin nüshası yoktur) ;
- 10-İlmü't –Teşrih (Tıbba dair, anatomiyle ilgili eser olup nüshası yoktur)
- 11-Yezdan-Şinaht (Felsefi mahiyette bir eserdir) ,
- 12-Müsari'u'l-Musari'(Şehristani'nin İbn Sina'ya reddiyesine reddiye);
- 13-Meth-i Fakr u Zemm-i Dünya (Sühreverdi el-Maktul'ün Vasiyye'sinin tercümesidir);
- 14-Tercüme-i el-Elvahu'l –İmadiyye (Sühreverdi el-Maktul'den tercüme);
- 15-Tercüme-i en-Nefsü'n –Nakıta (İbn Sina'dan tercüme);
- 16-Tercüme-i Kitabu'l-Hamsin fi-Usuli'd –Din (Fahraddin er-Razi'den tercüme);
- 17-Tercüme-i et-Teveccühü'l-Etemm Nahve'l –Hakk (Sadreddin Konevi'den tercüme);
- 18-Tercüme-i Miftahu'l –Gayb (Sadreddin Konevi'den tercüme).

2-Ahilik Kurumunu Doğuran Faktörler

Ahilik kurumunun; Asya'daki gelişmiş Türk şehirlerinden gelen çok sayıdaki sanatkara iş bulmak, yerli Bizans sanatkarlarıyla rekabet edebilmek, piyasada tutunabilmek için ürettikleri malların kalitesini korumak, üretimi ihtiyaca göre ayarlamak, iş ve sanat ahlakını yerleştirmek, Türkleri ekonomik açıdan bağımsız hale getirmek, ihtiyaç sahiplerine yardım etmek, düşmanlara karşı askerin yanında savaşmak, Türklük şuurunu sanatta, dilde, edebiyatta, müzikte, gelenek ve göreneklerde ayakta tutmak gibi, dönemin sosyo-ekonomik ve siyasal zorunluluklarının bir sonucu olarak ortaya çıktığını düşünenler olduğu gibi, doğuşunun, gelişiminin ve özelliklerinin Türk tarihinin derinliklerinde ve İslam dininin esaslarında aranması gerektiğini söyleyenler de vardır.

Her ne kadar doğmasına yol açan gerçek faktörler tam olarak tesbit edilemese de, her kurum gibi Ahiliğin de ortaya çıkması bir rastlantı olamaz; mutlaka bu sonucu doğuran sosyolojik bir altyapı olmalıdır.

Bu altyapıyı şöyle değerlendirmek mümkündür:

Anadolu'nun Müslüman Türk ahali tarafından iskanıyla birlikte ticaret ve sanat da gelişerek bu coğrafyada topyekün bir kalkınma hamlesi başladı. Birikim ve zenginliğin artmasıyla dışarıdan pek çok bilim, sanat ve teknik adamı Anadolu'ya geldi. Bir bakıma büyük bir beyin göçü olarak değerlendirilebilecek bu süreç, yeni projelerin hayata geçirilmesini motive eden itici bir enerji kaynağı oldu.¹⁰

¹⁰ Fernard Grenard, Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü, s. 40-41.

Sanayi ve teknoloji, günün şartları çevrevesinde ileri bir düzeye ulaştı; yeni gelenlerin birikiminin eklenmesi, sosyal ve ekonomik gelişmeyi daha da hızlandırdı.

Nitelik ve niceliği artan üretimdeki fazlalık, bunların dışarıya ihracını gündeme getirdi. Dolayısıyla komşu ülkeler arasında savaş yerine barışın egemen olması, karşılıklı diyalog, asayiş ve yol güvenliğinin sağlanması kaçınılmaz oldu. Bütün bunların devamını ve organizasyonunu sağlamak için bir kuruma ihtiyaç duyuldu. Bunun sonucunda, Anadolu Türkleri, zaten var olan fütüvvet geleneğinden de istifade ederek “Anadolu Türk Fütüvvet Hareketi” denilebilecek, kendilerine özgü Ahilik kurumunu ortaya çıkardılar.

3-Ahiliğin Kuruluşunu Sağlayan Etkenler

Ahilik kurumunun ortaya çıkışını sağlayan en önemli etkenleri şöylece sıralamak mümkündür:

a)Akıllılık ve Alplik/Gazilik Ülküsü

Türkler, kültürlerinde “**akıllılık**” kavramıyla ifade ettikleri kahramanlık, yiğitlik ve cömertlik ülküsünü, benimsedikleri İslam’ın ahlak ve değerleriyle kaynaştırıp geliştirerek devam ettirmişlerdir. Bu nedenle, Ahilik kurumunun ortaya çıkışını sağlayan en önemli etkenlerden birinin “akıllılık” olduğunu söylemek mümkündür. İslam’dan önceki dönemlerde “alp/ alperen” denen savaşçı kahramanlar, Türklerin zihinlerinde derin izler bırakmışlardı. İslam’dan sonra yerini Gazilik’e

bırakan Alplik, İslam'ı yaymak, fetih yapmak, adalet dağıtmak, düşmana boyun eğdirmek ve Allah'ın adını yüceltmek gibi daha yüce amaçlara yönelmiştir. Bu duygu ve düşünce, Ahiliğin kurulmasında önemli faktörlerden biri olmuştur.

b)Yerleşik Hayata Geçişin Zorunlulukları

Çoğunluğu göçebe olan Türkleri yerleşik hayata geçirip şehirleşmelerini ve medenileşmelerini sağlamanın ve bu geçiş sürecindeki zorlukları aşmanın ilk şartı, onları bir iş ve meslek sahibi yapmaktır. İşte Ahilik kurumunun kuruluş sebep ve amaçlarından biri de bu idi.

c)Sanat ve Sanatkarı Koruma Gereksinimi

Yerleşilen yeni yurttaki sanat ve sanatkarlara büyük ihtiyaç olduğundan, bunların korunması gerekiyordu. Bu nedenle, Ahilik kurumunun kuruluş amaçlarından belki de en önemlisi, sanatkarların himaye edilerek sanatlarını icra etmelerini sağlamak ve devamlılığını garanti altına almaktır.

d)Dayanışma ve Yardımlaşma İhtiyacı

Siyasal ve ekonomik istikrarın yerleşmemiş olması; devlet idare ve otoritesinin zayıf olması; her an istila endişesi ile karşı karşıya bulunulması; yol emniyetinin bulunmaması; yerleşik hayatın henüz tam anlamıyla oturmamış, kaide ve kurallarıyla belirginleşmemiş olması; çeşitli kavim, kabile, din ve kültürlerin iç içe bulunması; çıkan ya da çıkacak olan ihtilaf ve anlaşmazlıklarda kanun ve mahkemelerin yetersiz kalması; gruplar arasındaki rekabet sebebiyle yardımlaşmaya ihtiyaç duyulması gibi birçok sebebin de Ahilik kurumunun kurulmasında rol oynamış olduğunu değerlendirmek mümkündür.

e)Asalıkla Mücadele Düşüncesi

Tasavvufun düşünsel içeriğinde dünya nimetlerine karşı bigane kalmak gerektiği şeklinde negatif bir algı bulunmaktadır. Bunun doğal sonucu olarak bazı sufiler, maişetlerini kazanmak yerine başkalarının sırtından geçinme yoluna sapsmışlardır. Moğol saldırıları sonucu Anadolu'ya gelen Kalenderiler, Rufailer köy köy, kasaba kasaba dolaşarak dileniyorlardı. Tamamen çalışma ve cömertlik ülküsü üzerine kurulmuş olan Ahiliğin ise bunlardan hoşlanmayacağı tabii idi. Dolayısıyla gerek asalaklarla mücadele etme gerekse el emeğiyle geçinme alışkanlığını kazandırma gibi ideallerin de Ahiliğin ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir.

4-Ahiliğin Kurulması

Büyük oranda göçebe olan Türkler, İran'ı işgal ederek Anadolu'ya dayandılar. Ardından Malazgirt'te Bizans ordusunu hezimete uğratarak Anadolu'ya yerleşmeye/ yerleşik hayata geçmeye başladılar.

XIII. yüzyılda Moğolların, o dönemin en gelişmiş ve mamur şehirleri arasında bulunan Buhara, Semerkant, Taşkent, Belh, Merv gibi büyük şehirleri yerle bir etmeleri üzerine, buralarda yaşayan tüccar, esnaf ve sanatkarlar-ölüm korkusuyla-Anadolu'ya akın ettiler. Bu büyük göç dalgasının ardından yerleşik hayata geçiş ve şehirleşme iyice hızlandı. Yeni gelenler, hem Bizanslılara, hem de Moğollara karşı örgütlenmek zorundaydılar. Çünkü Bizaslı esnaf ve sanatkarla ancak kendi esnaf ve sanatkarlarını örgütleyerek rekabet edebilir, Moğol saldırılarına da ancak halkı savaşa hazır duruma getirmekle karşı koyabilirlerdi.¹¹

¹¹ Ahiliğin Anadolu'da Hayat Kurumları'', Tarih Konuşuyor, c.1, sayı: 6, Temmuz 1964,

Bu ve benzeri sebeplerden dolayı Ahiler, tehlikelere karşı koyabilme yeteneklerini artırmak üzere hem mali, hem de askeri açıdan toplumu örgütleme çabasına girdiler.

O dönemde toplumun sosyo-ekonomik ve kültürel düzeniyle ilgilenmekte olan Ahi Evren, Kayseri’de (M.1205’te) veya Kırşehir’de Türk esnaf ve sanatkarlarını örgütleyerek Ahilik kurumunu fiilen kurmuş oldu. Ahiliğe merkezlik yapmış olan Kayseri, bu nedenle gerek Selçuklular, gerekse Osmanlılar döneminde esnaf kolonisi olarak kalmayı başarmış; yalnız Anadolu’nun değil, doğu ile batı arasındaki geçişi sağlayan geniş bir coğrafyanın da ticari merkezi haline gelmiştir.¹²

5-Ahiliğin Gelişmesi

Ne yazık ki, Ahiliğin gelişim aşamalarının takip edilmesini sağlayacak bilgiler çok sınırlı, hatta yok denecek kadar azdır. Bununla beraber; kitlelerin yerleşik hayata geçmesi ve Ahilerin toplumun esnaf ve sanatkarlar zümresini oluşturması aşamalarından sonra Ahilik kurumunun da daha kalıcı bir yapı kazandığı anlaşılmaktadır. Şehirleşmenin ilk safhalarında ekonomik bulunuyordu. Ahilerin de dahil olduğu Müslüman Türk ahali ise henüz salt tüketici konumundaydı. Türklerin tüketici olma konumundan kurtulmaları, Ahiliğin bir kurum olarak ortaya çıkıp üyelerinin esnaflaşma ve sanatkarlaşma sürecine girmeleri sayesinde gerçekleşmiştir.

¹²Muallim Cevdet, a.g.e., s.83-85.

6-Ahiliğin Kendinden Ööceki Kurumlarla İlgisi

Ahiliğin orijinal bir Türk kurumu olup olmadığı tartışılmakla beraber, bir kurum için esas olan, yerliliği değil, tarihsel ve sosyo-kültürel işlevidir. Zaten bir milletin kendi bünyesinden çıkmayan yahut dışarıdan alınmış olsa bile milli bünyeye adepte edilmeyen kurumlar, hem beklenen yararı sağlayamaz, hem de kalıcı olamaz. Dışarıdan alınmasına rağmen, toplumda kök salan kurumları yabancı saymamak gerekir. Çünkü sosyolojik olgularda bir toplumun yalnızca kendi tecrübe ve tarihsel kazanımlarıyla gelişme kaydetmesi imkansızdır. İçselleştirmek ve yapısına uyarlamak kaydıyla, başka toplumların tecrübe ve kazanımlarından da faydalanmakta herhangi bir sakınca bulunmadığı yadsınamaz.

Her sosyal olgu gibi, Ahilik de, içinde doğduğu zaman ve mekandan, şartlardan, kendinden önceki ve kendi zamanındaki kurum ve kuruluşlardan, din, mezhep ve kültürlerden, gelenek ve göreneklerden bağımsız bir şekilde, durup dururken birdenbire ortaya çıkmamıştır; zaten bu mümkün de değildir. Öyleyse, Ahiliğin de ortaya çıkmasına sebep olan ve bilinen yapısına kavuşmasına etki eden birtakım faktörler bulunmaktadır

Ahiliğin diğer kurumlarla olan ilişkisini iki grupta ele almak gerekir.

1-Fütüvvetle İlgisi

2-Fütüvvet Dışındaki Kurumlarla İlgisi

1-Fütüvvetle İlgisi

Her kurum ve kuruluş gibi Ahilik de kendinden önceki bazı kurum, kuruluş, tarikat, meslek grupları vs.gibi sosyal olgularla karşılıklı etkileşim içerisinde bulunmuş ve kendinden sonra gelen bir takım olguları da etkilemiştir. Pek çok şeyden etkilendiği ve pek çok şeyle ilişkili

Ahiliğin “Türk Fütüvvet Hareketi” olarak tanımlanması, ahi birliklerine “Fütüvvet birlikleri”, mensupları olan ahilere “feta”denilmesi ve merasim ve kurallarından bahseden eserlere/ tüzüklere “fütüvvetname”adının verilmesi Ahiliğin kökeninin Fütüvvet teşkilatına dayandığının en büyük göstergesidir. Nitekim gerek ilke ve esaslar, gerekse de kuruluş ve yapı itibariyle aralarındaki benzerlik reddedilemeyecek derecede açıktır. Zaten her sosyolojik ve toplumsal olgu gibi Ahiliğin de hiçbir yer ve kurumdan yararlanmaksızın birdenbire ortaya çıktığı düşünülemez. Bu gerçeğe bağlı olarak Ahiliğin de mevcut veya daha önceki kurum ve kuruluşlardan etkilenmesi ve yararlanması doğal ve hatta kaçınılmazdır. Bu durumda da, bu bağlantılar ve etkileşim oranı önem kazanmaktadır.

Ahiliğin en fazla etkilendiği ve faydalandığı kurum ve kuruluşlarının başında Fütüvvet gelmektedir. Ancak bu, fütüvvetin taklit yoluyla aynıyla kopya edildiği anlamına gelmeyip , esaslarıyla kuruluşunun Anadolu Türkleri tarafından kendi kültür ve gelenekleriyle yerli kültür unsurlarının meczinden ve bünyelerine adepte edilmesinden meydana gelen bir sentezdir.

Ahilik kurumu, yapı itibariyle Abbasi halifesi Nasır tarafından kurulan Fütüvvet teşkilatına benzemektedir. Bu benzerlik, yalnızca hiyerarşik olmakla kalmayıp aynı zamanda merasimleri için de geçerlidir. Zira belirli zamanlarda yaptıkları bu törenler/ ritüeller tümüyle Fütüvvet teşkilatından alınmıştır. Sühreverdi’nin Adabu’l-Fütüvve adlı eserinde Fütüvvet teşkilatı için belirlenen esaslar ile ahi fütüvvetnamelerindeki adap ve erkan büyük oranda benzerlik arz etmektedir.¹³

¹³ Ahilik Nedir?, s.94-96

a)Lügat Olarak Fütüvvet

Ahilik kurumunun anlaşılabilmesi biraz da Fütüvvet teşkilatının bilinmesine bağlı olduğundan, Fütüvvet teşkilatı üzerinde biraz daha durulması gerekir:

Arapça menşe'li olup lügatte temel anlamı genç/ delikanlı olan feta (çoğulu: fityan) kelimesinden türemiş olan fütüvve/ fütüvvet kelimesi, yiğitlik, gözü peklik, iyi huyluluk, cömertlik, gençliğin en parlak zamanı, delikanlıca tavır, gençlikten kaynaklanan hafif-meşreplik anlamlarına gelir. Fakat fütüvve kelimesi zamanla terimleşerek hem gerçek bir feta'dan beklenen cömertlik, mürüvvet, asalet gibi erdemleri içermesinden dolayı ahlaki bir tutumu; hem de bu erdemlerin gereğini yerine getirmeyi görev edinmiş aynı fikirde genç adamların (fityan) oluşturduğu birliklere alem (sembol) olarak "delikanlılar birliği, gençler birliği, korporasyon" anlamlarında özel bir sosyal teşkilatı ifade etmeye başlamıştır. Fütüvve kelimesi, cahiliye şiirinde ve Kur'an'da geçmemektedir. Arap, cahiliye şiirinde feta kavramıyla ideal olarak zihninde yaşattığı "asil ve tam anlamıyla insan"ı kast etmekteydi. Eski Arap düşüncesine göre feta'yı, birisi misafirperverlik ve cömertlik, diğeri şecaat (cesaret ve yiğitlik) olmak üzere iki tür erdem öne çıkarırdı. Kur'an'da geçen feta kelimesi ise, ahlaki açıdan herhangi bir şekilde kıymetlendirilmeden, yalnız temel anlamı olan "genç adam" anlamında kullanılmaktadır.

Bazı araştırmacılar, feta kelimesinin Kur'an-ı Kerim'de yiğitlik, mertlik, cesaret ve ideal insan anlamında da kullanıldığını iddia etmiş ve Enbiya/ 60, Kasas/ 60-62, Yusuf/30,36,62 ve Nur/33 ayetlerini de buna delil göstermişlerdir. Ancak delil olarak gösterdikleri ayetlerde onların iddialarını doğrulan herhangi bir işaret yoktur. Aksine Arap dilinin bütün lügatleri bu ayetlerde kelimenin salt "**genç/ delikanlı**" anlamında kullanıldığını göstermektedir.

b)Kurum Olarak Fütüvvet

Fütüvvet sözcüğünün Arapça bir kavram oluşuna bakarak Fütüvvet kurumunun da bir Arap kurumu olduğunu iddia etmek pek doğru olmaz. İslam'ın fetih yoluyla girdiği muhitlerdeki benzer teşkilatlar dikkate alınmadan, yalnızca kavrama bakılarak hüküm verilmesi yanlış sonuçlara götürür. Fütüvvet kurumunun tarihsel, toplumsal ve ekonomik gelişimi İslam'ın yayılmasına paralel bir yol izlemiştir. Müslümanlar gittikleri ülkelere müesseselerini ve ülkelerini de beraber götürmüşler; ancak o ülkelerin müesseselerinden ve ülkelerinden de bir şeyler almışlardır. Bu karşılıklı alış-veriş neticesinde fikri yönünü İslamlaşmış düşüncenin oluşturduğu, fakat yapı olarak İslam öncesi antik kültürlerin etkisini taşıyan bir teşkilat ortaya çıkmıştır. Bu karşılıklı etkileşim nedeniyle teşkilatın her İslam ülkesindeki tezahürü de farklılık göstermiştir.

M.X. yüzyıl sonlarında ekonomik, siyasal ve kültürel gelişmelerin de etkisiyle ekonomik hayata hakim olmaya başlayan fütüvvet esasları zamanla esnafın da prensipleri haline gelmiştir. Bu durum, ekonomik hayatın giderek tasavvufi ahlakın kontrolü altına girmesi anlamına geliyordu. Dünya-ahiret dengesi, yani dünyanın fani, ahretin baki olduğu düşüncesi, ekonomik hayatın çıkış noktasını oluşturuyordu.

Abbasilerin son zamanlarında devleti güçlendirmek ve çeşitli yörelerde ortaya çıkan isyanlara engel olmak için Halife Nasır, toplumda kök salmış kurumlara dayanma ihtiyacı hissetti. Bunun için de M.1082'de fütüvvete intisap ederek dönemin meşhur mutasavvıflarından Sühreverdi'ye tasavvuf, fütüvvet ve İmamiye inançlarını birleştiren bir fütüvvetname kaleme aldırdı. Böylelikle dağınık gruplar halindeki fütüvvet ehlini tek bir merkezde toplayarak kendisini de onların emir ve önderi ilan etti. Ayrıca Müslüman devletlere kendi adına fütüvvet libasını, şed kuşanmalarını, şerbet içmelerini emreden fermanlar gönderdi.

Bu bağlamda, Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus'un da halife Nasır'a elçiler göndererek bu teşkilata katılmak istediği ve halife tarafından kendisine fütüvvet sembollerinden şalvar hediye edildiğini bilinmektedir. Yine, I. Alaeddin Keykubat zamanında Nasır, müşaviri Sühreverdi'yi Konya'ya elçi olarak göndermiş ve o da sultana fütüvvet alametlerini teslim etmiştir.

Araştırmacılar genellikle fütüvvetin cahiliyye ve İslam dönemindeki ıstılahi anlamı üzerinde durmuşlar ve bunun ideal insan tipi olduğunu vurgulamışlardır. Bunun etkisiyle olsa gerek, fütüvvet erbabının da böyle oldukları, en azından böyle olmaya gayret gösterdiklerini ifade etmişlerdir.

Örneğin araştırmacı Mikail Bayram şöyle demektedir:

Cahiliye çağı Arap toplumunda **feta**, hem cömert, misafirperver, yardımsever, hem de asalet ve şecaat sahibi yiğit kişiyi ifade ederdi. Şecaat ve sahavet gibi iki meziyeti bulunan bu üstün Arap toplumunda takdir edilen, saygı gören, övülen, dillere destan olan bir kişidir. Cahiliye çağı insanı, insanların veya çevresinin takdirini kazanmak ve şöhret sahibi olmak için gayreti gayedir. Bir ülkü söz konusu değildir.

Eğer esas olan şahsi menfaat sağlama ise ve bu bir ülkü de değilse, Mikail Bayram'ın söylediklerinin önceki kısmı pek bir anlam ifade etmez. Meğer ki şahsi menfaat ile öğünmek, gösteriş yapmak, takdir kazanmak kast edilmiş olsun.

Ardından da şöyle demektedir:

Tarih boyunca fütüvvet mesleği için sahavet (cömertlik) bakımından Hatem et-Tai, şecaat (cesaret ve yiğitlik) bakımından da Hz.Ali örnek gösterilmişlerdir.

Fütüvvetnamelerde ortaya konulan fetatipi, cömertlik, cesaret, yardımseverlik, misafirperverlik, hakka hukuka riayetkarlık, çalışkanlık, kimseye yük olamamak, kahramanlık, faziletlilik, güzel huyluluk, feragat, fedakarlık, bağışlayıcılık, merhamet, Allah yolunda kendisini hakir görmek, dünyaya düşkün olmamak, kötülüklerden uzak durmak gibi ahlaki ve insani meziyetleri nefsinde toplayan ideal bir insan tipidir. Ancak sayılan bu meziyetlerin fütüvvet ehlinde pratiğe ne kadar yansıdığı tartışmalı bir konudur. Bazı bilim adamlarına göre fütüvvet ehli, serseri takımı, sapık, bilgisiz, tembel, homoseksüel eğilimli ve bidatçı kimselerdir. Tabii, bu uygunsuz nitelemeler Ahiler, Bektaşiler, Babailer, Kalenderiler ve benzerleri için de dile getirilmektedir.

2-Ahiliğin Fütüvvet Dışındaki Kurumlarla İlgisi

a) Tasavvuf ve Tarikatlar

İslam dünyasında H.III. yüzyılın başlarında çeşitli dinlerin, felsefe ve kültürlerin etkisiyle doğup gelişen ve ilk başlarda İslam alimlerinin büyük tepkisiyle karşılaşan, hatta İslam dışı bir akım olarak görülen tasavvuf hareketi, H.V.asırdan itibaren çeşitli tarikatlar halinde iyice yaygınlık kazanmış ve etki alanını giderek genişletmiştir. Tasavvuf, halk tabakalarını, özellikle de Farsları ve Türkleri azami ölçüde etkilemiştir. Hatta Türklerin Müslümanlığı kabulü büyük ölçüde tasavvuf ve tarikatlar yoluyla gerçekleşmiştir. Ahi Evren de tasavvuf felsefesi denilebilecek bir düşünce ekolünün mensubudur. Özellikle halka yönelik eserlerinde tasavvufa girmenin zorunluluğunu ve bu yolda bir şeyhe intisap etmenin şart olduğunu ısrarla vurgulamaktadır. Dolayısıyla Ahi Evren'in tasavvuf ve tarikatların etkisinde kalması, ahi kurumunu kurarken de bunlardan istifade etmesi kaçınılmazdı. Nitekim Ahi Evren, tarikatlardaki şeyh, halife, mürit ve muhibler arasındaki ilgiyi iş yerlerine de tatbik ederek çeşitli iş kollarında çalışan usta, kalfa, çırak, yamak arasındaki ilgi ve

münasebeti tarikatlardaki esasa göre düzenlenmiş; iş kollarında çalışanları tarikat anlayışı ve terbiyesi ile yetiştirmiştir.

b) İhvanu's- Safa

Ahiliğin etkilendiği öne sürülen kurum ve kuruluşların başında İhvanu's- Safa (Saf/Halis Kardeşler) da sayılmaktadır. İhvanu's -Safa, M.X. asırda Basra'da ortaya çıkan ve kimlerden oluştuğu hala tam olarak bilinmeyen, Yeni Eflatuncu görüşlerin etkisinde olan felsefi, Batını ve Şii(İsmaili) bir akımdır. Zaten genel olarak tasavvuf, özel olarak da tarikatlar, az ya da çok, Batını, felsefi-birçoğu da Şii-özellikler taşır.

Bu bakımdan sufi bir felsefeci olan Ahi Evren'in de İhvanu's- Safa'nın görüşlerinden etkilenmesi gayet tabiidir. Nitekim bu etkinin izleri yazdığı eserlerde açıkça görülmektedir; hatta sanatla ilgili görüşleri aynıyla İhvanu's- Safa risalelerinden alınmıştır.

c) Batınilik-Şiilik

Ahiliğin etkilendiği fikir akımlarından birinin de Batınilik olduğu ifade edilmektedir. Batınilik, eski İran kültürlerinden- Zerdüştlük ve Mazdekizm'den-etkilenen, Kur'an'ın zahirinin önemi ve lüzumu olmadığını iddia ederek emir ve yasaklarını inkar eden, Kur'an ayetlerini hiçbir esasa dayanmadan heva ve hevesleri doğrultusunda yorumlayan, daha doğrusu saçma fikirlerle tahrif eden, imamlarını ilahlaştıran, tenasuha (reenkarnasyon/ ruh göçü) inanan İslam dışı bir fırkadır. Karmatilik ve Haşhaşilik de bu fırkanın bir uzantısı ya da devamı niteliğindedir.

Şii-Batını fırkanın Farsların ve Türklerin İslamlaşmasında büyük tesirler icra ettiği birçok tarihçi tarafından ifade edilmekle beraber, Türkler arasında ortaya çıkmış Yesevilik, Bektaşilik, Babailik gibi tasavvufi akımlarca benimsenen bazı inanç, ritüel ve yaklaşımlar da bu etkiyi

doğrular niteliktedir. Bu nedenledir ki, Ahiliğin de- gerek yapı, gerekse fikir açısından-şu veya bu şekilde, az ya da çok, doğrudan ya da dolaylı olarak bu fırkadan etkilendiği söylenebilir.

Ahilik, medresenin etkisiyle XVII. yüzyılda Şii-Batıni özelliklerden kısmen de olsa sıyrılarak şekli birtakım merasimlere bağlı ve devlete sadık bir kuruluş haline gelmiştir.

Kaynaklardan yola çıkarak ahilerin-birtakım şekli ve basit şeyler dışında-İslam'ın -Kur'an'ın temel ilkelerine, emir ve niyetlerine karşı az ya da çok kayıtsız bir tavır içerisinde olduklarını; Sünnilikten ziyade Batıni-Şii anlayışa daha yakın bir konumda bulundukları; Şamanist geleneklerle bağdaşan halk psikolojisinin kolayca sindirebileceği şekilde menkıbelere bulanmış, basitleştirilmiş görüşlere meylettikleri söylenebilir. Hatta Şii-Batıni bir öz taşıyan bu görüşlerin izlerine Sünni karakterli Fütüvvetnamelerde bile tesadüf edilmektedir.

Ahi birlikleri içerisinde, düzenlenmesi kural kabul edilen merasimlerin hemen tamamında **“On İki İmam”**, **“On Dört Masum”** gibi ifadelerin sık sık tekrarlanması ve ahilerin şecerelerini Hz.Ali'ye ulaştırmaları gibi uygulamalar, bu kurumdaki Şii-Batıni özü gözler önüne sermektedir. Bir fütüvvetnamede bu öz **“Bir kimse, tarikin ve şeyhin Heft-Kemberbeste Emiru'l-Müminin Ali el-Murtaza'ya eriştirmese de yahut On İki İmam'a çıkarmasa, tarikat içinde onun güft ü guyu sahih olmaz ve yediği lokması dahi haramdır”**ifadesiyle vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra, ahi teşkilatına intisap edecek kimselerin birtakım denemelere tabi tutulmaları, iki yol kardeşi ve bir yol atası seçmek mecburiyetinde bulunmaları, teşkilat içinde çeşitli derecelerin varlığı, bu derecelere erişmek için müntesiplerde birçok şartlar aranması, her derecenin ayrı sırlarının olması ve ahinin her şeyden evvel teşkilatın tüm etkinliklerine hakim olan gizlilik ilkesine **“ser verip sır vermeyecek”**biçimde bağlanma zorunluluğu, bu birliklerindeki Batıni karakteri açıkça ortaya koyan uygulamalardır.

Fuad Köprülü'ye göre bu dönemde, özellikle göçebe Türkmenler arasında- onların İslam'dan evvelki birçok adet ve ananelerini onayladığı

için- Batını görüşler çok yaygın olup bu görüşler çeşitli tarikatları da etkilemiştir.

Ahi birlikleri, -Şamanist gelenekleri hoşgörüyü karşıladığı için- resmi İslam ideolojisine karşı Şii- Batını görüşleri benimsemiştir. Bununla birlikte, ahilerin tarihsel gelişim süreci boyunca resmi İslam ideolojisi ile- bilinçli ya da bilinsiz- bir uzlaşma içinde bulundukları da söylenebilir.

Ahi birliklerinin bir yandan Şamanist değerlerle Şii-Batını görüşlere, öte yandan resmi İslam ideolojisine (Sünniliğe) dayanmış görünmeleri ilk bakışta şaşırtıcı gelebilir. Bu nedenle Ahilik, bazı araştırmacılar tarafından Sünni, bazı araştırmacılar tarafından da Şii-Batını bir çerçeve içine yerleştirilmektedir. Aslında Ahi birliklerini ve benzeri tarikatları tamamen Sünni bir çerçeveye de, -Şii-Batını öz ağır bassa bile- büsbütün Şii bir çerçeveye de yerleştirmek zordur. Söz konusu tarikat veya kuruluşların klasik anlamda Sünni kabul edilmeleri oldukça zor görünmektedir. Şii oldukları iddiasına gelince; Abdalbaki Gülpınarlı'ya göre "Ahiler, Şii-Batını özelliklere sahip olmakla birlikte gerçek anlamda Şii (Caferi/ İmamiyye) değildirler; On İki İmam'ın adından başka kabul etmeyeceği saçma rivayetlere inanırlar. Aslı- esası olmayan masallar esas itikatlarına hakimdir".

d) Melamilik

Ahilik kurumunu görüş ve yaklaşımlarıyla etkilediği öne sürülen fırka ve meşreplerden biri de Melamiliktir. Bu meşrebin felsefesine göre kişinin iyi ve güzel hareketleri Allah'ın, kötü ve çirkin hareketleri ise nefsin eseridir. Bu nedenle Melamiler, yaptıkları iyi işleri gizler; kötü işleri ise gizlemezler. Hatta iyi davranışların açığa vurulmasını- kendilerinin değil, Allah'ın eseri riyakarlık sayarlar. Şeyhi olarak Ahi Evren'in fikir hayatında çok önemli bir yer işgal eden Evhaduddin Kirmani'nin en belirgin özelliği de melamet yolunda sivrilmiş olmasıdır. Ahi Evren'in bu

yönüyle de şeyhinin görüş, tarz ve tavrını tevarüs etmiş olduğu kuvvetle muhtemeldir.

Türklere yabancı olmayan ve Horasan yöresinde yaygın bir ideoloji olan Melamet, bir inanış tarzı ve buna dayalı yaşayış biçimidir. Ahi Evren'in tasavvuf meşrebinde Melamet yolunu tutmuş olması hasebiyle Ahilik kurumunun iş ve sanat ahlakında da Melamilğin tesirinin bulunması doğaldır. Nitekim Ahilik ülküsünde bulunan "kendini topluma adama ve topluma hizmet etme" aşkı, karşılık beklemezsizin yolcuya, düşküne, muhtaca yardım elini uzatma, yedirme, içirme, barındırma ve benzeri davranışlar Melamet felsefesinin prensiplerinden alınmıştır. Bu da Ahiliğin prensiplerinin Melamilikten geldiğini gösterir.

e) Masonluk

Ne zaman, kim ya da kimler tarafından kurulduğu belli olmayan Masonluk, gizli bir Ortaçağ teşkilatıdır. Amaçları hakikati arama, ahlak kazanma ve yardım etme olarak açıklanan Masonların, bu amaç doğrultusunda insanlığın maddi ve manevi durumunun düzeltilmesine, fikri ve toplumsal bakımdan olgunlaşmasına çalıştıkları; çalışma prensiplerinin ise özgürlük, eşitlik ve kardeşlik olduğu iddia edilmektedir. Ahilik kurumunun –kendisinden daha sonra ortaya çıkması nedeniyle – Masonluktan etkilendiğini söyleyebilmek pek mümkün görünmemektedir. Aralarından bazı konularda benzerlikler olduğu kabul edilse bile, birinin diğerinden bilinçli olarak ve doğrudan etkilendiğini gösteren hiçbir delil, belge veya emare mevcut değildir. Aralarındaki– varsa-benzerlikler, tamamen rastlantı olarak kabul edilebilir.

f) Korporasyon (Bizans Loncaları)

Esnaf ve sanatkarlar birliği anlamına gelen ve "lonca" ismiyle de anılan korporasyonların Ahilik kurumu üzerinde çok büyük tesirleri olduğu ifade edilmektedir. Hatta bazı Batılı araştırmacılar Ahilik kurumunun

tamamen korporasyonların (Bizans loncalarının) devamı olduğu iddia etmektedirler. Sir Ramsay'ın bu konuda söyledikleri ilgi çekicidir.

Kökeni Bizans'tan çok daha gerilere giden Loncalar, Anadolu'da hemen her çağda faaliyet halindeydiler. Bu sebeple, antik dönemlerden beri değişik devletlerin yönetimleri altında kendilerine ait nitelikleri ait nitelikleri korumayı başarmışlardır. Anadolu'nun Türkleşmesi olayına bağlı olarak ortaya çıktığı sanılan ahi birlikleri de bu loncaların devamından başka bir şey değildir. Türkler bu teşkilatı kendileri kurmamışlar, Anadolu'ya geldiklerinde orada hazır bulmuşlardır. Ne var ki, ahi birlikleri gerçekte Bizans loncalarının bir devamı olmakla beraber, söz konusu loncaların özelliklerinden pek çoğunun bu birliklerde kaybolmuş olduğunu görüyoruz. Bu Türklerin Anadolu'da buldukları her sosyal kurumu yıkmak ve yerine yenisini yapmamak hatasına bağlanabilir.

Bu iddia belki aynen kabul edilmeyebilir, ancak bir çırpıda ret de edilmemelidir. Nitekim Neşet Çağatay şöyle demektedir.

Gayeleri ve mahiyetleri hemen hemen aynı olan bu iki kuruluşun birbirinden faydalanmış, örnek almış ya da etkilenmiş olması-din, dil, coğrafi bölge ve içlerinde kuruldukları toplumun dokusu bakımlarından tamamen farklı olmalarına rağmen- çok muhtemeldir.

Çünkü benzer ekonomik ve toplumsal gereksinimler, her toplumda bunların karşılanmasına yönelik benzer kurumların doğmasına yol açarlar. Bu kurumlar hiçbir zaman her yönüyle yepyeni olmazlar/olamazlar; bilinçli ya da bilinçsiz, bazı kural ve prensipleri çeşitli yollarla mevcut veya mazideki benzer kurum ve kuruluşlardan iktibas veya adapte ederek alırlar. Bu sosyolojik kanundur.

g) Şamanlık/ Şamanizm ve Eski Türk Gelenekleri

Bilindiği gibi, Türklerin büyük çoğunluğunun İslam'dan önceki dinleri Şamanizm'dir. Daha önce de ifade edildiği gibi, Türkler İslamiyet'e Şiilik, Batınlık, Tasavvuf ve Fütüvvet yoluyla girmişlerdir. Bu da onların- genel itibariyle - İslam'ın heterodoks yorumlarının egemen olduğu bir Müslümanlığı benimsemelerine yol açmıştır. Bu yüzden de Müslüman olmalarına rağmen eski dinleri olan Şamanizm'den ve örf-adetlerinden kopmamış, koparılmamışlardır. Nitekim Dede Korkut hikayelerinden ve çeşitli tarikat şeyhlerine ait menkıbelerden anlaşıldığına göre, Şamanizm XIV. yüzyıl gibi geç bir dönemde bile Anadolu'nun Müslüman Oğuzları arasında İslami bir hava içinde bütün canlılıkla yaşamaktaydı. Öyle ki, halkın Müslümanlığı birkaç şekli ibadeti yerine getirmekten öteye gitmekteydi. Dede Korkut hikayelerinde İslam uğruna kafirlerle savaşan mücahitler olarak yüceltilen kahramanlar, aslında kadınlı-erkekli meclislerde eğlenen Türk alpenleri görünümündeydiler.

Bunun yanı sıra, Anadolu'daki tarikat şeyhlerinin birçoğu halk tarafından tam bir şaman durumuna getirilmişti. Örnek olarak Baba İshak, Baba İlyas, Hacı Bektaş, Geyikli Baba, Ahi Evren gibi tarikat büyüklerinin halk muhayyilesi tarafından gerçek birer şaman olarak algılandıklarını söylemek mümkündür. Fakat şu hususun da altının çizilmesi gerekir: Adı geçen bu şahıslar yalnızca halkın muhayyilesinden ötürü birer şaman gibi görünüyor değildir; veli kabul edilen bu şahısların dini anlayış ve düşüncelerine bakıldığında, İslam dışı öğelerin bulunduğu kolayca fark edilir.

Müslüman olan Türkler arasında, İslam'a rağmen Şamanizm gibi eski toplumsal yapıya bağlı göçebe örf ve adetlerinin de bir süre daha yaşamaya devam ettiğini söylemek mümkündür. Dede Korkut hikayeleri ve Oğuz Kağan destanı bunun böyle olduğunu gösteren yeteri kadar ipucu barındırmaktadır.

Söz konusu inanç karmaşası, o dönemde ahiler için de geçerlidir. Zira Ahiler, göçebelikten yerleşik hayata geçen, İslam'ı tasavvuf yoluyla kabul eden, bu yüzden de Kur'an ve Sünnet'ten- az ya da çok –uzak olan Türk boylarından müteşekkildi. Bu sebeple Anadolu halkının büyük çoğunluğu dinin ana kaynaklarından habersiz bir durumdaydı.

Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla, ahilerdeki hakim dinsel eğilimin İslamiyet ile Şamanist değerlerin sentezinden meydana geldiği söylenebilir.

Ahi birliklerinin Şamanist gelenekleri hoşgörüyü karşılamaları, ahilerin de geleneksel Sünniliğe karşı Şii-Batıni görüşleri benimsemelerinde teşvik edici bir rol oynamıştır.

Sonuç itibariyle, gerek ideolojik, gerekse yapı bakımından Türkler arasındaki sosyal ilişkileri etkileyen Şamanizm'in ve eski Türk örf-adetlerinin Ahiliği/ ahileri de etkilememiş olması düşünülemez. Bu etkilenmenin boyutları başlı başına bir araştırma konusu olup bu tezin sınırlarını aşmaktadır

h) Bektaşilik

Bektaşilik ile Ahiliğin hangisinin tarihsel olarak daha önce olduğu tam olarak belli olmamakla beraber, birbirlerinden etkilenmiş olmaları mümkündür. Çünkü her ikisi de aynı coğrafyanın, aynı şartların, aynı kültürün ürünleridir. Nitekim ayinlerinde, tören ve merasimlerinde göze çarpan ortak unsurlar da bunun göstergesidir. Ayrıca birbirlerinden doğrudan etkilenmemiş olsalar bile, her ikisinin de kaynakları, kökenleri, fikir ve anlayışları aynı olduğundan, birbirlerine benzemeleri son derece doğaldır.

Ahiler, yardımlaşma ve dayanışma itibariyle Batı'nın firerlerine, silahlı bir kuvvete sahip olmaları itibariyle de şövalyelere benzetilmektedir. Ancak firerlerin tekkelerden başka çocuklara mahsus okullar da açmalarına karşılık, ahiler, meslek adına çocuklar için ilk mektep açmamışlardır.

Yukarıda maddeler halinde ele alınan kurum, kuruluş, dini ve felsefi akımların dışında, Ahiliğin Maniheizm, Konfüçyüscülük ve Budizm gibi Uzakdoğu dinlerinden etkilendiği, hatta Ahiliğin bu dinlerin ilkeleri üzerine kurulduğu şeklinde bazı ekstrem iddialar varsa da, bunların hiçbir ciddiye alınacak bir nitelik taşımamaktadır.

7-Ahilik Kurumunun Amaç ve Temel İlkeleri

Bazı tarihçi ve araştırmacılar ahileri'' işçi- sanatkarlar'' teşkilatı, bazıları ise ''fütüvvet kardeşliği'' olarak tanımlama yanlısıdır. Bu anlamda Ahiliği XV. yüzyılda Paris esnaf ve tüccarı arasından çıkan amatör oyuncularca dini oyunlar oynamak üzere kurulan ''Confrerie de la Passion''(Passion Kardeşliği) adlı birlik gibi değerlendirirler. Fakat Fütüvvet tarikatı diye bir tarikat mevcut olmadığı gibi, Anadolu Ahileri basit bir işçi ve esnaf organizasyonu da değildir.

Ahilik kurumu hakkında farklı görüş ve değerlendirmelere sahip araştırmacılar, bu konuda kendi perspektiflerine göre dikkate değer yaklaşımlar ortaya koymuşlardır. Ancak araştırmacılardan birçoğu, ahi kurumunu doğuran toplumsal ve ekonomik etkenleri incelemeden yeteri kadar isabetli olmayan yargılarda bulunmuşlardır. Unutulmamalıdır ki, Ahilik bir Ortaçağ müessesesidir. Her Ortaçağ müessesesi gibi ekonomik, toplumsal, siyasal, askeri bir komplekstir. Bu gerçeği göz ardı eden bazı araştırmacılar, ahi kurumunun bir Fütüvvet tarikatı olduğunu zannetmişlerdir. Yine bazı araştırmacılar Ahilik kurumunu Alp teşkilatı ile bir tutarken, bazıları da devlet kuran ve yıkan siyasal ve askeri bir teşekkül olarak değerlendirmişlerdir. Doğru olan, Ahilik kurumunun Ortaçağ'daki Türk esnaf teşkilatı olduğu ve o dönemdeki toplumsal ve ekonomik etkenlerin bir ürünü olarak ortaya çıktığıdır.

Araştırmacıların bir kısmı da Ahilik kurumunu Fütüvvet mensuplarının bir teşekkülü olarak kabul etmişlerdir. Ancak Anadolu dışında Fütüvvet prensiplerine bağlı olan kimselere ''ayyaş, feta, civanmert'' gibi isimler

verilmiş olması, arada böyle bir organik bağın olmadığı görüşünü desteklemektedir. Buna karşılık, bu isimlerin ‘‘ahi’’ ile eş anlamlı olduğu görüşünü benimseyenler de vardır.

Bazı tarihçi ve araştırmacıların Ahiliğin genel yapısı ve işlevi hakkındaki görüşleri şöyledir:

Örgüt olarak M.XIII. yüzyılın ilk yarısından başlayarak XX. yüzyılın başlarına dek Anadolu’nun şehir, kasaba ve hatta köylerindeki esnaf ve sanatlar kuruluşlarının eleman yetiştirme, işleyiş ve kontrollerini düzenleyen bir kurumdur.

Ortaçağdaki Türk esnaf teşkilatı, ahi teşkilatı diye anılmaktadır.(Galip Gültekin)

Ahiler, Selçukiye’nin evahirindeki zuhur etmiş bir güruhtur ki, esasları tarik-i tasuvvuftan ibaret olup beynlerinde bir sır var idi.....”(Kamusu’l-A’lam) ; ‘‘Ahiler, tarik-i fütüvvete süluk ve akd-i uhuvvet eden bir zümrenin unvadır....”(Lügat-ı Tarihiye ve Coğrafiye) ; ‘‘Ahiler, Selçukilerin inkıraza doğru sürüklendikleri sırada mevcudiyetleri hiss olunmuş ve ilkin dervişlik maksadıyla hareket ederken sonraları siyasi bir taazzuv göstermeye meyletmiş bir taifedir.(Turhan Tan)

Esnaf cemiyetleri, sanatkarların kendi menfaatlerini koruma amacı ile kuruldukları halde , yavaş yavaş amme hizmetlerinden bazılarını, bilhassa içtimai muavenet işlerinde deruhte ettiklerinden, hükümet tarafından geniş sıyanete mazhar olmuş ve birtakım hak ve imtiyazlar bahş olunmuştur.

Esnaf cemiyetlerinin hükmi şahsiyeti haiz olup olmadıkları nazariyat yönünden münakaşa edilebilir; fakat tatbikatta kendilerine hükmi şahıs gibi muamele ediliyordu.(Galip Gültekin)

Sosyal içerikli, ekonomik hatta politik içerikli bir kuruluşun ne olduğunu iyi anlayabilmek için onun işleyişini ve teorik temellerini birlikte, bazen politik yönü de bulunan Ahilik için de durum böyledir.(Neşet Çağatay)

Türk esnaf kurumu olan Ahiliği serbest Türk tüccar ve sanatkarı kurmuştur. Memleketin sanat ve ticaret hayatı çok inkişaf etmiş olduğundan, bu teşekküllere giren tüccar ve sanatkarları sayı itibariyle mühim bir yekun tuttukları gibi ekonomik kudret ve kuvvet de ellerinde idi. Böylesine önemli bir kuvvetten faydalanmak isteyen Selçuklu hükümdarları da bu teşekküle giriyorlardı. Bir kimsenin hem “ahi” hem “alp” oluşu, esnaf teşkilatının hükümetin zayıf anlarında geçici olarak idareyi eline alması, esnaf birliklerine dahil olanların aynı zamanda zaviyelere kaydedilmesi, zaviyelerde ve çıraklık, kalfalık, ustalık merasiminde dini ayinler yapılması araştırmacıları hayli şaşırtmıştır. Bilhassa Ahilik kurumundan bahseden eserlerin “fütüvvetname” adıyla anılması, “fütüvvet erbabı” ve “ahi” kelimelerinin sinonim kelimeler gibi kullanılması, Ahilik kurumunun bir Fütüvvet tarikatı olarak görülmesini sağlamıştır; oysa din aleminde “fütüvvet tarikatı” diye bir tarikat yoktur.

1-Ahilik Kurumunun Amacı

Ahilik kurumunun– kaynaklarda zikredilen– amaçlarının başlıcaları şöyle sıralanabilir:

- a)İslam inancıyla Türk örf ve adetlerini kaynaştıran ve insanı her şeyin üstünde tutan bir düşünce sistemi olarak “insan-ı kamil” denilen ideal insan tipini yetiştirmek;**
- b)Üyelerini sanat ve mesleklerinde eğitip üretici ve yararlı bir seviyeye ulaştırmak;**
- c) Üyelerini toplumda layık olduğu en uygun yere oturtmak;**
- d)Ahlaklı, bilinçli, üretici ve mutlu bir orta sınıf oluşturup bu kesimin güçlülüğünü devam ettirmek;**

- e) Farklı kesimler arasında karşılıklı anlayış, güven ve rıza duygularıyla iş bölümü ve iş birliği kurarak toplumda sosyal ve ekonomik denge sağlamak;
- f) Dünya için ahretini, ahiret için de dünyasını terk etmeyen dengeli bir hayat anlayışı geliştirmek;
- g) Çatışmacı değil, dayanışmacı bir ruh yapısına sahip insan yetiştirmek;
- h) Zengin ile fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, millet ile devlet, kısaca toplumun bütün fert ve kurumları arasında iyi münasebetler kurarak herkesin huzur içinde yaşamasını sağlamak;
- ı) Güçlünün zayıfı ezmesini veya bir kimsenin haksız kazanç sağlamasını önlemek;
- j) Yerleştikleri yeni yurtları olan Anadolu'da kendi sanat ve ticaretlerine yeni bir yaşam alanı açmak.

Böyle bir huzur ortamının sağlanabilmesi için de ahiler birçok düzenleme yapmış ve köklü bir teşkilat kurmuşlardır.

2-Ahiliğin Temel İlkeleri

Ahilik esasen "Eline, diline ve beline sahip olmak; alnı, sofrası ve kapısı açık olmak" deyişiyle özetlenebilecek bir anlayıştır. Ahiliğin temel ilkelerinin başlıcaları da maddeler halinde şu şekilde verilebilir:

1)Ahilik kurumuna sadece esnaf, sanatkar ve meslek sahibi olanların kabul edilmesi.

Ancak Ahi fütüvvetnamelerinin bir kısmında müderrislerin, kadıların, hatiplerin, hükümdar veya emirlerin de Ahilik kurumuna girdikleri ifade edilmektedir.

2)Sır Saklama

Ahiliğe ait ilkelerin yazılı belge haline getirilmemiş olması, büyük olasılıkla Ahilerin “sır saklama” prensiplerinden dolayıdır. Bu nedenle Ahilik kurumu hakkındaki değerlendirmeler genellikle kurum dışı kişilerce yapılan değerlendirmelere dayandırılmıştır.

3)Gerçekçilik ve uyanlık (“hayal şarabıyla kendinden geçmemek”)

4)Cömertlik

Ahi, dünya malına meyletmemeli, kazancını muhtaçlarla paylaşmalıdır. Öyle ki, verilmesi gereken şeyi, nasıl verilmesi gerekiyorsa öyle vermelidir; minnet altında bırakılmamalı, övgü de dahil hiçbir karşılık beklememelidir.

5)Tevazu ve Kanaat

Ahi, kanaatkar olmalı, her türlü dünyevi hırstan kendini soyutlamalıdır. Ahi, hiç kimseyi küçük görmemeli, herkese saygılı olmalıdır.

6)Al-i cenaplık

7)Merhamet ve bağışlama

8)Bencillikten uzak olma

9)Misafirperverlik

Ahinin sofrası misafire daima açık olmalıdır. Ahi, misafirlerini ağırlama ve arkadaşlarına hizmet için elinden geleni yapmalı, her türlü meşakkate katlanmalı, onların rahatını, huzurunu ve istirahatını temin etmeli, ilerde ihtiyacı olacak şeyleri dahi onlara seve seve, esirgemeksizin cömertçe vermelidir. Ayrıca ihtiyacını gizleyip yokluğa sabretmelidir.

10)Yardımlaşma

Ahi, ihtiyacından fazlasını yoksullara ve işsizlere sarf etmeli; zor durumda olan kimselerin yardımına koşmalıdır.

11)Ahlak

Ahilere göre hem kişi, hem de meslek ahlakı en başta gelen ilkelerdendir. Çünkü bütün meziyetler ahlak ile kaimdir.

12)İnsan Sevgisi

İnsan sevgisi, Ahiliğin dayandığı temel görüşlerinden biridir. Bu görüşlerinin bir gereğı olarak Ahilik, herhangi bir sınıfın, zümrenin veya kişinin başlıkları üzerinde hakimiyet kurmasına karşı çıkmıştır.

13)Kardeşlik

Ahi, Ahi kardeşlerine gönül kırıcı davranmamalı, onları hoş tutmalı, ihtiyaçları olduğunda maddi-manevi hizmetlerinde olmalıdır.

14)Eğitim ve Çalışma

Ahilikte eğitim ve çalışma daima ön planda tutulmuş, yalnız çırak ve kalfaların değil, ustaların da yetiştirilmesi konusuna özen gösterilmiştir. Çırak ve kalfa eğitimi dükkanlarda tezgah başında, ustanın eğitimi ise esnaf ileri gelenlerinin gözetiminde, kadı, müderris ve benzeri kişilerce deruhte edilmiştir. Mesleki eğitimin yanı sıra, yaren sohbetlerinde esnafa toplum içindeki tutum ve davranışlar hakkında da bilgi verilmiştir.

15) Sanat

Her ahinin bir işi(sanatı, mesleği) olmalıdır. Ahi, işinin ve sanatının pirlerini örnek almalı, büyüklerine içten bağlanmalı, onları sevip saymalıdır. Ahi, kendi elinin emeğiyle geçinmeli, hak ettiğinden fazlasını almamalıdır.

16)İlim

Ahi, bilgiye ve bilgi sahiplerine saygı duymalıdır. Kendisi de elinden geldiğince bilgi sahibi olmak için gayret etmelidir.

Başlangıçta bu prensiplere riayet edilmişse de, zamanla ahi zaviyelerinde toplanan Müslüman sanat ehlinin arasına gayr-i Müslimler ve fütüvvete kabul edilmeyen kasaplar ve çulhacılar gibi sınıflar da katılmış ve her sınıf kendi aralarında bir teşkilat kurmuştur. Gerçi Ahiliğin aradığı doğruluk, dürüstlük, insanları sevmek ve onlara iyi muamele etmek gibi vasıflar, XVII. yüzyılın başlarından itibaren “**Lonca**” adını alacak olan

esnaf teşekküllerinde de devam ettirilmiş, fakat buna karşılık Fütüvvetin prensiplerinden de bazı ufak tavizler verilmek zorunda kalınmıştır.

8-Ahilik Kurumunun Temel Örgütlenişi:

a) Genel Örgütlenmesi

Temel prensiplerinden birisi olması nedeniyle Ahiliğin esnaf ve sanatkarlar arasında kabul görmüş olması, Ahilik denildiği esnaf ve sanatkarların, esnaf ve sanatkarlar denildiğinde de Ahiliğin akla gelmesine sebep olmaktadır.

Ahilik kurumu ilk başlarda debbağ (derici/deri tabaklayıcısı), saraç ve kundurucularından meydana gelen bir birlik olarak kurulmuş ise de; zamanla gelişerek tüm esnaf ve sanatkarları kapsayan çok yönlü sosyal, siyasi ve ekonomik bir teşkilat haline gelmiştir.

Ahilik, köylere varıncaya kadar Andalu'nun her yerine yayılmış durumdaydı. Bu yerleşme birimlerinde her sanat kolu için ayrı birlikler kurulurdu. Bir meslekte ayrı birlikler oluşturmak için sayı yeterli olmadığında, yakın meslekten kişiler bir araya gelirlerdi. Çok küçük olan yerleşim birimlerinde ise bütün meslek kolları tek bir birlik çatısı altında toplanırdı. Bütün bu ahi birlikleri arasındaki koordinasyon "**Büyük Meclis**" tarafından sağlanırdı. Ülkedeki bütün ahi birlikleri, Kırşehir'deki Ahi Evren zaviyesine bağlıydı. Bu zaviyenin şeyhi, Ahi Evren'in halifesi kabul edilirdi.

Çalışanlar, bağlı bulundukları mesleğe ait zaviyenin doğal üyeleri kabul edilirdi.

Esnaf ve sanat topluluklarından her birinin kendine mahsus bir sancağı ve alemdarı olurdu. Genellikle yeşil atlastan olan bu sancağın üzerinde ayetler yazılıydı. Kırmızı- beyaz ipekten yapılmış kordonun ucunda ise, o esnafın alameti bulunurdu. Örneğin nalbantların alameti gümüş bir nal, ayakkabıcılarınki ise bir çift patikti.

Ahilikte her sanatın bir piri/ kurucusu vardı. Belirli bir pire bağlanmadan sanatta kemale ermenin mümkün olmadığı kabul edilirdi. Bundan dolayıdır ki, her meslek sahibinin, o mesleğin pirine son derece hürmetle bağlanması ve ona büyük saygı göstermesi gerekirdi.

Kendilerine dayanak noktası bulmak isteyen ahiler, kimi peygamber ve evliyaları bazı mesleklerin kurucusu, pir ve üstadı kabul etmişlerdir. Bunlardan bazıları şu şekilde zikredilmektedir:

- Tüccarların piri: Hz.Muhammed
- Çobanların piri: Hz.Musa
- Seyyahların piri: Hz.İsa
- Devecilerin piri: Hz.Salih
- Çiftçilerin piri: Hz.Adem
- Çulhacıların piri: Hz.İlyas
- Saatçilerin piri: Hz.Yusuf
- Berberlerin piri: Selman-ı Farisi
- Mimarların piri: Muhammed ibn Ebubekir
- Börekçilerin piri: Varaka
- Tellalların piri: Tayfun-i Mekki
- Bardakçıların piri: Abdulfehhar
- Boyacıların piri: Ömer b.Abdullah es-Sabbah
- Saraçların piri: Bu'n –Nasr ibn Haşimiyy-i Bağdadi
- Nalbantların piri: Ebu Süleyman ibn Kasım
- İğnecilerin piri: Ebu'l-Kasım Mübarek
- Debbağların (deri tabaklayıcıların) piri: Ahi Evren
- Hamamcılarının piri: Mansur ibn Kasım el-Bağdadi
- Sakaların piri: Selman-ı Kufi
- Bakkalların piri: Adiyy ibn Abdullah
- Kasapların piri: Ebu'l –Muhcin.

Her tarikatın bir sahibi aracılığıyla kendi silsilesini Hz.Muhammed'e bağlama ve tarihte büyük kabul edilen kimselerden tarikatları için bir

silsile oluşturma gereği duymaları gibi, her dini ve sosyal grubun da meşruiyet kazanmak, ilgi ve itibar görmek gibi çeşitli sebeplerden dolayı kendisini büyük ve yüce sayılan birtakım kimselere bağlanması, tarihimizde adeta bir gelenek halini almıştır. Bunun bir uzantısı olarak ahiler de yukarıda bahsi geçen peygamberleri ve diğerlerini sanatlarının kurucusu/ pirleri kabul etmişlerdir.

b)Ekonomik rgtlenmesi

Ahilik kurumunun önemli özelliklerinden biri de, ekonomik hayatın Ahiliğin düşünce ve anlayışı istikametinde düzenlenmiş olmasıdır. Bu gaye ile ‘‘Orta Sandıkları’’ tesis olunmuştur. Söz konusu sandıklar ‘‘Esnaf Kesesi’’ veya ‘‘Esnaf Sandığı’’ gibi isimlerle de anılmaktadır. Orta Sandıklarının en önemli niteliği, sosyal güvenliğin gerçekleştirilmesinde oynadıkları rol ve işlevdir. Bu sayede üyeler hem tefecilerden korunmuş, hem de kendilerine hammadde sağlamışlardır. Böylece toplumsal riskler asgariye indirilmiş, olası zararlar telafi edilmiştir.

Söz konusu gider kalemlerinden arta kalan paralar ise esnaf sanatkarlara kredi olarak verilir, böylece esnaf ve sanatkarların tefecilerin eline düşmelerine mani olunurdu. Bununla birlikte, Orta Sandıklarının birbirlerine karşılıklı borç verdikleri de olurdu.

Son olarak da şunu belirtelim ki, esnaf ve sanatkarların ihtiyaı olan hammadde, Ahilik kurumu tarafından satın alınarak azalara dağıtılır, bu sayede hem karaborsanın, hem de farklı fiyatların oluşması nlenirdi.

c)Seçim Sistemi

Ahilik kurumunda idari görevlerin belirli grupların tekelinde bulunmaması esastı. Ahi birliklerinin yöneticileri seçim yoluyla işbaşına gelirlerdi. Esnaf kolu idarecilerinin seçimlerinde sadece o meslekteki

ustaların oy hakkı olurdu. Esnaf şeyhi seçimlerinde aday olacak kimselerde aranan şartlar ise şunlardı:

- 1-O meslek kolunda usta olmak,**
- 2-En az üç usta yetiştirmiş olmak,**
- 3-İyi hali bulunmak ve mahkumiyeti bulunmamak.**

Seçilen esnaf şeyhi ölecek ya da görevden alınacak olursa, ertesi gün yeni esnaf şeyhi ile birlikte yönetim kurulu seçilirdi.

Yönetim kurulu üyesi olacak kimselerde aranan şartlar ise şunlardır:

- 1-En az beş yıl usta olarak çalışmak,**
- 2-İyi hali olmak ve mahkumiyeti bulunmamak.**

Seçim yapılan ahi birliklerinde önce ahi şeyhi, ardından da yönetim kurulu üyeleri seçilirdi. Yeni şeyh, yönetim kurulu üyeleriyle çalışabileceğini söylerse, durum Ahi Baba'nın vekiline bildirilir; böylece seçim sonuçlanmış olurdu. Eğer yeni esnaf şeyhi, yönetim kurulu üyeleriyle çalışamayacağını söylerse, durum yine Ahi Baba'nın vekiline bildirilir; o da yeni esnaf şeyhini çağırarak yönetim kurulunun bütün üyeleriyle mi, yoksa bir kısmıyla mı çalışmak istemediğini sorardı; cevap "**Bütününüle** " şeklinde olursa, Ahi Baba'nın vekili, yeni esnaf şeyhine istifa teklif eder ve her iki seçimi de yeniden yaptırırdı. Yeni yapılan seçim sonuçları Büyük Meclis tarafından uygun görüldüğü takdirde Ahi Baba'nın vekili beraberlerindeki beraber Birlik odasında seçim sonucunu açıklar; yönetici ve azalara nasihat eder, esnaf şeyhi esasını da yeni sahibine teslim ederdi.

7-Ahiliğin Osmanlı Devleti'ndeki Yeri:

Ahi Evren zaviyesinin önceki devirlerden başlayıp XIX.yüzyılın ilk yarısına kadar kesintisiz olarak esnaf teşkilatı üzerinde nüfuzunu devam ettirdiğinde; bu nüfuzun Osmanlı Devleti tarafından da onaylanarak hukiki bir hak olarak tanındığına; Ahi Evren zaviyesinin evlaklık vakıf statüsüne tesis edildiğinde; şeyhlik makamının-Ahi Evren ailesi içinde-babadan oğla intikal ettiğine, şeyhin kadı tarafından merkezi otoriteye arz edildiğine, devletin de berat vererek bu yetkiyi tasdik ettiğine dair bilgi ve belgeler bulunmaktadır. Bu beratlardan anlaşıldığına göre, Ahi Evren zaviyesi şeyhleri, öteden beri esnaf ve sanatkarların şeyhi idi.

Bundan dolayı esnaf ve sanatkarların idari görevleri olan “**duacı**”, “Ahi Baba”, “**kethüda**” ve “**yiğitbaşları**” tayin etmek, meslekte yetişenlere usta ve kalfa icazeti vermek hakkına sahiptiler. Bu hizmetlere ve Ahi Evren zaviyesinin tamiri ve zaviye ziyaretçilerinin ağırlanmasına harcanmak üzere bütün esnaf önceden beri bu zaviyeye bir aidat ödemekteydi. Buradan hareketle, Ahilik kurumuyla esnaf birlikleri arasında, esnaf kaide ve nizamlarının belirlenmesinde doğrudan bir ilişkinin Ahi Evren Tekkesi tarafından birlikler-üstü bir üst teşkilat olarak da sürdürüldüğü devletin de adı geçen tekkenin ahi şeyhleriyle esnaf birlikleri arasındaki ilişkiyi desteklediği söylenebilir.

Ahilik kurumu, fiyat kontrolüyle ilgili fonksiyonlar icra etmesinin yanı sıra, kethüda ve yiğitbaşların reisliğinde bir araya gelerek baş gösteren problemlerin ve anlaşmazlıkların hükümete aksettirilmeden halledilmesinde de rol oynarlardı.

Osmanlı döneminde esnaf, zaman zaman geçit resimleri ve esnaf alayları düzenlerlerdi. Bu alaylarda çalgılar eşliğinde sanatlarını öven şiirler okurlar, ürettikleri sanat eserlerini sergilerlerdi. Söz konusu alaylar bazen haftalarca sürer, merasimlere her gün bir esnaf bölüğü katılırdı. Bugün de milli bayramlarda esnafın araçlar içerisinde kutlamalara katılmaları, bu geleneğin bir devamı mahiyetinde kabul edilebilir.

8-Ahilik Kurumu'nun Örgütsel Yapısı:

Esnaf ve sanatkar teşekküllerinin üyeleri esas itibariyle sanatkar ve tüccarlardan müteşekkildi; fakat- daha evvel de ifade edildiği üzere bunların içinde zamanın hükümdar, kumandan, kadı ve müderrisleri de bulunmaktaydı. Hatta bunlardan bazıları genç sanatkar olarak intisap edip işe başladıkları cemiyetlerde, - zaviyelerdeki düzenli eğitim sayesinde- ilim adamı ve müderris de olabiliyorlardı.

Nasiri'nin fütüvvetnamesi daha ziyade ahlaki prensiplerden bahsetmektedir. Bunlardan ve az- çok birbirine benzeyen diğer fütüvvetnamelerden yola çıkarak esnaf teşkilatına ait detaylı bilgi elde etmek mümkün görünmemektedir.

Fütüvvetnamelerden ve konuyla ilgili diğer eserlerden parça parça toplanan verilere dayanılarak Ahilik kurumunun mahiyet ve faaliyetleri hakkında topluca ve özetle şunlar söylenilebilir.

Herhangi bir sanat kolunun mensupları öncelikle kendi aralarında bir birlik (korporation) teşkil etmekteydi. Her sanat kolunun kendine ait özel bir zaviyesi vardı. Hatta mensupları çok olan sanat kollarının birden fazla zaviyeleri vardı. Bu zaviyeler, sanata yeni girenler için birer okul olduğu gibi, bütün usta ve sanatkarların da hem toplanma mekanları, hem de misafirhaneleri idi. Çoğunlukla bu zaviyelerde misafir edildiğini yazan İbn Battuta, bu mekanların kıymetli mobilyalarla döşendiğini, ahilerin de geceleri bu mekanlarda çalıp oynadıklarını nakletmiştir.

Esnaf ve sanatkarların kendilerine mahsus elbiselerini ve bu elbiselerin ne şekilde olduğunu İbn Battuta şöyle nakletmektedir:

Ahi gençlerinin arkalarında şalvardan başka bir elbise, ayaklarında mest vardı. Bellerinde kemer, kemerde de iki arşın uzunluğunda bir bıçak asılıdır. Elbiseleri siyahtır. Başlarında beyaz yünden bir külâh olup her külâhın tepesinde de bir zira uzunluğunda ve iki parmak genişliğinde bir tıslan (taylasan) mevcut idi.

Prof.Fuad Köprülü de ilk piyade teşkilatında ahi üniformasının esas alındığını; I.Murat zamanında kurulan “**yenicheri**” unvanlı milis gücü için de ahi serpuşlarının muhafaza edildiğini söylemektedir.

Her tür sanat erbabının kendine mahsus davulu ve sancağı bulunduğunu da yine İbn Battuta Seyahatnamesi’nde nakletmektedir.

Esnaf cemiyetleri öncelikle kendi menfaatlerini koruma amacı ile kuruldukları halde yavaş yavaş amme hizmetlerinden bazılarını, özellikle toplumsal yardımlaşma işlerini de yüklendiklerinden, hükümet tarafından korunmuş ve kendilerine bazı hak ve imtiyazlar verilmiştir. Esnaf cemiyetlerinin bir tüzel kişiliği haiz olup olmadıkları teorik olarak tartışılabilir; ancak tatbikatta “**tüzel kişi**” muamelesi gördüklerini söylemek mümkündür.

Esnaf ve sanatkar cemiyetlerinin en yüksek organı “**ahi**” ve bazen de “**Ahi Baba**” denilen şahıstır. Birçok müellif gibi İbn Battuta da Seyahatnamesi’nde esnaf cemiyetlerinin reislerini “ahi” diye anmaktadır. Bazı eserlerde ise “Ahi Baba”dan bahsedilmektedir. Söz konusu birlik reislerine “**şeyh**” ve sonraları “**mütevelli**” denildiği de olmuştur.

Her sanat şubesinin bir Ahi Babası olup olmadığı ve yine bütün esnaf cemiyetlerinin bir tek başkana tabi olup olmadıkları hakkında fütüvvetnamelerden ve müelliflerin eserlerinden kesin bir sonuç çıkarmak mümkün değildir. Debbağ esnafının bir Ahi Babası olduğu ve dericilikle ilgili esnaf cemiyetleri reislerinin- şeklen de olsa bile- Kırşehir’deki Ahi Evren’in torunlarına tabi oldukları söylenmektedir.

Ahi Baba’nın vazifeleri, zaviyeyi idare etmek, esnaf ve sanatkarların mali ve ahlaki durumlarıyla ilgilenmek; kalfa, usta merasimine başkanlık etmek, esnaf sandığının paralarını korumak ve artırmak, ahisi bulunduğu esnaf cemiyetini hükümet ve diğer cemiyetlerle ilişkilerinde temsil etmek şeklinde özetlenebilir.

Türk esnaf teşkilatının en belirgin özelliklerinden biri de “esnaf/ orta sandıkları” dır. Bu sandıklarının gelirini, esnaf cemiyetlerinin sahip olduğu emlak ve akar kiralari, çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa geçerken sandığa verilen paralar ve diğer ianeler, esnaftan alınan nakdi cezalar ve benzer girdiler teşkil ederdi. Bu sandıkların geliri önemli miktarlara ulaşırđı. Bu paralarla muhtaç esnaf ve sanatkarlara yardım edildiğı gibi, halk arasındaki fakirlere, sanatkarlara da bakılır, sebiller, su yolları, köprü ve mektepler de yaptırılırdı.

Ahi grupları kendi aralarında “dahili” ve “harici” olmak üzere iki gruba ayrılırlardı.

1-Dahililer:

Mesleklerini sürdüren ve bilfiil çalışanlara dahili denirdi ki, bunların teşkilat içersindeki hiyerarşileri şu şekildeydi:

a)Yamaklar:

Esnafa alınacak yamakta, on yaşının altında olması, babasının ya da velisinin işe devamı konusunda kefil olması şartı aranırđı. Yamak, iki yıl bedava hizmetten sonra çırak olabilirdi.

b) Çıraklar:

Gençler, öğrenmek istedikleri sanatın ustalarından birinin yanına çırak olarak verilirlerdi. Belirli sanatlara ancak belirli kimselerin alınacağına dair hiçbir şarta rastlanılmaması, herkesin dilediğı sanata girebildiğini göstermektedir. Usta, çırak üzerinde geniş haklara sahipti. Bu yetki bir tür velayet hakkına benzetilebilir. Sanatın inceliklerini öğretmenin yanı sıra,

usta bir yandan da çırağını bağlı bulundukları sanat kolunun zaviyesine kaydettirirdi. Kaydın birtakım törenlere tabi olduğu zaviyede “**muallim ahiler**” bu genç sanatkarlara fütüvvetnameleri ve uymaları gereken kural ve kaideleri öğretir; onları din, dil, coğrafya, tarih ve benzeri konularda bilgilendirirlerdi.

Çırağın görevleri, dükkan ve zaviyeye düzenli olarak devam etmek, dükkan ve zaviyelerde öğretilen sanat ve dersleri takip etmek, st-baş temizliğine dikkat etmek, doğru- düzgün hareket etmek gibi esaslarda özetlenebilir. Çırağın yemeği ustası tarafından karşılanılırdı.

c) Kalfalar:

Belirli bir müddet ıraklık ederek sanatı öğrenenler kalfa olurlardı. Çıraklıktan kalfalığa geçiş birtakım törenlere tabi olup çırağın ustası ile aynı sanatın diğer ustaları da bu törenlerde hazır bulunurlardı. Çırağın törene usul ve erkani öğretmekle görevli olan kimse getirirdi. Dua ve yapılması mutat törenlerin arkasından ustası çırağın beline kalfalık şeddini bağlardı. Kalfanın orada bulunanların ellerini pmesinden sonra, hazırlanmış olan yemek faslına geçilirdi.

e) Ustalar:

Belirli süre kalfa olarak çalışarak sanatı iyice öğrenen kalfa, törenle ustalığa adım atardı. Kalfa, nakibin nezaretinde ustaların huzuruna çıkarılır, dört kapı selamı ve saire gibi dini ve ananevi bir törenin ardından usta kendi şeddini (kuşağını) kalfanın beline bağlayarak elindeki asayı onun eline verir ve ona birtakım öğütlerde bulunurdu. Sanat öğretmede ve diğer malumatı vermede çok titiz davranılıdığı için toplumda bilgili ve mahir sanatkarlar yetişmekteydi.

2-Hariciler:

Bunlar, birlik üyesiyken çalışamayacak duruma geldikleri için mesleklerini fiilen bırakmak zorunda kalanlardı. Hariciler üç grupta değerlendirilebilir.

a)Emekliler:

Bunlar, yaşlılıkları sebebiyle dükkana gelip gidemeyen, bilfiil çalışmayan kimselerdir. Esnafın üstatlarından olup maddeten iyi durumda bulunan bu gruptakilerin bir kısmı, kalfalar aracılığıyla dükkanlarını işletmeye devam ederlerdi. Ancak esnaf/ orta sandığından yardım alamazlardı.

b)Güçsüzler/ Düşkünler:

Esnafın üstatlarından olan bu kimseler ise, hem çalışamayacak kadar yaşlı, hem de iş yerleri ve gelirleri bulunmadığından maddi durumları iyi olmayanlardı. Bunlardan muhtaç duruma düşenlere, orta sandığından para, yiyecek, yakacak gibi yardımlar yapılırdı.

c)Hasta ve Sakatlar:

Bu kimseler, teşkilatın dahili üyesiyken iş kazası yahut hastalık sebebiyle çalışamayacak hale gelenlerdir. Bunlara hem orta sandığından ödeme yapılır, hem de usta ve kalfalarca yardım edilirdi.

9-Ahilik Kurumu'nun Fonksiyonları:

Ahi ahlakının ortaya çıkışında **Fütüvvet** ve **Melamet felsefesi** ile **formel İslami** değerler ve göçebe **Şamanist gelenekler** yeni bir sentez içinde bir araya gelmiş, **Şii-Batını ideoloji** bu birliklerin siyasal-dinsel fonksiyonlarına; Bizans loncalarının kalıntıları ile yerleşik hayatın zorunlulukları da sosyal-ekonomik fonksiyonlarına yön vermiştir.

Ahi birliklerinin faaliyet gösterdiği başlıca alanlar **1-Dini ve Ahlaki, 2-Siyasal ve Askeri**

,3-Ekonomik , 4-Eğitsel ve Sosyo-Kültürel şeklinde sınıflandırılabilir.

1-Ahi Kurumu'nun Dini ve Ahlaki Fonksiyonları:

Mesleki oto-kontrol sistemin mükemmel bir şekilde çalıştığı Ahi birliklerinde meslek ahlakı her şeyin üstünde tutulurdu. Çırak, kalfa ve ustaların birbirlerine saygı ve sevgiye dayalı baba-evlat ilişkisiyle bağlı oldukları Ahi birlikleri tamamen ahlaki ve mesleki temeller üzerine bina edilmiştir. Her "ahi"nin bir "usta"ya bağlanması, sanatının ananevi pirleri hakkında bilgi sahibi olarak tutum ve hareketlerinde kendisine onları örnek alması esastı. Ahilerin her şeyden önce birer ahlak anıtı olan pirlerine gönülden ve manen bağlı bulunmaları, sanat ve mesleklerinde meydana gelecek en küçük bir kusur yüzünden pirin sevgi ve himmetini yitireceği anlayışını hakim kılmıştı. Ahi birlikleri, bütün kademeleri birbirine raptedilmiş, dışa kapalı ve disiplinli topluluklar olduğundan, burada gelişen sanatlar da kendilerine mahsus bir "**hikmet**" şeklinde icra edilirdi. Sıradan bir iş olmaktan çıkıp kendilerine özgü bir beceriye dönüşen bu sanatlar, bir sır gibi ancak bir ustadan öğrenilerek nesilden nesile intikal ederdi.

a) Dini Fonksiyonları

Ahi birliklerinin dini muhteva ve fonksiyonlarına gelince: Her ne kadar tarikat organizasyonuna benzer bir yapılanma içerisinde ortaya çıkmış olsa da, Ahilik kurumu dinle ilişkileri bakımından tarikatlardan oldukça farklı özellikler göstermektedir. Tarikatların doğrudan dini amaçlı organizasyonlar olmasına karşılık, ahi birlikleri genel itibariyle ekonomik gayelere bağlıdır. Ancak dolaylı da olsa bir takım dini ve ahlaki argümanlar kullandıkları için salt esnaf teşkilatı da sayılmazlar.

Gerek Ahi Babaların keramet sahibi veliler olarak kabul edilmesinden, gerekse kaynaklarda nakledilen ritüel ve törenlerden yola çıkarak ahilerdeki hakim dini eğilimi **“İslami İlkeler”** ile **“Şamanist değerler”**in bir sentezi olarak değerlendirmek mümkündür.

Kaynaklardan hareketle ahilerin-birtakım şekli ve basit şeyler dışında-İslam’ın-Kur’an’ın temel ilkelerine, emir ve nehiyelerine karşı, az ya da çok, kayıtsız bir tavır içerisinde oldukları; Sunnilikten ziyade Batını-Şii anlayışına daha yakın bir konumda bulundukları; Şamanist geleneklerle bağdaşan halk psikolojisinin kolayca sindirilebileceği şeklinde menkıbelere bulanmış, basitleştirilmiş görüşlere meylettikleri söylenebilir. Hatta Şii-Batını bir öz taşıyan bu görüşlerin izlerine Sünni karakterli fütüvvetnamelerde bile tesadüf edilmektedir.

Ahi birlikleri içerisinde, düzenlenmesi kural kabul edilen merasimlerin hemen tamamında **‘On İki İmam’**, **‘On Dört Masum’** gibi ifadelerin sık sık tekrarlanması ve ahilerin şecerelerini Hz.Ali’ye ulaştırmaları gibi uygulamalar, bu kurumdaki Şii-Batını özü gözler önüne sermektedir. Bir fütüvvetnamede bu öz **‘Bir kimse, tarikin ve şeyhin Heft-Kemer-beste Emiru’l-Muminin Ali el-Murtaza’ya erişirmese yahut On İki İmam’a çıkarmasa, tarikat içinde onun güft ü guyu sahih olmaz ve yediği lokması dahi haramdır’** ifadesiyle vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra, ahi teşkilatına intisap edecek kimselerin birtakım denemelere tabi tutulmaları, iki yol kardeşi bir yol atası seçmek mecburiyetinde bulunmaları, teşkilat içinde çeşitli derecelerin varlığı, bu derecelere

erişmek için müntesiplerde birçok şartlar aranması, her derecenin ayrı sırlarının olması ve ahinin her şeyden evvel teşkilatın tüm etkinliklerine hakim olan gizlilik ilkesine “**ser verip sır vermeyecek**” biçimde bağlanma zorunluluğu, bu birliklerdeki Batını karakteri açıkça ortaya koyan uygulamalardır.

Fuad Köprülü’ye göre bu dönemde, özellikle göçebe Türkmenler arasında-onların İslam’dan evvelki birçok adet ve ananeleri onayladığı için-Batını görüşler çok yaygın olup bu görüşler çeşitli tarikatları da etkilemiştir.

Ahi birlikleri,-Şamanist gelenekleri hoşgörüyü karşıladığı için resmi İslam ideolojisine karşı Şii-Batını görüşleri benimsemiştir. Bununla birlikte, ahilerin tarihsel gelişim süreci boyunca resmi İslam ideolojisi ile –bilinçli ya da bilinçsiz –bir uzlaşma içinde bulundukları da söylenebilir.

Ahi birliklerinin bir yandan Şamanist değerlerle Şii-Batını görüşlere, öte yandan resmi İslam ideolojisine (Suniliğe) dayanmış görünmeleri ilk bakışta şaşırtıcı gelebilir. Bu nedenle Ahilik , bazı araştırmacılar tarafından Sünni, bazı araştırmacılar tarafından da Şii-Batını bir çerçeve içine yerleştirilmektedir. Aslında Ahi birliklerini ve benzeri tarikatları tamamen Sünni bir çerçeveye de yerleştirmek zordur. Söz konusu tarikat veya kuruluşların klasik anlamda Sünni kabul edilmeleri oldukça zor görünmektedir; Şii –Batını özelliklere sahip olmakla birlikte, gerçek anlamda Şii (Caferi/ İmamiyye) değildirler; On İki İmam’ın adından başka Şiiliğe ait bilgileri yoktur. İmamların hal tercümelerinde bile aklın kabul etmeyeceği saçma rivayetlere inanırlar. Aslı- esası olmayan masallar, esas itikatlarına hakimdir.”

Sonuç itibarıyla denilebilir ki; Ahilik, Kur’an ve Sünnet’ten ziyade Şiilik ve Batınilik, tasavvuf ve tarikatlar yoluyla İslam’dan etkilenmiş ve bunları Şamanist ve eski Türk gelenek-görenekleriyle mezcederek kendine özgü eklektik bir dini anlayış geliştirmiştir.

b) Ahlaki Fonksiyonları

Yerleşik hayata geçtikleri halde göçebe örf ve adetlerine bağlılıklarını devam ettiren ahi birliklerinin en göze çarpan özelliklerinden biri, Türk aşiret değerleri ile yerleşik İslami hayat değerlerinin sentezi durumunda olan bir ahlak geliştirmiş olmalarıdır. Bu ahlakın başlıca kuralları “açık” ve “kapalı” ,”dışa” ve “içe ait” olmak üzere on iki emirden oluşmuştur.

Kapalı ve dışa ait olan emirler:

- 1-Şalvarla alakalı emir: Gayr-i meşru ilişkilerden kaçınmayı gerektirir.
- 2-Mideyle alakalı emir: Yasak olan yiyecek ve içeceklerden uzak durmayı gerektirir.
- 3-Dille alakalı emir: Dedikodudan, malayaniden, iftiradan uzak durmayı gerektirir.
- 4-Kulak ve gözle alakalı emir: Kötü söz ve fiilleri işitmemeyi ve görmemeyi gerektirir.
- 5-El ve ayakla alakalı emir: Kötülük yapmamayı gerektirir.
- 6-Hırs/ ihtirasla alakalı emir: Dünya nimetlerine düşkün olmamayı gerektirir.

Açık ve içe ait olan altı emir ise şunlardır:

- 1-Cömertlik,
- 2-Alçak gönüllülük,
- 3-Alicenaplık,
- 4-Merhamet ve af,
- 5-Bencillikten uzak olma,
- 6-Realizm (Hayal şarabıyla sarhoş olmama).

Bu emirlerin sayısı bazen fazlalaşmakta, bazen de azalmaktadır; ancak öz itibarıyla hep aynı kalmaktadır.

2-Ahilik Kurumu'nun Siyasal ve Askeri Fonksiyonları:

Devlet otoritesi dışında kurulup gelişen ve sivil bir yapı arz eden ahi birlikleri, siyasal otoritenin henüz yeterince gelişmediği dönemlerde ve özellikle Moğol istilas sırasında yerel otorite birimleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

XIII. yüzyılın ikinci yarısından XIV. Yüzyıla kadar Anadolu'da birtakım devlet adamlarının, kadıların, müderrislerin, çeşitli tarikat şeyhlerinin, büyük tüccarların ahi birliklerine dahil oldukları bilinmektedir.

Selçuklu Devleti'nin yıkılması ve Moğol egemenliğinin sona ermesiyle ortaya çıkan yeni durumda, organize sosyal birlikler olarak ahi birliklerinin bazı siyasal fonksiyonlar üstlenmeleri doğaldır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu esnasında oluşan yönetim kadrolarında ve orduda ahi liderlerinin ve kabile reislerinin bulunması da bunu teyit etmektedir. Geçiş dönemi esnasında devlet otoritesinin boşluğunu dolduran ahi birlikleri, merkezi siyasal otoritenin boşluğunu dolduran ahi birlikleri, merkezi siyasal otoritenin güçlenmesiyle siyasal fonksiyonlarını git gide kaybetmeye başlamış; zaman içinde de birer esnaf ve sanatkar teşkilatına dönüşmüştür.

Ahiler, Selçuklular döneminde- sultanın takip ettiği siyaseti benimsemeseler de- iç ve sınır bölgelerinde ortaya çıkan karışıklıkların giderilmesinde önemli rol oynamışlardır.

Ahi birlikleri, Selçuklu Devleti'nin yıkılışı ve Moğol istilas döneminde Anadolu'nun savunmasında ve sosyal devletin devamında çok önemli görevler icra etmişlerdir. Devlet idare ve otoritesinin zayıflayıp karışıklık ve anarşinin baş gösterdiği geçiş döneminde ahiler, şehirlerin yönetimini üstleniyor ve yeni yönetime geçişte karşılaşılabilecek sarsıntılara meydan vermemeye ve toplumu bunlardan korumaya gayret ediyorlardı.

Moğol istilasından sonra Anadolu'da merkezi yönetimin etkisini yitirmesi ve siyasal düzensizlikler karşısında ahiler, kendi şehirlerinde ve yakın çevrelerinde güvenliği temin etmek için birtakım çalışma ve faaliyetlerde bulunmuşlar; bunun neticesi olarak da her şehir bir ahi liderlerinin yönetiminde bağımsız bir site görünümüne bürünmüştür.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu döneminde de büyük katkıları olan Ahilik kurumu, yeni idarecilerinin seçiminde ve meşruluk kazanmasında da rol oynamıştı. Nitekim Osman Bey'in ölümü üzerine yeni idarecinin kim olacağına karar verilmesinde ve Orhan Bey'in seçilmesinde ahilerin rolü belirleyici olmuştur. II. Murat da Ahiliğe mensup Osmanlı sultanlarından ve Ahilerin kararı ile tahta çıkmıştı.

Osmanlı ordusunun düşmanla çarpışan yardımcı birlikleri arasında, zaviyelerde güçlü bir maneviyatla donatılmış **"Gaziyan-ı Rum"**, **"Ahiyan-ı Rum"**, **"Bacıyan-ı Rum"** ve **"Abdalan-ı Rum"** isimleriyle anılan ahi birlikleri de bulunuyordu.

Osmanlı döneminde Divan-ı Hümayun tarafından gerek görüldüğü takdirde, ahi birliklerinin yeterli sayıdaki üyesi, ordunun ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri üretmek üzere sefere katılır, ordugahlarda açtıkları dükkan ve imalathanelerde askerin ihtiyaçlarını temin ederlerdi. "Orducu Takımı" denilen ve kasap, ekmekçi, nalbant, berber, saraç, demirci ve benzeri meslek erbabından oluşan bu esnaf ve sanatkarlar grubunun işletme kredileri, bağlı bulundukları esnaf birliklerince sağlanırdı. Esnaf birliklerinin bu görev için ayırdıkları paraya "Ordu Akçesi" denirdi. Özellikle XIV. yüzyıla kadar, Osmanlı, sefer esnasında ordunun ihtiyaç duyduğu malzemelerin tümünü taşımak yerine, bu malzemelerden bir bölümünü uğradıkları yerlerden temin etmeyi daha uygun bulmuşlardı. Bu yönetimin başarıyla sonuçlanabilmesi için de, gerekli ikmal malzemelerini ordunun uğrayacağı yerlerde hazırlayacak esnaf ve sanatkarlara ihtiyaç bulunmaktaydı. Kaynaklar, organize ahi birliklerinin uzun süre bu görevi başarıyla yerine getirdiğini kaydetmektedir.

3-Ahilik Kurumu'nun Ekonomik Fonksiyonları:

Anadolu'da sosyal hayatın düzenlenmesinde önemli roller icra eden Ahilik, bir yandan insanları çeşitli meslek ve sanat dallarına yönlendirilerek toplumun ekonomik ve sosyal düzenini sağlamış; diğer yandan da bu meslek ve sanat mensuplarını ayrıntılı ilke ve kurallara dayanan hiyerarşik bir yapı içerisinde bir araya getirerek toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak insan gücünün yetişmesinde bir mektep rolü oynamıştır. Bunun yanı sıra Ahilik, müntesibi olan esnaf ve sanatkarların manevi açıdan gelişmelerini de temin etmek üzere zaviyelerinde eğitim vermiştir. Ahilik, fakirle zengin, üreticiyle tüketici, emekle sermaye, milletle devlet, esnafla halk, kısaca toplumun tüm kesimleri ve kurumları arasında iyi ilişkiler kurarak huzurlu ve istikrarlı bir toplum yapısı oluşmasında önemli fonksiyonlar icra etmiştir.

Ahilik dendiğinde esnaf ve sanatkarlığın, esnaf ve sanatkarlık dendiğinde de Ahiliğin akla gelmesi, Ahilik ile esnaf – sanatkar ilişkisinin ne kadar sıkı olduğunu göstermektedir.

Genel kabule göre Ahilik, tarihi ve sosyo-ekonomik zorunlulukların ortaya çıkardığı bir oluşumdur. Anadolu'ya gelip de yerleşik hayata geçmeye başlayan Türkler, ekonomik faaliyetlerini yeni hayat biçimlerine göre düzenlemek mecburiyetinde kalmışlardır. Özellikle el sanatlarının Bizans loncalarına bağlı Rum ve Ermeni ustaların elinde bulunması, Ahilik kurumunun ortaya çıkmasında önemli etkenlerden biri olmuştur. Zira Türklerin bu meslek erbabıyla rekabet edebilmesi ancak böyle bir teşkilatın kurulmasıyla mümkün olabilirdi.

İlk önceleri debbağlık (dericilik/ deri tabaklama) ve ona bağlı deri işçiliğiyle uğraşmaya başlayan ve zamanla neredeyse bütün iş ve sanat kollarıyla ilgilenir hale gelen ahiler, ticari hayatın düzenlenmesinde de önemli fonksiyonlar icra etmiştir. Ahilik kurumunun, gerek sağlam bir mesleki temele dayalı olması, gerekse esnaf ve sanatkarlar arasında yardımlaşma ve dayanışma tesis etmesi, ahilerin öteki esnaf ve sanatkarlar üzerine üstünlük kurmalarını sağlamıştır. Bu duruma bağlı

olarak Osmanlı'daki bütün meslek sahipleri, esnaf ve sanatkarlar, Ahi Babalardan veya onların yetkili kıldığı kimselerden aldıkları çalışma belgeleriyle faaliyet göstermişlerdir. Ahilik kurumu, gençleri aylak ve işsiz kalmaktan kurtarmak ve kötü alışkanlıklardan uzak tutmak hususunda da fonksiyon icra etmiştir.

Ahi birliklerine intisap edebilmek için bir meslek, sanat ya da ticaretle uğraşmak şarttı. Mesai saatlerinde yamak, çırak, kalfa ve usta hiyerarşisi içerisinde meslek ve sanatın inceliklerinin, sırlarının öğretildiği Ahilik kurumunda, akşamları da bir araya gelinerek ahlak eğitimi, haftanın muayyen günlerinde ise silah talimleri ve ata binme eğitimi verilirdi.

Özellikle büyük şehirlerde teşkilatlanan ahi birliklerinin zaviyeleri, eğitim ve eğlence imkanlarına sahip birer sosyal tesis özelliği taşımaktaydı. Birlikler, mesleğe ait tüm işleri idare eder, müntesipleri arasındaki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturur, esnaf ve sanatkarların devletle olan ilişkilerini düzenlerdi. Yine bu birlikler ürünlerin kalitesi, işçi ücretleri, mal fiyatları, çalışma şartları gibi konularda da düzenlemeler yapardı. Ahi birlikleri esnafa sadece mesleki konularda değil, bütün problemlerin çözümünde de yardımcı olurdu.

Ahi birlikleri bir taraftan esnaf ve sanatkarlar arasında iş birliğine dayanışma ruhunun ikame edilmesini, haksız rekabetin, tekelliliğin önlenmesini amaçlarken, öte taraftan da tüketicinin korunmasına ilişkin düzenlemeler yapıyordu.

Esnafın çalışma alanları belirlenirken, haksız rekabetin yanı sıra, işsizliğin de önlenmesi gayesi güdülmüyordu. Esnafın hammadde ihtiyacı, "tahsis siyaseti" ile karşılanıyordu. Böylece işyerlerinin hammadde temininde sıkıntı çekmemesi sağlandığı gibi, tekellilik ve karaborsacılık yolları da kapatılmış oluyordu. Hammaddenin karaborsacıların eline düşmemesi için tahsis konusuna olabildiğince itina gösteriliyordu.

Aynı iş kolundaki esnaf ve sanatkar gruplarının toplu bir şekilde muayyen bir çarşıda bir araya gelmeleri sayesinde hem tüketicilerin istedikleri ürüne kolaylıkla ulaşarak tercih edebilmeleri, hem de esnaf ve

sanatkarların birbirlerini kontrol etmeleri mümkün hale geliyordu. Toplu halde bulunma, kalite kontrolü bakımından da büyük önem taşıyordu. Çünkü esnaf ve sanatkar, ürünlerin belli bir standardın altına düşmesi arzu etmiyordu.

Üretim ve tüketime sınır koymak suretiyle Ahilik kurumu, haksız rekabetin ve karaborsacılığın önüne geçiyordu. Esnaf, dükkan, alet ve tezgah sayılarına sınırlama getirilmişti. “**Gedik Usulü**” tabir edilen bu yöntemle “gereksinim oranında imalat” fikri pratize edilmeye çalışılıyordu. Bu düşüncenin temelinde, esnaf ve tüccara iş güvencesi sağlamak ve aşırı üretimden kaynaklanabilecek krizlere mani olmak esası yatıyordu.

Ahi birliklerinde esas olan, bir zorunluluk bulunmadıkça iş ve meslek değiştirmemektir. Bu yüzden de herhangi bir sebeple gediğini bırakıp giden bir usta geri dönecek olduğunda, bir müddet kalfa gibi çalışmak durumunda bırakılabilirdi. Bu uygulamayla, çağdaş işletmecilikte önemli bir yer tutan işçi sorunu önemli oranda çözüme kavuşturulmuş oluyordu.

Esnaf ve sanatkarlar arasında işbirliği ve dayanışmanın sağlanmasından, haksız rekabetin ve tekelciliğin önlenmesine, üretimin gerçekleşmesine, ürünün kalitesinden ürünlerin pazarlamasına- satışına ve tüketicinin korunmasına kadar bütün kademelerde, Ahilik kurumu tarafından belirlenen ayrıntılı ve sağlam kurallara göre hareket etmek zorunda idiler.

İhtiyaca göre üretim anlayışını esas alan Ahilik kurumu, esnaf ve sanatkarların işsiz kalmaması ve aşırı üretimin sebebiyet vereceği ekonomik krizlerin önlenmesi hususunda etkili olmanın yanı sıra, sanayi mamulleri arzının fiyat istikrarını temin edecek şekilde gerçekleşmesini ve ürünlerin muayyen kalitede olmasını sağlayarak başarılı bir piyasa mekanizması da oluşturulmuştur. Ahiliğin en etkili aktör olduğu bu mekanizmada, üretilen eşyada olduğu gibi, hizmette de kalite ve standartlara uygun olma mecburiyeti vardı. Ahilikte her ne kadar “**ticaret serbestisi**” ilkesi esas alınmışsa da, tekelci eğilimlerin güçlenmesini, üretici ve tüketiciyi zarara sokacak hallerin oluşmasını engellemeyi amaçlayan denetim mekanizması da bulunmaktaydı.

İnsanlığın var oluşundan bu yana temel bir ihtiyaç olarak hissedilen sosyal güvenlik, toplumun yarınlarını güvence altına almayı ve muhtaç duruma düşenlere yardım sağlamayı hedefleyen bir önlemler demeti olarak Ahilik kurumunun da amaçları arasında yer almıştır. Bunu sağlamak üzere dayanışma ve yardımlaşmanın tipik bir örneği olarak doğum- ölüm- , evlenme, hastalık, işsizlik gibi risklere karşı, üyelerine ya da bunların ailelerine ayni ve nakdi yardımlarda bulunan dayanışma sandıkları kurmuştur.

Köylere varıncaya kadar Anadolu'nun her yanına yayılmış ve ticaret hayatı üzerinde kurduğu hakimiyet sayesinde sosyal yardım ve dayanışmanın vazgeçilmez unsuru haline gelmiş olan Ahilik kurumu, yerine getirdiği bu sosyal güvenlik fonksiyonuyla Anadolu'nun Türkleşmesinde ve Türklerin burada kalıcı olmasında önemli bir etken olmuştur.

4-Sosyo- Kültürel Fonksiyonları:

Özellikle büyük şehirlerde teşkilatlanmış ahi birliklerinin zaviyeleri, eğitim ve eğlence imkanlarına sahip birer sosyal tesis özelliği taşımaktaydı. Birlikler, mesleğe ait tüm işleri idare eder, müntesipleri arasındaki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturur, esnaf ve sanatkarların devletle olan ilişkilerini düzenlerdi. Yine bu birlikler ürünlerin kalitesi, işçi ücretleri, mal fiyatları, çalışma şartları gibi hususlarda da düzenlemeler yaparlardı. Ahi birlikleri esnafın sadece mesleki değil, bütün problemleriyle ilgilenir, bunların çözümünde esnaf ve sanatkara yardımcı olurdu.

Esnaf çıraklarının okuma- yazma öğrenmelerine önem verilirdi. Fatih tarafından yaptırılan cami yanındaki "saraçhane" , saraç çıraklarının Fatih medreselerindeki derslere katılmalarına imkan sağlamak üzere bina edilmişti. Çırakların hiç olmazsa asgari düzeyde bir öğrenim görmeleri için Ahiliğin uzunca bir süre çırak eğitimine özen gösterdiğini söylemek mümkündür.

Eğitim alanında gösterdikleri etkinliklerin Ahiliğin kültürel fonksiyonlarının anlaşılmasında özel bir önemi vardır. Bu nedenle, ahi birliklerinde verilen eğitimin öncelikle hangi karakteristik özelliklere sahip olduğunun araştırılmasını zorunlu kılmaktadır. Konuyla ilgili kaynaklardan yola çıkarak Ahiliğin temel eğitim perspektifini şu şekilde değerlendirmek mümkündür:

1-Bir bütün olarak ele alınan insana sadece mesleki değil, dini, ahlaki ve sosyal/ toplumsal bilgiler de verilirdi.

2-İş başında verilen eğitimle iş dışındaki eğitim birleştirilirdi.

3-Eğitim belirli bir aşamada sona ermez, hayat boyu devam eden bir faaliyet olarak görülürdü.

4-Eğitim ücretsiz yapılırdı.

5-Ahi ilkelerine uymayı kabul eden herkes eğitime katılabilirdi.

Ahi birliklerinde uygulanan eğitim faaliyetlerine ilişkin uygulamalarına gelince:Ahi birliklerinde mesleki eğitim, iş başında kalfalar ve ustalar tarafından verilirdi. Ancak bu, genel eğitimin ve günlük sosyal hayatın bütünlüğü içinde ele alınırdı. Bu bakış açısıyla gerçekleştirilen eğitimin ilk aşamasını yamaklık eğitimi oluştururdu. Yamaklık dönemi, en fazla on yaşındaki çocukların velileri tarafından sanat öğrenmesi için usta yanına verilmesiyle başlardı. Yamak ve çırakların okuma- yazma öğrenmelerine önem vermek, esnaflar için bir gelenektir.

İş yerlerinde mesleki, zaviyelerde ise dini, ahlaki ve sosyal ilişkiler eğitimi gören yamaklara okuma- yazmayla birlikte Ahiliğin adap ve erkanı da öğretilirdi. Bunun yanı sıra yamaklara medreselerde de çeşitli dersler okutulurdu.

İki yıl süren yamaklıktan sonra çıraklığa terfi edilirdi. Çıraklık dönemi, mesleğe göre değişmekle birlikte, genellikle binbir gün sürerdi. Bunun ardından terfi edilen kalfalık dönemi üç sene devam eder; bu esnada kalfaya kılıç kullanma, ata binme, ok atma öğretilirdi. Üç yılın sonunda sanatına ilişkin bir eser yapan ve meclise takdim eden kalfanın eseri ustalarca beğeniyle değerlendirilirse, kalfa ustalığa terfi ettirilirdi.

Yolcu ve misafirlerin konuklandığı, şenlikli ziyafetlerin verildiği, merasimlerin yapıldığı yerler olan ahi zaviyeleri, özellikle o çevrede yaşayan halk için bir tür eğitim merkezi işlevi görmekteydi.

Ahilik kurumu, gençleri başıboşluktan kurtarıp bünyesine alarak bir sanatta ustalaşmalarını sağlamış; onların enerjilerini manevi önderler vasıtasıyla sosyal hayatın düzen ve devamı için kanalize etmiştir. Böylece gençlerin bir araya gelme, birlik oluşturma eğilimleri toplumun yararı istikametinde değerlendirilerek ahlak eğitiminden geçmeleri, kötü alışkanlıklardan korunmaları mümkün olmuştur.

Sivil halkın önderliği konumunda bulunan Ahi birlikleri, bunun doğal bir sonucu olarak bazı durumlarda siyasal otoriteyle sürtüşmeler yaşayabiliyordu. Bu sebeple Ahiler, zamanın sultanı ve yönetimin kadrosuyla ilişkilerini asgari düzeyde tutmaya özen göstermiş, kurum içi problemleri kendi aralarında çözümleme yoluna gitmişlerdir. Esnaf ve sanatkarlar arasında baş gösteren anlaşmazlıkları yiğitbaşı giderir, gerektiğinde taraflar arasında hakemlik yapar, sorunun mahkemeye intikal etmesine meydan bırakmazdı.

Ahilik kurumu, üyelerinin/ mensuplarının iş hayatı dışındaki problemleriyle de meşgul olmuş, bunların çözülmesi ortadan kaldırılmasında tam bir dayanışma örneği sergilemiştir. Esnaf birliklerinden her birinin "Esnaf Sandığı" veya "Esnaf Kesesi" denen birer yardım sandığı bulunduğu önceki bölümlerde de değinmiştik. İhtiyaç sahibi esnaf ve sanatkarlara, hastalara, bir felakete maruz kalanlara, vefat edenlerin yakınlarına bu sandıktan yardım edilir, ihtiyacı olanlara da borç da verilirdi. Esnaf ve sanatkarların elinde önemli miktarda demirbaş bulunurdu. Bu demirbaş malzemeler arasında genel eğlenceler, düğün, ziyafet gibi toplantılarda kullanılacak kap-kacak da vardı. Bu malzemeler dışarıdan isteyenlere de kiralanır, hatta saray düğünleri için de kullanılırdı.

Kasaba ve köylerde, her yaş grubuna mensup kimselerin ve gençlerin düzenli olarak devam ettikleri ve misafirlerin ağırlandığı "Yaran Odaları" bulunmaktaydı. Bu odalar, eğlendirici, dinlendirici ve eğitici

olmalarının yanı sıra, mahalli problemlerin ele alınıp halledildiği, müşterek çözümlerin üretildiği bir merkez vazifesi de görmekteydi.

Ülkenin dört bir yanındaki esnaf ve sanatkarların yılın belirli vakitlerinde düzenlenen eğlencelere katılmaları bir gelenektir.

Düzenli toplantı ve eğlencelerin yanı sıra, bazı hallerde olağanüstü toplantılar da yapılırdı. Devlet tarafından halkın dayanma gücünü aşan bir vergi konduğu veya kahyalar kurulunun kesinleşen kararlarının uygulanmasına engel olunduğunda; ya da esnaf arasında olağan yönetimlere aykırı bir işlem yapıldığında geniş katılımlı toplantılar tertip edilirdi.

Anadolu toplumunda varlığını son zamanlara kadar sürdürmüş olan birçok uygulama Ahiliğin geçmişteki yerini, önem ve ağırlığını gösterdiği gibi, günümüzde de Ahiliğin yansımaları ve devamı niteliğindedir. Ahi geleneğinin nesilden nesile intikal ettirdiği kültür kodları, bu uygulamaların devamlılığını sağlayan en önemli etkenlerden biridir.

Bekarlara ve gençlere özgü olması gibi kurumsal benzerliğin yanı sıra, aşağıda sıralanacak işlevsel paralellikler de söz konusu uygulamaların Ahilik ile olan bağlantı ve ilgisini açıkça ortaya koymaktadır:

- 1)Adap erkan öğrenme; 2)Toplumsal kaynaşma ve dayanışma, birlik ve beraberlik; 3)Büyüklerle küçükler arasındaki ilişki: saygı, sevgi, hoşgörü;
- 4)Topluma uyum sağlama;
- 5) Toplum bireylerinin birbirlerinin üzüntü ve sevinçlere ortak olması;6)Kültürün korunması ve yeni kuşaklara aktarılması; 7)Düğün, bayram gibi özel günlerdeki hizmetlerin elbirliğiyle görülmesi;
- 8)Misafirlerin ağırlanması; 9)Gençlerin kötü alışkanlıklardan korunması;
- 10)Gençlere eğitim verilmesi; 11)Gençlere organizasyon, girişim ve toplu hareket etme yeteneğinin kazandırılması; 12)Gençlerin yükümlülük altına girmeye alıştırılması; 13)Gençlere kural ve kaidelere uyma alışkanlığının kazandırılması; 14)Önünde bulunan örneklerden hareketle gençlerin noksanlarını fark edip tamamlamalarının sağlanması; 15)Gençlere gelenek ve göreneklerin öğretilmesi; 16)Gençlere milli oyunların ve

folklorun öğretilmesi ; 17)Gençlerin atıcılık, yüzücülük, binicilik gibi sportif faaliyetlere yönltilmesi.

Ahilik kurumunun sosyal fonksiyonları Türkiye’de bölgesel olarak farklılıklar gösterse de temel amaç; yardımlaşma, esnaf dayanışması, toplumsal sorunlarının tartışılıp, çözüme kavuşturulması, arkadaşlık, kardeşlik ilişkilerinin pekiştirilmesi bakımından aynı amaç ve temel üzerine oturtulmuştur. Bunlardan biri olan Urfa’da Sıra Geceleri ele alınmış ve bu geleneğin kökenleri araştırılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde Ahilik Kurumu’nun diğer sosyal etkinlikleri ele alınıp, Urfa bölgesi dışında bu kurumun farklı sosyal yansımaları ele alınacaktır.

a)Yaren Teşkilatı ve Yaren Sohbetleri:

Anadolu’nun köy ve kasabalarında misafir odaları dışında gençlerin eğitilmesine yönelik ‘‘yaren odaları’’ da bulunmaktaydı. Ahi zaviyelerinin küçük birer örneği sayılabilecek bu odalara- genellikle kasım ayından itibaren- çeşitli yaş gruplarından insanlar da devam ederdi. Oda yarenlerinin yaşça büyükleri arasından herkes tarafından sevilip sayılan, yol- yöntem bilen birisi ‘‘yarenbaşı’’ seçilirdi. Yarenbaşları bu odalarda Ahilerin ‘‘Ahi Babası’’ konumunda idilir.

Yarenbaşidan başka bir de odanın genel işlerini görme, düzenini sağlama ve odanın ihtiyaçlarını nöbetleşe gördürme gibi görevleri bulunan ‘‘odabaşı’’ seçilirdi. Odabaşı, Ahilikteki ‘‘nakip’’in karşılığı sayılabilecek bir statüyü temsil ederdi.

Odalar çoğunlukla sahipsiz ve boş bir araziye yarenlerin ortak malı olmak üzere yapıldı. Buna imkan bulunmadığı durumlarda boş bir oda veya ev tutulurdu. Yarenlerin meşru mazeretler dışında odaya devam etme zorunlulukları vardı. ‘‘Efrat’’ diye adlandırılan yarenler, sırasıyla yaren odasının tüm ihtiyaçlarını karşılamak durumundaydılar. Bu ortak sorumluluğu yerine getirmeye ‘‘keşik yakmak’’ denilirdi. Ancak ‘‘odabaşı’’ ile ‘‘yarenbaşı’’ bu nöbetlerden muaf tutulurdu. Nöbeti gelen

yaren odayı hazırlar, karanlık bastıktan sonra gelmeye başlayan arkadaşlarını ayakta karşılardı. Yarenler, yaş ve saygınlıklarına göre belirlenmiş olan yerlerine oturlardı. Ocağın sağ ve sol yanındaki minderler ise yarenbaşı ile odabaşına mahsus olup buralara başkası oturamazdı. Odabaşı, yarenbaşı, başka odalardan gelen yarenler ve misafirler ayakta karşılanırdı. Odaya katılmak isteyen adaylar, yarenler tarafından inceleme ve araştırmaya tabi tutulur; herhangi bir art niyeti olmayan ve ahlakı düzgün olanlar kabul edilirdi. Odada uygunsuz davranış, içki, kumar, küfür gibi şeyler yasaktı. Bu kurallar aykırı davranışlarda bulunanlar, suçun niteliğine göre odabaşı tarafından uygun bir şekilde cezalandırılırdı. Yarenler, oda dışında da kötülüklerden uzak durmak, birbirlerine ve köy halkına iyi ve güzel davranmak zorundaydılar. Uygunsuz hal ve hareketi görülenler hakkında şikayette bulunulur, bunun sonucu olarak bir tür mahkeme yapılır, şikayetçi ve şikayet edilen yüzleştirilerek karara varılırdı. İtiraz halinde, daha yaşlıların oluşturduğu bir üst odaya başvurulur ve bu odanın yarenbaşısının kararı kesin kabul edilirdi. Genelde verilen ceza, yarenlere ziyafet çekmekten ibaret olurdu. Cezayı yerine getirmeyen yaren odadan tard edilir ve hiçbir oda tarafından kabul edilmezdi. Haber vermeden üç gün üst üste odaya gelmeyen yaren, odanın görevlendirdiği üç kişi tarafından ziyaret edilir, geçerli bir mazeret ortaya koyamaması durumunda, odaya devam etmesi yönünde uyarılırdı.

Yarenlerden hiçbiri kahveye ya da tek başına bir odaya oturmaya gidemezdi. Davet üzere veya ziyaret için gidilmesi gerektiğinde, hep birlikte gidilirdi. Bu tür ziyaretler ise genellikle bireyler ve aileler arasındaki küskünlük ve anlaşmazlıkları gidermek amacıyla yapılırdı. Bu kurallar yaşlıların odalarında da aynen geçerli olmakla birlikte, burada milli oyunlar yerine, Battal Gazi, Ahmediye, Muhammediye gibi eserler okunurdu. Genç odalarında gündelik konulara ilişkin konuşmalar yapılır, bağlama eşliğinde türküler söylenir, yüzük, tura, gibi oyunlar oynanırdı. Bunların yanı sıra milli veya mahalli başka oyunlar da oynanır, masallar anlatılıp bilmece söylenirdi. Gitmek isteyenler ancak gece yanı sıra

doğru evlerine gidebilirlerdi; çünkü odadan erken ayrılanlarla alay edilirdi. Bazen yarenlerden birkaçı gündüzden anlaşıp geriye kalır, herkes gittikten sonra et, tavuk, balık, pestil, pemez gibi yiyecekler sabahın erken saatlerine kadar sohbeti uzatılırdı. Bazen de toplu olarak ava çıkılır, avdan elde edilen gelirle veya aralarında toplanan parayla özel yemekler yapılırdı. Bu tür ziyafetlere “ferfane/ harifane” denirdi.

Oda toplantıları mayıs başlarına, Hıdırellez’e kadar sürerdi. Yarenler, köyün kuyularının temizlenmesi, düğünlerde hizmet edilmesi, yoksul ve kimsesizlerin işlerine yardım edilmesi, tarım işlerinin görülmesi gibi hususlarda elbirliğiyle çalışırlardı. Harman sonunda da yıllık eğlenceler düzenlerlerdi.

b)Helva Sohbetleri:

Çoğunlukla kış geceleri düzenlenen “helva sohbetleri” , bir nevi ziyafet toplantıları olup her kesim tarafından kendi zevklerine göre düzenlenirdi. Zenginler ve resmi görevlilerinki sıkıcı olurken, orta sınıf halk ve gençlerce – özellikle de esnaf loncaları tarafından – düzenlenenler samimi ve neşeli bir ortamda geçerdi. Şair ve edipler de kendi aralarında bir araya gelerek şiirler okuyup sohbetler ederlerdi. Helva sohbetlerinin özelliklerinden biri de, güzel konuşma yeteneğine sahip nüktedan kimselerin mutlaka davet edilmesi geleneğiydi. Bazen bu sohbetlere güzel sesli şarkıcılar ile iyi saz çalanlar da katılırdı. Sabaha dek süren, türlü türlü yemeklerin, reçel ve tatlıların yendiği bu sohbetlerin en baş eğlencesi ve yiyeceği keten helvası/ pişmaniye idi. İki bilek kalınlığındaki halka şekerden yapılan bu helva, bu toplantıya mahsus olarak toplantı esnasında yapılırdı. Bu sohbetlerde maniler söylenir, yüzük ve kaşık oyunları oynanır, hatta perde/ gölge oyunları gösterisi yapılırdı.

c)Oda Sohbetleri:

Belirli bir mevsimi ve günü olmayan ‘‘oda sohbetleri’’, yıl-on iki ay her akşam ‘‘odalar’’da tekrarlanırdı. Odalarda toplananlar birbirlerinin hal-hatırlarını sorduktan sonra, mevsimine göre ürünler, fiyatlar üzerinde konuşulur, siyasi, askeri ve diğer haberler değerlendirilir; çaylar ve kahveler içilir, yatsı ezanı okunduğunda da namazlar kılınırdı.

d)Kış ve Barana Sohbetleri:

Erkeklerin uzun kış gecelerini topluca, saz, söz, oyun ile geçirmek üzere yapılan kış sohbetleri, sayıları 12 ile 24 arasında değişen bir küme genç ve yaşlı tarafından düzenlenirdi. En başta ‘‘kanlı pilav ‘‘ adı verilen bir toplantı yapılarak sırayı ve sohbeti idare edecek kişiler belirlenirdi. Sohbetler her Pazar gecesi sırası gelen evde yapılırdı. Gece 9-10 sularında topluca sırası gelen eve gidilir, yirmi-otuz adım kala darbuka ve tef gibi çalgılar eşliğinde türküler, geliş havası söylenir ve zeybek oynanırdı.

Eve girildiğinde sohbeti idare edecek kişiden başlayarak yaş sırasına göre oturulur, içlerinde en küçük olana herkes tarafından sevgi gösterilir, o da büyüklerine saygı ve hizmette kusur etmez, söz düşmedikçe lafa karışmazdı. Bu toplantılarda içki de içilebilmekle beraber fazla sarhoş olmaya, bağırıp çağırmaya, edep dışı söz ve davranışlarda bulunmaya izin verilmezdi. Yemek yendikten sonra başta yüzük oyunu olmak üzere ayı oyunu, domuz oyunu, ak dara oyunu, zeybek gibi oyunlar oynanırdı. Ayı oyununda ayı rolünü oynayanların kimlikleri gizli tutulur, bunu ifşa edenlere, -sohbetlerden geçici veya daimi tarda kadar varan-çeşitli cezalar verilirdi. Sohbetler sabaha kadar devam eder, sohbet arkadaşlarının başkalarıyla içki içmeleri

ve gezmeye gitmeleri ceza sebebi sayılırdı. Belirli bir sohbeta katılanların başkalarıyla sıkı-fıkı olmaları, samimi ilişkiler kurmaları da yasaktı. Bu

sohbetlerin sonunda sabaha karşı, özenle hazırlanmış yemekler yenir ve yemeğin bir miktarı bir sonraki sıra sahibinin evine gönderilirdi. Yemekten sonra bir türküyle sohbet övülüp kahveler içilerek toplantıya son verilir, herkes evine dağılırdı. Barana sohbetlerine saz ve söz bilmeyenler katılamazdı. Bu toplantılar içkisiz olmakla birlikte, içki almak isteyenler ‘‘baranabaşı’’ndan aldıkları izinle dışarıya çıkıp içkilerini içtikten sonra tekrar içeriye dönebilirdi; ancak sarhoş olacak kadar fazla içilmesine izin verilmezdi. Barana adetlerine uymayanlar atılırdı.

e)Gezekler:

Uzun kış gecelerini eğlenceli hale getirmek için düzenlenen ‘‘gezekler’’de, 15-20 delikanlı bir araya gelerek sıra belirlerler, belirlenen gecede yemekten sonra toplanırlar, içilen kahvelerden sonra çeşitli konularda konuşurlar, gecenin ilerlemesiyle de yüzük oyununa başlarıydı. Oyunda galip taraf mağlup olan tarafa türlü cezalar verirdi. Birkaç saat süren yüzük oyunundan sonra çalgılı eğlenceye geçilirdi. Ardından da sofra kurulurdu. Bu durum, bir hafta on günlük aralıklarla kış boyu devam ederdi. Gezekler sadece aynı köy içerisinde değil, komşu köyler arasında da yapılırdı. Böyle olduğundan akşam yemeği de verilir ve buna ‘‘ yemekli gezek’’ denirdi. Gezek yalnızca büyükler/ yetişkinler arasında değil, on- on beş yaşlarındaki çocuklar arasında da düzenlenir; yüzük oyunundan sonra çocuklar teneke, düdük gibi şeyler çalarak sokaklarda dolaşırlardı. Çocuk gezekleri her gün ya da üç günde bir tekrarlanır, yemek yerine hedik (pişmiş buğday) yenirdi. İhtiyarlar ve kadınlar da kendi aralarında toplanırlar, uzun kış gecelerini sohbet ve konuşmalarla geçirirlerdi.

f)Ziyafetler ve Oyunlar:

Delikanlılar bir araya gelerek bir ziyafet tertip etme kararı alırlar ve kararlaştırdıkları bir gece bir arkadaşlarının evinde toplanarak yemek listesini ve toplantının haftanın haftanın hangi günü yapılacağını belirlerlerdi. Gençler yakın tanıdık ve arkadaşlarını da bu toplantıya çağırabilirlerdi. Belirlenen yemek listesi aynen uygulanmak suretiyle ziyafetler kış boyunca devam ederdi. İçlerinden birini "sağ erbaşı" adıyla reis seçerler, reis de kendisine iki yardımcı seçerdi. Ziyafete katılacak kişilerin sayısının on, on iki gibi çift olması gerekirdi. Reis ve iki yardımcısının dışında kalanlar kendi aralarında "sağ" ve "sol" diye ikiye ayrılırlar, her evde bulunan ocak merkez alınarak sağlı-sollu otururlar; bu düzen kış boyu devam ederdi. İçlerinden fakirce ve gözü açık birini "çavuş" seçerlerdi; çavuşun vazifesi ise oyunlarda hakemlik yapmak, meclislerindeki tavrı ve davranışlarını kontrol ederek hata yapanları "erbaşı"na bildirmek idi. Çavuşun ziyafet verme zorunluluğu bulunmuyordu. İçki kullanan olsa bile, ziyafete içkili gelinemez, ziyafette içki içilemezdi. Az da olsa içkili olan bulunursa cezalandırılır; ilkinde uyarı ve para, ikincisinde ise cemiyetten tart cezası verilir ve o kimseye başkaları da toplantı ve ziyafetlerine kabul etmezdi.

Bu ziyafetlerin uyulması gereken birtakım kuralları vardı, uymayanlar cezalandırılırdı. Ziyafete akşam ezanından yarım saat önce ve toplu olarak gelinir, mazeretsiz ve makul mazereti olmaksızın gelmeyenlere ceza uygulanırdı. Yemeği erbaşı başlatır ve bitirirdi. Yemekten sonra kahveler içilir, bundan sonra erbaşının oturuşuna dikkat edilerek herkes onun gibi oturur; aksine davrananlar ve sohbet sırasında uygunsuz konuşanlar cezalandırılırdı. Ceza paraları ile Hıdırellez günü bir bahçede toplanarak kuzu dolmalı, baklavalı ve içkili bir alem yapılırdı. Bu tür toplantılarda birçok oyunlar oynanır, bunların en başında da yüzük oyunu gelirdi.

g)Gece Sohbetleri:

“Gece sohbetleri” haftada bir Cuma gecesi yapılır ve akşam yemeğinden başlayıp gece yarısına kadar sürerdi. Her toplantıda bir sonraki toplantının kimin evinde düzenleneceği belirlenir ve o haftanın reisi o ev sahibi olurdu; sohbet meclisini o idare eder, onun sözlerine kayıtsız-şartsız itaat edilirdi. Misafirlerin toplanmasıyla havadan- sudan bahsedilerek kahveler içilir, ardından sohbet faslına geçilirdi. Reisten başlayarak herkes sırasıyla beyit ve mısralar söyler; arada molalar verilir, şaka ve latifeler yapılır; sonra tekrar sohbet faslına dönülürdü.

h)Sıra Yareni:

Çok eski zamanlara dayanan bir oyun ve eğlence birliği olup aynı yaşta yirmi- yirmi beş kişinin bir araya gelmesiyle oluşurdu. Kendi aralarından seçtikleri dört büyük (yaren ağası, bölükbaşı, kahya beyi, yiğitbaşı) tarafından idare edilirdi. Sıra yareni, kış gecelerini eğlenceli bir şekilde geçirmek için yapılırdı. Yiğitbaşından alınan izin ve davetle bir evde belli bir gecede toplanılır, fakat belirli ilke ve kurallara bağlı kalınır; herkes istediği gibi konuşamaz, gülüp oynayamaz, eğlenemezdi. Aykırı davranışlarda bulunanlar cezalandırılırdı. Hiç kimse yiğitbaşının sözünden çıkamaz ve herkes ona saygı gösterirdi. Ancak çağırılan az sayıdaki misafir bu kuralların dışında tutulur; istedikleri gibi oturup kalkmalarına, gülüp oynamalarına müsaade edilirdi. Üyelerin oturacakları yerler hiyerarşik yapıya göre belirlenmişti. Dışardan tutulan çalgıcılar saz çalar, şarkılar ve söyleşmeler eşliğinde çeşitli oyunlar oynanırdı.

ı)Cehrilik Yarenliği:

“Cehri” denilen bir ot olgunlaşmaya başladığında mülk sahipleri çoluk-çocuklarıyla şehir dışındaki küçük kulübelere taşınırlar; gündüzleri “cehri” toplamakla, geceleri ise kulübelerinin önlerinde ateş yakıp kuzu kızartmak, halay ve hora ile vakit geçirirler, geç vakitlere kadar davul-zurna çalıp silahlar atarak eğlenirler; gündüzden topladıkları meyveleri yerler ve çay sohbetleri yaparlardı. Aylarca buralarda kalır, kız beğenmeler ve alıpvermeler burada gerçekteşir; sonunda topladıkları kazançla kışı geçirmek üzere evlerine dönerlerdi. Bu adet, Çorum yöresinde yakın zamanlara kadar yaşamaktaydı.

i) Seymenlik:

Eski bir Türk askeri teşkilatı olan “sökmenlik” ile benzerlik gösteren “seymenlik”, yardımlaşma, dayanışma, kahramanlık, gözüpeklik, fedakarlık gibi özellikleri öne çıkaran ve spor, oyun ve musikiyi de içinde barındıran bir kuruluştur. Gösterişli, yakışıklı, saza-söze ve oyuna yatkın kişilerden seçilen seymenler, birbirlerine tam bir kardeşlik ve dayanışma ruhuyla bağlı idiler. Düğün ve bayramlarda gösteri yapıp oyunlar oynarlardı. Koca ağalar (öncüleri), davul- zurna takımı (mehterler), seymenbaşı ve diğer seymenler, zenne, sinici ve dolduruculardan meydana gelirdi. Gençlerin topluma ayak uydurmaları, adap- erkan öğrenmeleri ve kötü alışkanlıklardan uzak durmaları da bu yolla sağlanmış olurdu.

j)Delikanlılar Birliği:

Onüç- ondört yaşına gelmiş olan bekar gençlerden her isteyen sadece adını söyleyerek girebildiği bir birlik olan “Delikanlılar Birliği”nin başkanına “Bayraktar” denirdi. Bir toplantı odaları olup buna “oda”, “delikanlı odası” veya “gençler odası” adı verilirdi. Bu birlikten çıkış

da giriş gibi serbestti; ancak evlenenler otomatikman birlikten çıkmış sayılırdı. Birlik odasının bütün işleri nöbetleşe yapılırdı. Üyeler, başkanın birlikle ilgili verdiği her emre itaat etmek, her işi yapmak zorunda idi. Birlik üyelerinin her akşam odaya gelmeleri zorunluydu; gelemeyecekse daha önceden bizzat gelerek haber vermesi gerekirdi. Kahveye gitmeleri yasaktı. Zaruri hallerde ise başkana veya üyelerden bazılarına haber vermek mecburiyeti vardı. Aksi takdirde cezalandırılırdı. Üyelerin küçükleri büyüklerinin emirlerini dinlemekle yükümlü idiler; dinlememeleri durumunda cezalandırılmazlardı, fakat itibarları düşerdi. Bayraktar tarafından verilen cezalar, fazla nöbet tutturmak, sırası olmadığı halde çay- şeker aldırarak ve dayak attırmaktan ibaretti. Birliğe giren her genç milli oyunları öğrenmek zorundaydı. Süresiz olarak seçilmekle birlikte, birlik başkanı istenildiğinde değiştirilebilirdi. Başkanın dediği dedikti, itiraz edilemezdi. Özellikle düğün ve eğlencelerin idaresi, bu konudaki işlerin yaptırılması başkanın sorumluluğunda idi. Tüm üyeler, birliğe üye olsun olmasın, köy gençlerinin düğünlerindeki bütün işleri yapmak zorunda idiler. Büyükler ise odaya yeni katılan gençlere milli oyunları öğretmekle yükümlü idiler. Martın ilk on gününde tüm köy gençleri ovaya çekilip orada yatar-kalkar, çift sürer ve hayvanlara bakarlardı; bu süre içerisinde yemekleri köyden gönderilirdi. Yine bu sırada her genç bir at edinir ve Cuma günü ovadaki hayvanlarını içlerinden bir arkadaşlarına teslim ederek güneş doğarken hep beraber köye gelirler, köy arazisinde bir- bir buçuk saat at koştururlardı. Akşamüzeri yine bir- bir buçuk saat at koşturarak tekrar ovaya dönerlerdi. Nisanın son cumasında bir kuzu ziyafeti vererek bahar işlerini bitirirlerdi.

k)Gençler Kurulu:

Köylerde “İhtiyarlar Kurulu”na karşılık bir de bekarlardan oluşan “Gençler Kurulu” bulunurdu. Bu kurul, köyün gençleri arasında

gürbüzlkle, ahlak ve nezaketle tanınan ve arkadaşları arasında sevilip sayılan üç bekar genç seçer, bunlara “Yiğitbaşı” , “Gönüllüler Ağası” ve “Bayrakçı” denirdi. Seçilen gençlerde bir kusur ve eksiklik olduğu tesbit edildiğinde, toplantı yapılacak odanın damına bir bayrak dikilir, burada toplanan gençler kurulu yeniden seçim yapardı.

Seçilen yiğitbaşı göreve bir şölen vererek başlardı. Gençler arasında sözü geçen yiğitbaşı, başkanları durumunda olduğu köy gençlerinin doğru dürüst olmalarını, hoşça vakit geçirmelerini de sağlamakla görevliydi. Uygunsuz davranışı görülen gençleri kuruldan ihraç etme yetkisine sahip olduğu gibi, diğer üyelere danışarak şölen verdirmek gibi cezalar da tatbik edebilirdi.

Gönüllüler ağasının görevi, diğer köylerden gelen düğüncü misafirlerin yiyecek, içecek ve yatacak ihtiyaçlarıyla ilgilenmekti. Bayraktar/ bayrakçı ise kurulun bayrağını koruyup gerektiğinde istenilen yere dikmekle görevliydi. Gençler Kurulu’nun en önemli görevi, düğün ve bayram gibi özel günleri ve toplantıları organize etmekte.

İmece Kuruluşu:

Yarenler yalnızca kış gecelerini sohbet ve eğlencelerle değerlendirmekle kalmaz, yardıma ihtiyacı olanlara imece usulüyle yardım da ederdi. Köyün kuyularının temizlenmesi, düğünlerin düzenlenmesi, ekinlerin kaldırılması gibi birçok hizmet bu imece usulü yardımlaşmanın kapsamı içindeydi. Yarenler her alanda ihtiyacı olanlara yardımda bulunmayı bir görev, hatta zevk haline getirmişlerdi.

Yarenlerin üstlendiği yardım ve hizmetleri şu başlıklar altında detaylandırmak mümkündür:

Düğünlerdeki hizmetleri: Arkadaşlarından veya yakın akrabalarından evlenenlerin düğün hizmetleri tamamen yarenler tarafından yapılırdı. Yemek pişirmek için gerekli odun yarenler tarafından dağdan getirilirdi. Düğün yemeklerindeki sofraların kurulup kaldırılması, su ve yemek

dağıtımı, konukların hizmeti, oturup yatacakları odaların temizliği, eğlence ve oyunlarla misafirlerin eğlendirilmesi, düğün alanının aydınlatılması, hasır- keçe gibi sergilerin temini ve serilmesi, düğün evine gönderilen yemeklerin taşınması, çeyizin götürülmesi ve benzer işlerin tamamı yarenlerce yapılırdı. Yaren olmayan fakirlerin düğün hizmetleri yarenler tarafından ücretsiz görülürdü. Odayla bir bağlantısı bulunmayan kimseler de para veya mal karşılığında aynı hizmette yararlanabilirdi.

Yoksul ve kimsesizlere yaptıkları yardımlar: Kimsesiz, kocası asker ve dul kadınlar ile kışlık yakacaklarını sağlayamayan ihtiyarların yakacaklarını temin ederlerdi. Bu kimselerin evleri tamir gerektiğinde tamir edilir, yıkılmış ise yarenler tarafından yeniden yapılırdı. Odanın gücü yetmediğinde, köyün tüm odaları elbirliğiyle bu görevi yerine getirirlerdi. Durumu iyi olanlar da- para veya mal karşılığında- bu hizmetten yararlanabilirdi. Yarenler işlerini son derece iyi ve titiz yaptıkları için bu tür kimseler tarafından da tercih edilirdi.

Ekin işlerindeki yardımları: Yarenler birbirlerine olduğu kadar, yoksul ve kimsesizlere de ziraat işlerinde karşılıksız yardımcı olurlardı. Hayvanı olmayan veya olup da yeterli olmayan kimselerin tarlalarını sürer, zamanında biçemeyenlerin ekinlerini biçer, geç kalıp yağmur mevsimine yakalananların harmanlarını kaldırırldı.

m) Selamlık Sohbetleri:

Eskiden Anadolu'nun bazı yörelerinde her mahallenin en zengin adamının 'oda' tabir edilen 'selamlık'ı bulunurdu. Akşam yemeğinden sonra mahallenin yaşlıları ve ileri gelenleri ile kişisel dostları buralarda toplanarak sohbet ederlerdi. Oda sahibi tarafından misafirlere çay, kahve ve sigara gibi çeşitli ikramlarda bulunulurdu.

n) Arfeneler:

Kış aylarında haftanın belirli bir gecesinde (Salı veya cumaertesi), yatsı ezanında arkasından davetliler eve gelir, içlerindeki en nüfuzlu kişi ‘‘yarenbaşı’’ adıyla idareci seçilip meclisin başköşesine oturtulurdu. Yarenbaşı’nın emirlerine itirazsız riayet edilirdi. O gecenin eğlencesi, Yarenbaşı tarafından seçilen ve ‘‘eye’’ denilen bir kişi tarafından idare edilirdi. Yarenbaşı’nın direktifiyle oyunlara geçilir; ilk önce halka şeklinde bir araya gelinir ve oyundan dönmek için bir tür yemin edilirdi. Ebe olan kimse ‘‘yanıltmaç’’ denilen bir nevi tekerleme söyler ve aynısının tekrarlanmasını ister, yapamayanlar cezalandırılırdı. Fakat hiç kimse bu cezalandırmalardan dolayı alınganlık göstermezdi. Yüzük oyunu oynanıp maniler söylenir, neşeyi artırmak için oyuncuların elleri ve yüzleri boyanır, hayvan taklitleri ve çeşitli beden oyunları yapılırdı. Ancak hiç kimse cıvıklık yapamaz, kuralları çiğneyemezdi. Arada mola verilip yorgunluk kahvesi içilir, sonra tekrar eğlenceye devam edilirdi. Alaturka saatle ikide (akşam namazından iki saat sonra) başlayan eğlence yediye kadar devam ederdi. En sonunda yarenbaşı ev sahibini çağırarak yemeğin hazırlanmasını emrederdi. Yemek yendikten sonra beş- on dakika arayla iki kahve içilirdi. Bu sırada bir sonraki sıra sahibinin kim olacağı belirlenirdi. Diğer toplantı ve sohbetler ile ‘‘arfene’’ler arasındaki fark, arfenelerin giderlerinin ortak karşılanmasıydı: Arfenelerde davet sahibi yemek listesini tesbit eder ve katılanlar da hisselerine düşeni öderlerdi. Onbeş günde veya ayda bir kere yapılan arfenelerde de birçok oyun ve eğlence olmasına rağmen, bunlar diğer sohbet ve eğlenceler kadar neşeli, zevkli ve eğlenceli geçmezdi.

D-Sözlü ve Yazılı Kaynaklarda Sıra Gecesi:

Ahilik Kurumu'nun sosyal bir yansıması olan Sıra Geceleri ile ilgili olarak 1980'li yıllardan beri Şanlıurfa folkloru ve müziğiyle ilgili olarak birçok kaynak kişiyle görüştük. Yaşları 80-90 civarında olan bu kaynak kişilerin çoğu bilhassa müzik konusundan söz ederken "Ben çocukken, babam beni sıraya götürürdü" veya "Birgün dedemin sırasına gittim" diye başladığı sözlerine sıra gecesindeki müzik meclisinden ve ustalardan bahsederdi. Yaşayan kişilerin ağzından bizzat dinlediğimize göre, 150-200 sene öncesinde sıra gecelerinin varlığına ulaşmaktayız. Sıra gecelerinin toplum içindeki yeri, sıra gecelerinin genel kabul görmüş kuralları, sıra meclislerindeki makam geleneğine göre müzik icrası, tarihteki müzik ustaları gibi birçok husus sıra gecelerinin çok daha eski tarihlere dayandığının birer göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

İşte bu konuda Şanlıurfa folklorunun kaynak kişisi Tenekeci Mahmut Güzelgöz'ün bize anlattığı Şanlıurfa'da bir müzik meclisinde geçen tarihi bir olay şöyledir: "IV. Murat, Bağdat seferinden dönerken 10-12 gün kadar Urfa'da misafir kalır. Bu kaldığı süre içerisinde her gece Urfa'da çalan söyleyen çeşitli takımlar, padişahın kaldığı yere çağrılır, padişahın hoşça vakit geçirmesini sağlarlarmış. Urfa'daki bu müzik meclisleri ve çalma söyleme geleneği padişahın da çok hoşuna gidermiş.

Yine o zamanda Kuloğlu Mustafa isminde bağlama çalıp söyleyen kendi başına buyruk, istediği yere gider, istemediğinde ise kesinlikle gitmeyen Urfalı bir sanatkar varmış. Kuloğlu Mustafa'nın saz çalımı, bestekarlığı ve sesi çok ünlüymüş. Padişah da Kuloğlu Mustafa'nın ününü duymuş ve dinlemek üzere davet ettirmiş, fakat Kuloğlu Mustafa'nın canı nedense gitmek istememiş ve davete gitmemiş. Padişahı ağırlamakta olan şehrin valisi ve diğer erkanı zor durumda kalmış. Hemen iki kılıçlı zaptiyei göndermiş ve zorla Kuluplu Mustafa'yı padişahın huzuruna çıkarmış. Kuloğlu Mustafa zorla kılıç gölgesinde gelmenin verdiği duygu ile padişaha mahur makamına yakın, maya ile başlayan "Bülbül güle kon dikene konma" adlı türküyü okumuş. Padişah hiç duymadığı bu türkünün

makamını sorduğunda Kuloğlu Mustafa da makamın ismi Kılıçlı Makamı'dır diye cevap vermiş.

İşte Kuloğlu Mustafa'nın o anda icat ettiği makam bugüne kadar "Kılıçlı Makamı" olarak bilinir ve bu türkü de Şanlıurfa'da sevilerek söylenir. Bu hadisenin geçtiği IV.Murat dönemi 1623-1640'dır.

Divan Edebiyatının en tanınmış şairlerinden biri olan Urfalı Nabi, aynı zamanda musikişinastır, besteler yapmıştır. Urfalı Nabi'nin yaşadığı dönem de 1642-1712'dir.

Seyahatnamesinde, Şanlıurfa halkının son derece yabancı dostu ve gönül alıcı, konuksever kimseler olarak, gece ve gündüz sofralarında konuksuz yemek yemediklerinden sitayişle bahseden Evliya Çelebi'nin gelip gördüğü ve anlattığı Şanlıurfa, 1640'lı yılların Şanlıurfa'sıdır.

Bunlardan şu sonucu çıkarabiliriz, sıra geceleri en az 400-500 senelik bir geçmişe dayanmaktadır.

Belki bugünkü gibi olmasa da gerek esnafların (Ahilerin) bir araya geldikleri toplanma şekliyle, gerek çalmak-söylemek amacıyla kurulan musiki meslisleri, sohbet edilen, şiir okunan edebi meclisler şekliyle 400-500 senedir "sıra geceleri" yapılmaktadır diyebiliriz.

Hasan Açıanal "On dokuzuncu Yüzyıl Sonlarında Urfa'da Sosyal Hayat" başlıklı makalesinde 1875 yılındaki Şanlıurfa'nın sosyal hayatından kesitler sunarken sıra geceleri hakkında şunları yazmıştır:

"Sıra Geceleri": Kış geceleri evlerde sohbetler edilir, çeşitli oyunlar oynanırdı. Yaşlılar, Battal Gazi hikayeleri okurlar. Sıra gecelerinin de ayrılmaz bir diğer faaliyeti müzik icra etmektir"

Hasan Açıanal, eğitim, medreseler, ahlak, haklar-ahidler, devlet işlerinde iş takibi gibi başlıklar altında özetle Şanlıurfa sosyal hayatını şöyle değerlendirmektedir:

"Sıra Gecelerinin sohbet faslından sonraki en önemli bölümü musiki yani müzik faslıdır. Sıra gecelerinin eğlence kısmının en önemli bölümünü musiki faslı oluşturur. Geceyi tertip eden arkadaşlardan müzik aletlerinden birini bazıları az çok çalmayı biliyordur veya çalmayı bilmiyorsa sesi güzeldir. Bunların dışındakiler, güzel dinleyici ve

duygulu insanlardır. Bu da Urfalı'ya, Urfa insanın kendine has özelliğidir. Gecede konuk edilen meselelere göre bazen müzik faslı olmadan gecenin sona erdiği de olur. Sorunlar ve sıkıntılar ne olursa olsun, her durumda Urfa insanı eğlenmesini bilmiştir. Sıra gecesinde bulunan arkadaşlardan biri, davudi bir sesle bir hoyrat söyler, odanın diğer köşesinde oturan bir diğer arkadaş heyecana gelir, musikiye karşı istidadı da vardır, Urfalı Şair Abdi'den, Nabi'den bir gazel söyler, derken geceden müzik faslı kendiliğinden, (doğaçlama olarak) başlamıştır Şanlıurfa tarihi ve Şanlıurfa'dan söz edilen seyahatnamelerde, özellikle "sıra gecesi'nin anlatıldığı bir kayda rastlayamadık. En eski tarihli yazılı kaynak olarak 1927 tarihli Urfa Salnamesi'nde sıra gecesinden "Gece sırası" şeklinde söz edilmektedir.

1927 yılında yayınlanan Urfa Salnamesi'nde "Halk ilkbaharda dağlara çıkarak köme kaya gölgelerinde ve mağaralarda oturarak şarkılarla milli oyunlarla eğlenirler...Kayalar dahilinde müsematından sızan saf sulardan, havadan istifade ederler. Milli oyunlar başlıca eğlencelerini teşkil eder ". Dağlarda baharın güzelliklerinden tabii letafetinden istifade ettikten sonra yollarda avdet ederler. Bazen de tenezzüh ve eğlenceler bağ bahçelerde sulu derelerde icra edilir. Umumi eğlencelerde öğle ta'amını alalekser çiğ et ve bulgurun beraber yoğrulmasından soğan, maydanoz, kırmızıbiberle beslenmesinden hasıl olan beynalahali (çiğ Köfte) denilen yemek teşkil. Çiğköfte sofrası sıra tatlı ve eğlence mevsimine göre mevcut meyvelerle süslenir. Kış eğlencelerini gece sıraları teşkil eder. Gece sırası haftada iki veya üç geceye münhasır olmak üzere münavebeten cereyan eder. Gece eğlenceleri; Dağ gecelerinde olduğu, musiki, yüzük oyunu ile ilmi mübahaseler güzel eserleri okumak gibi faideli şeylerle geçer."

Şanlıurfa halkı arasında evlerde yapılan geleneksel sıra geceleri devam ederken, sıra geceleri içinde yer alan musiki meşkleri daha geniş kesimlere sunulmak üzere konserler veya daha başka şekillerde sahneye taşınmıştır. Sıra gecelerinin sahnelerde canlandırılışı sistemli bir şekilde 23 Şubat 1934 yılında kurulan "Urfa Halk Evi"nde başlamıştır

diyebiliriz. Sanatkarlarından Mukim Tahir, Kel Hamza, Bekçi Bakır, Tenekeci Mahmut, Karaköprülü İsmail, Kanuni Ayıbo (Ereli), Aziz Çekirge ve daha birçok zamanın ünlü ses ve saz sanatçısı çalk evlerinde çalışmalar yaparak, haftanın belirli günlerinde halk evlerinde çalışmalar yaparak, haftanın belli günlerinde konserler vermişlerdir. Bu konserlerde Şanlıurfa halk müziği repertuarından oluşan türkü, gazel ve hoyratları makam geleneğine Urfa Halkevi salonunda uygun olarak sunmuşlardır.

“Halk Evinin Bir Yıllık Sayımı” kitabında güzel sanatlar komitesinden bahsederken “Evimizin en çok çalışan ve değerli işler gören koludur. Urfa’nın kendine göre çok yüksek bir musikisi vardır. Dokuz yıl önce Anadolu’da bir gezinti yapan konservatuar kurumu buraya geldiği gezide ulusal varlıklarını, duygularını, yiğitliklerini, cenklerini bildiren türküler zenginliği karşısında duygulanarak gözyaşlarını bile akıtmışlardır. Bunu sonradan çıkardıkları (Halk Şarkıları) dergisinde Urfa için bir yaprak ayırarak öğüşle anmışlardır.... Halkevi kurulduğu gün dağınık bir halde bulunan yüksek bilgili gençler bir araya toplandı...Bir yıl içinde beklenmeyen işler yaptı ve başardı....Yedi günün Cumaertesi, Pazartesi ve Çarşamba geceleri konserli konferanslara, Cuma geceleri aile toplantılarına, Pazar akşamlarını da gün gün vrilen temsil ve müsamerelere ayırmıştır. Bir yıl içinde 22 temsil ve müsamere 24 aile gecesi 47 konferans 8 balo ve halk toplantısı yaratmış ve dinleyenlerin modern ve ulusal musikiye karşı sevgi ve istekleri arttırılmıştır.

Sıra gecelerinin sahneye uyarlanması daha çok “11 Nisan Şanlıurfa’nın Düşman İşgalinden Kurtuluşu” ile ilgili her yıl düzenlenen gecelerde olmuştur. Şanlıurfa kurtuluşu ile ilgili Şanlıurfa ve Şanlıurfa dışındaki vilayetlerde düzenlenen gecelerde Şanlıurfalı sanatçılardan oluşan gruplar konserler vermiştir.

1973 yılında yayınlanan Urfa İl Yıllığı’nda, sıra gezme; Şanlıurfa’nın her yaştaki gençleri uzun kış gecelerini sıra gezmekle değerlendirirler. Bu birbirinin eş ve dostlarına karşılıklı olarak davet etme şeklinde uygulanır. Bazen birçok aileler birbirlerinde toplanırlar. Bu toplantılarda yemek olarak mahalli yemekler yenir. Ayrıca tatlı olarak, sucuk, bastık, kesme,

muska denilen mahalli yemeklere yer verilir. Fıkralar anlatılır, kitaplar okunur, saz çalınır. Toplantı dağılırken bir sonraki sıra belirtilir:”

E-Sıra Gecesi Grubunun Kuruluşu

İnsanların, mahalleden başlayarak, okulda, askerde, iş hayatında olmak üzere birçok arkadaşları olur. Sıra arkadaşları olur. Sıra arkadaşları da genellikle bu saydığımız temellere dayanan arkadaş gruplarından oluşur. Şanlıurfa’da çocuklar, babasıyla beraber gittiği veya evlerinde yapılan sıra gecelerinde, ilk sıralarla tanışır. Delikanlılık çağında kendi arkadaşları ile bahar ve yazın kıra gitmeye kışın da sıra gezmeye başlar. Evin ebeveynleri çocuklarının sıra gezmeye başlamasına karşı çıkmazlar. Evlerini açar ve imkanları ölçüsünde yardımcı olurlar. Çünkü çocuklarının gece nerede ve kimlerle birlikte olduklarını bildikleri için içleri de rahat olacaktır.

Bazı sıra geceleri de, mesleki sorunları, mahalle veya memleketin sorunlarını tartışmak ve dayanışmada bulunmak üzere bir araya gelenlerce teşekkül ettirilir veyahut kültür ve sanatla ilgili bir konuda çalışma yapanlar, belli konularda merakı olanlar, amatör olarak müzikle ilgilenenler bir araya gelerek bir sıra grubu oluşturabilirler. Bunun gibi belli bir esnaf grubu, mahalle muhtarları, kültür ve sanat grubu, kuş veya at sevenlerin, müzik sevenlerin, yakın akrabaların oluşturduğu sıra grupları vardır. Bunun dışında değişik meslekler ve değişik zevklere, değişik dünya görüşüne sahip olanların da bir araya gelerek oluşturdukları sıra grupları vardır. Bu tür sıra grupları çok daha yaygındır diyebiliriz. Her birinin ayrı zevk ve dünya görüşleri olmaları bile sıra grubu kurmalarını engelleyemez.(**Bakınız Biliciler- 1**).

Vali, vali yardımcıları, belediye başkanları, daire amirleri gibi şehrin üst düzey yönetici konumunda ve genellikle Şanlıurfalı olmayan bürokratlarla oluşturulan sıra grupları da vardır. Bu sıra gecelerinde daha çok memleket meseleleri konuşulur, çözüm yolları aranır. Bürokratlar bu sıra gecelerinde halkın nabzını tutar, halkla temasını güçlendirir. Sıra

arkadaşları da bu sıra gecelerinde, bürokratlarla tanışma, daha yakından tanıma ve bazı sorunları iletme fırsatı bulur. Bu tür sıra geceleri, yöneticilerle halkın buluşmasını, kaynaşmasını da sağlar.

Sıra gezenlerin tamamının Şanlıurfalı olması gibi bir kural yoktur. Sıra gezmeyi isteyen herkes istediği gruba katılıp sıra gezebilir. O kişinin Şanlıurfalı olup olmamasından ziyade, sırayla uyum sağlanması, sıranın kurallarına uyması önemlidir. Sıra gecelerini seven Şanlıurfalı olmayan birçok yabancı gerek Şanlıurfa'da, gerekse Şanlıurfa dışındaki sıra gecelerine katılmaktadırlar.

Çeşitli nedenlerle Şanlıurfa'dan ayrılıp başka vilayetlere yerleşen hemşirelerimiz de sıra gecesi geleneğini kaybetmemiş, gittikleri ilde de bu geleneği sürdürmektedirler. İstanbul başta olmak üzere Ankara, İzmir, Bursa, Adana, Mersin gibi birçok ilde birliği, beraberliği, dayanışmayı ve ortak kültürel değerleri paylaşmak, geleneği yaşatmak amacıyla sıra gezmektedirler.

Sırayı oluşturan gruba daha sonra katılanlar veya sıradan ayrılanlar olabilir. Sıra grupları genellikle 8-12 kişi arasındandır. 15-20 kişiyle sıra gezen daha kalabalık gruplar da vardır.

F- Sıra Gecesi Organlarının Seçimi ve İşleyişi:

Sıra gecesinin kendine has kuralları vardır. Sıraya katılma, sıraya gelme, sırada disiplin, sıra başkanının seçilmesi gibi sıranın temel kuralları vardır. Bu kurallar yıllarca gezilen sıra gecelerinde oluşan deneyim ve bilgi birikimi sunucunda oluşmuştur.

Genellikle ilk sıra gecesinde bazı kurallar alınır. Bu kararları başkan; başkan olmadığı zamanlarda ise başkan yardımcısı uygular.

Sıra gecelerinde kararlar oy çokluğuyla (ekseriyetle) alınır. Sıra elemanlarının zengini- fakiri, makamı mevkisi her ne olursa olsun sırada herkes eşittir ve oylamada herkesin bir oy hakkı vardır.

Sıra grubunca alınan kararlardan bazıları şunlardır.

1-İlk sıra gecesinde, sıra gecesinin başkan, başkan yardımcısı ve muhasibinin seçilmesi.

2-Sıra gecelerinin haftanın hangi gecesinde yapılacağı hususunun kararlaştırılması.

3-Sıraya saat kaçta başlanıp saat kaçta kalkılacağının kararlaştırılması.

Sıra genellikle akşam yemeğinden sonra başlar ve gece saat 24.00'e kadar devam eder. Sıra elemanları bu saatleri değiştirebilir.

4-Sıraya hangi tarihte başlanıp hangi tarihte son verileceğine karar verilmesi.

Sıra gezmeye, havaların soğumaya başladığı Eylül ayı sonunda başlanır, havaların ısınmaya başladığı Nisan ayına kadar devam eder.

Evlerde yapılan sıralar genellikle kışın olur. Ama odada yapılan sıralarda olduğu gibi yaz- kış devam eden sıralar da vardır.

5-Sıra yapacakların sıralarının belirlenmesi.

İlk sıra gecesinde, daha sonraki haftalarda sıraların kimlerde olacağı kararlaştırılır. Sıralama ya rizai olarak kararlaştırılır veya küçük kağıtlara sayılar yazılarak çekilir.Kime hangi sayı çıkarsa o hafta o kişi sırayı yapar. Çıkan sayıları değiştirmek isteyenler kendi aralarında değiştirebilir. Daha sonra sıra, ancak hastalık vs. gibi olağanüstü durumlarda değiştirelebilir. Normal olarak herkes belirlenen sıraya göre, sıra gecesini yapar.

6-Sıraya yeni katılmak isteyen kişinin, katılıp katılmaması hakkında karar verilmesi.

Mevcut bir sıraya katılmak isteyen kişi, sıra elemanlarının biri vasıtasıyla teklifini iletir. O kişinin olmadığı oturumda konu görüşülür ve o kişinin sıraya katılıp katılmamasına karar verilir.

7- Sırada yapılacak ikramların belirlenmesi.

Sıralar başlarken sırada yapılacak ikramlar belirlenir. Kararlaştırıldan az veya çok ikram yapanlar kuralı ihlal etmiş olurlar. Mesela; sırada çiğköfte ve tatlı yapılacağı kararlaştırılmışsa, herkes sırası geldiğinde bunu yapacaktır. Bu yemeklerin dışında ilave yapılması yasaktır, kuralın ihlalidir ve cezayı gerektirir. Bunun cezası da genellikle bütün arkadaşlara yapılacak bir yemek davetidir. İlave ikramda bulunan sıra sahibine ‘‘Bunu davet kabul ettik’’ denilir ve o gece sıradan sayılmaz.

‘‘Herkesin aynı ikramı yapmasının bir nedeni zengin, fakir, makam ve mevkileri ne olurda olsun sıra gecelerinde herkes eşittir. Zengin birinin ikramda fazlalık yapması, eşitliğı bozar ve sırada bulunan fakir arkadaşları rencide eder. İkramların aynı olmasının bir başka nedeni ise, israfı önlemektir. Böyle bir kural konulmazsa herkes kendisinden bir öncekinden fazla ikramda bulunmak için çaba içine girecek ve çok israf olacaktır. İkramların sınırlandırılmasının diğeri bir nedeni de; sırada yemenin ön plana çıkarılmamasıdır. Çünkü sırada yemek, bir araya gelmenin aracıdır. Sıranın temel amacı ise sohbet, muhabettir. Yeme ön plana çıkarsa esas amaç dışına çıkmış olur.

8-Sırada toplanacak paraların miktarının ve çeşitli yerlere yapılacak yardımların kararlaştırılması.

9-Sıra kurallarına uymayanlara verilecek cezaların kararlaştırılması.

10-Sıraya misafir getirilmesi hususunun kararlaştırılması.

Sıranın genel kuralları içerisinde sıra gecelerine misafir getirilebilir. Haber edilmeden bir- iki arkadaşın aynı gecede misafir getirmesi ev sahibinin hizmetini zorlaştırabilir, mahcubiyetine sebep olabilir. Bu nedenle misafir getirecek kişinin sıra başkanına danışması gereklidir. Nadir olsa da bazı sıra gecelerinde bazı nedenlerle misafir getirilmesi yasaklanabilir. Bu tür sıra gecelerinde misafir getiren kişi, daha önce belirlenen cezayı – para veya yemek daveti olarak – öder.

11- Sıra adına ortak yapılması düşünülen ticari alışverişlerin görüşülmesi ve karar alınması.

Bazı sıralarda sıra elemanlarının aralarında belli miktarlarda para toplayarak, ticari alışverişler yaptıkları olur. Böylesi bir sırada, sıra adına toplanacak para miktarının belirlenmesi, toplanan bu paralarla ticaret yapılması, ev ve arsa alınması gibi konular kararlaştırılır.

12-Sosyal ve kültürel konuların görüşülüp karara bağlanması.

Sıra gecelerinde bazı memleketin sosyal ve kültürel meseleleri görüşülür, tartışılır, yapılması gereken işler konusunda ortak kararlar alınır. Mesela; sırada memleketin bir sorununun görüşülmüş, o sorunun valiye veya belediye başkanına iletilmesi kararlaştırılmışsa, o sırada görevlendirilen kişiler o konuyu ilgililiye iletir, takibini yapar.

13- Sıranın dağılmasına karar verilmesi:

Sıra arkadaşları arasında uyumsuzluk, hoşnutsuzluk baş gösterirse veya sıra elemanlarının birçoğu çeşitli nedenlerle sıradan ayrılırsa sıranın dağıtılmasına karar verilebilir.

G-Sıra Başkanı ve Görevleri:

Sıra elemanları, kendi aralarından bir “başkan” ve başkanın olmadığı zamanlarda başkanın görevlerini yerine getirmek üzere bir “başkan yardımcısı” ve hesap işlerine bakmak üzere bir muhasip seçerler.

Bazı sıralarda sadece başkan seçilir. Sıra başkanına “başkan” diye hitap edilir. Sırada başkan seçilen kişi, üzerine düşen görevleri yerine getirerek arkadaşları arasında birlik ve beraberliği sağlamaya çalışır. Hastalık, sıradan ayrılma vb. gibi çok zaruri bir durum olmadıkça sıra başkanı değiştirilmez. Sıra başkanının başlıca görevleri şunlardır:

1-Sıra Grubunu Temsil Etme:

Başkan, sıra dışında sıra grubunu temsil eder. Bazen tek başına bazen de sıradan bir-iki kişiyi yanına alıp hasta ziyaretlerine ve taziyelere gider, sıra adına görüşmeler yapar, sırada toplanan yardımları yerine ulaştırır.

2-Sırada Disiplini Sağlama:

Başkan, sıranın düzen ve intizamını sağlar, sıranın disiplinini bozanları uygun dille uyarır.

3-Sıra Arkadaşlarının Aldığı Kararları Uygulama:

Başkan, sıra arkadaşlarının ortak olarak aldıkları kararları uygular. Mesela sıra elemanları, “sıraya geç gelenden şu kadar ceza alınacak veya konuşurken ağzından küfür çıkandan şu miktarda para cezası alınacak” diye karar almışsa, başkan, sıraya geç gelene veya ağzından küfür çıkana cezasını verir. Para cezasını ödemeyene bir sonraki hafta daha ağır ceza verir.

4-Sıra Arkadaşları Arasında Organizasyonu Sağlama:

Sıra arkadaşlarından birinin hastalığı veya yakınının ölmesi gibi olağanüstü durumlarda arkadaşlarını haberdar eder. Sıra elemanları beraberce bir yere gideceklerinde organizasyonu sağlar. Mesire yerine gideceklerinde sıra elemanlarına görev vererek eşyaları temin eder.

5-Sıra Arkadaşları Arasındaki Problemleri Halletme:

Sıra arkadaşları arasındaki problemleri çözer. Çözemediği büyük problemleri de sıra arkadaşlarının tamamının hazır bulunduğu sıra gecesinde, onların da fikirlerini alarak halletmeye çalışır. Bazen sıra elemanlarının ailesiyle veya bir başkasıyla olan problemleriyle de ilgelenerek çözmeye çalışır. **(Bakınız Biliciler- 2)**

H- Sıra Gecelerinde Giyim:

Sıra gecelerinde giyilen özel bir giysi yoktur. Günlük ve rahat giyimle sıraya gidilebilir. Giyimlerin temiz olması yeterlidir. Mesela esnaf dükkanda giydiği iş elbisesiyle sıraya gitmez.**(Bakınız Biliciler- 8)**

Sıra elemanları sıraya gidecekleri gece, misafirlğe gider gibi hazırlanarak sıraya gider. Eskiden orta yaşlıların gezdiği sıralarda, hazırlanarak sıraya gider. Eskiden orta yaşlıların gezdiği sıralarda, sıraya giderken rahat olsun diye pantolon yerine şalvar veya zıbın, kışın soğuktan korunmak için de kürk giyenlere rastlanırdı.

I- Sıra Geceleri ve Kurallar:

Sıra gecelerinin en önemli özelliği sadeliği ve tabiiliğidir. Sıra gecesindeki kurallar; sıra gecesinin tabiiliğini bozan “’katı bir kurallar dizini” değildir. Sıranın bir düzen içinde, saygı ve sevgi esasına dayalı sürdürülmesine

yöneliktir. Örf, adet ve geleneklerimiz çerçevesinde oluşan birçok kural, birçok beşeri münasebetlerde olduğu gibi sıra gecelerinde de hayata geçirilir.

1-Sıraya Geliş:

Sıraya geliş, daha önce belirlenen şekilde olur. Sıraya geliş saati önemlidir. Herkes belirlenen saatte gelmek zorundadır. Bazı sıralarda geç gelen kişiye para sembolik cezası verilir. Önemli mazereti nedeni ile sıraya gelemeyecek veya geç geleceksen olan mazeretini sıra başkanına bildirir.

2-Sırada Oturma Düzeni:

Sıraya gelenleri ev sahibi kapıda karşılar ve oturulacak odaya alır. Sıraya önce gelenler ayağa kalkarak gelene buyur eder. Sıraya gelen selam vererek herkesle tokalaşır ve uygun yere oturur. Sırada yaşça büyük olanlar ve misafir olanlar saygının göstergesi olarak üst tarafa oturtulur. Ev sahibi kapıya yakın oturur. Ev sahibi ve sıraya daha önce gelenler sıraya gelene "merhaba" der. Sıraya gelen kendisine "merhaba" diyenlere "merhaba" diyerek karşılık verir. Daha önce gelenler çoksa cemaatin hepsine birden merhaba anlamına gelen "cemaatize rahmet" der.

Koltuk veya sandalyenin olmadığı geleneksel döşenmiş evlerde yapılan sıralarda genellikle bağdaş kurularak oturulur. Sırada yan gelip uzanmak, ayakları uzatmak hiç hoş karşılanmaz. Hastalığı nedeniyle ayağını uzatacak olanlar da, cemaatten özür dileyerek, izin ister ve ayaklarını uzatır.

3-Sırada Misafir Ağarlama:

Sıraya çağrılan misafir, genellikle çağıran arkadaşla birlikte gelir, kendisine odanın üst tarafında yer verilir. Misafir, sıradakilerine, sıraya getiren kişi tarafından tanıştırılır. Sıradakilerin tanıştırılması, misafiri getiren tarafından yapılır veya sıradakiler tek tek kendilerini misafire tanıtır.

Pek nadir de olsa bazı sıra gecelerinde misafir çağrılmamasına karar verilir. Misafir çağrılmamasının birçok nedenleri vardır. Gelenek misafir gecenin ahengini bozabilir, sırada olanlara uyum sağlamayabilir veya sıra gezenlerin evleri küçük olur, misafir geldiğinde sıkıntı olabilir veya gelen misafir sıkılabilir. Bunun gibi birçok nedenlerle bazı sıra gezenler sıraya misafir çağrılmamasına karar verilebilir. Böyle bir sırada mecbur kalıp misafir getirenlere belli bir maddi ceza veya ek bir sıra yapma gibi ceza verilir.

4-Sırada Disiplin.

Sıraya gelen kişiler genellikle sıra kurallarını duymuş veya bilen kişilerdir. Bu nedenle disiplin kendi tabii haliyle sağlanmış olur. Ama sıra kurallarına uymayan, uygun dille hatırlatıldığı halde kurallara uymama konusunda ısrar edenler olursa, sıra başkanı tarafından uyarılır. Buna rağmen o kişi disiplini bozmaya devam ederse, sıra grubu tarafından verilen ortak karara göre işlem yapılır, gerekiyorsa münasip bir dille izah edilerek sıradan çıkarılır.

İ-Sıra Gecesinde Sohbet:

Sıranın en önemli fonksiyonlarından biri sohbettir. Sohbete, sıraya gelenlerden hal hatır sorularak başlanır. Sıraya gelenler birbirlerine sıhhat durumlarını, iş durumlarını sorarak sohbet başlar ve birçok konularda derinleşerek devam eder. Sohbet konuları arasına o haftaki aktüel konu, piyasanın durumu, ekonomi, siyaset, dini konular gibi birçok konu girer. Sohbet konusu sıra gezenlerin ilgi alanlarına göre değişiklik gösterir.

Sıra gecelerinde konuşulan konular, sıra gezenlerin mesleklerine, kültür ve sanat yapılarına, tahsillerine göre değişiklik arz etse de sırada sağlık, eğitim, ekonomi, sanat, edebiyat, siyaset, dini konular, Şanlıurfa'nın sorunları, Türkiye ve dünya meseleleri gibi hemen her konu konuşulabilir.

Edebiyata meraklı olanların gezdikleri sırada edebiyat üzerine sohbetler yapılır, meşhur şairlerin şiirleri okunur, kendi yazdıkları şiirler kunur, şiir üzerine sohbet ve tartışmalar yapılır. Şiirlerle karşılıklı atışmalar yapılır. Hikayeler,

kıssadan hisseler, fıkralar anlatılır. Edebiyat ve şiir üzerine bilgi alışverişlerinde bulunulur.

Bazı sıra gecelerine, sıradakilerin merak ettikleri veya ilgi duydukları konunun uzmanı bir misafir özellikle çağrılır ve onun konuşması dinlenir, ondan istifade edilmeye çalışılır. Biri konuşurken dinlememek, başka şeyle meşgul olmak veya başka biriyle konuşmak hoş karşılanmaz.

Bilhassa seçim dönemlerinde sıra gecelerinin en aktüel konusu seçimler ve adaylardır. Sıra gezenlerin fikirleri ve partileri ayrı olsa da herkes özgürce fikrini beyan eder. Seçimler yaklaşırken aday adayları da sıra gecelerine misafir olur ve sohbet ortamı içinde, talip olduğu makama seçildiğinde neler yapacağını anlatır. Memleket meseleleri hakkında fikrini söyler. Konuşmalarıyla oradakileri etkileyerek oylarını arttırmaya çalışır. Çünkü sıra gecelerinde oluşan kanaat, Şanlıurfa siyasetinde çok etkilidir. Aday olan kişiler, seçim öncesi sıra gecelerinin nabzını tutarak, bir yerde kendisi için anket yapmış olur.

Şanlıurfa'da birçok aday, sıra gecelerinde konuşularak istişare ile ortaya çıkmış, sıra gecesinde ortaya çıkan aday, milletvekili, belediye başkanı, belediye encümeni veya muhtar olmuştur. Bunun birçok örneği vardır.

J- Sıra Gecelerinde İkramlar:

Aroması ve kokusuyla kahveye farklı bir anlam katan ‘‘mırra’’ Urfa’nın kültürel motiflerinden biridir.

1-Sırada Acı Kahve ve Çay İkramı:

Sıraya gelenlere ilk olarak sigara ve acı kahve ikram edilir. Acı kahveye Şanlıurfa’da ‘‘mırra’’ denilir.

Acı kahve yapmak için önce çekirdek kahve kavrulur ve iri çekilir. Çekilen kahve gümgüm denen büyükçe cezveye süzülür, dinlenen kahve tekrar süzülür. Süzülen kahveye içine ‘‘hel’’ denen ve özel bir tat veren bitki tohumu da konur ve kaynatılarak sıcak olarak misafirlere ikram edilir. Son zamanlarda ‘‘Nestcafe’’ gibi hazır kahvelerle de acı kahve yapılmaktadır.

Acı kahve, misafirlere özel kulpsuz fincanlarla ikram edilir. Fincanın dibine az miktarda konulur ve iki defa verilir.

Acı kahvenin yapılması gibi içilmesinin de kendine has kuralları vardır. Bu kurallardan birkaçını şöylece sıralayabiliriz:

Sıra gecesinde acı kahve, misafirler ilk geldiklerinde ve misafirler kalkacağı sırada olmak üzere iki defa ikram edilir. Misafir, her ikram edilişte hafifçe çevirerek soğutur ve içer, teşekkür ederek veya "babaya rahmet" diyerek fincanı kahveyi dağıtana geri verir. Fincanı geri vermede önemli bir kural vardır. Kahveyi içen, kahve fincanını yere koymamalı ve mutlaka kahveyi verene geri vermelidir. Kahveyi içenin fincanı yere veya masaya koyması, kahveyi dağıtana çok büyük hakaret sayılır.

Konunun ehemmiyetine binaen, eskiden kahve fincanını yere koymanın cezası, kahve fincanını yere koyan kişinin, kahveyi dağıtan bekarsa evlendirilmesi veya fincanı altınla doldurup kahveyi dağıtana vermesi imiş. Şanlıurfa'ya gelen yabancıların çoğu bu kuralı bilmediklerinden, çoğu kez fincanı yere koyduğunu, amacının hakaret olmadığını söyleyerek "hoş görmesini" ister.

Sıra, gece yarısına doğru geldiğinde artık kalkış saati yaklaşmıştır. Ev sahibi kahveyi ısıtarak tekrar misafirlere ikram eder. Bu defa birer kez verir, kahvenin bir fincan verilmesi kalkış saatinin yaklaştığını anlatır ve "ağ, bu kalk get kahvesi ha" diyerek sıra sahibine espri yaparak takılırlar. Misafirler oturdukça, ev sahibi de oturur. "Hadi kalkın" demesi", "yüzünü asması", "çocuğuna kızması" veya "çocuğunu dövmesi" gelenlere hakaret sayılır ve misafirleri sürme manasındadır.

Sıraya gelenlere ilk olarak ikram edilen acı kahveden sonra çay ikram edilir. Çay biraz geciktiğinde sıra arkadaşlarından bazıları esprili bir şekilde çayın geciktiğini ev sahibine hatırlatırlar "Yahu bu çayıyız, Halep'ten mi geli?, niye bele gecikti", "Çay suyuz yoksa komşudan getirelim" veya birkaç arkadaş "Çay içinde adalar", "Binbir derdin dermanı çay", "Semavar " gibi içinde çay geçen türkülerini söylemeye başlar. Ev sahibi çayın geciktiğini anlar ve hemen çayları getirir. Sıra gecelerinde genellikle çay bir defa ikram edilir. Bazı sıra gecelerinde ise çiğköfte yendikten sonra da ikinci defa çay ikram edildiği olur.

2-Sırada Çiğköfte İkramı:

İyi bir çiğköfte için malzemeler kadar köfteyi yoğurmanın mahareti de önemlidir.

Sıra gecelerinde yemek olarak ‘‘çiğköfte’’ yapılır. Çiğköftenin yerine başka yemeklerin ikram edildiği sıra geceleri de vardır ama geleneksel olarak sıra gecelerinin değişmez yemeği ‘‘çiğköfte’’dir.

Çiğköfte içinde, bulgur, yağsız et, isot (kırmızıbiber), domates, salça, soğan, sarımsak, maydanoz, karabiber, tarçın, karanfil, alat, kimyon, tuz gibi birçok malzeme bulunur. Çiğköftenin beraberinde ise nane, marul, turp, kuzukulağı, hardal gibi yeşillikler yenir. İşte Çiğköfte içinde bu gibi protein, karbonhidrat, mineral maddeler ve vitaminler bulunan, besleyici ve lezzetli bir yemektir.

Sırada sohbet veya müzik faslı biterken köfteyi yoğuracak ve ona yardımcı olacak kişi, köfte yoğurmak üzere kalkar ve daha önce bulguru, eti, isotu (kırmızı pul biberi) ve diğer malzemeleri hazırlanmış olan diğer odaya geçerler. Köfteyi yoğuracak kişi elini güzelce yıkayarak köfteyi yoğurmaya başlar. Köfte ile beraber yenilecek has (marul), beyaz lahana, salatalık, turp, nane, pırpırım (semizotu) ve Şanlıurfa’da yetişen hardal, kuzukulağı, suyarpızı, tuzik Pendik, tere gibi dereotlarından mevsimine göre bulunanlar sofraya dizilir. Ayran ve ekmek de sofraya konulduktan sonra hazır çiğköfte herkese bir tabak olacak şekilde servis yapılır.

Köfte yenilirken yoğurana “çok eyyi olmuş, eliye sağlık” denir. Köfteyi yoğuran da “afiyet olsun” diyerek hep birlikte “bismillah” denip çiğköfte yenmeye başlanır.

Genellikle herkes tabağındaki çiğköfteyi bitirir. Sağlık nedeniyle mazareti olan varsa köftesinin bir kısmını yiyebilen arkadaşına verir. Tabakta çiğköftenin kalması hoş karşılanmaz, köfteyi yoğurana veya ev sahibine hakaret sayılır. Çiğköftenin tabaklarda kalması kıvamında yoğrulmadığı veya malzemelerinin eksik olduğu veya iyi olmadığı manasına gelir.

İyi köfte yoğurmak bir meziyettir. Sıraya gelen her kişi iyi köfte yoğuramaz. Her sıranın çiğköfte yoğurunu bellidir ve o kişi veya kişiler sıra gecesinde köfteyi yoğururlar. İyi yoğuramayan biri, köfte yoğurursa köfteyi hamurlaştırır, yiyenler “yuvarlak köftesine benzemiş” gibi esprili ve imalı şekilde yoğurana takılırlar, köfteyi yoğuran, yoğurduğuna yoğuracağına pişman olur.

Çiğköftenin yapılışı kadar, malzemelerinin kalitesi de çok önemlidir. İyi bir çiğköfte için; usta bir çiğköfteci ve kaliteli malzeme gereklidir. “Ucuz etin tiridi olmaz” sözünde olduğu gibi ucuz ve kalitesiz malzemelerle yapılan çiğköfte lezzetsiz olur. Çiğköfte yapmasını bilmeyenin elinde en iyi malzeme de olsa ziyan olur. Onun için lezzetli bir çiğköfte yemek için çiğköfte ustası ve kaliteli malzeme şarttır.

Köftelik bulgurun sert olanı makböldür. Bulgur, eskiden evlerde kaynatılarak hazırlanırdı, ama son zamanlarda hazır köftelik bulgur alınmaktadır. Bulgur, kullanılmadan önce içindeki kepeğin iyi ayrılması için evsilir. (Bulgurun savrularak kepeğinden ayrılması). İsodu (kırmızı pul biber) evlerde yazın damda kurutularak özenle hazırlanır. (Son zamanlarda fabrikalarda da isot üretilmeye başlanmıştır).

Çiğköftenin ana malzemelerinden biri de “kara et” dir. Yağsız parça et, eskiden taş üzerinde tokmakla dövülerek hazırlanırdı, şimdi ise mutfak robotlarında çekilerek hazırlanmaktadır. Et çekilmeden önce sinirleri iyice ayıklanmalıdır. Daha sonra macun kıvamına gelinceye kadar çekilmelidir.

A.Çiğköfte İçin Gerekli Malzemeler:

8 kişilik çiğköfte için gerekli malzemeler.

500 gr. Köftelik bulgur,

500 gr.Kara et.

200 gr.Pul Biber.

1 Adet Kuru Soğan

1 Baş Sarımsak,

1 Demet Maydanoz

1 Yemek Kaşığı Salça,

Buz

Tuz ve Karabiber.

B.Çiğköftenin Yanında Gerekli Malzemeler:

Evde yapılan ev ekmeği (yufka) veya çarşıda yapılan açık ekmek, iki adet marul, bir bağ hardal (veya roka), iki adet turp, bir bağ nane, mevsimine göre bulunabiliyorsa beyaz lahana, kuzukulağı, pırpırım (semizotu), suyarpızı, tuzik pendik, ekşili (turşu), ayran veya cacık.

C.Çiğköftenin Hazırlanması:

Çiğköfteye başlanmadan önce kuru soğan, taze (yaş) soğan, sarımsak ve maydanoz ince kıyılarak birbirine karıştırılmadan tabaklara konur (genellikle sıranın olduğu evin hanımı önceden hazırlar).

Köfte leğeni, evsilmiş (kepeği temizlenmiş) bulgur, dövülmüş kara et, isot (pul biber), salça, tuz, karabiber, soğuk su (veya buz) yere açılan bir sofranın üzerinde hazırlanır.

Çiğköfteyi yoğuracak kişi önce malzemeleri kontrol eder, malzemeler tamamsa yoğurmaya başlar.

Çiğköfte yoğrulmaya başlanırken, köfte leğenine önce et, kuru soğan, sarımsak, isot (pul biber), tuz ve karabiber alınır ve çok az bir soğuk su (veya buzla) karıştırılır ve ezilerek yoğrulmaya başlanır. Et ve malzeme karışımı macun kıvamına gelince, başka kapta hazır bekletilen köftelik bulgur yavaş yavaş ykarıştırılmaya başlanır (Pratik olarak her kişi için bir avuç içi kadar bulgur konulur). Bulgurla et birbirine karıştırılıp, yoğurmaya devam edilir. Köfte birbirine karıştırılıp, yoğurmaya devam edilir. Köfte birbirini tutunca, salça alınarak (salça eti öldürmesin diye çoğu zaman başta alınmaz) tekrar yoğrulmaya devam edilir. Çiğköfte belli bir kıvama gelince, su (veya buz) alınarak yumuşatılır. Köfte istenen kıvama geldiğinde, önceden hazırlanan kıyılmış taze soğan ve maydanoz alınır. Bu şekilde de bir müddet daha yoğrularak çiğköfte tam kıvamına getirilir. Bu şekilde artık köfte yoğrulmuş ve servis yapılmaya hazırdır. Her tabağa (bir avuç içi kadar) sıkım konulur. Tabakların kenarı, marulla süslenerek servis yapılır. Son zamanlarda bilhassa kalabalık mekanlarda çiğköfte küçük sıkımlar halinde marulların içine konularak servis yapılmaktadır.

D.Çiğköfte'nin Doğuşu İle İlgili Efsane:

Hız.İbrahim Şanlıurfa'da doğmuş, yaşamış ve Nemrud tarafından ateşe atılmıştır. Allah'ın emri ile ateş su olmuş, Hız.İbrahim'i doğduğu mağara ve ateşe atıldığı yerde oluşan Balıklıgöl binlerce ziyaretçi tarafından ziyaret edilmektedir. Çiğköfte'nin doğuş öyküsü, Hız.İbrahim dönemine dayandırılmaktadır.

Hız.İbrahim, devrin kralı Nemrud'un putlarını kırarak, Allah'ın varlığına inanmaya davet edince, Nemrut öfkelenir ve Hız.İbrahim'in ateşe atılmasını emreder. Böylece büyük bir ateş yakmak üzere yöredeki bütün odunlar toplanır. Nemrud, evlerde ateş yakmayı da yasaklar. Halk ateş yakmadan nasıl yemek yapacağını düşünür durur.

İşte bugünlerde Şanlıurfalı bir avcı, avladığı ceylanı eve getirerek hanımından yemek yapmasını ister. Hanım odunların toplatıldığını bu nedenle evde odun kalmadığını söyler. Avcı, çoluk çocuğunun aç kalmaması için hanımından bir

çare bulmasını ister. Bunun üzerine kadın, ceylanın budundan yağsız et çıkarak bir taş üzerinde başka bir taşla döverek ezmeye başlar. Sonra ezilmiş eti bulgur, biber ve tuzla karıştırarak sofraya getirir. Böylece o leziz ve tadına doyulmaz ‘‘çiğköfte’’ meydana gelir.

Efsaneye göre yaklaşık 4.000 seneden beri ortaya çıkan çiğköfte, Şanlıurfa başta olmak üzere, yurdumuzun birçok yöresinde sevilerek yenmektedir. Çiğköftenin ünü dünyanın birçok ülkesine de yayılmıştır.

3-Sırada Salata İkramı:

Sırada çiğköftenin yanında bostana, zeytin bostanası, pırpırım bostanası, koruk salatası, çoban salatası veya cacık gibi salatalar ikram edilir. Çiğköftenin yanında içecek olarak da ayran ikram edilir.

4-Sırada Tatlı İkramı:

‘‘Künefe’’ olarak bilinen peynirli kadayıf.

Sıra gecelerinde çiğköftenin sonra kadayıf, şıllık, peynirli katmer, cevizli katmer, kaymaklı katmer, baklava, hırtlevik (Sargılı burma) veya daş ekmeği, zingil, külcülü akıt, palıza ve şire gibi mahalli tatlılarla herhangi biri ikram edilir.

Maharetli olan hanımlar bu tatlıları gündüzden hazırlar, sıra gecesinde misafirlere ikram edilir. Hazır satın alınan tatlılardan ziyade evde hazırlanan tatlılar daha makbule geçer.

A.Şıllık Tatlısı:

Sıra gecelerinin en güzel tatlılarından biri ‘‘şıllık’’ tır. Şıllığın yapılışı zahmetlidir ve maharet ister. Bu nedenle Şanlıurfa’da her kadın iyi şıllık tatlısı yapamaz.

a.Şıllık için Gerekli Malzemeler:

2 bardak un, 300 gr. Ceviz içi, 100 gr. Fıstık içi, 600 gr. Şeker, 3 yemek kaşığı sadeyağ, Sac (Şıllık ekmeği yapımı için)

b.Şıllık Ekmeğinin Hazırlanışı

Derin bir kaptan 2 bardak un ve 4 bardak su karıştırılır. Un içinde eriyinceye kadar çırpılır. Isıtılan sacın üzeri hamur yapışmaması için yağlanır. Hazırlanan sulandırılmış un sac dikkatli bir şekilde dökülür. Oklava veya tahta bir kaşıkla şıllık ekmeğinin ince olması için iyice sacın üzerine yayılır. Bir tarafı pişince diğer tarafı da pişirilir. Böylece kaç tepsi yapılacaksa ona göre şıllık ekmeği hazırlanır. Şıllık ekmeğinin ince olması gerekir. Hazırlanan şıllık ekmeği tepsiye birer birer dizilir. Dizilirken aralarına dövülmüş ceviz içi serpilir. Tepsi doluncaya kadar bu işlem devam eder. Sonra baklava dilimi şeklinde kesilir. Yeneceği zaman hazırlanan şurup ısıtılarak, tepsinin üzerine dökülür. Şıllığın daha lezzetli olması ve güzel görünmesi için üzerine fıstık içi serpilir. Şıllık tepsi ile sofraya getirilir.

c.Şıllık Şerbetinin Hazırlanışı

Bir kaşık yağ, üzerine şeker ve üç bardak su ilave edilerek şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılarak şıllık akıdı (şerbeti) hazırlanır. Şekerlenmesin diye de çok miktarda limontuzu konulur.

B.Katmer

Sıra gecelerinde ikram edilen tatlılardan biri de "katmer" dir. Maharetli kadınlar tarafından gündüzden hazırlanır, sırada misafirlere ikram edilir.

a.Katmer İçin Gerekli Malzemeler

12 Kahve fincanı un, 1 çay bardağı zeytinyağı, 1 Paket kabartma tozu, 1 su bardağı sür, 1 su bardağı sadeyağı, Yarım kg kaymak, 4 su bardağı toz şeker, 1 çay kaşığı limontuzu, yarım kg mısır nişastası.

b.Katmerin Hazırlanışı

Un, zeytinyağı, kabartma tozu ve süt karıştırılır, hamur kulak memesi yumuşaklığına gelinceye kadar yoğrulur. Bir saat dinlendirilir.

Bir saat hamur 12 eşit parçaya bölünür ve avuç içerisinde yuvarlanır. 6 adet yumak hamur aralarına mısır nişastası serpilerek üst üste konur elle hafifçe bastırılır. Üst üste konulan yumaklar oklava ile tepsi büyüklüğünde açılır. Sonra diğer 6 hamur da aynı şekilde açılır. 6 kat açılan katmer ekmeği birbirinden ayrılır, aralarına birer yemek kaşığı sadeyağ sürülüp 6 kat tekrar üst üste konur. 6 kat tamamlanınca üstüne kaymak (veya arzuya göre ceviz veya tuzsuz peynir) konulur. Kaymağın üzerine kalan katmer ekmekleri de aralarına yağ sürülerek üst üste konur. 12 kat üst üste gelen katmer ekmeği bıçakla dikkatlice büyük dilimler halinde dilinir. Dilindikten sonra bir kase kızgın sadeyağ, tepsinin üzerine eşit gelecek şekilde tepsiye dökülür. Hazırlanan

katmer tepsisi gür alevli olmayan fırına sürölür. Tepsinin altı ve üstü hafifçe kızarıncaya kadar pişirilir. Pişen katmer fırından çıkarılarak soğumaya bırakılır.

c.Katmer Şerbetinin Hazırlanışı

Su, şeker ve çok az miktarda limontuzu katılarak kaynatılır. Şurup kıvamına gelince soğumaya bırakılan katmerin üstüne sıcak sıcak şerbet dökölür. Katmer kabırır. Arzu edilirse üzerine iri öğütölmüş fıstık dökölür. 10 dakika bekletildikten sonra servise hazırdır.

K-Sıra Geceleri ve Müzik Kültürü:

Televizyonlarda sadece sazın sözün yer aldığı meşk ortamları olarak bilinen sıra gecelerinde müzik, aslında toplumsal sorunlar ve sosyal konulardan sonra ikinci sırada gelmektedir.

Şanlıurfa'da sıra gecesi ve musiki birbirinin bölünmez parçası gibidir. Çünkü sıra geceleri sohbetin yanında, müziğin makam geleneğine göre icra edildiği meşk yeridir. Müziğin usta-çırak geleneği içinde öğretildiği-öğrenildiği ortamdır. Bu yönüyle sıra gecelerine “Halk Konservatuarı” da denmektedir. Yüzlerce müzik ustası, ses ve saz sanatçısı, binlerce meraklı, makam geleneği, yüzlerce türkü, hoyrat ve gazel, bütün bunların birer tesadüf olmadığı, yüzyıllar öncesinden gelen müzik kültürünün bir devamı olduğunu göstermektedir.

Şanlıurfa'daki müzik kültürünün tarihteki izlerine bir göz atacak olursak; bölgede yapılan kazılardan elde edilen bulgular ve yazılı kaynaklardan elde ettiğimiz bilgilere göre bu tarih süreci içinde müziğin önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. **(Bakınız Biliciler- 3)**

Şanlıurfa'da musiki ile ilgili ilk bulgular milattan önceki dönemlere kadar uzanır. Şanlıurfa'nın Hilvan ilçesi Kantara Köyü'nde yapılan “Nevalı Çori” kazılarında bulunan, M.Ö..7000 tarihine ait (Neolitik Çağ-Cılalı Taş Devri) bir kap parçası üzerinde, bir dans sahnesi görüntüsü tespit edilmiştir. Yine

“Titriş” kazılarında elde edilen M.Ö.3000 yıllarına ait (İlk Tunç Çağı) kireç taşından yapılmış, keman tipi stilize edilmiş bir insan figürü bulunmuştur. Bahsedilen buluntular Şanlıurfa Müzesi’nde sergilenmektedir.

Şanlıurfa musiki tarihinde söz edilecek en eski şahsiyetlerden biri, 154-222 tarihleri arasında yaşayan Bardaysan’dır. Bardaysan’ın ailesi Erbil’den Şanlıurfa’ya gelip yerleşmiştir. Daysan Nehri (Karakoyun Deresi) kenarında doğduğundan Bardaysan (Daysan’ın oğlu) Lakabıyla ünlenmiştir. İlk eğitimini Suruç ile Halep arasındaki Menbic (Mabbog) şehrinde almış ve daha sonra Şanlıurfa’ya gelmiştir. Büyük bir din filozofu, büyük bir şair ve iyi bir sporcu da olan Bardaysan, müziğe de düşkün olup, oğlunun adını “Ahenk” manasına gelen “Harmanius” koymuştur. Bardaysan’ın özellikle benimsediği edebi tür şiirdi. Dini ve felsefi öğretilerine ilişkin temalar kaleme almıştır.

Bu ilahiler müzik eşliğinde söylenmiştir. Bardaysan’ın kiliselerde dini ayin ile müziği birleştiren ilk fikir ve sanat adamı olduğu söylenir.

Milattan sonra 496 yılının Mayıs ayının 17. günüyle ilgili Şanlıurfa’da geçen bir hadiseyi nakleden Süryani Mar Yeşua; “Cumayı cumaertesine bağlayan geceler dansöz Trimerius’un oynadığı bir yerde toplanıyorlardı. Eğlencenin şerefine sayısız ışıklar yakarlardı ki, daha önceleri bilinmiyordu. Bunlar, ırmak (şimdiki Karakoyun Deresi) boyundaki yerler üzerinde Tiyatro Kapısı’ndan Kemerler Kapısı’na varıncaya kadar uzayan kesimde tertiplenirdi. Yanan kandilleri kıyı boyunca dizer, direkler üzerine, belediye dairesine, yukarı mahallelere ve daha birçok yerlere asarlardı.”

Bu vakayinameden anlaşıldığına göre, 496 yılında, Şanlıurfa’nın kuzeybatıdan güneydoğusuna uzanan Karakoyun Deresi boyunca eğlence yerleri varmış.

Şanlıurfa’nın Eyyübiye Mahallesi’nde 1970 yılında bulunan, 228 yılına ait bir mozaikte, Yunanlı efsanevi musikişinas Orpheus ve onun müziğini dinleyen, kuş, arslan, geyik ve melekler tasvir edilmiştir. III.asırda Şanlıurfa’da musikinin gelişmiş olduğunu gösteren bu mozaik bugün kayıptır.

Türk Musiki’nde adını, Şanlıurfa şehrinin eski adından alan ve “Rehavi” denilen bir makam bulunur. Eskiden çok kullanılmıştır. Daha sonra yerini tamamen Rast almıştır. Arap musikisinde “Urfa Makamı” diye bilinen bir makam da vardır. Bu makam, Şanlıurfa’da kullanılan “Urfa Divan

Makamı’’dır. Bu durum, Şanlıurfa Halk Müziğine özgü bir makamın Arap müziğini etkilediğini gösterir. ‘‘Urfa-Mahur Makamı’’ ise Irak’ta kullanılan yeni bir Arap musikisi mürekkep makamıdır.

Bunlardan başka bir de –mahalli tabirle- ‘‘Kılıçlı Makamı’’ denilen bir makam vardır. Bu makamda bir Şanlıurfa hoyrat türü bulunmaktadır. İşte; Rahavi, Urfa, Urfa-Mahur ve Kılıçlı makamlarının Şanlıurfa ile ilişkili olması, tarihte musikinin yöremizde ne kadar etkn olduğunu gösteren örneklerdir. Şeyhül-İslam Mehmet Esad Efendi, ‘‘Atrab-ül Asar’’ isimli eserinde, Urfalı Şair Yusuf Nabida ’nin (1642-1712) müzik alanında da üstad olduğunu, güzel sesi ve ‘‘Seyyid Nuh’’ müstear adıyla şahane eserler bestelediğini belirtmektedir.

1984 yılında Şanlıurfa’nın ilçesi Harran’da yapılan kazılarda 13.yüzyıl Eyyübiler döneminden kalma kemikten yapılmış küçük bir kaval bulunmuştur.

18. ve 19. yüzyıl, Osmanlı idaresindeki Şanlıurfa’da musikin ve şiirin ileri düzeyde olduğu dönemlerdir. Günümüzde kadar gelen anonim halk müziği eserlerinin birçoğu bu dönemlerden kalmadır. Özellikle bu dönemlerde gazel biçiminde yazılmış şiirler zengin ezgilerle divan tarzında uzun havalar olarak okunmaya başlamıştır.

Musikiye tamamen birinci planda yer vermesiyle Mevlevilik, diğer tarikatlardan daha fazla güzel sanatlarla eğilmiştir. 1725-1925 yılları arasında faaliyetini sürdüren Şanlıurfa Mevlevihanesi’nde icra edilen tasavvuf musikisinin Şanlıurfa halk müziğine önemli etkileri olmuştur. Yine Kadiri tarikatı mensuplarının zikirlerinde okudukları ilahiler, halk müziği motifleriyle süslüdür.

Türkiye’de ‘‘Folklor’’ konusunda yazılmış bir makale, Peyam Gazetesi’nin edebi ekinde, 20 Şubat 1329/5 Mart 1914 tarihinde yayınlanan Rıza Tevfik’in ‘‘Folklor ‘’ başlıklı makalesinde, halk isimli bir Şanlıurfa ezgisinden bahsedilmiştir. Bu Şanlıurfa havasını dinleyen insanların nasıl etkilendikleri, neler hayal ettikleri ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

1926 yılında derleme çalışmaları yapmak üzere Dar’ül Elhan (İstanbul Konservatuarı)’dan Şanlıurfa’ya gelen heyette bulunan Ekrem Besim Bey, derlemelerle ilgili yayınlanan Dar’ül Elhan’ın ‘‘Anadolu Halk Şarkıları Defteri’’nin önsözünde Şanlıurfalı musikişinaslar hakkında’’....Şunu ilave

etmek isterim ki, Urfa'da dinlediğimiz zevatın hemen cümlesi, nmüziğe az çok vakıf insanlardı. Terennüm ettikleri parçaların hangi makamda olduğunu ve seyrini bilerek okuyorlar. Urfalıların sesleri çok temiz ve tizdir. İlk işittiğim vakit erkek sesinin bu kadar yüksek perdelere fennin vesaitinden istifade etmeksizin erişebileceğine hayret ettim” diye bahsetmiştir.

1932-1951 yılları arasında faaliyet gösteren “Halkevleri” bünyesinden dil, tarih, edebiyat ve folklor şubeleri oluşturulmuştur. Urfa Halkevi'nde ise musiki faaliyetleri bu dönemde yoğunlaşmış ve kurumsallaşmıştır. Daha sonra birkaç kez musiki cemiyeti kurulmuş 1955-1975 yılları arasında bu cemiyetlerde eğitim ve sanat faaliyetleri devam etmiştir.

Cemiyetin kapanması nedeniyle bir süre ara verilen musiki çalışmalarını, 01.03.2003 tarihinde 50 üye ile kurulan “Şanlıurfa Musiki Cemiyeti”nde yeniden başlanmıştır. Musa Kaldı'nın Tasavvuf Müziği, Halk Oyunları ve Geleneksel Urfa Halk Müziği kurs ve konser faaliyetlerini sürdürmektedir.

Buraya kadar özetlediğimiz hususlardan anlaşılaacağı üzere, Şanlıurfa müzik tarihi, çok eski olup asırlar öncesine dayanmaktadır. Müzik, zaman içinde değişen medeniyetler ve devletlerle birlikte değişerek, gelişerek devam etmiş ve günümüze kadar gelmiştir.

Şanlıurfa, yaklaşık 900 senedir Türk hakimiyetindedir. Türkler yurt edindikleri yerlere müzik dahil, bütün kültürlerinin damgasını vurmuşlardır. Şanlıurfa, 406 yıl Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır.

Bu nedenle Şanlıurfa repertuarı içinde yer alan türküler, gazeller, hoyratlar ve diğer ezgiler edebi şekil, yapı, kullanılan kelime ve terkipler, müziğin icra ortamları ve icra şekli, kullanılan çalgılar, makamlar, halk müziğiyle sanat müziğinin birlikte icra edilmesi gibi özellikleri nedeniyle “Şanlıurfa'da icra edilen müzik, Osmanlı- Türk müzik geleneğinin devamıdır” diyebiliriz.

“Klasik Türk Müziği” diye adlandırılan ve Osmanlı müzik geleneği içinde bestelenen ve genellikle İstanbul menşeli eserlerden, Şanlıurfa halk müziği çok etkilenmiştir. Şanlıurfa türkülerinin makama dayalı ve sanat ağırlıklı olmasının nedeni de bun olsa gerekir.

Şanlıurfa halk müziği ile ilgili araştırmalarımız sırasında bazı kaynak kişilere. “Şanlıurfa'da halk müziği ve sanat müziğinin birlikte icra edilmesinin

sebebinin'' sorduğumuzda; Osmanlı döneminde saraydan sürgün edilen birçok musikişinasın Şanlıurfa'ya gönderildiğini, bu insanların yıllarca müzik birikimlerini yöre insanlarına aktardıklarını ifade etmişlerdir. Yine, taş plakların yaygın olduğu dönemlerde müziği seven Şanlıurfalı tüccarların, İstanbul'a gittiklerinde o günün beğenilen sanatçıların taş plaklarını getirdiklerini, bu plakların "Mecbelbahr", "Anzelha" gibi çay bahçelerinde bulunan gramofonlarda çalındığını, Şanlıurfalı müzik icracıları tarafından dinlendiği ve öğrenilen eserlerin daha sonraları çeşitli meclislerde ustaca icra edildiğini bizlere naklettiler.

Halk Müziği-Sanat Müziği ayrımı yapılmadan türkülerle birlikte Klasik Türk Müziği eserleri icra etme geleneği, geçmişte olduğu gibi bugün de, Şanlıurfa müzik meclislerinde devam etmektedir.

Halk ve sanat müziği eserlerini icra etmek üzere, Şanlıurfa müzik meclislerinde ud, keman, kanun, cümbüş, bağlama, kaval, tambur, darbuka gibi klasik müzik ve halk müziği sazları birlikte kullanılmaktadır.

Türkü ve hoyratlarımız halk tarafından üretildiği için hemen hepsi Türkçedir. Fakat bazı bestekarların yazdıkları türkü ve bilhassa gazellerin içinde Arapça ve Farsça kelimeler kullanılmıştır. Osmanlı zamanında bir dönem şairler tarafından Farsçanın edebi dil olarak kabul edilmesi nedeniyle o dönemde yazılan gazellerde Farsça kelimeler çok kullanılmıştır.

Yine Şanlıurfa'nın coğrafi olarak Suriye'ye sınır olması, Osmanlı döneminde de Halep vilayetine bağlı bir sancak olması nedeniyle Arap alemiyle çok ilişkisi olmuş neticede, Şanlıurfa halk müziği Arap müziğinden etkilenmiştir.

Sırada Müzik:

Sıra geceleri aynı zamanda; amatörlerin performans sergileyip, pratik yapma olanağı buldukları eğitici ve öğretici bir kurumdur.

Şanlıurfa’da müziğin gelişmesi, yaşatılması ve yeni bestelerin ve sanatçıların ortaya çıkışında en önemli faktör sıra geceleridir diyebiliriz.

Şanlıurfa’ya teyp cihazının geldiği 1950 yıllarından itibaren birçok sıra geces, asbap geces ve diğer eğlence gecelerinde icra edilen fasıllar kasnak bantlara kaydedilmiştir. Bu kayıtlarda Urfalı usta müzisyenlerin seslerini bulmak mümkündür. Böylece sıra gecelerinde icra edilen müzik fasılları kaydedilmesiyle yüzlerce bantlık bir ‘‘Urfa müzik arşivi’’ oluşmuştur.

Sıra gecelerinde usta-çırak geleneği içerisinde, sıra elemanlarınca müzik icra edilir. Herhangi bir enstrüman çalan veya okuyabilen kişilerin oluşturduğu sıralarda müzik, Şanlıurfa makam geleneğine uygun olarak icra edilir. Müzik faslı, rast veya divan makamından başlayarak, uşşak, hicaz ve gecenin durumuna göre diğer makamlarla devam eder kürdi veya rast makamıyla son bulur. Bu makamlar icra edilirken o makama göre şarkı türkü okunur. Arada ise hoyrat ve gazel okunur. Müziğe yeni başlayanlar, bu gecelerde ustaları dinleyerek müzik bilgisi ve makamları nöğrenirler. Bu yönüyle sıra gecelerine ‘‘halk konservatuarı’’ da denilebilir.

Sırada müzik esas olarak sıra elemanları tarafınca icra edilir. Bazen de başka müzisyenler veya meşhur müzik ustalar sıraya davet edilir ve beraberce meşk yapılır.

Sırada, odada ve dağ yatılarında müzik icra eden Şanlıurfalılar, zevk için müzikle uğraşırlar. Müzik kendilerinin hobisidir, gününyorgunluğundan, stresinden kurtulmak, nağmelerin deryasına dalmak için bir vesiledir. Müzik, sanatkarlığını ispat ettiği, maharetini sergilediği araçtır.

Şanlıurfa'da, doktordan-avukata, eczacıdan-esnafa, memurdan- amire, hocadan- müezzine, ustadan- çırağa kadar her kesimden insanlar amatör ruhla müzikle uğraşırlar.**(Bakınız Biliciler- 4)**

Sırada müzik belli bir makam geleneği sırasına göre icra edilir. Müzik faslına genellikle ağır şarkılarla başlanır, makamın seyrine göre türkü, ilahi, gazel ve hoyrat okunur. Gecelerde gazel ve hoyrat okuyanlara "tekçi", okunan ilahilere de "çifte", türkülere de "kırk hava" veya "kırık" denir.

Müzik faslı başladığında bilenler iştirak eder, bilmeyenler dinler. Şanlıurfa'da müzik icra etmek kadar, dinlemenin de bir kültürü vardır. Müzik başladığında dinlemeyip başka şeyle meşgul olmak veya yanındaki ile konuşmak, müzik icra edenlere hakaret sayılır.

Bazı sıra gecelerinde müzik icra edilir, bazılarında ise sadece sohbet yapılır. Bu nedenle her sıra gecesinde mutlaka müzik icra edecek diye bir kural yoktur.

Müzik icra edilen sıra gecelerinde de müzik, sıra gecesinin bir bölümünde yapılır, gecenin diğer bölümünde ise sohbet edilir. Özetle sıra gecesinin amacı; dayanışmaktır, paylaşmaktır, sohbetir, muhabettir.

Son yıllarda televizyonlarda veya çeşitli salonlarda, restoranlarda turistik amaçlı eğlenmek için düzenlenen müzikli gecelerde de "sıra gecesini" denmektedir. Medyada böyle lanse edildiği için, bunu değiştirmek elbette çok zordur. Turizm ve tanıtım amaçlı bu gecelerde "Şanlıurfa gecesini" veya "Şanlıurfa halk müziği gecesini" ifadeleri denilse daha uygun olurdu kanatindeyiz. Yine bu tür gecelerde Şanlıurfa'da yapılan geleneksel sıra gecelerinden birkaç dakika bahsedilip, daha sonra müzik faslına geçilse geleneklerimizin tanıtılması bakımından çok yararlı olacaktır.

L- Sıra Gecelerinde Oynanan Geleneksel Oyunlar:

Sıra gecelerinde “Yüzük Fincan” , “Toloka” gibi geleneksel oyunlar oynanır. Günümüzdeki bazı sıralarda eğlenmek amacıyla sessiz sinema, tavla, dama, tombala be iskambil gibi oyunları da oynayanlar vardır. Oyunların sonunda genellikle bir iddia vardır. Oyunun cezası genel olarak tatlı ısmarlamaktır. Oyun sembolik para için oynanırsa, kazanan parayı cebine koyamaz, kazanılan para sıra kasasına gelir olarak alınır.

1-Yüzük Fincan Oyunu:

Sıra gecelerinde oynanan geleneksel oyunlardan biri “yüzük fincan ” oyunudur. Düzgün bir tepsi ve özel olarak pirinçten yapılmış fincan getirilir. Bu oyun için en az 5 en çok 10 kulpsuz fincan (acı kahve fincanı) kullanılır. Eğer bu kulpsuz fincan bulunmazsa normal fincan da kullanılabilir. Yine fincanların altına saklamak üzere bir yüzük, oyunun aracıdır. Bu oyunun oynanabilmesi için sıra arkadaşları eş seçilerek iki gruba ayrılır. Birinci ve ikinci grup saklanan fincanı bulmak üzere kendi aralarından birer temsilci seçerler. Bir grup tepsiyi ve fincanları alarak gizlice yüzüğü tepside dizili fincanlardan birinin altına saklar. Karşı grubun fincanların altında yüzüğü bulması oyunun temel özelliğidir.

Oyunun kimden başlayacağını tespit etmek için tepsiye iki fincan konur, bir taraf yüzüğü gizlice fincanlardan birinin altına gizler. Karşı taraf kaldırdığı fincanın altında doluyu (yüzüğü) bulursa tepsiyi alarak, oyuna ilkb başlama hakkını elde eder. Bulamazsa yüzüğü saklayan taraf, oyuna ilk başlama hakkını kazandı. Oyuna ilk başlama hakkını elde eden birinci grup, tepsiye 10 fincan koyarak, tepsiyi görünmeyen bir köşeye götürür ve fincanlardan herhangi birinin altına yüzüğü saklar. Tepsiyi yavaşça ikinci grubun önüne bırakır.

İkinci grup oyuncular, tepsinin etrafına gelerek yüzüğün hangi fincanın altında olduğunu bulmaya çalışırlar. Gruptan herhangi biri fincanı kaldıramaz, yüzüğü bulmak amacıyla fincanları kaldırmaya grup temsilcisi yetkilidir. Bu nedenle

temsilci ellerini fincanın üzerinde şöyle gezdirir. Temsilci ellerini fincanların üzerine şöyle bir gezdirirken, grup arkadaşları, fincanı saklayanların yüzlerine bakar ve heyecanlanıp heyecanlanmadıklarını anlamaya çalışır. Dolu fincan üzerindeyken herhangi birinin yüzü değişirse, o fincanı kaldırması gerektiği konusunda temsilcilerini uyarırlar. Karşı tarafın yüz ifadelerinden bir sonuç alamazlarsa, yüzüğün olabileceği fincan konusunda aralarında tartışılır, hangi fincanda karar kaldırılsa temsilcilerine onu kaldırmasını söylerler.

Temsilcisi, fincanı kaldırmadan fincanın “boş” veya “dolu” olduğunu söyler. Temsilci, birinci fincanı kaldırırken “dolu” der ve yüzüğü bulursa takımına 10 sayı kazandırır ve aynı zamanda tepsiyi hazırlama kendi takımına geçer. Birinci fincanı kaldırırken “dolu” dediği halde yüzüğü bulamazsa 10 sayı karşı tarafa yazılır.

Temsilci “boş” diyerek fincanları tek tek kaldırırsa, yüzüğü buluncaya kadar her boş fincan için bir sayı alırlar. İkinci grup temsilcinin “boş” dediği fincanın altında yüzük çıkarsa, birinci gruba kaldırılmayan fincanların sayısı kadar sayı verilir. Yüzük bulunduğunda oyunun o bölümü bitmiş olur. Birinci grup tepsiyi görünmeyen bir yere tekrar götürür, yüzüğü saklar ve yüzüğü bulmaları için ikinci grubun önüne tepsiyi koyar. Oyun bu şekilde önceden kararlaştırılan sayıyı bulununcaya kadar devam eder.

Bu oyunun sonunda en çok sayı alan taraf, yüzüğü saklayarak karşı takıma yeni bir şans verir. Karşı taraf saklı bulunan yüzüğü ilk çekişte dolu olarak bulursa, karşı taraf puanlarından toplam puan silinir. İkinci kaldırıшта bulursa, rakip takımın puanından 25 sayı silinir, şayet iki çekilişte de dolu yüzüğü bulamazlarsa en çok puan alan takım oyunu kazanmış olur.

Oyunu kaybeden taraf daha önce kararlaştırılan cezayı öder.

2-Yüzüğü Parmağa Geçirme Oyunu.

Yüzük avuç içinden üst kısmına atılır ve oradan yavaş yavaş ilerletilerek işaret parmağına geçirilmeye çalışılır. Yüzük parmağa geçmeden düşürülürse, oyun karşı taraftaki kişiye geçer, o da iki puan kaybeder. Böylece oyun kararlaştırılan sayıya kadar devam eder.

3-Tolaka Oyunu

Tolaka oyunu sıra gecelerinde gençler tarafından eğlenmek ve hoşça vakit geçirmek için oynanan bir oyundur. Tolaka oyunu, sıra gecesinden başka, çocuklar tarafından sokak aralarında veya gençler tarafından kırdada oynanır. Tolaka oyunu, en az 5-6 kişi ile oynanır. Oyuncu sayısının fazlalığı oyunu daha da neşeli hale getirir.

Bu oyunun oynanabilmesi için iki araç gereklidir. Birincisi; avuç içine sığacak kadar büyüklükteki bozuk para veya yüzük, ikincisi ise oyunda ceza alan oyuncunun eline vurmaya üzere bükülmüş boyun bağı (atki), havlu veya kemer. İşte bu ceza aletine "tolaka" denir.

Bu iki oyun aleti temin edilince, kura ile veya değişik yöntemlerle bir ebe seçilir. Diğer oyuncular da yan yana dizilerek oturur. Oturan oyuncular iki eline, ceza aletini tolakayı da koltuğunun altına alarak ayağa kalkar. Bu sırada diğer oyuncular ellerini birleştirmiş ve ileriye doğru da uzatmış olarak ebeyle beklemektedirler. Ebe her oyuncunun önünde durarak, elini oyuncuların birbirine yapışık ellerinin içinden geçirir. Elindeki bozuk parayı oyuncuların ellerine bırakır gibi yaparak tüm oyuncuları dolaşır.

Ebe, bu işi birkaç defa tekrarlar.

Ebe, tüm oyuncuları birkaç defa dolaşırken saklanacak olan bozuk parayı kimseye belli etmeden herhangi bir oyuncunun eline bırakır.

Bozuk para eline bırakılan oyuncu hiç sesini çıkarmaz, renk vermez. Ebe, herhangi bir oyuncuya saklanan paranın kimde olduğunu sorar. Kendisine sorulan oyuncu paranın kimde olduğunu bilirse, ebe eline ceza aleti ile bir tane vurur ve kendisi ebe olur. Yeni ebe de oyundaki yerini alınca oyuna devam edilir. Ebe sorduğu oyuncu, paranın kimde olduğunu bilemezse bu defa ebe onun eline ceza olarak (paranın saklı olduğu oyuncunun söylediği kadar) vurur. Oyuna da yine aynı ebe devam eder.

Tolaka oyununda bu ceza vuruşları iki kısma ayrılır. Hafif ve yavaş vurulana "yağsız", hızlı ve sert vurulana "yağlı" vuruş adı verilir.

Ebe, diğ er oyuncular ı şaşırtmak için bazen parayı hiçbir oyuncunun avucuna koymayarak kendi saklar. Böylece paranın nerde olduğunu bilemeyen birçok oyuncu tolakayı yer.

M- Sıra Gecelerinin Yapıldığı Mekanlar:

Dört yüz yıllık tarihi konaklarda hala sıra geceleri yapılmakta.

Geleneksel sıra geceleri esas olarak evlerde yapılır. Her hafta bir arkadaşın evinde olmak üzere kişinin evinde sıra ile yapılır. Evi dar olan veya evde hastası olan veya başka bir nedenle müsait olmayan sıra sahibi başka bir arkadaşının evinde sırasını yapabilir.

Evlerin dışında şanlıurfa'da bulunan çeşitli hanlarda oda kiralayarak sıra yapanlar da vardır. şanlıurfa'da tarihi Men ek Hanı, Yahudi Hanı, Barutçu Hanı, Gümrük Hanı gibi çeşitli hanlarda oda kiralanır. Bu odalar halı yastık ve diğ er gerekli malzemelerle döşenir ve bu odada haftanın bir veya birkaç akşamı oturulur. Son yıllarda, bazı gruplar, taş yapılı bir şanlıurfa evini veya bir apartman dairesini de satın alıp veya kiralayıp oda yapmaktadırlar.

(Bakınız Biliciler- 5)

şanlıurfa'nın  evre dağlarında çeşitli dönemlerden kalma mağaralar vardır. Bu mağaralara kapı pencere yapılarak oda haline getirilir ve restore edilen bu mağaralarda da sıra gezilmektedir.

Son yıllarda Şanlıurfa evleri restore edilerek lokanta ve otel olarak kullanmak üzere “konuk evi” şeklinde dönüştürülmektedir. Şanlıurfa taşından yapılmış bu evlerde odalar, geniş hayad (avlu), tandırlık (mutfak), zemzembe (kiler), çardak bölümleri nahit (dağlardan kesilen beyaz Urfa taşı) taşından yapılmıştır. Sıra sahipleri bu evlerden bir geceliğine kiraladığı odalarda da sıra yapabilmektedir.

Bu evlerdeki yeme içme hizmetleri, o yeri işletenlerce yapılmaktadır.

Geleneksel sıralar dışında, Şanlıurfa’ya gelen misafirler için düzenlenen turizm ve tanıtım amaçlı sıra geceleri ise otel, lokanta ve konukevi salonlarında yapılmaktadır.

O- Kadınlarda Sıra Gecesi:

Kadınlar daha çok gündüz sıra gezerler. Buna “Sıra Günü” denir. Her hafta veya iki haftada veya iki haftada bir birinin evinde yapılan bu arkadaş toplantılarında çiğköfte veya çeşitli pasta yapılarak misafirlere ikram edilir.

Çok yaygın olmazsa da erkekleri sıra gezen kadınların bazıları da kendi aralarında sıra gezerler. Erkekleri sıra gecesine giderken, aynı gece kadınlarda kendi sıralarına giderler. Kadın sıra gecelerinde de sohbet edilir, kendi aralarında oyunlar oynanır, çiğköfte yapılır, evde yaptıkları katmer, burma, şıllık, hırtlevik, palıza gibi tatlılar ikram edilir. Sıradan çıkan erkekler, hanımların olduğu sıra evinden hanımlarını alarak evlerine dönerler.**(Bakınız Biliciler- 6)**

Kadın sıralarında kadınlar kendi aralarında sohbet eder, türkü, mani söyleyerek eğlenirler. Sıralarında yaşlı biri varsa onu konuşturur dikkatle onu dinlerler. Eskiden kadın sıra gecelerinin vazgeçilmez bir geleneği “inne tutmak” geleneği idi. “İnne tutmak; sıra ile herkesin bahtına maniler söylemek adetidir. Söylenen maninin kime ait olacağı iki veya üç kişi tarafından bilinir. Diğerleri mani bittikten sonra haberdar edilir. Sıradaki genç kızlar melodisiyle birer mani söyleyerek, içlerini dökerler. Yine gençler erkek kılığına veya değişik kılıklara girerek kendi aralarında tiyatro benzeri oyunlar da oynarlar.

Kışın sıra gezen kadınlar eskiden, bahar geldiğinde de kıra giderlerdi. Kadınların kıra gitme günleri Çarşamba ve cumaertesi idi. (Erkekler Pazar günü giderlerdi) Meliğin Eyvanı, Topdağı, Bamyasuyu, Direkli, Şanlıurfa Kalesi, Karakoyun Deresi, Ehber, Şıhmaksut, Akabe Boğazı, Fıstıklık ve Çamlık kadınların gittikleri mekanlardan birkaçıydı.

Türlü otlar ve çiçeklerle bezenmiş kırlarda oynar, darbuka çalar, kendi aralarında türküler maniler söyleyerek eğlenirlerdi. Çiğköfte, yumurtalı köfte, mercimekli köfte, helva, hedik gibi yemek ve tatlılar yapar hep birlikte neşe içinde yerlerdi.

Ö-Turizm ve Tanıtım Amaçlı Sıra Geceleri:

Orjinalinde kadın ve erkeğin bir arada olmadığı sıra geceleri, şimdilerde ülke turizmüne katkıda bulunmakta.

Televizyonlarda ve basında sık sık gündeme geldiği için sıra gecesinin ünü yurt içi ve yurt dışında yayılmıştır. Artık Şanlıurfa denince akla gelen hususlardan biri de sıra geceleri olmuştur. Bu nedenle Şanlıurfa'ya gelen misafirler, Şanlıurfa'nın tarihi turistik yerlerini dolaştıktan sonra, bir sıra gecesine katılmak istemektedirler. Son birkaç yıldır yerli ve yabancı turistlerin bu

talepleri üzerine bazı konukevi, otel ve lokantalar “sıra gecesi” adıyla “turizm ve tanıtım amaçlı sıra geceleri” düzenlemektedirler.

Son yıllarda tur operatörleri sıra gecelerini gezi programlarına dahil etmişlerdir. Böylece “sıra gecesi” turizmin bir parçası haline gelmiştir. Turizm acentelerinin talepleri, sıra gecesi düzenleme işini Şanlıurfa’da bir sektör haline getirmiştir. Bugün için birçok işletmeci Şanlıurfa’ya gelen misafirler için sıra gecesi düzenlemektedir.**(Bakınız Biliciler – 7)**

Bazı işletmeler ise periyodik olarak haftanın belli günlerinde “sıra gecesi” adıyla müzikli geceler düzenlemektedir. Bu tür sıra gecelerinin yaygınlaşması müzik gruplarının da çoğalmasına vesile olmuştur. Tur operatöründen işletmecisine, çalanından söyleyenine kadar, sıra gecesi birçok kişinin ekmek kapısı olmuştur.

Cevahir Konuk Evi, Çardaklı Köşk, Gülizar Konuk Evi, Saray Konuk Evi, Yıldız Konuk Evi, Beyzade Konuk Evi, Pınarbaşı Konağı, El- Ruha Otel, Harran Otel, Edassa Otel, Yimpaş Otel, Halil İbrahim Sofrası, Ev Sofrası, Urfa Sofrası, Şehitlik Çamlık, Yenişehir Çamlık, Sultan Sarayı, Zerkembe gibi otel ve lokantalar Şanlıurfa’da turistik amaçlı sıra geceleri düzenleyen işletmeler olarak sayılabilir.

Bu gibi mekanlarda düzenlenen sıra geceleri; gelen yerli ve yabancı misafirlere bir Şanlıurfa müzik gecesi yaşatmak, onları eğlendirerek, hoşça vakit geçirmeleri sağlamak amacıyla düzenlenmektedir.

Turistik amaçlı sıra geceleri genellikle halı, yastık gibi geleneksel sergi ile döşenmiş mekanlarda yapılmaktadır. Mahalli kıyafetler giymiş müzik grupları; programlarının bir bölümünde Şanlıurfa Türkü, hoyrat ve gazellerinden örnekler sunmakta daha sonra da günün popüler müzik parçalarını söyleyerek misafirlere hoşça vakit geçirmektedirler. Bu gecelerde çiğköfte, tatlı ve Mirra (acı kahve) ikram edilmektedir. Müşterilerin talepleri olursa, bu gecelerde Şanlıurfa mutfağından yemek ve kebaplar da misafirlere sunulmaktadır.

Değişik bir atmosfer, otantik müzik, değişik yemekler, bu gecelere katılanları etkilemektedir. Bu tür bir sıra gecesine katılan misafirler, unutamayacakları güzel anılarla gecedan ayrılmaktadırlar.

Şanlıurfa dışındaki bazı illerde, yurt dışında ve bazı televizyon programlarında “turizm ve tanıtım amaçlı sıra geceleri “ düzenlenmektedirler.

BİLİCİLER.

1-Hikmet Özateş: Yaş; 83, emekli, Urfalı.

Hikmet Özateş çocukluğundan kalma anılarını ve sıra gecelerinin büyüsunü aktarırken.

Urfa'da her genç toplum içinde hareket etmeyi, büyüğüne saygıyı, küçüğüne sevgiyi sıra gecelerinde öğrenirdi. Sıra geceleri aynı zevk ve beğenideki insanların toplandığı, toplumsal sorunları konuştuğu sohbet ortamlarıydı. Urfa'lı genç; küçük yaşlardan itibaren babasıyla bu ortamlara girer ve bu ortamlarda ilk eğitimini almaya başlardı. Sıra başkanı, bu ortamlarda idareyi elinde tutar ve grup içinde toplanılan parayı gerekli yerlere harcama görevini üstlenirdi. Grup içindekilerden biri fakirse para oraya harcanır, eğitime ihtiyacı olan bir genç varsa onun eğitimine harcamayı öngörürdü.

Babamızla birlikte katıldığım sıra geceleri benim için unutulmazdı. Bir Urfalı olarak böyle köklü bir geleneğe sahip olmaktan dolayı çok mutluyum. Sıra geceleri ayrıca Kurtuluş Savaşında Urfa'nın Şanlı Urfa olmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Toplumsal mücadeleyi ateşleyen "Sıra Geceleri" olmuştur. Bu yönüyle sıra gecelerinin toplumsal dava mücadelesini üstlenme gibi de bir yönü vardır. Bu anıları babamın ağzından bizzat dinlemiştir.

2-Osman Pak: Yaş; 65, bıçak bileyicisi, Urfalı.

Bir erkekler meclisi olan Sıra Geceleri, Urfalı her delikanlının örf- adetlerini öğrendikleri bir eğitim kurumudur.

Sıra Gecelerinin Urfa toplum hayatında çok önemli bir yeri vardır. Urfalı olarak çok küçük yaşlardan beri sıra gecelerine katılmaktayım. Küçükken babamla sıralara katılır, büyüklerin sohbetlerine kulak misafiri olurdum. O zamanlar zengin fakiri destekler, sorunlar paylaşıldı. İnsanlarda büyüklenme olmazdı. İnsanlık, paylaşım, sorunların çözümü sıra gecelerinde gündeme gelirdi. Küçükler büyüğüne saygıyı, küçüğüne sevgiyi bu ortamlarda öğrenirdi. Sorunlar paylaştıkça azalır, mutluluklar paylaşılar artardı.

3-Prof.Dr. Savaş Ekici: Yaş; 56, Antep Üniversitesi Halk Müziği Bölümü Başkanı, Elazığ.

Sıra Geceleri'nin Urfa Halk Müziğinin gelişiminde büyük bir yeri vardır. Müzisyenler bu ortamlarda; Çırak- kalfa- Usta hiyerarşisine göre örgütlenerek müziği öğrenir, kabiliyetleri doğrultusunda ustalaşır.

Sıra Geceleri aynı zamanda müziğin öğretildiği bir meşk ortamlarıydı. Bu ortamlarda müziğe yeteneği olan gençler, ustalarından bu yönde eğitim alır hiyerarşik düzen bozulmazdı. Şimdilerde televizyonlarda gördüğümüz sıra geceleri içkinin su gibi aktığı, popüler şarkıların çalındığı yerler değildi. O zamanlarda amaç Urfa Halk Kültürünü geliştirmek ve genişletmekti. Günümüzde medyaya yansıyan içkili, sazlı ortamları orijinalinde Urfa sıra gecelerinde görmek mümkün değildir. Sıra gecelerinde ağıtlar yakılır, hoyratlar okunurdu. Müziğe yeteneği olan her genç, ilk müzikal eğitimini bu ortamlarda alırdı.

Bu yönüyle Sıra Geceleri bir eğitim- öğretim kurumuydu. Hala okullu olmayan gençlerin ilk müzik bilgilerini bu ortamlarda aldığını bilmekteyiz. Bunun en güzel örneği Kazancı Bedih, İbrahim Tatlısestir.

Okulda teoride öğretilen bilgilerin pratiğe dönüştüğü yerler olarak sıra gecelerini görmekteyiz. Bu gecelerde okullu olmayan gençler öğrendikleri bilgileri pratik olarak yaşama uyarlama fırsatı da buluyorlar aynı zamanda.

4-Kemal Uyanır: Yaş 35; Müzisyen, Urfalı.

Urfa Sıra Gecelerinde müzik en önemli motiftir. Urfalı müziğiyle hüzünlenir, neşelenir, duygular sel olup akar müzikle.

Üniversitede müzik eğitimi almama rağmen hiçbir tecrübe benim haftanın üç günü yer aldığım sıra geceleri kadar faydalı olamaz. Üniversitede müzik eğitimi almama rağmen aynı zamanda para ve tecrübe kazanmak maksadıyla turizm amaçlı sıra gecelerinde müzik yapmaktayım.

Eskilerin söylediği kadarıyla ağıtların ve hoyratların urfa müziğinde çok önemli bir yer varmış. Ancak şu anda bu kadar halk ezgileri taşıyan müzik yapmak o kadar da kolay değil. Turizm amaçlı sıra gecesi yaptığımızdan ötürü popüler müziklere de yer vermek durumundayız. Yaptığımız müzik müşterinin beğenileri d oğrultusunda, hareketli olmak durumunda. Açıkçası amaç eski sıra gecelerinin atmosferini müşteriye anlayabileceği şekliyle yansıtmak. Bir müzisyen olarak diyebilirim ki müziğe yeteneği olan her genç bu ortamlarda kendini geliştirme fırsatı bulabilir.

5-Mahmut Özateş: Yaş; 63, emekli, Urfalı.

Mahmut Özateş çocukluğundan hatırında kalan anlarla sıra gecelerini bana aktarırken.

Sıra Geceleri genellikle babamla katıldığım bir eğitim- öğretim kurumuydu. Küçük bir çocuk olarak yerimizde sessizce oturur, büyüklerin söylediklerini dinlerdik. Sırayı, usulü, oturup, kalkmayı sıra gecelerinde öğrendim. Gecelerde yüzük-fincan, tolaka oyunları oynanır, sohbetler edilirdi, yardıma muhtaç olanlara yardım edilir, Urfa'nın güncel problemlerine çözüm üretilirdi.

Sıra geceleri haftada bir gece sırası gelen birinin evinde ya da ortaklaşa toplanan parayla kiralanan bir evde yapılırdı. Sıra geceleri bir Urfalı olarak bizlere kültürün aşılandığı, geleneklerin öğretildiği ortamlardı.

Şimdilerde nasıl ve ne şekilde yürütülür bilemiyorum ancak televizyonlarda yansıtılan sazlı- sözlü, içki, kadınlı- erkekli ortamlar olmadıklarını kesin olarak söyleyebilirim.

Sıra geceleri bir nevi erkekler meclisidir; müzisyenlerin ya da müziğe kabiliyetli olanların çırak- kalfa- usta hiyerarşisiyle yetiştirildiği ortamlardır.

6-Hatice Özateş: Yaş 55; ev hanımı, Urfalı.

Kadınlarda sıra gecesi yoktur. Bizler daha çok eşlerimizle birlikte onların sıra gecelerine katılırdık. Onlar erkekler olarak ayrı odada bizler sıra gecesinin yapıldığı evin hanımıyla birlikte ayrı odada toplanırdık. O gece ne yapılmışsa; tatlı, çiğköfte olarak bizlere de ikram edilirdi. Amaç eşlerimiz sıra gecelerine katılırken evde yalnız kalmamak bu vesileyle bir araya gelmekti.

Çocukluk anılarımda babamın sıra gecelerini hatırlıyorum da babamın sıra gecesinin yapılacağı gün annem evde sabahtan akşama her şeyin eksiksiz olması için uğraşır, kız çocuk olarak da bana onunla birlikte mutfakta uğraşmak kalırdı. Koşuşturmalı olsa da sıra geceleri büyük bir özen ve titizlikle hazırlanır, misafire çok kıymet veren biz Urfalıların hayatında büyük bir yer tutardı.

7-Seyfi Düzlökkaya: Yaş; 27, Garson, Urfalı.

Urfa'da Sıra Geceleri'nin Urfa Turizminde çok önemli bir yeri vardır. Dünyanın dört bir yanından gelen turistler bu gecelerde urfa kültürünü yakından tanıma fırsatı buluyorlar.

Yaklaşık olarak on yıldır bu sektörde hizmet vermekteyim. Urfayı görmeye gelen turistlerimize en iyi şekilde Urfamızı tanıtmaya uğraşıyoruz. Urfa Sıra Geceleri Urfa'nın vazgeçilmez bir simgesidir.''Sıra Geceleri''Urfa müziğinin yansıtıldığı, Urfa mutfağının vazgeçilmezi çiğköftenin sunulduğu ve tanıtıldığı meşk ortamlarıdır. Yöresel kıyafetlerin giyildiği, otantik mekanlarımızın yansıtıldığı olmazsa olmazlardandır, Urfa Sıra Geceleri.

Ayrıca müziğe kabiliyeti olan gençlerin yer aldığı bir müessesedir.

Orjinalinde erkeklerin katıldığı ve içkinin içilmesinin yasak olduğu sıra geceleri turizm amaçlı yapıldığından ötürü günümüzde kadınlar ve içki konusunda bir sınırlama getirmemektedir.

8-Mahmut Ertam: Yaş; 60, Emekli, Urfalı.

Sıra gecelerine babamla birlikte küçüklüğümünden beri katılmaktayım. O zamanlarda erkekler sıra arkadaşlarına saygı duyar, onların yanında mahcub olmamak için kılık kıyafetlerine dikkat ederlerdi. Şu anda turizm amaçlı sıra geceleri haricinde yine sıra geceleri yapılmakta ve yine giyim kuşama önem verilmektedir. Şahsen benim katıldığım sıra gecelerinde kravat, takım elbise giyilmese de yine temiz, düzenli görünmeye dikkat edilmektedir.

Fakirinden zenginine herkes dolabındaki temiz ve yeni kıyafetlerini giymekte bu hususta sıra arkadaşına saygı göstermektedir.

Sıra geceleri bir erkekler meclisidir, Urfamızın sorunlarının masaya yatırıldığı, çözüm arandığı kurumlardır. Her sıra gecesinin bir tarzı, bir modeli vardır. İsteyen bu gecelerde aynı kafadan insanlarla bir araya gelir politika-siyaset konuşur, isteyen zevkleri doğrultusunda sanatı sanatçıyı ele alır, isteyen müzik çalar, isteyen toplumsal sorunlarla ilgili olarak söyleşi yapıp, çözüm arayışına girer. Her sıra gecesinin kendine mahsus konuları, konukları vardır.

Konuşulan konu ne olursa olsun, herkes sıra başkanına ve arkadaşına saygıda kusur etmez, kılık kıyafetine çeki düzen verir.

SONSÖZ

Şanlıurfa geleneksel sıra geceleriyle ilgili son söz olarak şunları söyleyebiliriz;

“Sıra geceleri” sohbet ve muhabbet ortamıdır,

“Sıra geceleri” bir halk konservatuarıdır.

“Sıra geceleri” bir halk mektebidir,

“Sıra geceleri” bir eğitim- öğretim müessesesidir.

“Sıra geceleri” arkadaş, dost edinme yeridir.

“Sıra geceleri” acıyı ve mutluluğu paylaşmaktır.

“Sıra geceleri” bir cemiyet, bir dernektir.

“Sıra geceleri” bir lobidir.

“Sıra geceleri” bir siyaset mektebidir.

“Sıra geceleri” bir terapi (tedavi) merkezidir.

“Sıra geceleri” sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın yoğunlaştığı ve pratiğe dönüştüğü yerlerdir.

“Sıra geceleri” şiirin, şairin konuşulduğu edebiyatın harmanıdır,

“Sıra geceleri” memleketin ekonomik, sosyal meselelerin görüşüldüğü istişare toplantılarıdır.

“Sıra geceleri” kırınlıkların giderildiği sevgi ve barış ortamıdır.

“Sıra geceleri” geleneksel oyunların yaşatıldığı gecelerdir.

“Sıra geceleri” Halil İbrahim Sofrasıdır.

“Sıra geceleri”, ses, saz, söz üstüne sohbet meclisidir, baştan sona muhabbettir, musikidir, edebiyattır. Ariflerin söze geldiği, çırakların dize geldiği, gönül güzelliklerinin göze geldiği, şiirlerin saza geldiği gecelerdir

KISALTMALAR

a.g.e: Adı geçen eser

s: Sayfa

c: Cilt

KAYNAKÇA

- 1- Acar, Mustafa, (1995), Şanlıurfa Halk Edebiyatı, Şurkav Yayınları, Şanlıurfa
- 2- Akalın, Müslüm, (1974), Şanlıurfa'nın Yakın Tarihi, Urfa İl Kültür Yayınları, Şanlıurfa
- 3- Akbıyık, Abuzer, (2006), Şanlıurfa Sıra Gecesi, Elif Matbaası, Şanlıurfa
- 4- Akbıyık, Mehmet, (1997), Şanlıurfa Coğrafyası, Şurkav Yayınları, Şanlıurfa
- 5- Akıl, Semra, (1998), Yöremizden Mutfağınza, T.C Milli Eğitim Kültür Yayınları, Ankara
- 6- Bucak, Eyyüp, (1990) , Babil Kralı ve Harran Yazıtı, Şurkav Yayınları, Şanlıurfa
- 7- Çelik, Bahaattin, (1986), Edessa Mozaikleri, Elif Matbaası, Şanlıurfa
- 8- Ergin, M.Emin, (1997), Uygarlığın Doğduğu Şehir Urfa, Şanlıurfa
- 9- Güler, E. Salahaddin, (1987), Şanlıurfa Sosyal Hayatında Gelenekler, T.C Milli Eğitim Kültür Yayınları
- 10- Güllüoğlu, Nevin, (2001), Güzel Sanatlar ve Şanlıurfa, Urfa İl Kültür Yayınları, Şanlıurfa
- 11- Güzelgöz, Osman, (1996), Şanlıurfa Atasözleri ve Deyimleri, Şurkav Yayınları, Şanlıurfa.
- 12- Karakaş, Mahmut, (1995), Şanlıurfa Kitabeleri ve Mezartaşları, Harran Dergisi Yayınları, Şanlıurfa
- 13- Kaya, Necmi, (1985), Sanat ve Şanlıurfa, Şurkav Yayınları, Şanlıurfa
- 14- Kurtoğlu, Mehmet, (1993), Şanlıurfa Hoyratları, Harran Üniversitesi Yayınları, Urfa
- 15- Kürkçüoğlu, S.Sabri, (1997), Şanlıurfa'dan Efsaneler, Elif Matbaası, Şanlıurfa
- 16- Oymak, Mehmet (1996), Tekerlemeler ve Şanlıurfa, Harran Üniversitesi Yayınları, Şanlıurfa
- 17- Öcal, H.Mehmet,(1999), Urfa'da Düğün Gelenekleri, Şurkav Yayınları, Şanlıurfa

18- Önder, Mehmet, ‘‘Tarihimizde Esnaf ve Sanatkarlar’’, Mesleki ve Teknik Öğretim, sayı: 302, Nisan 1978, s. 8-11.

19- Serezli, Esad, ‘‘Gece Sohbetleri’’, Halkevi, yeni seri, sayı: 3-4, s. 20-26.

20- Şahin, İlhan, ‘‘Ahi Evran’’, TDVİA, İstanbul 1988, I/ 529-530.